

AYDAN AYA

MAYIS '84/250 LIRA

PROMETE'NİN ATEŞİ
ÇAĞLAR BOYU YANIYOR

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

		EDERİ
İlhan Selçuk	Düşünüyorum Öyleyse Vurun	400.—
Prof. Nermi Uygur	Yaşama Felsefesi 2. bası	350.—
Prof. Emre Kongar	Kültür Üzerine 2. bası	350.—
Oktay Akbal	Yaşayıp Görmek	250.—
Ahmet Rasim	Anılar ve Söyleşiler	300.—
Vedat Nedim Tör	Kemalizmin Dramı 2. bası	200.—
Prof. Akşit Göktürk	Okuma Uğraşı 2. bası	150.—
Şevket Süreyya Aydemir	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları	150.—
Prof. Macit Gökberk	Değişen Dünya Değişen Dil	150.—
Nadir Nadi	Uyarılar 3. bası	350.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Yol Kesen Irmak	350.—
İlhan Selçuk	Atatürkçülüğün Alfabetesi 2. bası	200.—
Prof. Nusret Hızır	Felsefe Yazıları 2. bası	350.—
Mehmed Kemal	Şairler Dövüşür	250.—
Oktay Akbal	Dünyaya Açılmak	200.—
Nadir Nadi	Ben Atatürkçü Değilim, 4. bası	200.—
Samim Kocagöz	Roman ve Yazarlık Onuru	200.—

TARİH - ANI - GEZİ - OLAY - DİZİSİ

Mehmed Kemal	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Ailenin Çilesi, Boşanma	300.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 1 ve 2 13. bası)	500.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 3-Belgeler)	300.—
Kemal Üstün	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.—
Meral Tolluoğlu	Babam Nurullah Ataç	200.—
Nadir Nadi	Olur Şey Değil 2. bası	200.—
Ebubekir Hazım Tepeyran	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.—
Erol Ulubelen	İngiliz Gizli Belgelerinden Türkiye	350.—
Cemal Madanoğlu	Anılar 1. Bölüm	400.—
Talip Apaydın	Köy Enstitüsü Yılları	300.—

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult	Şarlo	150.—
Kemal Özer	Sanatçılarla Konuşmalar	150.—
Atena Deponte	Yaşayan Kosta	150.—
Benjamin Farrington	Darwin Gerçeği	200.—
Mümtaz Zeytinoglu	Ulusal Sanayi	150.—

İsteme Adresi: Çağdaş Yayınları Türkocağı Cad. 39-41 Cağaloğlu/İstanbul

Mayıs 1984
antolojik dizi: 1
de yayınevi
genel dizi: 21
•

•
DE YAYINEVİ
vilayet han
çağaloğlu/istanbul
•

ofset hazırlık
ÇAĞDAŞ
YAYINCILIK A.Ş.
baskı
CUMHURİYET
Matbaacılık ve
Gazetecilik A.Ş.

İÇİNDEKİLER

sunuş	2
promete'nin ateşi çağlar boyu yanıyor / de	3
desen / seydali	4
şiiirler / can yücel	6
"galilei'nin yaşamı" için önsöz / b. brecht / türkçesi:	7
ahmet cemal	7
galilei üstüne söyleşi / türkçesi: teoman aktürel ...	8
insan için barış / hasan çetinkaya	10
orhan veliden iki barış şiiri	11
nükleer savaş tehdidi ve çocuklar	13
bir uzun alacakaranlık / onat kutlar	14
aydınlar üzerine birkaç gözlem / ö.b. canatan	15
karikatür / tan oral	23
ilhami bekir'le son konuşma / enver ercan	24
ilhami bekir üzerine / süreyya berfe	26
ilhami bekir'in yayınlanmamış bir şiiri	27
serin bir yere kaldırdık / seyyit nezir	27
tanrı önünde eşitlik ya da milton friedman'ın	28
eşsiz olmayan görüşleri	28
chicago boys / mehmet refik	28
son zamlar ve alternatif / arslan başer kafaoglu ..	32
şiiirler / cemal süreya	36
iki sporcu portresi	37
ritsos'un olgunluk dönemi / papandreou /	38
türkçesi: hür yümer	38
ritsos'tan şiirler / türkçesi: cevât çapan	40
koşullandırma biçimlerinden örnekler / k. varga ..	43
abd'den vietnam görüntüleri	44
aşşar timuçin'le konuşma / bedirhan toprak	46
1980'ler türkiye'sinde toplumsal	48
kültür sorunlarımız / refik zerengil	48
sait faik'te insan / de	54
can yücel sait faik'i anlatıyor	56
sürgün karadüşünün bitişi / hasan izzettin dinamo. ..	57
güzin abla penceresinden / de	58
don yasta: şolohov öldü / de	62
picasso ile konuşmalar / çeviri: yakup şahan	64
tükenmek bilmeyen bir gençlik / cevât çapan	65
haldun taner'le muhsin ertuğrul üzerine söyleşi /	66
mahmut nüvit	66
şiir boşuna yazılmış olmayacak /	68
pablo neruda / çeviren: hilal çelik	68
lanetliler (öykü) / erendiz atasü	70
desen / lâlehan	72
şiiirler / ali cengizkan	76
dinamo'nun anıları / fahrettin demir	77
sinema günleri 84 / görgün taner	78
karaderilinin özgürlük şiiri: langston hugnes /	81
çeviren: ergin koparanı	81
zorunlu ve güzel gevezelik üstüne /	82
bedirhan toprak	82
julio cortazar'ın yaşamı ve bir öyküsü /	84
çeviren: güler dikmen	84
orta amerika'nın "büyük biraderi" / le monde /	87
çev: mehmet refik	87
toplumsal değişmeler ve edebiyat akımlarının	90
doğuşu / erdoğan alkan	90
tarih bilinci ve edebiyat bilimi /veysel öngören,....	92
satranç - brîç / serdar çelik	95
de yayınevini diğer kitapları	96

De Yayınevi, bu aydan başlayarak okurlarına AYDAN AYA DE adlı yeni bir yayın programı sunuyor. Bu periyodik yayın programı, toplum yaşamımızın hemen tüm alanlarını içerebilecek tarzda, bu alanlardaki düşün, yorum, deneme, inceleme - araştırma, değerlendirme kapsamına giren kısa yazı ve çevirilere, şiir, öykü, karikatür ve desen gibi ürünlere yer verecek. Antolojik nitelikli AYDAN AYA DE yayınlarındaki seçmeler, daha önce yayınlanmış ve yayınlanmamış telif yazıların yanı sıra başka dillerde yayınlanmış yazıların çevirilerini içerecek.

Özellikle kültür sorunlarına bütün boyutlarıyla eğilmeyi amaçlayan AYDAN AYA DE, inanıyoruz ki, yayınevimizin periyodik olmayan diğer kitaplarıyla birlikte ve ancak ülkemizin kültürel - sanatsal evriminin bütünlüğü içinde işlev kazanabilecek.

★ ★ ★

AYDAN AYA DE'nin elinizdeki ilk yayınında ilginç bulacağınızı umduğumuz, birbirini bütünler nitelikte çok sayıda değerlendirme ve ürün var. Bunları kısaca tanıtmakta yarar görüyoruz.

• **Promete'nin Ateşi Çağlar Boyu Ya-nıyor** yazısında mitolojinin bilimsel tanımı verilerek, ilkel ve antik çağ insanının doğa karşısındaki maddi mücadelesinin düşsel dünyasına naiv (çocuksu) yansıması niteliği üzerinde durulmaktadır. Yazıda, insanoğlunun aynı zamanda doğayı yenecek gücü de kendisinde bulduğu belirtilerek, Yunan mitolojisindeki Promete insanlık ve özgürlük sembolü olarak anılıyor.

• **1980'ler Türkiye'sinde Toplumsal Kültür Sorunlarımız** adlı incelemede kültür kavramı, sözcüğün en geniş anlamıyla ele alınarak, toplumsal kültürü belirleyen öğeler anılıyor; 1950'ler sonrası Türkiye'deki sosyal-ekonomik değişmelerin toplum kültürümüz üzerindeki etkilerine değiniliyor.

• **Don Yasta: Şolohov Öldü** yazısında, geçtiğimiz aylarda yitirdiğimiz usta yazar Şolohov'un kişiliği ve yapıtları arasındaki ilişki irdeleniyor, ünlü imzaların değerlendirmelerine yer veriliyor.

• **Ünlü hikâyecimiz Sait Faik'te insan ögesinin işleniş üzerine bir değerlendirmeyle birlikte Can Yücel'in ilginç anıları ve bir şiirde yazılarımız arasında yer alıyor.**

• **Evrenselliği dünya çapında kabul edilmiş büyük şair Yannis Ritsos'un doğumunun 75. yılında Cevat Çapan'ın Türkçesiyle sunduğumuz şiirleri ve Hür Yümer'in inceleme çevirisi kendi içinde bir bütün oluşturuyor.**

• **Bu ay andığımız bir diğer usta da Muhsin Ertuğrul. Bu bölümde, bu tiyatro ve sinema ustamız üzerine Cevat Çapan'ın bir yazısını ve Haldun Taner'le yapılmış ilginç bir söyleşiyi okuyacaksınız.**

• **Yakınlarda yitirdiğimiz İlhami Bekir Tez, hayatının son dönemlerini ne yazık**

ki düşkünler yurdunda geçirdi. Taşlıtarladaki Ev adlı romanını yayınlamak üzere dizgiye verdiğimiz sırada -kitabının kırk yıl sonra yeniden basıldığını öğrenmeden- öldü. Ölümünden bir süre önce Enver Ercan'ın yaptığı ve daha önce hiç yayınlanmamış olan söyleşi ve Süreyya Berfe'nin yazısının ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

• **Aydınlarımız Üzerine Birkaç Gözlem**, aydınlarımızın değer yargıları, toplumumuzdaki özgüllükleri konusunda eleştirel bir yaklaşımı getiriyor.

• **Bir başka ilginç inceleme** de, toplumumuzdaki birçok genç insanın özel dertlerini yazdıkları Güzin Abla köşesinin geniş bir taramasından çıkan sonuçları içeriyor.

• **Afşar Timuçin'le yapılan konuşma** da düşünce tarihi, uygarlık tarihi kavramları ve yöntem sorunu tartışılıyor.

• **Chicago Boys ve Tanrı Önünde Eşitlik** ya da **Milton Friedman'in Eşsiz Olmayan Görüşleri** başlıklı yazılar, Chicago Okulu üzerine değinmeler niteliğinde.

• **Ekonomi konularının uzmanı Aslan Başer Kafaoğlu**, bu en son yazısında, son zamları değerlendirerek alternatif öneriyor.

• **İnsan İçin Barış**, insanın ürünü olan teknolojinin bugün nükleer tehlike biçiminde insanlığı tehdit etmeye başladığını, bu tehlikeyi savuşturma yolunda insanın tüm dünyada yığinsal olarak barışa sahip çıkması ve kendi denetimi dışına çıkartılmış olan nükleer silahları denetim altına alma çabası vermesini ve giderek yok etmesi gereğini dile getiriyor, barış sorununu, politik boyutu ötesinde felsefi ve insani olarak ele alıyor.

• **Koşullandırma Biçimlerinden Örnekler**, Amerikan toplumundaki koşullandırmalardan birkaç örnek sergiliyor.

• **Brecht'in Galilei Galileo'ya Önsöz** yazısını Ahmet Cemal çevirisiyle okuyacaksınız. Oyunun Fransa'daki bir sahnelenışı üzerine tartışmayı Teoman Aktürel çevirdi. Ülkemizde mevsimin bu tiyatro olayının değerlendirilmesine yeni boyutlar getirecek olan bu iki yazının da ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

Bütün bunların yanı sıra Onat Kutlar'ın son derece ilginç denemesi, Picasso ile Konuşmalar, Erendiz Atasü'nün Lanetliler öyküsü, Can Yücel, Cemal Süreya ve Ali Cengizkan'ın birbirinden güzel şiirleri, Dinamo'nun yeni anıları, Pablo Neruda'nın Nobel ödülü Konuşması, Cortazar'ın bir öyküsü, Sinema günleri tanıtım, Erdoğan Alkan'ın edebiyat Alkan'ın edebiyat okurları incelemesi, Veyssel Öngören'in yazısı, Tan Oral ve Seydali'nin çizgileriyle seçmelerimiz bütünleniyor.

SONSÖZ

Ritsos'a ayrılan bölümde 39. ve 40. sayfalar teknik bir aksaklık nedeniyle yer değiştirmiştir. Düzeltir, okurlarımızdan özür dileriz. (DE).

SUNU

... Ve İnsan Kendini Yarattı

Promete'nin ateşi çağlar boyu yanıyor

Promete, insanın özgürleşme sürecinin simgesidir.

İnsanoğlu, doğaya karşı verdiği uğraşında ve bu uğraş içindeki insanların birbirleriyle ilişkilerinde *gerçek hayatın yansıması* imajlar yarattı. Tanrılar, efsaneler (mit'ler), doğaüstü (metafizik) kavramları, destanlar ve kahramanlar insanoğlunun kendi hayalgücünde ürettiği bu imajların önce dilden dile dolaşan, yazının icadından sonra da yazıya dökülen ifadeleri oldular.

İnsanoğlunun düşsel dünyasındaki bu imajlar, onun maddi yaşamından çıktılar. Bir başka deyişle, maddi üretim sürecinde doğayla ve birbirleriyle ilişki halinde olan insanlar, bu metafizik ve düşsel dünyayı yaratırlarken, gerçek dünyadan yola çıktılar. Objektif dış dünya, insanların zihinlerinde, bilinçlerinde birtakım düşsel formlara, öykülere, kişiliklere büründü. Böylece insanoğlunun içinde bulunduğu insan-doğa, ve insan-insan ilişkisi (çelişmesini de içererek), bu ilişkilerin içinde belirleyici rol oynayan çeşitli doğa ve toplum fenomenleri, insanoğlu tarafından bu yolla genelleştirilerek ve açıklanmak istendi.

Böylelikle bugün adına mitoloji dediğimiz şey doğdu.

Maddi, reel (doğaya, topluma ve bireye, yani kısacası *insana* ait) somut dünyanın insan zihnindeki bu yansıması, maddi hayatın öğelerini dinsel ve idealist motiflerle birlikte ve sanatsal (artistik) bir tarzda bir araya getiriyordu.

Böylece mitoloji, daha sonraki insan kuşaklarına ve toplum evrelerine devredilen -ve o mitlerin doğduğu dönemlere ait insanların kültürel bir yansıması niteliğini taşıyan- önemli bir miras kimliği kazanıyordu.

Söz konusu mitler toplamı (bugünkü deyişle mitoloji), hangi temel öğeleri içermektedir?

- Birincisi, mitler, insanoğlu'nun doğaya karşı verdiği mücadelede *doğa karşısındaki güçsüzlüğünü* düşsel bir şekilde, ama bir *gerçeklik* olarak vantsıtmaktaydı.

İnsanın yenemediği, aşamadığı, alt edemediği her doğa ögesi bir tanrı olmuştu; evren ve insanlar o tanrıların isteklerine ve buyruklarına göre yönetiliyordu. Dahası da, insanoğlu doğaya karşı olan güçsüzlüğünü düş dünyasında gidermek için, tuttuğu, benimsediği, kendiyi özdeşleştirmek istediği efsane kahramanları ve öyküleri yaratmıştı. Örneğin Karadeniz'e açılan gemilerin geri dönmemesini Boğaz'ın (Bosforus'un) ağzındaki çarpışan kayalara bağlayan insan, Argonatların seferine Orfeus'u göndererek onun liriyle "kayaların kapanmasını" önlüyordu.

- İkincisi, insanoğlunun içinde bulunduğu üretim süreçlerine değgin fenomenler de mitler ve dolayısıyla tanrılar ile açıklanıyordu. Örneğin Yunan mitolojisinde Demeter, Roma mitolojisinde Ceres, Anadolu mitolojisinde Kybele büyük çoğunluğu tarımla uğraşan insanlar için bereket tanrıçası olarak önem kazanırlarken, diyelim ki denizcilerin ya da deniz kıyısında yaşayan insanların yaşamında Poseidon (Roma'da Neptün) rol oynarlardı, ama aynı deniz tanrısına, denizle

hiç tanışmamış toplulukların -diyelim ki Tibetlilerin- dünyasında yer yoktu.

- Üçüncüsü, insan topluluklarının ilişkileri (ayrı ayrı topluluk birimlerinin ve aynı topluluk içindeki bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri), mitolojinin bir başka önemli yanını oluştuyordu. Örneğin ayrı kabilelerin ya da daha sonra site devletlerinin arasındaki savaşların kuşaktan kuşağa efsaneleşmeleri ve düşsel kahramanların doğup mitolojiye girmeleri bir yana, savaşçılık ve savaş kahramanlığı, efsanelerdeki en büyük erdem olarak ortaya çıkmıştı.

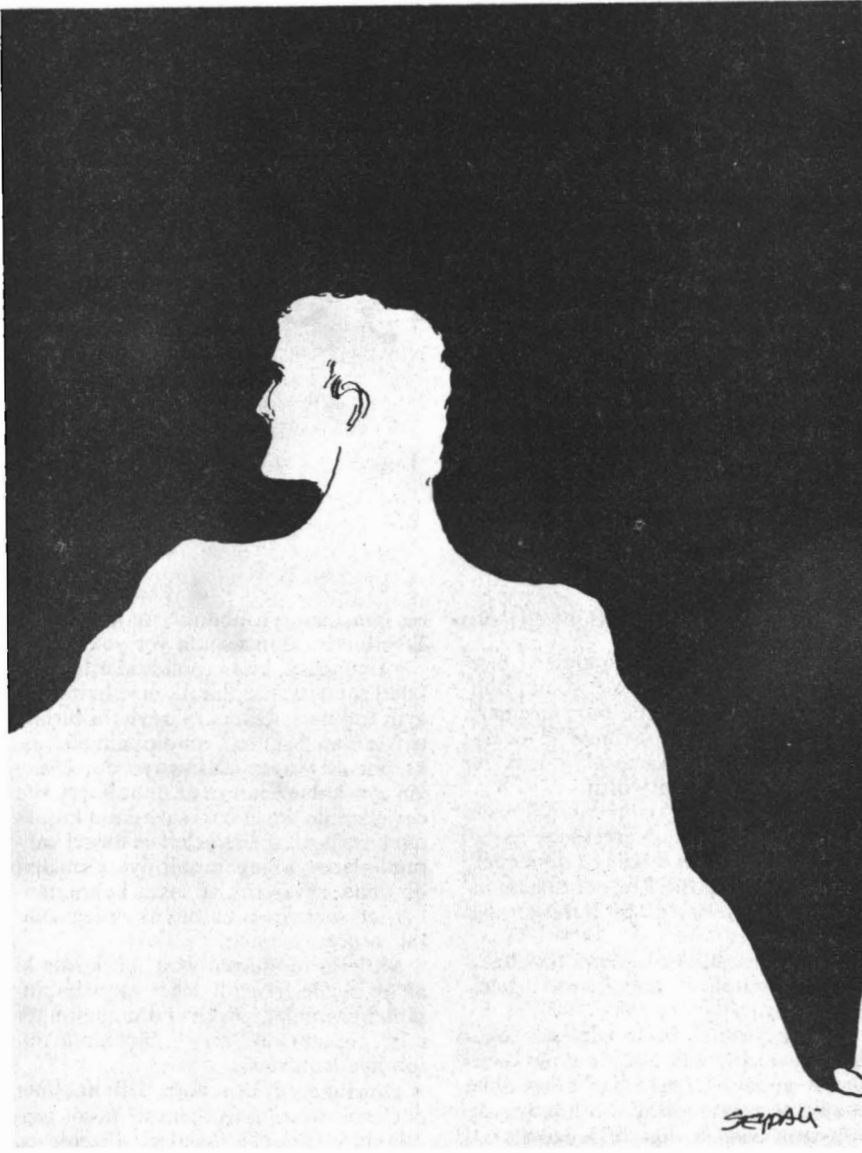
Mitlerin toplumsal yanı, kuşkusuz ki ahlâk ölçüleri, çeşitli değer yargıları, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen töreler, toplum yasaları vb. biçiminde mitolojiye yansımıştı.

- Dördüncüsü, hem doğa üstü imajlerin güçlerin yaratılması, hem de insan toplulukları içindeki ilişkileri düzenleyen öğelerin öyküleştirilmesi çerçevesinde, mitolojiler aynı zamanda dinsel bir özellik taşıdılar. Nitekim daha sonra gelen tek tanrılı dinlerin buyruklarını ve toplum kurallarını içeren din kitaplarında öykülerin de büyük çoğunluğu mitolojiktir.

- Beşincisi, mitoloji, içerdiği sanatsal yaratıcılıkla sanatın gelişmesinde önemli bir basamak oluşturdu.

Bütün bu maddi ve manevi yanlarıyla, üretim ve toplum yaşamına değgin bileşenleriyle bakıldığında, mitolojiler, onu üreten toplumların kültürünün toplu bir aynasıydılar.

Özetle söylenecek olursa, mitoloji, üretici güçlerin henüz gelişmemiş olduğu evrelerde hem bu üretim güçlerinin hem de insanların toplumsal ilişkilerinin, sonuçta bütün bunların belirlendiği insanın doğaya bağlılığının düşsel bir ifadesi olduğu kadar, insanın doğayı aşma, doğayı yeme, onu denetimine alma çabasının da düşsel ve sanatsal bir ifadesidir, folklorik bir anlatımdır. Doğa karşısında kendini güçsüz hisseden ve ama doğaya karşı

bitmez tükenmez bir mücadele veren insanoğlu, önce mitoloji sayesinde, yani düş kurarak *doğayı aşma, onu kendi egemenliği altına alma ve değiştirme* azmini göstermiştir.

Bu özelliğiyle insanoğlu, tanrılarda ifadesini bulan doğa güçlerinin üstünlüğünü, otoritesini, yarattığı mitolojiye koyarken, bu üstünlüğü mutlaklaştırmamıştır. Bir yandan kendisini yenmekte olan, kendisini güçsüz hissettiren doğa güçlerine taktığı tanrı adlarını *tüm ölümsüzlükleri içinde*, basitleştirmiş ve gündelik yaşamındaki insanlar haline getirmiştir. Karısını, gizlice aldatan ve ondan kılıbık bir koca gibi korkan tanrılar tanrısı Zeus, kocasının metreslerinden intikam alan onun karısı Hera, ya da Demeter'in kızını kaçırıp karanlıklar ülkesine hapseden yeraltı tanrısı Hades, tüm tanrılıklarına rağmen, kişinin kendi günlük yaşamında gördüğü insanlar gibidirler ve günlük olaylar içinde biçimlenmektedirler. Dahası da, örneğin, Zeus'un oğlu ve bir numaralı uşağı yardakçısı Hermes (Roma-

lılarda Merkür) babasının ve efendisinin habercisi ve elçisidir (Tevrat ve İncil'de Gabriel, Kuran'da ise Cebrail adını alan meleğin işini görmektedir). Ama Hermes'in görevi bundan ibaret de değildir; Hermes tacirlerin ve gezgincilerin tanrısıdır; Hermes hitabet ve belagat (dilbazlık) tanrısıdır ve nihayet en ünlü sıfatıyla, en bilinen kimliğiyle Hermes hırsızlık tanrısıdır (Oğlu da kendisi gibi dünyanın bir numaralı hırsız olmuştur).

Demek ki, doğa güçlerinin her birine tanrılık izafe eden ve onların da başına Zeus'u oturtan eski Yunanlı, Zeus'un oğluna ve sağ koluna -en büyük tanrının en büyük habercisine- tüccarlığı ve dil dökererek kandırmayı yakıştırmakla kalmamış, aynı zamanda onu hırsızların ve hırsızlığın simgesi yapmıştır. O kadar yapmıştır ki, Hermes, doğduktan birkaç saat sonra ağabeyi Apollo'nun sığırını çalmıştır. Apollo ise bilindiği gibi insan için olumlu ve özen duyulan bir imajdır; güzellik tanrısıdır, güzel sanatlar, müzik,

tıp, şiir ve güzel konuşma tanrısıdır. Şu halde en büyük tanrının en büyük elçisi, daha doğduğunda ağabeyine kazık atan bir sığır hırsızdır; sonra da büyüünce tacirlerin ve hırsızların ortak tanrısı olmuştur. Tacir'le hırsız'ın yanyana tutulması ise insanoğlunun daha ilk çağlardaki toplumsal gözleminin keskinliğini ve Hermes'in öyküsü de insan aklının mitolojiye yansımış yaratıcılığını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Demek ki, insanoğlu en mistik çağında bile tanrıları sıradanlaştırmış onları kavgaya eden, kıskanan, yalan söyleyen, intikam alan, kalleslik eden, adam kandıran, komplo kuran, hırsızlık yapan kişiler derekesine indirerek onlarla alay etmiştir, onları aşağılamıştır. Kendisinin en yüce saydığı erdemleri de kimi tanrılara atfetmiş, ama aşağıladığı, horladığı, reddettiği erdemsizlikleri de gene aynı tanrılara yüklemiştir. Daha da önemlisi, bu tanrılar arasında iyiyi, güzeli, erdemliyi aklamış, onları tutmuş; kötüyü, çirkini, erdemsizi ise yerden yere vurmıştır.

İnsanın ürünü olan mitolojinin ve mitolojik imajların, olayların dolayısıyla tanrıların kutsanmaması herşeyiyle benimsenmemesi tanrıyı basitleştirme, sıradanlaştırma -yani o tanrıların ellerinde tuttukları doğa güçlerini aşma- çabasının bir boyutu budur. Yukarıda verdiğimiz örnekler bir-iki değil, sayısızdır.

Ama daha önemlisi, insanoğlu mit'leri yaratırken o mit'lerin de en merkezine tanrılar sülalesini koyarken, tanrılarının egemenliğini (yani doğa güçlerinin üstünlüğünü) mutlak görmediğini asıl başka bir şekilde göstermiştir. Tanrılarının ve onların egemenliğinin karşısına, İNSAN'ı ve *başkaldırısını* koymuştur. Olumlu ve iyi tanrılarının da çok mu çok ötesinde en büyük payeyi *tanrılara başkaldıran insanı* simgeleyen bir kahramana vermiştir.

Bu kahraman Prometheus'tur (★)

İnsan doğa karşısında önce düşsel tanrılar yaratmış.. Sonra da onların karşısına dikilmiştir. Bir başka deyişle insan Prometheus'la *mitolojide* kendini yaratmıştır.

Antik Yunan mitolojisinde Uranos (Gök) ile Gaia (Yer) çocuklarından olan titanlardan İapotos, Okenos (Okyanus) kızı Klymene (Asya) ile evlenir. Doğan çocuklar akıl gücüne sahip oldukları için tanrılar tanrısı Zeus onlardan hoşlanmaz. Kardeşlerden Atlas'ı dünyanın bir ucuna dikerek gökkubbeyi omuzlarında tutması için görevlendirir, Menoitios'u yıldırımla çarparak yeraltına kapatır, Prometheus'u (Önceden Gören) kandırmak için güzel bir kadın yaratıp, ona can verir; Pandora adlı bu kadına bütün kötülükleri içine koyduğu bir de kutu verir, kutunun kapağının açılmasıyla kötülükler yeryüzüne yayılır. Prometheus'un evlenmeyi reddettiği kadını Zeus, bu kez onun kardeşi Epimetheus'a (Sonradan Gören) gönderir ve Epimetheus Pandora ile evlenip başına belayı sarar.

Dört kardeş arasında Prometheus, mitolojide Zeus'a ve tanrılara karşı açtığı savaşıyla ünlüdür. Bu nedenle Zeus'un ve

çömezlerinin en fazla şiddetini de Prometheus üzerine çeker.

Prometheus niçin "Zeus'un şimşeklerini" böylesine ağır bir şekilde üzerine çekmiştir?

Bir anlatıya göre:

• Prometheus kilden ilk erkeği ve ilk kadını yapandır, yani insanı yaratandır.

• İnsanoğluna bitkilerden yararlanmayı, onları besin olarak kullanmayı, bitkilerin içindeki kimi maddelerden ilaç yapmayı (tıbbi) gösterendir.

• Birtakım yabani hayvanlara (atlara, yaban öküzlerine) boyunduruk takıp, onları arabaya, çifte sürmeye koşmayı belletendir.

• Hayvanları ehlileştirmeyi ve yetiştirmeyi öğretendir.

• Toprağı işlemeyi, yani tarımı insanoğluna öğretendir.

• El zanaatlarını onlara kazandırandır.

• Ve nihayet, Prometheus tanrıların elindeki ve sadece onların kontrolündeki ateşi cennetten alarak insanoğluna verendir.

Böylece Prometheus, bu yaptığı hizmetlerle, tanrıların elindeki asıl üstünlük araçlarını, egemenlik sırlarını onlardan almış, insana, insanın kullanımına sunmuştur.

Bu nedenle, Prometheus, insanın tanrılara karşı başkaldırısının yani doğaya karşı ÖZGÜRLEŞME çabalarının simgesidir. İnsanoğlunun özgürlüğünün üretimde maddeleşmesidir. Tanrının karşısına somut insanın ve iradesinin konması, metafiziğin karşısına maddi'liğin çıkarılmasıdır.

Evet, Prometheus insanoğlunun ilk özgürlük simgesidir. İlk başkaldırı anlatısıdır.

Bu özgürlük sadece maddi üretim alanıyla sınırlı değildir. Prometheus'un yaşam öyküsü aynı zamanda insanoğlunun

politik başkaldırısının ve politik özgürlük girişiminin de simgesidir.

Çünkü Zeus kendi üstünlüğüne ve tanrıların egemenliğine karşı Prometheus'un yaptığı bu suçu cezasız bırakmaz. Hermes'e buyruk vererek, Prometheus'a biçtiği cezayı yürürlüğe koydurtur. Hermes, buyruk gereğince, Prometheus'u Kafkas Dağlarında bir kayaya bağlar, karnını yarar. Artık her gün bir akbaba gelip onun karaciğerini yiyerek beslenecektir.

Kimi anlatılara göre bu böyle otuz bin yıl sürer. Zeus'un zorbalık düzenine başkaldırmanın cezasıdır bu.

Ne ki, böylesine feci bir işkence altında bile Prometheus, Zeus'a boyun eğmez, kendisine yapılan tüm uzlaşma teklif ve telkinlerini reddeder. Zeus'la, onun tanrılarıyla alay eder. Onun kurduğu düzene eleştirisini, reddiyesini dile getirmekten vazgeçmez. "Dilini tut" diyen Okeanos'a "susmayacağımı" söyler, susarsa Zeus tarafından başışlanacağını söyleyen Hermes'e hakaret eder.

Ve böylece Prometheus kararlı ve inanmış bir dirençle, Zeus'un sonunun bir gün geleceğini, onun hükümranlığının er geç sona ereceğini yineleyip durur. "Bırakınız Zeus, elindeki şimşeklere güvenerek cesaretle tahtında otursun, ama o şimşekler de kendisini kaçınılmaz düşüşünden, sonundan kurtaramayacaktır" der.

Böylece Prometheus'un kişiliğinde, sadece özgürlüğü seçen ve doğaya karşı kendi kendinin efendisi olmak isteyen insan değil; aynı zamanda ona doğa adına diz çöktürmek, boyun eğdirmek isteye-ne karşı direnen ve özgür düşüncesinden, inancından ödün vermeyen, böylece doğa karşısında olduğu gibi, toplumda da kendi kendisinin efendisi olmayı amaçlayan insan da sembolleştirilmiştir.

Bunun içindir ki, tüm bu öğeleriyle Prometheus, mitolojide doğmuş, ama mitolojinin tarihe karıştığı dönemlerden geçerek bugünkü insana, insanlığın, özgürlüğün, yani ÖZGÜR İNSANIN simgesi olarak, reel insanın yaşamında, onun toplumsal varlığında yaşayagelmıştır.

Promete, mitolojinin mistik yanını aşan, tanrıların -doğanın- üstünlüğünü mutlaklaştırmayı reddeden bir simge olarak insanoğlunun "doğa güçlerini kendi düşgücünde ve bu düşgücü sayesinde bertaraf etmesinin" somutudur.

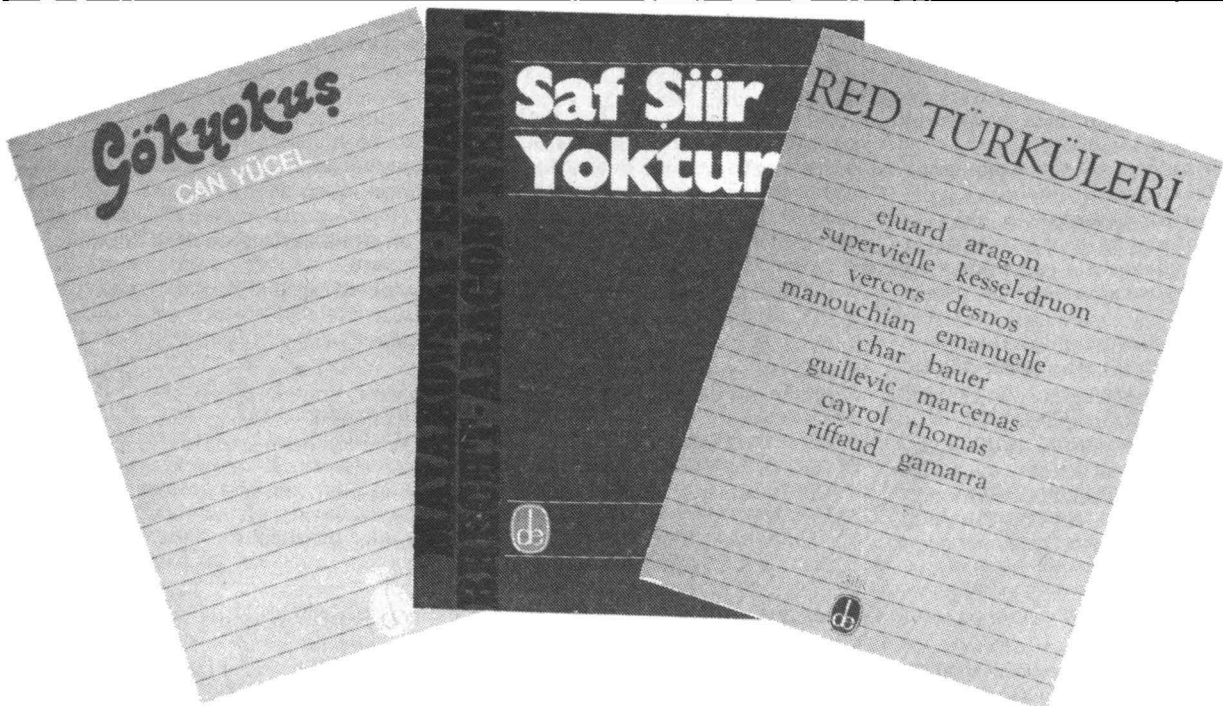
Böyle olduğu içindir ki, "doğa güçlüklerinin insan tarafından gerçek hayatın denetimine alınmasıyla birlikte", mitoloji de tarihe karışır.

Yani Zeus ile Prometheus arasındaki kavgayı, insanoğlunun maddi üretim sürecinde Prometheus kazanır.

Ne var ki, Prometheus'un sembolizasyonu günümüzün birçok toplumunda yaşanmakta olan özgürlük süreçlerinde capcanlıdır; Prometheus ve onun yürekli öyküsü tarihsel bir sembol olarak değil, tüm güncel değerleriyle yaşanmaktadır.

Nasıl ki, insanoğlunun doğaya karşı verdiği kavgada (doğa-insan ilişkisinde) kazanan Promete (insan) olmuşsa, insan-insan ilişkisinde de kazanan Promete (özgürlük) olacaktır. Doğanın insana tahakkümü (Zeus) yenilmiştir, insanın insana tahakküm etmesini simgeleyen Zeus'un diğer kalıntısı da çağımızda nihai olarak yenilmeye başlamıştır. Tarihin tekerleği boyuna ve boyuna Zeus'a karşı, Prometheus'tan yana dönmektedir.

(★) Mitolojik kahramanların isimlerinin mit'lerin doğduğu ana dille kullanmanın daha doğru olduğu kanısındayız; ne ki, Prometheus ülkemizde daha çok Fransızca'dan aktarılmış haliyle Promete diye anılır. Bu nedenle yazımızda her iki adı da kullandık.

CAN YÜCEL

şairler

SINIFLAMA

Kademsiz oluyor kimi ağaçlar
Sokak üstüne, ayak altına düşenler
Tozdan, dumandan görmez olmuş yeşil gözleri
Onlar da çam, onlar da çınar ama
Toroslar'daki akranlarıyla aralarında
Epiy bir
Yükseklik ve hava
E az'cık da bir sınıf farkı var...

SEÇİM

Yine de yaşaması gozel
Kıral bir hayat
Tutsak olsan da
Ağasın ırgat
Yanlış!
Ağa da olmayacaksın ırgat da
Adam olacaksın adam

ŞİİRİN SAADETİ BAŞLIYOR

İster Dante olsun
İster Shakespeare
İster Homeros...
Şiir isyandır!
Politikacılar isyan ile mamul ve malûldür.
Halbuki şairler her şeyi yeniden yaratırlar:
Aşkı bilirler!
Şairler ukeladırlar..
Ukela olmayı hakettikleri zaman.
Ve ben de ukelayım
Rimbaud da ukelaydı.

Şiir
Aleladdenin fevkalade bir şey olmasıdır.
Ben arkadaşlarımıza söylüyorum...
Tevfik'e söylüyorum:
Şiir sadece fevkalade olmuyor
Harukulade de oluyor.
Herif şiir okumayacak hiç
Çarpılacak!
Hop dünya beni çarptı diye şaşacak!
Şiirin görevi budur.

Şiir bir kuvayi milliyedir.
Mıstıka milli tarafından üretilir.
Ama başlayan,
Şehitler ve çocuklarımız
Bütün çocuklarımız şairdir;
Bunlar içindir şiir!
Büstü, heykeli olmayanlar,
Sade annesi geride mısra,
Sade kardeşi...
Aşk ve meşki olur.
Ölenler için!
Bu şehir bir heykel gibi başlarına çalınısın diye yazın!

Ama kendileri öyle istiyorlarsa
O heykeli
Kuzgun'un heykeli gibi depoya bile kaldırmayın!

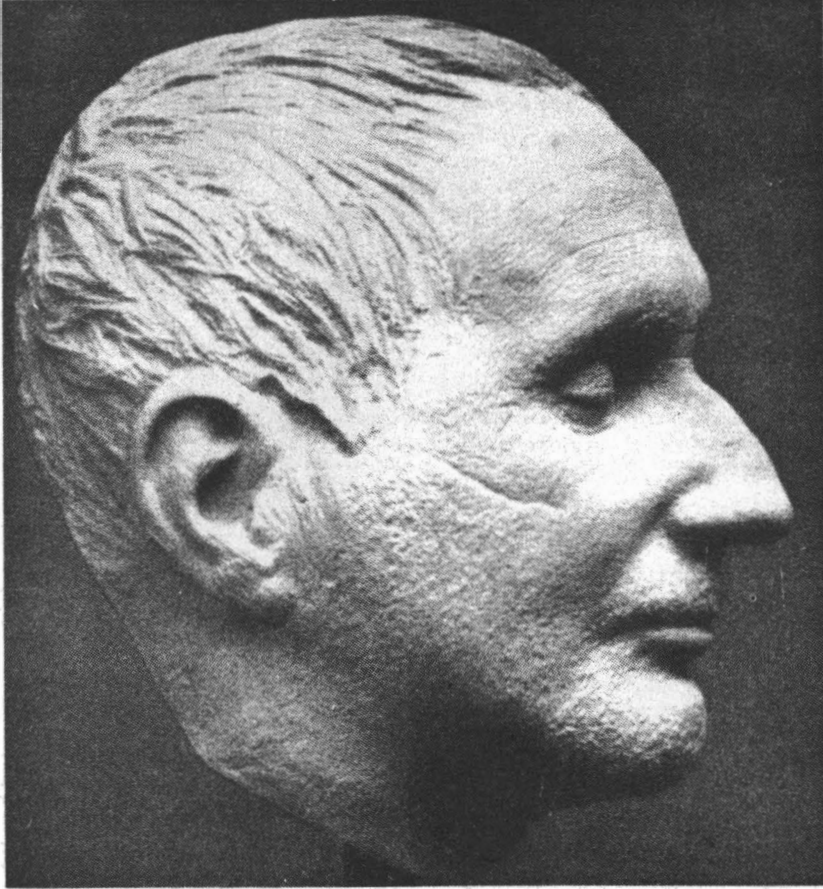
Bir tek nokta vardır:
Yaşamak her şeyi bilir!
Yaşamayansa insan bile değildir.
İnsanları biz sevdiğimiz zaman,
Kedileri de seviyoruz.
Ama kedileri sevdiğimiz zaman
Yine yine yine yine yine yine yine
İnsanlar için ölmüş adamlarız
Çok sevdiğimizden.

Ben bir şair olarak
Genç bir arkadaşına
Şiir nasıl yazılır anlatıyorum.
Karagöz, ana coğrafya, anadolu...
Bulunmuş hepsini.
Kediciklerin küçücük ayaklarıyla geçtikleri yolu.

Bir daha, bir daha, bir daha, bir daha, bir daha
Öldüremeyeceksiniz!
Çünkü ben öldüreceğim sizi!
Tabancayla değil.
Şiirle öldüreceğim...
Tüm halk ezni öldüreceğim
Zinhar öldüreceğim!
Bizim tüfeğimiz
Aşk, meşk ve şiirdir.
Bre kelekler...
Öldünüz sayın kendinizi şimdiden..
Ölüm vakti!
Şiirin saadeti başlıyor.
Şiirin egemenliği üstünüzdedir.

“GALİLEİ’NİN YAŞAMI” İÇİN ÖNSÖZ BERTOLT BRECHT

Türkçesi: **Ahmet CEMAL**

Yeni bir çağın eşiğinde bulunulduğu inancının insanları ne denli olumlu etkileyebileceği bilinen bir gerçektir. Böyle bir durumda çevreleri insanlara henüz hiç tamamlanmamış, en sevindirici düzeltmelere açık, düşünülebilen ve düşünülemeyen olanaklarla dolu, ellerinin egemenliğindeki yumuşak bir hammadde gibi gözüktür. İnsanlar kendilerini de daha sabah yeni kalkmış gibi dinlenmiş, güçlü, buluşlardan yana zengin algılarla. O ana değin inanç olan, artık kör inanç sayılır; daha dün çok doğal gözükene, yeni bir incelemeye konu alınır. Egemenlik altındaydık, der insanlar, ama şimdi biz egemen olacağız.

Yüzyılımızın başında herhangi bir şarkının hiçbir satırı, çalışanları “Bizimle yeni bir çağ başlıyor” dizesi kadar coşturmadı; yaşlılar, gençler, en yoksullar, en çok ezilmiş olanlar ve bunların yanı sıra da uygarlıktan biraz pay alabilmiş olanlar bu şarkıyla yürüdüler; tümü de kendilerini genç görüyorlardı. Hitler başa geçtikten sonra bu sözcüklerin o eşsiz baştan çıkartıcı gücü yeniden denendi, Hitler de yeni bir çağı müjdeledi. İşte o zaman bu sözcüklerin bulanıklığı ve boşluğu ortaya çıktı. Sözcüklerin bu kez kitleleri aldatanlarca kullanılan belirsizliği, uzun süre o sözcüklerin güçlü yanını oluşturmuştu. Yeni çağ, her şeyi kapsama alan, hem geçmişte olmuş, hem de şimdi oluşma sürecinde bulunan bir şeydir; bu sü-

reç içerisinde hiçbir şey değişmeksizin kalamaz; ama yeni çağ, öz yapısını, ancak zamanın akışı içerisinde geliştirebilir; burada her türlü imgeleme yer vardır ve aşırı kesin sözler, ancak bu çağın sınırlanmasına yol açabilir. Bir başlangıçta olma duygusu, öncülük konumu sevilir; başlayanın tutumu başkaları üzerinde coşturucu etki yaratır. Yeni bir makine, gücünü göstermezden önce, bu makineyi yağlayanların, eski bir haritadaki boşluğu doldurabilenlerin, yeni bir evin, kendi evlerinin temellerini kazanların mutluluk duyguları, sevilir.

Her şeyi değiştirecek bir buluş yapan araştırmacı, yeni bir konum yaratacak bir söylev hazırlayan konuşmacı bu duyguyu tanır. İnsanlar bir yanılasmaya kurban gittiklerini, eski’nin yeni’den daha güçlü çıktığını, “gerçekler”in kendilerinden yana değil, onlara karşı olduğunu, kendi zamanlarının, yeni çağın henüz gelmediğini anladıklarında ya da anladıklarına inandıklarında, düş kırıklıkları korkunç olur. O zaman durum yalnızca eskisi kadar kötü değil, ama eskisinden çok daha kötüdür; çünkü insanlar şimdi eksikliğini duydukları planları uğruna her türlü özveride bulunmuşlardır; ileriye gitme yürekliliğini göstermişlerdir; şimdi ise saldırıya uğramakta, eski’nin önüne hedef olmaktadır. Buluşunu açığa çıkarmazdan önce kimsenin tanımadığı, ama

kimsenin de kovalamadığı araştırmacı, buluşu bir kez çürütüldükten ya da aşağılandıktan sonra artık bir düzenbaz, bir şarlatandır ve ne yazık ki, artık aşırı tanınan biridir; ezilen ve sömürülen ise, ayaklanışı bir kez bastırıldıktan sonra artık özellikle ezilen ve cezalandırılan bir fesatçıdır. Harcanan çabaları, tükenmişlik duygusu, belki biraz abartılı umutları, yine belki biraz abartılı umutsuzluk izler. Körelişe ve umursamazlığa saplanmayanların yazgısı, daha kötüdür; idealleri uğruna eylemde bulunma gücünü yitirmeyenler, bu kez aynı gücü o idealleri yıkmak için kullanırlar! Başarısızlığa uğramış ilericiden daha bağınaz gerici, vahşi filler için evcilleştirilmiş filden daha acımasız düşman yoktur.

Ve düş kırıklığına uğramış bu insanlar her şeye karşın yeni bir çağda, köklü değişimlerin gerçekleştiği bir çağda yaşıyor olabilirler. Ne var ki, yeni çağlar üzerine hiçbir şey bilmezler.

Böyle zamanlarda yeni kavramı da yapay bir kavrama dönüştürülür. Yeniden ortaya çıkan eski ve en eski, kendini yeni diye tanıtır; ya da bunlar yeni bir yoldan benimsetilerek herkese yeni olduğu söylenir. Gerçek yeni ise bugün tahtından indirilmiş olduğundan, artık düne karışmış diye nitelendirilir, gözden düşmüş, gelip geçici bir moda olarak aşağılanır. Artık yeni, örneğin savaşma biçimleridir; savaşları gereksiz kılmayı amaçlayan, yalnızca dile getirilmiş, henüz hiç uygulanmamış bir ekonomi sistemi ise eski’dir. Toplumsal düzen, yeni bir yolla sınıfların kalıbına bağlanır; sınıfsız toplumu amaçlamak ise eski diye nitelendirilir.

Böyle zamanlarda insanların umutları yıkılmaz. Ama yönedikleri erek değiştirilir. Sözgelimi, eskiden gün olacak, ekmek yenilecek diye umulmuştur. Yeni dönemde ise insanların, ancak günün birinde taş yiyeceklerini ummalarına izin verilir.

Ateşi yükselmiş bir dünyanın üzerinde hızla artan karanlığın ortasında, kanlı eylemlerin ve onlardan daha az kanlı olmayan düşüncelerin, giderek artan, insanlığı önüne geçilmez biçimde bütün zamanların belki de en büyük ve en korkunç savaşına sürükler gibi gözüken barbarlığın kuşattığı bir konumda, yeni ve mutlu bir çağın eşiğinde bulunan insanlara yakışır bir tutum almak güçtür. Her şey, gecenin bastırmakta olduğunu göstermiyor mu? Yeni bir çağın başladığına ilişkin herhangi bir belirti var mı? O halde, ancak geceye doğru yol alan insanlara uygun düşecek bir tutuma girmek gerekmez mi?

“Yeni çağ” da ne demek oluyor? Sözü bile eskimedi mi? Bize bağırarak yerde bu söz, bağıraktan kısılmış hançerelerden yükseliyor. Kendini yeni çağ diye yutturmaya kalkan, asıl şimdi barbarlığın ta kendisi. Ve bu barbarlık kendisi için 1000 yıl kalmayı umduğunu söylüyor.

O halde eski zamanın peşine mi düşmeli? Batıp gitmiş olan Atlantis’ten mi söz etmeliyiz?

Gece yatağıma yattığımda yarını düşünürken geçmişimi anımsamamın nedeni, böylece geleceği düşünmemek mi? Sanatların ve bilimlerin bundan 300 yıl önce yaşadığı altın çağa ilgilenmemin nedeni, bu mu? Umarım bu değildir.

Sabahın ve gecenin görüntüleri yanıltıcıdır. Mutlu zamanlar, iyi uyumuş bir geceyi izleyen sabah gibi gelmez.

Bu metin, yakında De Yayınevi’nde çıkacak olan Bertolt Brecht ve “Galilei’nin Yaşamı” (Hazırlayan: Ahmet Cemal) adlı kitaptan alınmıştır.

GALİLEİ Üstüne Söyleşi

J.—C.JAUBERT—Edouard Pfrimmer, Armand Jacob ile birlikte çeviriniz temel olarak hangi metni ele aldınız?

ED. PFRIMMER — Temel olarak son yorumu, Brecht'in öldüğü sırada, 1956'da Berliner Ensemble'da prova yapılmakta olan metni ele aldık. Anımsayalım, ilk metnin tarihi 1938'dir, yani sürgünün ilk yılları. 1945'te Hiroşima'da atom bombası patladığı zaman Brecht Hollywood'dadır. Orada Charles Laughton ile yapıtın İngilizce "uyarlaması" üstüne çalışmaktadır. Bu uyarlamayı Laughton iki yıl sonra, ilkin Los Angeles'da daha sonra New York'ta oynayacaktır. Büyük bir başarı sağlamadığı söylenir.

Brecht, Doğu Berlin'e döndüğünde son bir metin yazar. Bu metin gerçekte bir takım ufak tefek değişikliklerle İngilizce uyarlamanın Al-

manca'ya yeniden çevrilmesidir. Aşağı yukarı.

J.—C.J. — 1938 metni ile 1945-1956 (uygulama olarak aynı olduğuna göre) metinleri ne bakımdan ayrılır birbirinden?

E.P. — Görüş açısına göre, ya her bakımdan ayrılır, ya da hiçbir bakımdan ayrılmaz. Oyunun çatısı hemen aynıdır, belli başlı oluntular, bölümler her iki metinde de vardır. Ama yazarın 14. sahneye ekledikleri ve bu sahnede yaptığı kimi değişiklikler oyunun özünü, anlamını tümünden değiştiriyor. Bu değişimi iyice belirginleştirmek için bu yapıtın izleğini (temasını) birkaç sözcükle özetlemek gerek belki. Bu izlek, *bilgin*'in kırk yılını kapsar ve yaşam öyküsünü handiye adım adım izler.

Brecht, Hollandalı "optikçi"lerin yeni tırettikleri dürbünü gökyüzüne diker ve orada

Copernicus'un dizgesinin kanıtlarını bulgular. Floransa'nın gücüne ve varsılığına kapılan bilgin, hoşgörüsüyle, örgürlükçülüğüyle ünlü Padova Üniversitesi'nden ayrılır.

Papa ile kimi kardinallerin korudukları bilgin (Galilei), Copernicus'çuları cezalandıran yargılamalardan kurtulur, ancak güneşin dünyanın özeği (merkezi) olduğunu öğretmemek koşuluyla. Ama kardinal Berberini, Urbanus II adıyla papa olunca, Galilei kutsal Engizisyon'a yollanır. Yaşlı bilgin işkence araçlarını görünce yaşayacaktır artık. Boyun eğmesi ona çalışmalarını sürdürmeyi ve bu arada Discorsi'lerin bir özetini (örneğini) yazmayı sağlar. Öğrencisi Andrea bu özeti yabancı ülkeye çıkaracaktır.

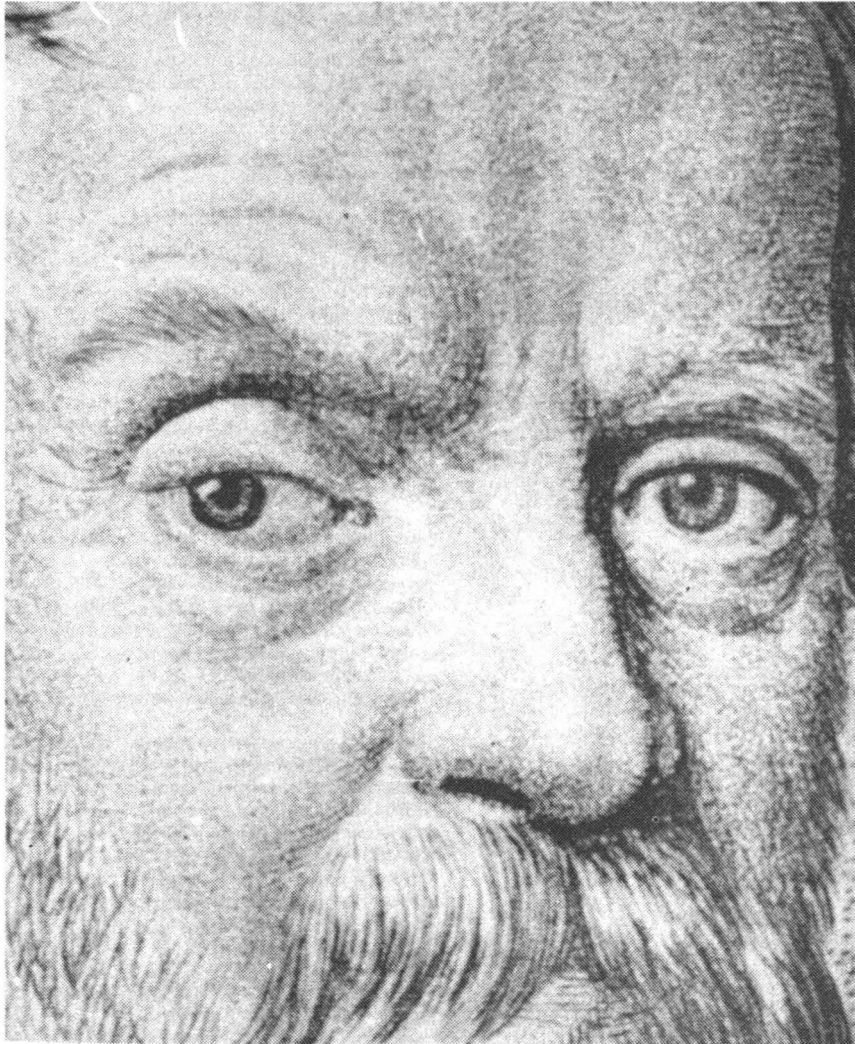
Sözünden dönmesiyle, Galilei, bilimi ilerletmeyi sürdürebilmiştir. Ama ihaneti onu dünyadan yalıtımsı, ona inanan ve onu desteklemeye hazır halktan uzak düşürmüştür (şunu da belirtiyim ki, benim yaptığım çözümleme Brecht'in görüş açısına göre çözümlemidir elbet).

İzleyici Galilei'yi kınamalı mı? Her şeyden önce şunu söylemek gerek: Brecht onu kınıyor mu? Son yorumu (metne) göre hiç kuşkusuz, evet kınıyor. Birinci yorumda, metinde, tersine, onu bağışlıyor gibidir. 1938'de, henüz özgür olan Danimarka'da *Galilei'nin Yaşamı* üstüne çalışmaya başladığı sırada Niela Bohr'un yardımcısı Brecht'in Ptolemaios dizgesini yeniden kurmasına yardım ederler. Brecht atomun ne büyük gücü olduğunu da onlardan öğreniyor ve bu tükenmez enerji kaynağından tüm insanlığın ne yaraları sağlayacağını da düşleyebiliyor. Üç yüzyıl önce Galilei'nin sözünden dönmemesinin ne önemi var; o, deneylerini sürdürmek, onlardan sonuçlar çıkarmak ve öğrencisinin kaçırıp kurtaracağı vargıları yazmak olanağını elde etmiş ya? Demek ki *bilgin*'in yadsıması tümüyle doğrulanmış bir kurnazlık taktiğidir. Kendisine: *Ellerinizi kirli olsun!* diye yanıtlar. Ona umutsuz bir biçimde: *Bilim için geçerli tek yasa bilime katkıda bulunmaktadır* diye bağırın aynı Andrea'ya (öğrencisine): *Katkımı yaptım ben karşılığını veririm.*

GEORGE WILSON — "Yaptım"; aramakta olduğum doğru sözcüğü dediniz şimdi. Sizin çeviride tümce şöyle: *Katkıda bulunum.* Oysa *bulunmak* ikircikli: Vermek, yapmak, ihanet etmek anlamlarına da gelebilir (G. WILSON, burada Fransızca "Livrer" ile "fournir" eylemleri arasındaki ayrıtıyı belirtiyor.)

E.P. — Haklısınız *Yapmak* sözcüğünü kullanmalı.

G.W. — Beni tedirgin eden tek tümce bu. Tam anlamıyla, en azından sözcüğü sözcüğüne bu tümce. Çünkü sizin pek güzel olan çeviri metni söylemek, dile getirmek çok zor. Oyunda Brecht'çi aşamalara, dönemlere uygun sözcükleri bulabilmişsiniz, tümceler yerli yerinde, akıcı ve kesin. Çeviri yoluyla da olsa, yazarın düşüncesini göz önünde tutan ritmi, uyumu sağlayan bir düzyazı duyumsanıyor. Ama

"Galile'nin yaşamını Fransızca çeviren Edouard Pfrimmer ile 1963'te Paris'te TNP Ulusal Halk Tiyatrosu'nda "Galile'nin Yaşamı"nı sahneye koyan ve baş kişiyi oynayan Georges Wilson'u görüyorsunuz.

beş altı satırlık bu tümceler kusursuz ve yanlış söylemek, dile getirmek oyuncuları ve... yönetmen için sorunlar çıkarıyor.

E.P. — Brecht'in görünüşte kolay ve yalın dili gerçekte olağanüstü gür ve kesin. Brecht, Galile'de bilimsel Alman diline ulaşıyor. Bu açık seçiklik ve gürlük nasıl sağlanır? Günümüzün dili pek elverişli, yatkın değil buna. Armand Jacob ile ben Descartes'in, o çağın bilimine uyarlanmış ve Latince'nin söz diziminden etkilenmiş Descartes'in dilini yakalamaya çalıştık.

J.—C.J. — *Demek diydünüz ki, Galile'nin Yaşamı'nın yorumu her iki metinde baştan aşağı değişmiş.*

E.P. — Değişmiş elbet. Brecht'in davranışını doğru bulduysa, bağışladığı bir Galile'de kalmıştı. Ama 1945'te atom bombası patlıyor. O dönemde Laughton ile işbirliğini anımsatan Brecht şöyle yazıyor: Çalışmamızın tam ortasında Hiroşima'da atom çağı başladı. Der demez, bir gün içinde çağcıl fiziğin kurucusunun yaşam öyküsü başka bir anlam kazandı. Bombanın cehennem etkisi öyle oldu ki Galile ile zamanının güçleri, yetkilileri arasındaki çatışma daha bir açıklık ve belirginlikle ortaya çıktı. Daha açık olunamazdı. Bu düzeltme, Galile'nin, özellikle en sondaki özeleştirisinin de belirtilmiştir. Galile orada açıkça şöyle der: *Bence bilimin biricik amacı insan yaşamının ağır yükünü daha hafifletmek olmalıdır.* Daha ileride de, bir kez daha anılması gereken şu sözleri söyler: *Bilginlerle insanlık arasındaki kopma (uçurum) öylesine derinleşir ki, yeni bir başarı karşısındaki zafer çığlığınızın yanısı evrensel bir korku çığlığı olur.* 1948'de Brecht, *bilgin'in insanlıktan yalıtılmaya, uzaklaşma-*

ya hakkı olduğuna artık inanmaz olur, bilimin iyiliği uğruna bile, çalışmalarının başarıya ulaşması uğruna bile, *bilgin'in insanlıktan yalıtılma, kopma hakkının olduğuna* inanmaz artık. Bilgin halkla ilişki içinde olmalıdır. Bilimin halk alanında kalması doğru ve usa uygundur. Bilimi birkaç prensin (yöneticinin) ellerine bırakmak tehlikelidir. *Onu (bilimi) kullanmaları ya da kullanmamaları ya da amaçları uğruna kötüye kullanmaları için*, bilgisini efendilerin ellerine bırakmış olmaları ötürü Galile, oyunu sonunda, bilim adamları topluluğu içinde artık yerinin olmadığı yargısına varır. Kişiliğinin ağır basan özelliği, en geniş anlamda, bir bakıma yaşamaya düşkünlük, aynı sevgiyle, tutkuyla bilimi ve yeme-içmeyi, yeni düşünceleri ve eski şarabı sevmektir. Onun yemek yemek gereksinimi olduğu gibi, gözlemlemek, türetmek, bulgulamak gereksinimi de vardır. Oyunun sonunda karşılaşılır bu özelliklerle, ama bu özellikler, ince-alaycı niteliklerini yitirmiş ve körelmiştir. Galile *Discorsi*'nin bir örneğini çıkarıyor, çünkü yazmaktan alıkoymuyor kendini. İyiye pişmiş bir kaz karşısında son sözünü fırlatıyor. Yitirmiş tir oyunu Galile, çünkü kimin üzerine oynayacağını, kime dayanacağını bilememiştir. Kendisine: *Kuzey İtalya'nın kentleri var arkamızda diyen Vanni'nin önerilerini geri çevirmiştir.* Halka gidecek yerde bilimini prenslere, yöneticilere bırakmayı yeğlemiştir. Ve bilim uzmanların işi olarak kalmıştır.

Galile'nin tutumu başka türlü olsaydı, Brecht'in düşündüğü gibi dünyanın yüzü değişmiş olacaktı? Kuşku götürür bir şey bu; şu da söylenebilir ki, oyun yazarı burada biraz bozuyor tarihi. Galile'nin sıkı durarak insan-

lığı üç yüzyıl yanılgıdan, gecikmeden belki kurtarabileceğini ileri sürmek, benimsemek, işleri zorlamak olur.

G.W. — Tam anlamıyla, salt değer olarak, hayır. Ama Galile'nin durumu simgesel; hem sonra Brecht, sorunu, her birimiz için geçerli olan ilişkilerle, sözcüklerle ortaya koyuyor: İnsan romancıysa fildişi kulesine mi kapanmalı, kendisi için mi yazmalı; oyuncuysa ustalık alıştırmasını mı yapmalı, incelikler mi göstermeli; bilgin ise kendisi için ya da büyük güçler, yetkililer için mi buluşlar yapmalı? Yoksa, tersine, başkalarına, öteki insanlara yönelmesi, onlarla ilişki içinde kendini varsıllaştırarak tüm bildiğini onlara iletmesi mi gerek? Son buluşların ve onların uygulamalarının insanlığı ne türlü tehlikelere atacağını açıklamakta duraksamayan bir Oppenheimer'i düşünelim.

J.—C.J. — *Demek ki iyimserlik oyunun örnek değerlerinden doğuyor?*

G.W. — Evet. Sonunda iyimserlik izleyiciden, halktan yana: Galile'nin özeleştirisi karşısında izleyiciler neyin yapılmaması gerektiğini, günümüzdeki bilginlerin kaçınmaları gereken yanılgıları görüyor. Oyunun üstünde çalışırken, başka nedenlerden ötürü iyimserlik duygusuna kapıldım: *Galile'nin Yaşamı*, sahneleme bakımından bana büyük bir saydamlık, duruluk içinde ve baştan sona özenli, soylu bir deyiş, anlatım içinde göründü. Tragedya'nın karşıtıdır bu ağırbaşlı oyun. Oyunun baş kişisi hiçbir an denetimini yitirmiyor, en son tabloya değin bilinçliliğini, açıklığını koruyor, oysa bu son tabloda baş kişi yaşlanmış ve bırakılmıştır. Özeleştirisinde hiç, ama hiçbir alaycılık söz konusu değil. Ama yargılanıp kınanırken, Andrea'nın (öğrencisinin) elini sıkarak istemez, çünkü arılığı, saflığı olduğu yerde bırakmak, yerli yerinde bırakmak ister. Brecht'in betimlediği biçimle Galile kişinin çocuksu yanı budur belki: Galile oyunun başından sonuna değin bilime ilişkin her konuda yetişkin gibi davranıyor, ama iş varlıklarla, toplumla olan ilişkilere, bağlantılara gelince bir yeneylemenin bölünüşü ya da bilinçsizliği var onda. Güçlülerin, yetkililerin karşısında, boğanın boğa güreşçisinin karşısında yaptığı gibi hemen sınılmayı, kaçınmayı düşünüyor ancak. "İncelik"ten denemeyecek bu türlü davranış, onun büyük siyasal ya da toplumsal sorunların kıyısından, bucağından geçtiğini ve özellikle en küçük bir anlıkalsı kısıtlama olmaksızın, oyunun ikinci bölümünde Engizisyon Kurulu'nun önerilerine katılmasını açıklıyor.

E.P. — Sözü geri aldıktan sonra Galile'nin dönmesi, sapsması kesindir. En son sahnede Andreas (öğrencisi), kendisine eskiden işbirliği yaptığı Federzoni'nin yeniden mercek yontmaya ve parlatmaya koyulduğu, eski işine döndüğünü söylediği zaman Galile onunla alay ediyor ve gırgır geçen bir gülüşle: *Eee, o Latince bilmiyor*, diyor. Brecht bir açıklamada, Laughton'ın, burada oynarken gerçekten kıs kıs gülüp eğlendiğini belirtiyor.

G.W. — Bu dönüş, oyunun başlıca iki sahnesini, daha vurucu kılıyor: Kardinal Bellarm'in evinde verilen baloda Galile'nin kardinallerle tartışması, -bu konuşma hiç kuşkusuz ideolojik düzlemde yaptın doruk noktası ve yadsıma sahnesi de daha dramatiktir.

J.—C.J. — *Bağışlanmaz bir eksikliğe, boşluğa parmak basayım: Bu söyleşi, tartışma sırasında hiçbiriniz "uzak durma" (yabancılaşma, yadırgatma) sözcüğünü kullanmadı.*

G.W. — O sözcüğün adını anmadan, başka bir şeyden söz etmedik ama...

Türkçesi: TEOMAN AKTÜREL

İnsan İçin Barış

Hasan ÇETİNKAYA

Güncel politik muhtevasıyla ve genel ifade biçimiyle "barış sorunu", uluslararası ilişkilerde çok değişik tutum ve yaklaşımları içermektedir. Hemen her uluslararası forumun gündemi barış konusuyla bağlıdır. Politik, ticari, kültürel ve askeri, pek çok ilişkiye yön veren temel saik, barış sorunudur. Bugün insanlığın hiç bir sorunu yoktur ki, uluslararası barış problemi ile bağlı olmasın. Hiç bir sorun, barış meselesiyle ilişkisi ve bu ilişki tarafından biçimlendirilen yönleriyle ele alınmaksızın kavranamaz.

Savaş ve buna bağlı olarak barış sorunu, tarih boyunca insanlığın gündeminde daima bulunmuştur. O kadar ki, bir kez toplumsal maddi temeli oluştuktan sonra savaş, adeta insanlık tarihinin bir parçası, bu sürecin kendi mantığını dışa vurmasının bir biçimi olarak ve en özlü tanımıyla, politikanın başka biçimler altında sürdürülmesi tarzında, hep varolagelmıştır.

Ne var ki, günümüz dünyasında barış sorunu bambaşka bir muhteva kazanarak gelişmiştir. Sözkonusu olan, iki farklı sistemin, birbirinin karşısı olan özde farklı iki toplumsal ve siyasal örgütlenme tarzının "barış içinde bir arada varolması" olunca, barış meselesi yeni bir tarihsel boyut kazanmış ve artık insanlığın bir bölümü için ilkesel bir amaç, adeta varoluşunun bir biçimi haline gelmiş ve bu kapsamıyla hayata geçirilme-ye çalışılmıştır.

Barış meselesini insanlığın tümü için önemli bir sorun haline getiren başka ve nesnel bir faktör daha vardır ki, onu da bilimsel ve teknolojik gelişmenin savaş araçlarındaki somutlanışında, bu teknolojik gelişmenin savaş vasıtalarına uyarlanması halinde yol açtığı sonuçların dehşet verici boyutlara ulaşmasında aramak gerekir. İnsanlığın son somut deneyimi olarak İkinci Dünya Savaşı, 45 milyona yakın ölüsü ve bunun en az beş katı yaralıyla ve hesabın ölçülemeyen maddi ve manevi kayıplarıyla, insanoğlunu barış meselesine karşı çok daha duyarlı bir sürecin içine sokmuş ve bu

süreç, yukarıda sözünü ettiğimiz "barış içinde birlikte varolma" ilkesel yaklaşımını çok daha güçlendirmek ve onu, evrensel bir temel kazandırmak suretiyle güncel uluslararası politikanın yönlen-dirici temel saiki durumuna yükseltmiştir.

Ne ki, barış sorununun -tarihi anlam-da bütün insanlık için bağlayıcı- bir başka yönü, daha var ki, bu yön, birbirinden ayrı tüm barış yaklaşımları arasındaki farklılıkların önemini siler, soruna başka, çok daha başka bir açıdan yaklaşılmasını mümkün kılar; politik muhtevalı ele alış tarzını da aşarak, yaşanmış bütün tarihe ve bu tarihin ortaya koyduğu topyekün değerlere sahip çıkma tarzında geniş bir ufku gerekli kılar.

Bu, - savaşın toplumsal temelinin ortadan kalkmasıyla sürekli barışın egemen olacağı bilimsel gerçeğinden de, mevcut güçler dengesinin korunması ile sağlanacağı varsayılan bıçak sırtı bir barıştan da bağımsız olarak - öyle bir barış fikri olmalıdır ki; bilimsel ve teknolojik gelişimin "bir kusuru", insani uygarlığın kendi gelişim doğrultusundan ve onayından "akıl almaz bir sapması" ve hatta kendini yaratan insanın on binlerce yılda yarattığı kendi kendisini bir çırpıda yok etmesi durumunu da ifade eden bir tehlikeyi, yerkürenin bütün doğal ve insani, dengelerini bozacak ve "yeniden diriliş" efsanesini dahi aratacak bir kıyametli bilince çıkarabilsin; barış fikrine sahip olmayı ve bu yönde aktif tutum almayı insana, onun kendi varlığının önemine ve varlık ortamına sahip çıkması tarzında kazandırabilsin.

Bu nedenledir, adeta "savaşırsız olunamaz" bir tarihin derin şartlanmışlığı içindeki insana, savaşı yaratan çelişkilerin ve politikaların, üstünde cereyan ettiği maddi toplumsal temelin yaygın varlığına boyun eğmemiş olsa bile, ona son verecek güce ulaşmamış insana, barışın "mümkün ve sürekli" olabileceği fikrinden ve uzun erimli vadinden başka ve özellikle "bugünden elde edilemez kaçınılmaz bir barış hedefi" göstermek, hangi nesnel gelişmenin zorladığı bir sonuçtur?

Hiroşima'da Çiçekler ve Bir Resim

Japonya'da, Hiroşima kentinde, Bantai köprüsünün beton zemini üzerinde kırk yıldır çakılı duran bir insan silüeti, adeta "insanın yok edilemezliği"ni kanıtlamak için, gelip geçene bir şeyler söyleyen bir tablo gibidir. İnsan ki, her şeyi bir anda yok eden cehennemden kurtarabildiği kendi izini, kendinden kurtarınasın ulaştırmayı başarmıştır. Bu bir şey değil, Hiroşima'da bugün çocuklar da vardır, çiçekler de...

Ama bu, oraya düşen ölümün ancak bir çırpıda yüzelli kin kişiye yok edecek kadar güçsüz oluşuna borçlu olduğumuz bir şanstır (!) Bilimin öldürücü silahlara akan ruhunun o gün henüz an-

cak bu kadar yıkım yaratabilmesinden doğan bir talihtir. Aradan kırk yıl geçecek, bilim önlenemez hızıyla gelişecek ve insana, yaşamı daha rahat sürdürmenin, doğaya daha kolay egemen olmanın olanaklarıyla birlikte, onu ilk ayakları üstüne dikildiği günden bu yana yarattığı bütün birikimle yerküreden göçe zorlayan tehlikeyi de sunacaktır: Nükleer savaş tehlikesi!

Bu öyle, "tehlikelerden bir tehlike" değildir. Nükleer savaş, insanlığa büyük acılar çektiren savaşlardan bir savaş da değildir. Somutu yaşanmamış, fakat sonuçları bilimsel olarak saptanmış olsa bile bir nükleer savaşın ve insanlık için ifade ettiği felaketin - kavranması, klasik savaşların yıkımını ölçerken kullanılan ölçülerle ve hatta insan mantığının acılara ilişkin oluşturabildiği formlar aracılığıyla kavranacak bir felaket değildir. En usta bilim - kurgularla bile böyle bir dehşeti, insanlara, tüyleri diken diken eden kavram ve görüntülerle, ama ancak tahayyül ettirmekten ileri gidilemiyor, aklın-hudutlannı zorlayan felaket görüntüleriyle gerçek bir nükleer dehşetin milyonda biri dahi resmedilemiyor.

Nükleer savaş tehlikesi tek tek insanlar için değil, savaşa giren veya yakın duranlar için değil, böyle bir savaşa karar verip düşmeye basanlar, bu silahlarla hedef alınanlar için de değil; insanlığın bütünü için, ulus, rejim, siyasal ve dini inanç ve sınıfsal bütün farklılıkları da ortadan kaldıran, bütün insanlığa yönelen bir tehlikedir. Sadece insanlık için değil, insanın üzerinde yaşadığı dünya için, bu dünya üstündeki bütün canlılar için ve canlılığı sağlayan bütün doğa dengeleri için de bir büyük tehlikedir, bir topyekün yok olma noktasıdır nükleer savaş hali.

Başlayan Fakat, Bitmeyen Savaş

Nükleer savaşın yaratacağı yıkım kadar, böyle bir savaşın cereyan ediş tarzı da insanlığı bildiği klasik savaşlardan nitelik olarak ayrılmaktadır. Ok ve yay, taş balta veya konvansiyonel silahlarla yürütülen savaşlarda, son tahlilde yine insanlar savaşırlar. İnsanların karar verdiği, insanların bizzat savaştığı, öldüğü, yorulup tükendiği bu savaşlarda sonuçta hep savaşın sürdürülemez olduğu noktaya ulaşılır. Yıkımın boyutu ne olursa olsun, böyle bir savaşın sonra doğa alışılmış dengelerini korumaya, insanlar da balık tutup çiçek yetiştirmeye, çocuklara şeker vermeye devam ederler. Yani yara hep sarılabilir durumdur.

Konvansiyonel silahlarla yürütülen savaş aracılığıyla, - nükleer savaştan farklı olarak - "politika sürdürülebilir" ve bunun bir "anlamı" olabilir; ve sonuçta savaş şu veya bu politik sonucu yaratır, elde edilmis politik amaçlar doğrultusunda hem politika, hem de hayat sürebilir. Başlangıcı olduğu kadar, bitimi de

KARANFİL

Hakkınız var, güzel değildir ihtimal
Mübalâğa sanatı kadar
Varşova'da ölmesi on bin kişinin
Ve benzememesi
Bir motörlü kıtanın bir karanfile
"Yârlın dudağından getirilmiş."

Orhan Veli (Eylül 1939)

BİZİM GİBİ

Arzulu mudur acaba
Bir tank. rüyasında?
Ve ne düşünür tayyare
Yalnız kaldığı zaman?

Hep bir ağızdan şarkı söylemesini
Sevmez mi acaba gaz maskeleri,
Ay ışığında?
Ve tüfeklerin merhameti yok mudur
Biz insanlar kadar olsun?

Orhan Veli (Eylül 1939)

"karar verilebilir" sınır içinde kalan klasik savaşlardan çok farklı olarak nükleer savaş, ne bir politikanın devamı olabilir, ne bir politik sonuç yaratır, ne de arkasında bıraktığı boşluğun herhangi bir anlamı olabilir. Böyle bir savaşla insan ve politika da biter.

Nükleer savaş başlayabilir, ama **ancak bu kadar!** Artık bir kez başlamıştır ve bundan sonrası için fikir yürütmenin, "ne zaman ve nasıl biteceğini", açtığı yaraların "nasıl sarılacağını" düşünmenin hiç bir anlamı yoktur. Nükleer savaşın açtığı yaralar "sarılamaz" niteliktedir. Çünkü savaşın açtığı yaraları ancak insanın kendisi sarabilir. Nükleer savaş sonrası dünya, şurda, burda kalmış ve sürünen tek tük canlıların (ve insanın) tanıdığı olsa bile, yeni bir "bade-ül mevt"e tanık olamayacak kadar insandan yoksullaşacaktır.

Büyük Tehdit İnsanın Engin Bilincinde Küçük mü Kalıyor?

Nükleer savaşın insanlık için ne gibi sonuçlar yaratacağı tam tamına olmasa bile, doğruya yakın ölçülerde tahmin edilebilmektedir. Bunun matematik bir kesinlikle ortaya konması zaten mümkün olamamaktadır. Çünkü, bir kez elimizden çıkmış ve hiç tanımadığımız "dengesizlikleri", bugünün dengelerine göre "dengesizlik" olarak tarif ettiğimiz fakat savaşın sonrasının karakteri olacak olan bir "yeni denge"de dünyanın getireceği "sürprizler" bugünden bilinmiyor. Bugünden ancak, milyarların öleceği ve canlıların yaşayamayacağı bir dünya ortamının oluşacağı biliniyor.

Bilinen bir şey daha var. Bu sonucu yaratacak çapta ve güçte silahlar çoktandır üretilmiş bulunuyor. Birçok ülke bu silahlara sahip, ekonomik kaynaklarını sonuna kadar zorlayarak nükleer si-

lahlara sahip olmaya çalışan ülkeler de var.

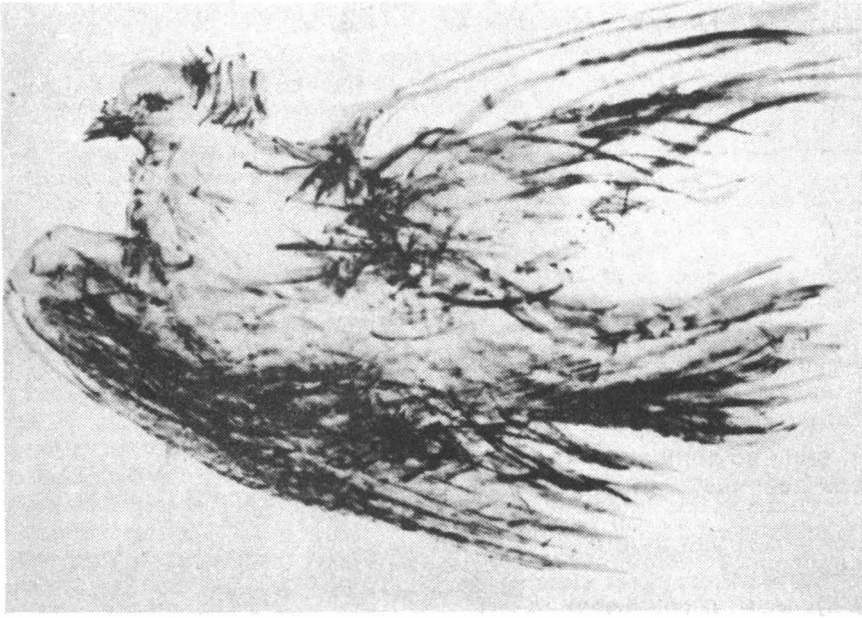
Bir şey daha biliniyor. Nükleer silahlanılan ülkelerin soruna bakışı, tehlikeyi kavrayış ve dile getirişi aynı değil. Bir "taraf" sorunu, insan ve bütün insanlık için ifade ettiği tehdit yönüyle ele alır ve nükleer silahların üretiminin durdurulmasını ve giderek yok edilmesini, ilkel olarak benimsediği "barış içinde birlikte varolma" politikasının türevi olarak yükseltirken, bir diğer "taraf"da sorunu salt bu silahlarla "belirli bir politikayı yürütüp" başarıya ulaştırma, hatta bunun için gerekirse "sınırlı" bir nükleer savaş göze alarak, yani, sözelimi dünyanın Avrupa kıtasını gözden çıkarıp geri kalan bölümünü kendi kâr hanesine kaydetme düzeyinde benimsiyor. Nükleer silahların varlığından doğan ve nükleer bir savaş önliyeceği umulan "dengeye" rağmen savaş tehlikesini de bu ikinci yaklaşım yaratıyor.

Yani, açıkça bilinenlerden saydığımız şu birkaç sonuç bile, nükleer bir savaş tehlikesinin varlığını ve çok yakınımızda olduğunu göstermeye yetmektedir. Ancak tehlikenin büyüklüğü oranında bir karşı çıkma bilincinin yaygın olduğunu ileri sürmeye, ne yazık ki imkânımız yoktur. Evet, nükleer silahların üretiminde yeni bir tırmanışı ifade eden her çıkış, bütün ülkelerden milyonlarca barışseverin tepkisiyle karşılaşmakta, son olarak Avrupa kıtasına ABD füzelerinin yerleştirilmesi sırasında olduğu gibi, milyonlarla ifade edilebilen kalabalıklar etkin ve "bilinçli olarak" nükleer silahlanmayı protesto edebilmektedirler. Aynı bilincin, dünyanın başka birçok ülkesinde, milyonlarca insanda bulunduğu, barış hareketinin bu yüz milyonlarca taraftarından başka meselenin politik ve güncelliğine ilginin dışında kalan ama savaştan yana olmayan daha bir o kadar in-

sanda da aynı barış özleminin varolduğundan kimse kuşku duymamaktadır. Fakat bütün bunların, hükümetleri nükleer silahlara sahip olma isteğinden caydıramadığı, nükleer savaş tehlikesini ortadan kaldıracak politik süreçlerin kesin sonuca ulaşmasına yetmediği de açıkça belirlenmelidir.

Bunun pek çok açıklaması bulunabilir, ancak bize göre, tehlikenin sıradan bir barış özlemi ile ifade edilen bilincin dışında ancak "tahayyül edilebilir" kalması, hatta "edilemez" olması gereken duyarlılığın ortaya çıkmasında bir engel teşkil ediyor gibidir. İnsanların tutumu, soyut planda "barış yanlısı" olarak beliriyor olsa bile, nükleer tehlikenin somutluğu, tek tek insanlar için güncel problemlerin, ekonomik ve siyasi çıkar çelişkilerinin ve bundan doğan tutumların, dini, kültürel ve milliyetçi yaklaşımların, şartlanmışlıkların ulusal önyargıların ve son tahlilde "belli bir dünya görüşü" boyutunda izlenen tutumun arkasında kalıyor, insanı ve felsefi boyutu ile, hayata sahip çıkma ve insanlığın kendi kendisini koruması derinliğiyle kökleşip, nükleer savaş tehdidini "büsbütün imkânsız" kılacak genişlikte bir "insanlık bilinci" ve insanlığın ortak davranışı düzeyine yükselmiyor.

Elbette ki tek tek yaşayan bütün yüzü insanların nükleer savaş tehdidine karşı duyarlı ve tutarlı bir barış bilincine ulaşması, barış mihveri çevresinde gelişen kitlesel hareketlere bütün insanların katılması -güncel barış istemi bakımından - beklenemez, çünkü, bu pratik olarak mümkün değildir, kaldı ki, sorunun güncelliği yönünden de yanlıştır. Antinükleer barış hareketinin sonuç alabilir bir etkinliği ulaşması, **ancak barış güçlerinin**, bu silahı kullanmaktan yana veya her an böyle bir delilik durumuna girmesi mümkün olan güçlerin

elini - kolunu ve basiretini bağliayacak güce ve yaygınlığa ulaşması: kısaca, caydırıcı olmak değil, doğrudan müdahale ve fiilen kullanılamaz hale getirmek suretiyle, bu silahların dünyayı mahvetmesi ihtimaline kapıyı tamamen kapatması anlamında önleyici; dünyayı mahv etmek isteyen güçlerin bütün inisiyatifini durdurucu ölçülerde yaygın bir banş blokunu, her ülkede ve bütün kurumlar içinde egemen kılmak anlamında **son söz sahibi olmasıyla mümkündür.**

İnsan İçin Her Şeye Değer

Nükleer savaşa karşı barış alternatifi, şu veya bu politik tercihten bağımsız, herhangi bir ülkenin veya ülkeler topluluğunu, tutum ve çıkarları dışında, insanın bu dünyada kurabildiği, yaratıp yüceltmeyi başardığı bütün uygarlık unsurlarını da hesaba katmadan salt yalın insan gerçeği açısından yaratılabilir, yaratılmalıdır ve bunu yaratacak olan da, insanın kendisinden başkası olamaz.

Evet, gerçek barış alternatifini insanın kendisi yaratabilir. Büyük tehlike, insan aklının sınırlarını zorlayan tehdit, sonuçta "insan çabasının bir ürünü" değil midir? Nükleer enerjinin elde edilmesini ve bu büyük enerji gücünün bir yıkım silahı olarak da kullanılabilmesini mümkün kılan, insanın bilimsel çabasından, tarih içinden süzülüp gelen bilgi birikiminden başkası olabilir mi?...

O halde insan kendi yararına olduğu kesin bir amaç için belirlenmiş bir faaliyetinin kendi iradesi dışında ve yine kendisi için tehlike oluşturmaması razı olamaz. Kendi faaliyetine ve dolayısıyla sonuçlarına hükmedebilir. Bunun engellerini ortadan kaldırabilir. Dolayısıyla insan kendine sahip olacak gücü de ortaya koyabilir ve bu her şeye değer, çünkü...

İnsan kolay insan olmadı. İnsanın insanlaşması ve hayvani yaşama tarzın-

dan insani yaşama biçimlerine geçebilmesi için milyonlarca yıl gerekti. Bu yıllar öyle boş geçmedi, yoğun insan çabasıyla, insanın doğaya egemen olup kendi yaşama ortamını her geçen gün daha yaşanabilir ve insani kılmaya çalışmasıyla geçti. İnsanın bilgi ve becerisi bu süreçte gelişip birikti, her önceki gelişim, bir sonraki bilimsel gelişmenin temeli oldu ve sonuçta, ama kolay olmayan bir sonuçta insan doğayı egemenliği altına alıp onu bütünüyle kendi insani amaçları doğrultusunda kullanabilme aşamasına ulaştı. Ne var ki bütün bu süreç, insanın kendi bilinçli çabasıyla ve önceden tasarladığı amaçlara ulaşması yanında, aynı çabanın insan tarafından önceden tasarlanmamış ve insanın isteyip beklemeyeceği sonuçlar ortaya koymasıyla da belirlenir. İnsan çabasının insan iradesinden bağımsız ve ilk bakışta denetlenemez gibi görünen sonuçlar ortaya koyması, en yoğun ve üstünde en çok durulması gereken biçimiyle günümüzde karşımıza çıkmaktadır. İnsanın bizzat yaratıcısı olduğu bilimsel ve teknolojik gelişmenin insan tarafından önceden hesaplanmamış (nükleer tehdit gibi) sonuçlarla karşımıza çıkması, ürküntü verebilir ama asla umutsuzluğa götürmemelidir.

Bilimsel ve teknolojik gelişim insani olmayan amaçlar için kullanıldığında, insanlık için büyük bir tehlike oluşturmuyor ama, aynı teknolojik gelişim insana, refah yaşama imkânı yanında, oluşmuş bütün olumsuz sonuçları ve bu arada nükleer savaş tehlikesini önlemenin imkânlarını da sunuyor.

Bilimsel gelişimin sonuçlarını, bu en temel insan faaliyetinin ürünlerini, insani amaçların dışında oluşturan şey şüphesiz insanın kendisi değil, onun içinde yaşadığı, ama kendi iradesiyle belirlenmeyen toplumsal biçimleniştir. İnsan en genel anlamda, kendi faaliyetinin bün-

tün sonuçlarını denetlenebilir duruma, onun bu iradesinin ortaya koyabilmesine elveren bir ve en ileri toplumsal formasyona ulaşmakla gelir.

Fakat, günümüzde ütöpik olmaktan çıkıp somutluk kazanmış böyle bir formasyonun, insanlığın bütünü önünde bir amaç olarak bulunuyor olması, orada insanın nesnel olarak kendine ve kendi ortamına sahip çıkma olanağının bulunması, bugünkü tehlikenin somutluğunu ve büyüklüğünü ortadan kaldırmadığı gibi, banş perspektifini böyle **geniş bir gelecek ufkuna bağlamak**, bir yanılgıya, bir eksik kavrayışa, belki de insan için tesbit edilebilecek amaçların en yücesi olan böyle bir geleceğin önündeki tehlikenin daha da büyümesinden başka bir sonuç vermez. İnsanlık, eğer bugününü nükleer savaş tehlikesinden kurtarabilirse, ancak ondan sonra gelecek için umut besleyebilir, sürekli ve genel barış ortamını düşleyebilir.

Demek ki, ileriye dönük idealleriyle varolabilmesi için, insanın bugünden yarına uzanan süreçte her zaman varolması, bu geleceğe gölge düşüren her türlü tehdidin ve bunların en büyüğü nükleer tehdidin karşısında uyanık bulunması gerekiyor.

Nükleer savaşı önlemeye dönük barış politikalarının önündeki en büyük engellerden biri; ulusal önyargıların böyle bir çabadan önde tutacak kadar bençillik içinde olan politik tavırlar ve bunların ısrarlı yürütücüsü olanlardır. Bu güçlerin bizatihi kendi iç politik tutumları itibarıyla **İnsani Hiçe saymaman** ülkelerindeki barış çabasının güçlenmesini önlemektedir. Aynı ülkelerin uluslararası forumlarda izledikleri temel yaklaşım biçimleri, banş fikrinin uluslararası düzeyde ve her sorunda belirleyici olmasının önünde de engel oluşturmaktadır.

Başka bir yaklaşımla barış düşüncesini kötürüm hale getiren soyut insani amaçlardan yana olsa bile silah dengesinin devamını barış umudu olarak gören ve barışa dönük hiçbir katkı getirmeyen, yani bir anlamda barışın ve insanlık için gerekli güven ortamının, ancak silahların varlığıyla mümkün olabileceği **orjinal düşüncesini** taşıyan bakıştır. Bu bakış, hiç değilse genel savaş açısından mevcut askeri durağanlığı "barış ortamı" saydığı için haklı görüne bile, bunu her an bozacak faktörleri gözden kaçırmakta ve böyle yapmakla da bizzat bu faktörlerin yanında yer almaktadır.

Öte yandan, kabul edilmesi gerekli bir zorunluk var: Dünyayı, onun son birkaç yüzyıl içinde aldığı coğrafi ve milli şekillenişinde ebedi ve mutlak görmek, - elbette ki gerçekliği bakımından inkâr edilemez olan bu durumu - hiç değilse tek bir konuda, insanlığı topyekün tehdit altında tutan nükleer tehlike konusunda ikinci plana itmek ve bizatihi in-

sanın kendisiyle özdeş değerleri başa koymak...

Bu da ancak özgür ortamda gelişebilecek olan bir bilinçtir. Bu, nesnel çıkarları itibarıyla ticari veya siyasi coğrafyaya bağımlı olmaksızın özlemlerini ortaya koyabilme şansında olan güçlerin ve bu güçlerin geniş boyutlu birlik ve beraberliğinin bilincidir. Bu nedenle her barış çağrısı ve barışa dönük tutum, aynı zamanda özgürlüğü gerekli kılan bir çağrıdır.

Ve zaten insan, baskı altında ise, fiili olsun veya olmasın, içinde bulunduğu ilişkiler, iradesini ortaya koymasını ve kendi ürünü olan bilimsel ve teknolojik gelişmenin sonuçlarına sahip çıkma inisiyatifi sınırlıyorsa, özgür değildir ve kendi çabasının sonuçlarına sahip çıkabilmesi anlamında her talebi, "özgürlüğü ve barışı" bir ve aynı şey olarak değerlendirir.

İnsani Olanın Başarısı Mutlaktır

Kendi eliyle yarattığı ortamı insanın karşısına çıkaran, insan çabasının insan yararına da olmayan sonuçlar yaratmasını getiren ve insanı kendi hayatının bütün alanlarına en geniş biçimde yön vermekten alıkoyan "durum" geçici tarihsel bir durumdur. Bu durumun, yani insanı kendi çabasının sonuçlarından uzak düşüren nesnel tarihsel sürecin uzun sürmüş olması ve halen de büyük oranda sürüyor olması, onun geçiciliğini ortadan kaldırmıyor. Daha güzel ve umut verici olanı, artık insanın, kendi yaptığını kendi yararıyla sınırlamasının anahtarlarını da tarihsel olarak eline geçirmiş olmasıdır. Bütün insanlığı ilgilendiren bir sorunda, insanı evrensel boyutta aynı amaca doğru zorlayacak sebep ve imkânlar bugün tarihin her döneminden daha fazladır.

Nükleer enerji gücü, 39 yıl önce, Hiroşima'da yüz elli bin kişiyi bir anda yok edebiliyordu, bugün bundan on bin kat fazlasını yok edebilir. 39 yıl önce yok ettiği bir insanın, hiç değilse, beton zemin üzerine düşen gölgesini yok edemiyordu, bugün insanlığı gölgesiyle birlikte yok edecek güce ulaşmış durumdadır. Ama insanın da ulaştığı bir güç yok mu?

Var, hepsinden daha güçlü olan, yaşama iradesi, varolma bilinci! Bu bilincin milyar katı: Bir tek barış bilincinin insanlığın bütününü ile çarpımından doğan güç varken, bir kaç düzine parmak, nükleer savaş düğmesine basamayacaktır.

İnsanlığın bu gücü soyut değildir, vardır, büyümektedir, dünyayı koruma gerekliliği temeli üzerinde dahi güçlenirken insanlığı güçlendirmektedir. Savaş cadısının karşısındaki kefedeki insanın ağırlığı, en genel barışsever tutumun bir bileşeni olarak antinükleer kapsamda da artmaktadır.

İnsanlık yaşamaya, çiçek yetiştirmeye ve çocukları sevmeye devam edecektir.

Nükleer Savaş Tehdidi ve Çocuklar

• Boston'da 11 yaşında bir kız çocuğu palkiyatriate şunu soruyordu: "Nükleer saldırıdan sonra intihar etmeye zaman bulabilecek miyim?"

• Amerikan Psikiyatri Birliği'nin araştırmasına göre nükleer savaş tehdidi ve nükleer güçle gelecek tehlikeler çocukları derinden etkiliyor. Bir örneklemede, öğrencilerin %70'i, ABD'nin bir nükleer savaştan sonra yaşamasının mümkün olmadığını söylediler.

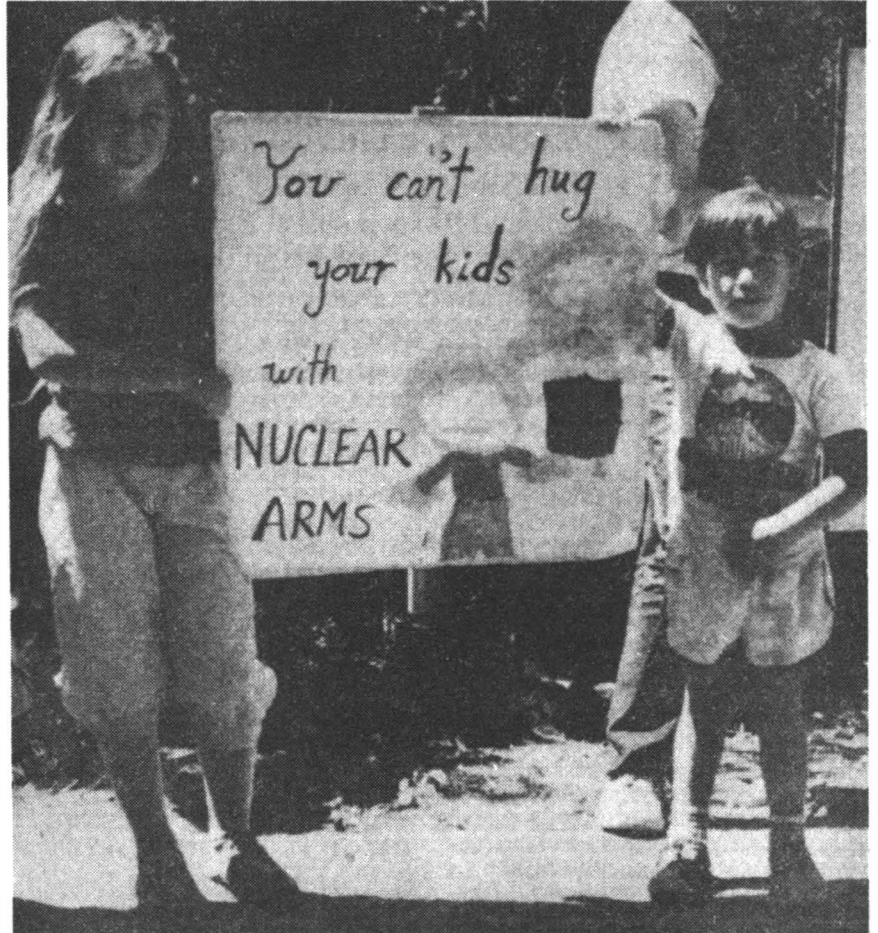
• Yale'den psikiyatrist Dr. Robert Jay Lifton, çocukların daha beş yaşından başlayarak, büyüklerin kontrol edemeyeceği bir dizi olay sonucu dünyanın yok olacağı korkusunu duyduklarını açıkladı.

• Boston'da bir okulun 5. sınıfındaki kız öğrenciler, nükleer savaş ihtimalinin alle planlarına etkisi konusunda, "çocuğumuz olmayacak" ya da "çocuklarımız sakat olacak" karşılığını verdiler.

• Boston'lu bir 10. sınıf öğrencisi günlüğüne şunu yazıyordu: "Artık tahrip edilecek bir çocukluğum yok. Çocukluk kendi kendini tahrip için programlandı."

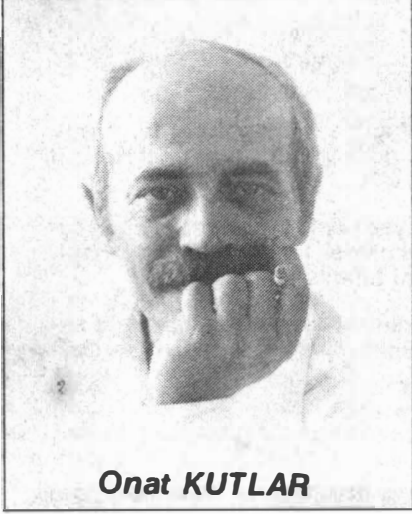
• Eğitim direktörü Tom Wagner'e dokuz yaşındaki bir oğlan çocuğu şöyle dedi: "Nükleer savaş hakkında her şeyi bilmek istiyorum, çünkü hepimiz yok olup gittiğimizde bunun nedenini bilmek istiyorum."

• 10 yaşındaki Adam Scholder, "büyükler nükleer savaş hakkında endişelendiğinde, korkuyorsunuz" diyor, "çünkü onlar endişe ediyorsa, sizin daha çok endişe etmeniz gerekiyor."

Çocuklarınızı nükleer kollarla saramazsınız.

Bir Uzun Alacakaranlık

Onat KUTLAR

Bugün 8 nisan 1984. Gene bir pazar günü. Dışarda hava adamakıllı soğuk ve puslu. Nicedir gelmesini beklediğimiz bahar gene uzaklara gitti. Biz koştuğca uzaklaşan ufuk çizgisi gibi. Havalara yöneticileri de gizli bir sevinçle yanılmış olmalı. Yeniden yakıt almaya gerek görmemişler. İçerde de soğuk ve ürpertici bir sessizlik. Kazak ve paltoyla oturuyorum. Tuhaf bir hınçla bakıyorum masanın üstündeki kâğıtlara, kitaplara, plaklara, yazı makinesine. Bık-tım sana mektuplar yazmaktan. Senin sahip olmak için çıldırdığın şeye sözde sahibim. Ama bıktım bu özgürlüğe sahip olmaktan. Yıllardır dolaşıp duruyorum bir uzun alacakaranlıkta. Ve hiç belli değil: Yorgun ve yenik bir günün akşamüstü mü bu yoksa diri bir sabahın habercisi mi? Dolaşıp duruyorum ölü bir ozanla birlikte. "Walking Around". "Yoruldum işte insan olmaktan" diyor Neruda. "Terzilere, sinemalara gidiyorum işte, / şaşkınum, kapalıyım,

çuhadan bir kuğu gibi / sorular, küller denizinde salınıyorum... Yoruldum ayaklarımdan işte, tırnaklarımdan, / gölgemden, saçlarımdan, / yoruldum işte insan olmaktan."

İşte iki yıldan fazla olmuş sana mektuplar yazmaya başlayalı. Ve son zamanlarda yazışmaz olduk. Bunu da yazmak istemiyorum. Diyor ki anam, "bak! Balkondaki sardunya tomurcuk vermiş. Yakında açar..." Bir arkadaşım da geçenlerde sokakta baş dımdık yürüyen bir adam görmüş. Biraz sisliymiş yüzü ama. Kim olduğunu tanıyamamış. Masadan kalkıp pencereye gidiyorum. Balkonun "dip kapalı"sında sardunya. Ne tomurcuk var ne bir şey. Sokakta, bir mersedesin içinde dımdık giden adamın yüzündeki sis açılıyor. Ve bir yüz çıkıyor altından. Bıyıklı, tombul, gözleklü. Köseyi dönüp kayboluyor.

Televizyonda John Ford'un bir filmi gösteriyorlar. "Baharda Hücum" diye çevirmişler başlığını. Oysa gerçek adı "Cheyenne Autumn". Kovuldukları yitik ülkeye dönerken ağır ağır tükenen Cheyenne'lerin uzun can çekişmesi. Ve insan haklarından söz ediyor Amerikalı senatör. Yenik insanların yüzlerine bakarken düşünüyorum. Ne kadar uzun sürdü bu! Çocuklar, İngilizce sözleri heceliyorlar. Onların üstüne bir başka film den, Wajda'nın "Danton"undan bir çocuk yüzü biniyor zincirlemeyle. Ve heceliyor 1789 yılının alacakaranlığında: "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi Madde 11. Düşünce ve kanıların başkalarına serbestçe aktarılması, insanın en değerli haklarından. Her yurttaş, serbestçe konuşabilir, yazabilir ve..." O çocuk büyüdü, kanlar, kıyımlar içinde yaşadı, öldü. Sonra daha kaç kuşak. Sen ve ben, daha milyonlarca çocukla birlikte yeryüzünde, 1948'de aynı sözleri heceliyorduk: "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Madde 19. Her bireyin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek,

ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her araçla aramak, elde etmek ve yaymak hakkını..." Peki bu hep böyle gidecek mi?

Az önce, mevsimin en iyi filmi konusunda yeni çıkacak bir sinema dergisinin açtığı soruşturmaya yanıt hazırladım. Senin göremediğin bir filme verdim oyumu. "Hal Ashby'nin filmi de çok iyiydi ama, Spottiswood'un ki yalnızca sevinç verdi bana. Nikaragua halkının Somoza yönetimine karşı sürdürdüğü kavganın tüm kanlı görüntülerine karşın sevinç. Çünkü 'Ateş Altında', bir Magnum okulu fotoğrafçısının objektifinden ölümle yaşamın, alçaklıkla yiğitliğin, baskı ve zulümle özgürlüğün, kirli emperyalist çıkarlarla ulusal bağımsızlığın ve onurun kavgasını gösterirken, filmin her anında yaşam, güzelim bir çocuk yüzü gibi gülümsüyordu..." Böyle diyorum yazıda. Zafer günü, halkın gözlerindeki inanılmaz mutluluğu hatırlamaya çalışıyorum. Gülelele okuyorum Cardenal'in dizelerini: "Roosvelt ne demişti Sumner Welles'e: / 'Somoza is a sonofabitch / but he's ours.' / Yabancıların uşağı / ve kendi halkının diktatörü / yabancıların başa geçirdiği / ve vazgeçemediği adam: / SOMOZA FOREVER..." Ama az sonra bir hüznünle sisleniyorum sevincim. Masamın üstündeki gazetede, Şili'li diktatörün on bir yıldır asılı bulunduğu yerden indirilemeyen fotoğrafı. Niçin her şey bu kadar uzun sürüyor? Bir insan yaşamından her zaman daha uzun?

Bir yanıt gibi geliyor sesi, bir başka ölü ozanın. Hümeysa'nın gülümseyen yüzünü taşıyan plaktan: "Diyelim ki hapisteyiz, yaşımız da elliye yakın / Daha da on sekiz sene olsun açılmasına demir kapının / Yine de dışarıyla birlikte yaşayacağız / İnsanları, hayvanları, kavgası ve rüzgârıyla / Yani duvarın arkasındaki dışarıyla / Yani nasıl ve nerede olursak olalım / Hiç ölünmiyecekmiz gibi yaşanacak..." Kalkıp kesiyorum şarkıyı.

Bugün 8 Nisan 1984. Uzun alacakaranlık bir pazar günü. Bundan böyle sana mektup yazmayacağım. Güneşli bir masada karşı karşıya konuşuncaya kadar. Bundan böyle "özgürlük" sözünü kullanmayacağım. Sen ve daha niceleri özgür oluncaya kadar. Mektup yazmaktan, kitap okumaktan, şarkı dinlemekten başka da yapılacak şeyler olmalı.

Aydınlar Üzerine Birkaç Gözlem

Ömer Bedri ÇANATAN

Aydınların sosyal gelişim süreci üzerindeki etkileri pek çok araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bu çalışmalarda genellikle söz konusu edilen, kapitalist toplum ilişkileri içinde yaşayan aydınlar olmaktadır. Çünkü, en çok bu tür toplumsal ilişkiler sistemi içinde aydınlar, yerleşik davranış biçimlerinin dışına çıkmakta, bağlı oldukları politik ve ahlaki değerlerden açı yapabilmekte ve toplumun bütününü için önemli sonuçlar doğuran bakımdan tutumlar içine girebilmektedirler.

Oysa, başka ve daha gelişkin sosyal ilişkiler sistemi içindeki aydın, toplumun bütününü bakımdan geçerli normlara uyum sağlamağa çok daha yatkın olmakta, sağlam bir toplumsal ilişkiler ağına ve kültürel temel üzerine bastığı için yönünü belirlemede ve işlevini far-
ketmede daha berrak bir bilinç göstermektedir. Bunu sağlayan da, diğer bütün sosyal faaliyetler gibi, daha çok bilimsel, estetik ve siyasi karakter taşıyan aydın faaliyetinin de her türlü baskının dışında, kendi gelişiminin önkoşulu olan özgür ortama kavuşmasıdır.

Kapitalist toplum ilişkileri içindeki aydını ele alıp inceleyen ve farklı konjonktürel gelişmeler altında farklı davranış biçimleri ortaya koyan bu sosyal zümrenin o ülkedeki temel toplumsal güçlerle ilişkilerini gözlemleyen bilimsel bir çalışma, ortaya genel kabul gören doğru sonuçlar koymakta, aydınlar hakkında az çok kesin bir kanaat varmamızı olası kılmaktadır. Ancak, aydınlar hakkında itiraz edilemez bilimsel gözlemlerin varlığı, "aydınlar konusu" diye bir

konunun her defasında ve yeniden gerek teorik boyutu ve gerekse de tarihsel bağlantıları içinde ve bir tek ülke özeline ilişkin olarak gündeme gelmesini önleyemiyor. Her ülkenin kendi çizgilerini de içeren sosyal gelişim süreci üzerinde, özellikle bu gelişimin kendini "dönemeçler" biçiminde ortaya koyduğu önemli tarih noktalarında, diğer oturmuş toplumsal güçlerden farklı olarak aydınlar, sosyal gelişimin kesin tercih ve köşeli davranış biçimlerini dayatan somut gerçekliği karşısında kendi geleneksel değerlerinden en çok sapa-
ma gösteren kesimi oluşturdıklarından dolayıdır ki, incelemeye değer ve toplum hayatı için önemli sonuçlar doğurduğundan da açıklaması zorunlu davranış çeşitliliği içindedirler.

Aydınların bilimsel, siyasi ve estetik tutumlarını ülkemiz özelinde yeniden inceleme gereği vardır, çünkü toplumsal hayatımızın güncel pratik sorunları bakımından da, tarihsel gelişimin ülkemiz sınırlarında kendini açığa vurmasının önemli bir "safha" olarak biçimlenişinden de ve nihayet geleceğe ilişkin istemlerin yoğunluğu bakımından da, aydınlarımızın içinde bulunduğu durumu ve ortaya koyduğu genel tutumu önemsemek gerekiyor.

Aydınlar konusuna "genel" parantezi açarak girmenin zorunluluğu ülkemiz özelinde için büyük önem taşımaktadır, zira şu veya bu aydının kişisel tutumu ya da belli bir aydınlar grubunun bütün aydınlar kitlesinden ayrılan ve genelden farklı çizgiler ortaya koyan konumu, bizim aydınlarımız için yapmaya çalışaca-

ğımız belirlemelerin dışında kalmaktadır.

Aydınların, geri kalmış toplumlara oranla nisbeten daha istikrarlı bir konumda olduğu gelişkin kapitalist toplum aydını üzerine yapılmış ve genelleme niteliği kazanmış bazı noktaların altını yeniden çizmek, ülkemiz aydınlarının kendine has çizgilerine yaklaşılabilmek bakımından önemli ipuçları verebilir.

Konuyu, diğer bütün sosyal fenomenleri en iyi açıklayan kavrayış tarzına uygun olarak ele aldığımızda, yapılan ilk tesbitin şu olduğunu görüyoruz: Aydınların, tarihsel gelişimin hemen her safhasında açığa çıkan ikircikli tutumunun nesnel açıklamasını, onun, ürünlerini kapitalist toplum ilişkilerinin her şeyi "ölçülebilir" kılan ölçülerine terk etmek zorunda kalan biri olmasında; belki de "insan olarak" varoluş tarzıyla ürünün en ileri düzeyde "bir ve aynı şey" olabildiği çalışma tarzı içinde ürünlerinden kopmuş biri olmasında ve bu karakteri dolayısıyla emeğe ve emeğin değerler sistemine yakın durmasında; ama öbür taraftan da, herkesin, ürünleri sosyal-
leştiren yasallığa boyun eğdiği bir durumda kendi ürününe "sahipliği" az çok koruyabilen ve bu "sahipliği" korumaya çalışırken kendi bireyselliğini de koruyup geliştirme tavrına yakın duran biri olarak emeğe ve emeğin değerlerine uzak bulunmasında aramak gerekir.

Bu nesnel durumun birinci yönünde aydın bilinci geleceğe açılırken, ikinci yönünde maddi hayatın üretim sürecinin dışında beliren konumuyla ve sağladığı hayat tarzıyla da etkilanmış olarak mevcut durumu mutlaklaştırma eğilimi gösterir.

Bu ikili doğası nedeniyle aydın, kendine özgü olana değil, kendisi dışındaki temel toplum güçleri tarafından oluşturulmuş siyasi, ideolojik, estetik ve ahlaki değerlere bağlanmak durumundadır. Tarihsel olarak aydının kendi "başgımsız" değerlerini üretemez olması, onu ancak kendisi dışında belirlenmiş ölçülere, sosyal gelişimin tayin edici olan-güçlerinin ölçülerine göre üretmeye

mahkûm eder. Şüphesiz ki aydın, ortaya koyduğu, bağlandığı, gelişip yücelmesinde başı çektiği bir değerler bütününün "kendine ait bulunduğu" bilincini taşıyabilir, hatta ilk kez kendisi tarafından ortaya atılmış bir ideolojik, siyasi ve kültürel bütünlüğün giderek herhangi bir sosyal sınıfın dünya görüşü haline gelebilmesi olgusuna bakarak kendini "o sınıfın" bilinci yerine koyabilir; ancak bu, aydın için büyük bir yanılgıdır: Onun, ölçülerine ve geleceğe ilişkin eğilimlerine uygun olarak her hangi bir sosyal güç için ürettiğinin o güç tarafından nesnel olarak benimsenmesi (o sınıfın kendiliğinden bilincini sistemleştirdiği ve ileriye götürdüğü için) olgusunu tersinden kavramasıdır. Aslında, içiçe geçmiş, toplumsal olguları tarihin nesnel bilincine göre ayırdığı-
mızda, ortada bir temel toplumsal güç

ve onun kendine ait değerleri (aydın yatarsa da) bulunur ve aydın (bu değerleri yaratan ve yücelten olsa da) kendine özgü toplumsal konumu ile bunun dışında ve "aydın" olarak kalır.

Aydının bu "ikili" yönü dolayısıyla ki, sosyal gelişimin, toplumu yerinden oynattığı durumda diğer temel toplumsal güçler kendi siyasi ve ahlaki değerlerine az çok bağlı kalır ve tarihsel nedenselliğin, gelişimin o safhasında önlerine koyduğu gerekli davranış ve eylem biçimleri içine girerken, aydınların savruluşu ve bağlı bulundukları değerlerden hızla uzaklaşmaların belirginleşir ve bu, bilimsel bakış açısından bakıldığında şaşırtıcı ve beklenmedik bir sonuç olmaz.

Ancak burada önemli bir hususun altı çizilmemiş ise, aydının herhangi bir verili durumda, toplumun aydınlardan hiç beklemediği bir yönelime girmesi de

açıklanmamış olarak kalır: Aydınların geleneksel konumlarından ayrılmaları ve toplum için beklenmedik davranışlar içine girmeleri, başka bir deyimle, benimseyip bağlandıkları değerlerden hızla kopmaları; çökük, temel toplumsal güçlerin kendi nesnel tutumlarını yeterince açığa vuramamış ve gelişim sürecini gerektikçe etkileyememiş olmaları sonucuna bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu demektir ki, herhangi bir zamanda ve ülkede, aydınların gösterdikleri genel tutum, biraz da onların iradesi dışında oluşan nesnel ortamla birlikte ele alındığında kavranabilir.

Her toplumun aydını için geçerli olan nedensellik, şüphe yok ki, ülkemiz aydını için de geçerli olacaktır. Ama, bizim aydınlarımızın, bu konuda yapılmış genellemelerin dışına çıkan ve kendine özgü çizgiler ortaya koyan tutumlarını da, yine kendi ülkemize özgü tarihsel

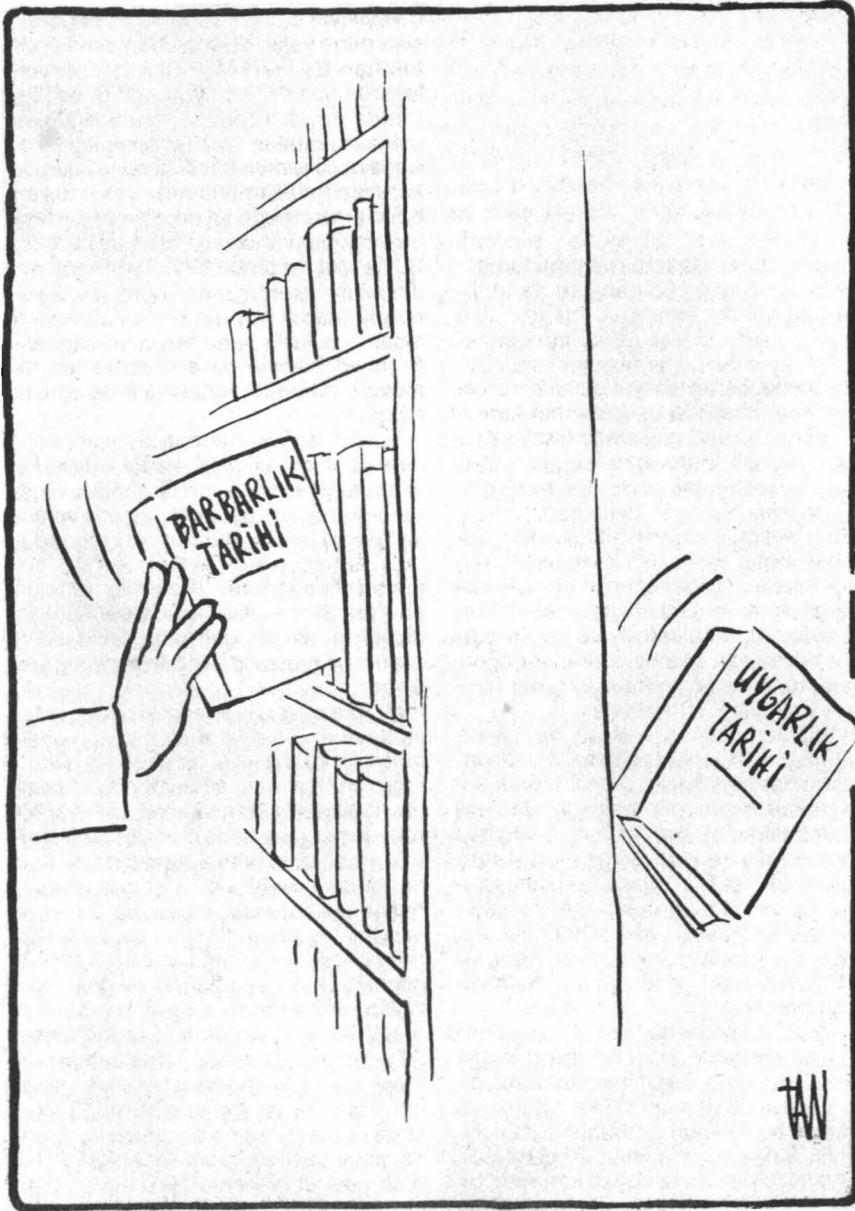
ve toplumsal çizgilerde aramak, yani bu alandaki nesnel yasallığı kendi ülkemizin maddi gerçekliği ve tarihi mantığı içindeki yerine oturtmak gerekecektir.

Gelişkin kapitalist ülke aydını, uzun bir tarih zamanı içinde oluşmuş bulunan ve oluşmasına kendisinin de katıldığı sosyal ve siyasi değerler toplamına bağlılığını genellikle istikrarlı biçimde ortaya koyabilmektedir. Gelişimin toplumda yarattığı çalkantılar ne denli geniş olursa olsun, bu böyle olmakta ve gelişkin kapitalist ülke aydınlarını, tarihsellik içinde belirlenmiş çizgileri üzerinde görmek mümkün olabilmektedir. Aynı şeyi ülkemiz aydını için söylemek olanağından ve mutluluğundan ne yazık ki henüz yoksunuz. Tek tek aydın gruplarının daha berrak ve somut tutumları açısından değil ama, aydınlar genel kitlesinin ortaya koyduğu genel eğilim bakımından ülkemiz aydını daha çok, geleceğin sezgisile değil de, güçler dengisinin o andaki belirlenmiş (verili) durumuna ve bunun pratik gereklerine uygun olarak davranıyor denebilir.

Bu bir iddia değil, yakın geçmişte ve bugün yoğun biçimde yaşadığımız bir gerçekliktir. Toplumsal hareketliliğin arttığı, yeni biçimlerin toplumsal sancılarının çekildiği ve ileri arayışların yoğunlaştığı dönemler toplumsal akışın önüne çekilen barikatlar ve yukarıdan gelen dayatmalarla karşılaştığında, aydınlarımız yerini kaybetmektedir. Böylesi durumlarda aydınlarımızın "geleceğe ilişkin misyonla ortaya çıkan toplumsal güçlerle olan balayı sona erer, dünyede kalmış bir "gençlik romantizmine" dönüşür. Böylesi duraksamalarda aydınlarımızı çeken mihver, genellikle, onlara mevcut konumlarını muhafazayı vaad eden güçler olmaktadır. Ya da daha olumsuz aydın bir kez yerinden oynamışsa, yakın vadede "güven" vaad etmeyen ama geleceğin kendisi olduğunu nesnel olarak ispatlamış güçler yerine daha geri bir tarihsel konuma çekilmeyi toplumun bütününe güvenliği olarak takdim eden güçlere yakınlaşmaktadır.

Aydınlarımızın, onu yerinden söküp alacak ve kendi doğrultusunda sürükleyecek güçler ortaya çıkmadıkça, aydın için güvenli yeni siyasal ve kültürel cazibe odakları oluşmadıkça, kendi konumunu koruma bilincinde kalarak gelişimin geleceğine ilgisiz kalması, onu toplumsal gelişim sürecinin dışında bırakmakta, yeniyi kapatmakta, etkinliğini azaltmakta ve sadece bir "aydın" olarak kalsa bile, üretkenliğini yok edip, onun giderek artan kısırlığının nedeni olmaktadır.

Aydının yeniyi kapalı olması demek, kendi eskimesini göze alabildiği ama eskiyen değerlerden vazgeçemediği bir konumda bulunması demektir. Bu her şeyin, bu arada düşüncenin de kısırlığıdır. Bağlı bulunulan değerlerin eskiyi karşısında duygusuz ve ilgisiz kalmaktır. Bilimsel, estetik ve ahlaki ortamının çürümesi halinde dahi aydın ola-

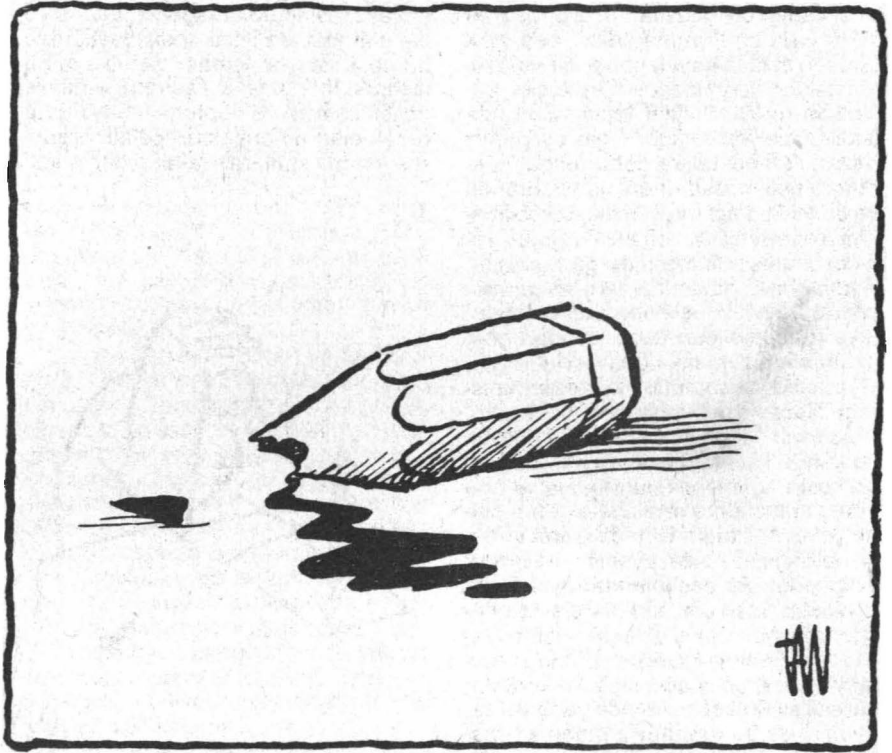

rak kalabileceği yanlışlığına düşmektir. Gerek maddi üretim yordamının ve gerekse manevi değerlerin ve topyekün bunlara hizmet eden araçların gelişmesinden kaygıya düşmemektir. Bu kapsamda gelişmenin olmazsa olmaz koşulu niteliğindeki "özgür ortamı" talep etmemek, hem kendisinin, hem kendi toplumunun ve hem de bütün insanlığın geleceğine ilişkin çabalardan vazgeçmektir.

Şüphesiz, ülkemiz aydını için yaptığımız bir ilk belirleme, gözlediğimiz bir eğilim, bu eğilimden yukarıdaki ifade ediş tarzımız içinde ürkütücü boyutta gözükken olumsuzlukların ortaya çıkacağı veya çıksa bile bunda aydınların büyük sorumluluğu olacağı anlamına gelmez. Sadece, aydının, aydın olarak yerine getirmesi gereken misyonundan uzak kaldığı sürece, toplumdaki olumsuz gelişmelerden kendi payına düşeni şimdiden kabullenmesi ve hiç değilse kendisine ilişkin zararları başkalarına yüklemeye ve nedeni büsbütün kendisi dışında arama hakkı bulunmadığına işaret eder.

Ülkemiz aydını için yapabileceğimiz başka bir tesbit de, onun sosyal olaylar ve sıçramalı gelişme ve geriye dönüşler karşısında adeta paniğe varan *ürkekliği üstüne* olabilir. Bu, aydının, kazandığı yaşama tarzının ve yararlandığı dünya nimetlerinin elinden alınacağına ilişkin bir korkusu değil, yerini kaybederse tanrıların gazabına uğrayacağı kaygısı değil, bağlı bulunduğu konumdan ayrılmakla "boşlukta" kalacağından duyduğu bir ürküntüdür. Aydınlarımızın, bazı ileri örneklerde, kendini açıkça ortaya koyan ama gizli - açık biçimde hemen bütün aydın kitlesinde mevcut bulunan bir inanç yüzünden olacak, geleneksel konumundan uzaklaşması, aynı zamanda misyonundan da uzaklaşacağı şeklinde algılanır. Zira bizim ülkemizde, batıdaki gelişkin kapitalist toplumlardan farklı olarak, aynı toplumsal tarihi, aynı kesin hükümleriyi yazmaya muktedir toplumsal güçler siyasi ortamda henüz oluşmamıştır ve aydınlarımıza göre, gün gelip oluşacağı da şüphelidir. O halde ve ona göre en doğrusu bir kez kazanılmış ve hiç değilse şimdilik güven verici olan hatta bazan ve "beklenmedik" durumlar da hayata en etkin konumdan müdahale "şansını" da veren *durumun korunmasıdır*.

Bir an için ülkemiz nesnel ortamının yenileşmeyi ve yepyeni değerler oluşturmayı başaracak güçlerden yoksun olduğunu ve bu durumda da aydınımızın kendisine "gel düzelt" diyecek "şansı" beklemekte haklı olduğunu düşünelim. Acaba aydın, son otuz yılda birkaç kez yakaladığı veya tam yakaladığını sandığı anda elinden kaçırıldığı bu "şansı", en iyi dünya düzeni olarak önerme eğiliminde olduğu Batı uygarlığının egemen çizgisi yönünde kullanılabilecek midir? Bu da şüphelidir, çünkü aydın kitlesinin, taraf çıktığı bu "Batı"

uygarlığının maddi ve kültürel temelini oluşturan değerlere sonuna kadar sahip çıkabileceğinin hiçbir güvencesi yahut kanıtı bulunmamaktadır. Batı'da aydınlar, bu değerleri yaratan tarihsel süreç içinde etkin olarak bulunmaktadır ve bugün, o mirası korumak gibi bir kaygı içinde bulunabilirler; oysa ülkemiz aydınının yakın ve uzak geçmişinde, bugünkü batı uygarlığının temeli olan değerlerin kazanılması için verilmiş ciddi bir *yoğun ve kitlesel* çaba mevcut değildir. Aydınımızın benimsediği pekçok siyasal değer, yukarıdan verilmiştir. Bu nedenle onlar gene yukarıdan geri alınınca, aydınımız onsuz da olabilmektedir.

Batı'da aydın, son üç yüz yıllık tarihsel sürecinin her evresinde yükselen sınıfın yanındadır, fakat bu sınıfla beraberliği, beraberce yükselttikleri değerlerin gerçekleşmesi oranındadır ve bu değerlerin kazanılıp sürekli kılınacağı siyasi ortamın elde edilip edilmediğine bağlıdır. *Yükseltelen değerler* ve yükselen sınıfın korumayı vaad ettiği içinde aydınları, hatta aydınlarla birlikte, bu süreçten sadece sınırlı amaçlar doğrultusunda yararlanabilecek diğer toplum güçlerini de yanında bulduğu dönem için *belirlenmiş hedefler*, insanın özgürleşmesini, bunun demokrasi, eşitlik, özgürlük ve hukuk gibi *somut insani*; cumhuriyet, parlamento, temsili hükümetler, kuvvetler ayrılığı, referandum, anayasa gibi *somut siyasi ve kurumsal biçimleri içermektedir*. Aydınların, her şeyi bir yana bırakıp yükselen bu değerlerin yanında tavır alması, mücadeleye fiilen katılım ölçüsüne varan militanlığı batıda köklü bir temel yaratmıştır ve aydın bu teme-

le ısrarla sahip çıktığı içindir ki, yaratılmasına katıldığı bu değerlere karşı, o "yükselen" sınıftan gelen tepkileri de göğüsleyebilmiştir. Batı'da aydın, bu özgürleşme sürecinin fiilen savaştan toplumsal ordusu içinde yerini almakla kalmamış, bu sürecin, denebilir ki o süreçten kısmen bağımsız olarak felsefesini ve kültürünü de oluşturmayı ve ileri bir tutumla da kendi değer yargısının da bunu kalıcılaştırmayı başarmıştır. Batılı aydındaki siyasi değerler bütünlüğü, hiç değilse siyasi demokrasi fikrinin kalıcı olarak benimsenmesinden önce donmamıştır.

Bu tarihsel nedensellikten ötürü, batılı aydın, kendi değerlerine, siyasi geleneklerine, kendi kültürel ve ahlaki normlarına sonuna kadar bağlı kalır ve sahip çıkarken oluşumuna katıldığı bu değerleri en azından savunur ve maddi ortamdaki çürümeye karşı mücadele araçlarını yine bu değerlerde bulabilirken, ülkemiz aydını üstünkörü bağlandığı demokratik değerlerden, bir dayatmayla kopabilmekte ve bu yüzden de tanımlı çoktan yapılmış ve bitmiş olan "aydının ne olup ne olmadığı" veya ne olması gerektiği tartışmasının tekrar tekrar gündeme gelmesine vesile olmaktadır.

Ülkemiz aydını için yapılması mümkün bir başka belirleme de toplumun, kendi nesnel güçlerini yeterince olgunlaştıramamış olması halinden de bağımsız olarak, o toplumun ileriye doğru ve radikal biçimde değiştirilebileceğine inanmasıdır. Bir köy öğretmenin, imamlarla işbirliği yaparak, muhtarla da birlikte yahut muhtara rağmen bir köyün çehresini değiştirip orada modern üre-

tim yöntemlerini ve davranış türlerini nasıl egemen kıldıklarını dile getiren kavrayışla en "tatmin edici" beş yıllık planları ortaya koyan çaba, bir ve aynı kaynaktan doğmaktadır. Olabilirliği, geleceğin kurulabilirliğini, topluma bu subjektif güçle yön verilebilirliğini aydınımız bazan ileri noktalara götürmekte, kendine biçtiği misyonu en kısa zamanda ve en etkin araçlarla gerçekleştirebilmenin yolu olarak da "en etkin araca" yönelip onunla bütünleşmeyi görmektedir. Aydınlarımız hakkında kimi araştırmacıların "devletin işlevine ortak olmak" diye tanımladıkları, ama bundan çok, aydının kendi misyonuna devletin işlevi aracılığıyla somutluk kazandırma isteği olarak tanımlanabilen bu tutum, "resmiyet" kazanmış ideolojik, politik ve kültürel yaklaşımların aydın üzerinde kesin egemenlik kurmasına ve onu kendi amaçlarına ortak hale getirmesine yol açmaktadır. Burada işaret etmeye çalıştığımız nokta, aydının, maaş karşılığı yineleyip başkalarına taşıdığı bilgi birikiminden çok, kendisi dışında belirlenmiş bir "bakış açısına" sahip çıkmasıdır. Sahip çıkılan şey, bütün unsurlarıyla kazanılmış bir insiyatifin korunup sürekli kılınması biçiminde yansıyor, aydının da bu tutumuyla giderek "resmileşmesi" kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda aydın "resmileşmiş" olanın, kendi gerisinde kalmış tarihsel kalıntıları tasfiyesine katılmakla "yeni" yahut ileri; ama asıl yeniye ve geleceğe ilişkin olana karşı olmakla da, geleceğin bilincine kapalı olarak, "eski" yahut geri kalır.

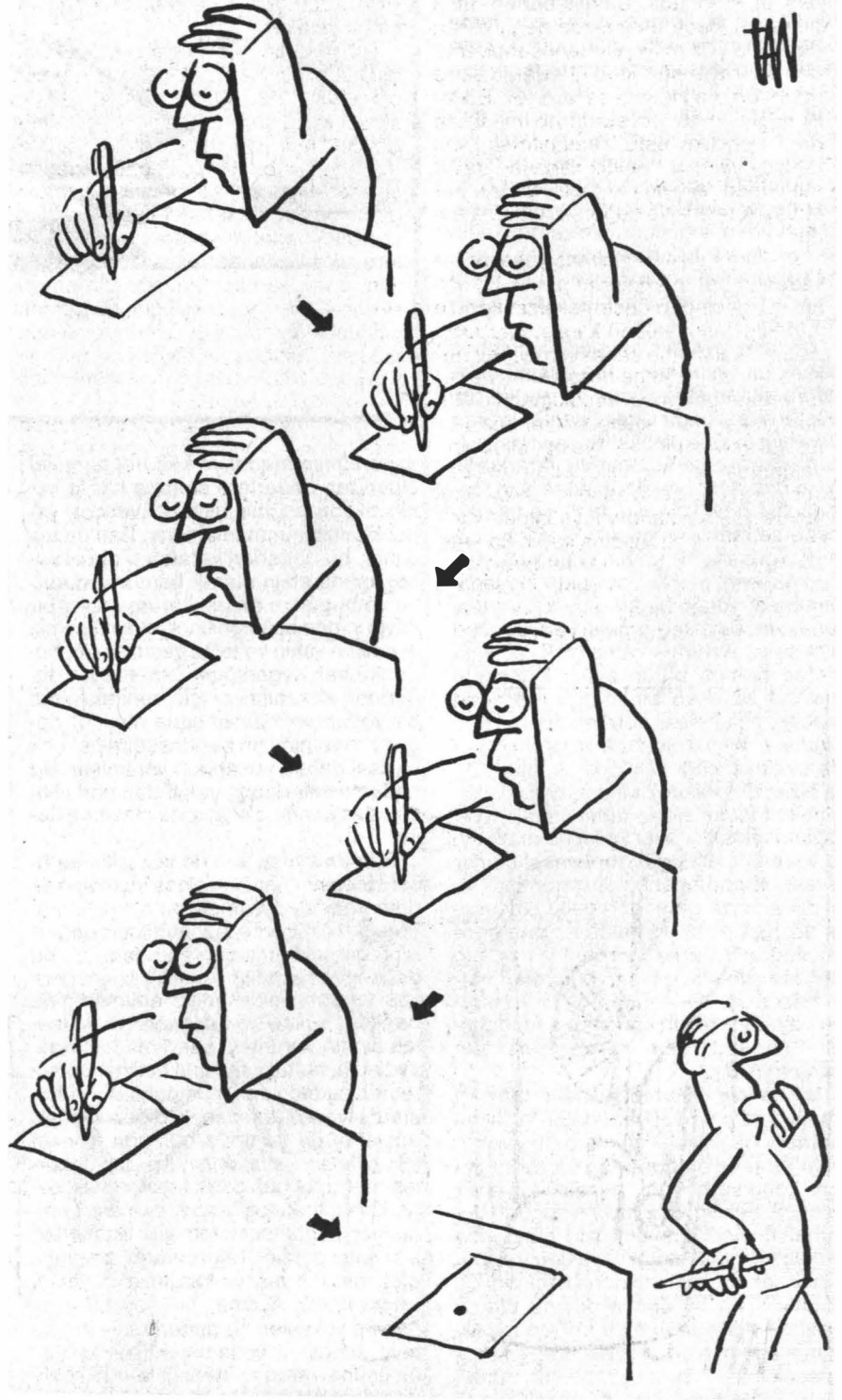
Aydınlarımızın bu tarif edilen konum içinde kalıp misyonlarını gerçekleştirmeyi denedikleri çok görülmüştür. Aydınlar kitlesi ilk kırk yıllık cumhuriyet hayatında "resmiyet" kazanmış değerlerin bütün toplum katlarında geniş boyutta tozlanması için çalışan "gönüllü keleş" gibidir. "Fırka"da yahut "Fırkanın Halkevi"nde yahut devlet basımında yahut tek parti meclisinde yahut memuriyette, okulda ve sair bir devlet kapısında aydın, hep bu, belirlenmiş ve "açılıp saçılma" iradesi ortaya konmuş olanın, bütün bir ülkede eskimiş olanları "islah" ve muhtemel yeni dinamikleri de durağan bir tarih konumuna hapsedme hâkim fikrinin militanı gibidir. Aydın bu noktadan geriye gidişle, bu noktayı savunmayı toplumumuzun ebedi varoluş tarzı olarak kavramakla, bugün olması gereken noktanın çok gerisinde kalmış ve "Abdülhamitçilere" göre daha çağdaş olduğunu ileri sürmekten başka, kimlik ispatının bütün vesikalarını yitirme noktasına sürüklenmiştir.

Aydınımıza değgin anmamız gereken başka bir gözlem de siyasi bir odak etrafında kalarak kendi misyonunu gerçekleştirme çabasının, aynı zamanda aydının "politize" olmasını da beraberinde getirmesi gerekirken, bunun tam tersinin olmasıdır. Aydın adeta, ülkemi-ze özgü bir mantığı ortaya koyarcasına, politik hevesini en yoğun biçimde yaşa-

dığı zamanda bile ana toplumsal saflaşmalar arasındaki antagonizmalar siyaset sahnesinde iyice keskinleştiğinde, bu polarizasyon içinde "politikaya ulaşmaktan" özenle kaçınmayı bilmiş, politikleşmeyi ve -toplumu ileriye götürececek olan dinamiklerin politik organizasyonuna katılarak- aktif politika için-

de bulunmayı, aydının "bağımsızlığı" ile bağdaşmaz saymıştır.

Bunda, politikleşmenin bağımsız aydın çabasına ve özgün yaratıcılığına ters düşeceği ve engel teşkil edeceği inancı ile birlikte yapılacak politikanın merkezi otoriteye uzaklık-yakınlık mesafesinin gözetilmesinin de rolü vardır

denilebilir.

Aydınımızın politik tutumunun özünü, ister muhalefet ederken olsun, isterse iktidarın veya iktidar alternatiflerinin içindeyken olsun, bu politik süreçlerin dışında ve bunlardan bağımsız olarak ve "ebediliği" ile varolan merkezi otoritenin etkin işlevini kendinde gördüğü misyonun gerçeklik kazanması özlemi teşkil eder. Aydın, en popüler olduğu zamanda bile saygınlığını ancak politik tercihlerini temkinli tutarak koruyabileceği inancındadır. Üstelik bunun, politikanın sadece ülkemizde değil bütün dünyada yüz milyonlarca insanı derinden kavrayıp sürüklediği ortamda bile mümkün olabileceği sanılmıştır. Etkinlik sağlayıp işlevini sürdürebilmesi için dahi "politika üstü" kalabilmek, son tahlilde yine bir "politik himaye" davet ettiğinden dolayıdır ki, politika üstü her iddiayı içsensiz ve değersiz kılan da budur.

Politikayı: yaygın biçimde yaşayan ve yaşamın bütün yönlerini politik bilincinin süzgecinden geçirmeksizin kabule yanaşmayan kitlelerin karşısında politika üstü kalabilme çabasının bin bir türlü cambazlığı (denge hesaplarını) da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bunun arkasından, kitlelerin "kendisini bir tür anılamadığı" ve "yalnız bıraktığı" yakınması ile "bu millet adam olmaz" kesin hükmü, daha arkasından da "her köyde bir saksafoncu yetişmedikçe" veya "yetmiş bin kadına kadın kahvesi açılmadıkça" gibi fantaziler gelecektir.

Ülkemiz aydını için yapabileceğimiz bir başka belirleme, onun kendi bakış tarzına ibadet ölçüsünde bağlılığı, dışın-

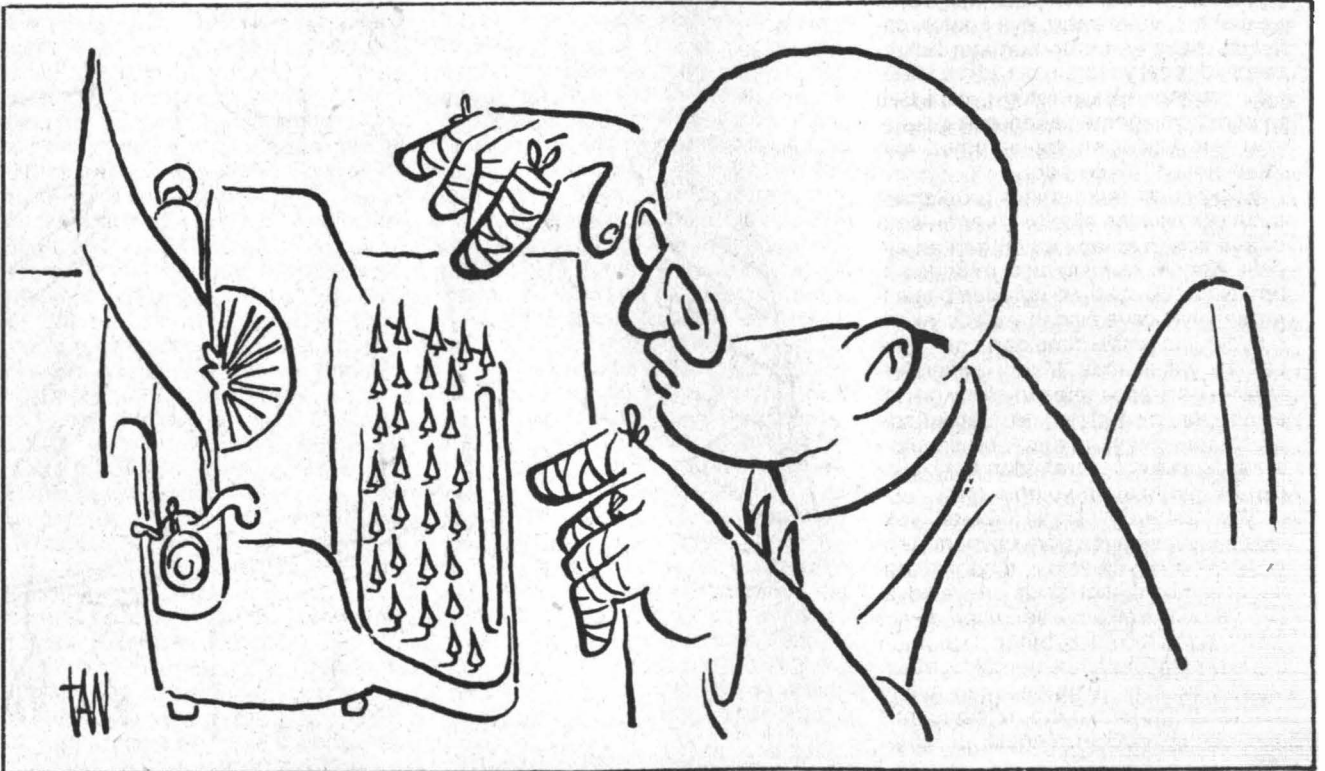
daki nesnelliğin bir gün gelip aydının bakış tarzı yönünde şekilleneceği beklentisi olabilir. Buna göre toplumun, bugün aydınlardan gelen ve doğruluğu mutlak olan çözümlere, bir gün mutlaka ama muhtemel ki "kafasını gözünü yara yara" öğrendikten sonra geleceğidir. O zaman da aydın, sadece geleceği çok önceden haber vermiş olmanın keyfiyle ve "ben dememiş miydim" duygusunun hazzıyla yetinmeyecek, nesnel sürecin içine inerek kitlelere yön verme zahmetine de katlanmaktan kaçınmayacaktır.

Bu, aydının salt öneren ve önerdiğinin kabul görmesini bekleyen durumda olmasıdır. Önerdiğinin nesnel gelişim süreci ve bu sürecin belirleyici gücünün güncel pratik istemleriyle uyumuna bakmaksızın ve bundan çok önerdiklerinin siyasette geleneksel olanla çatışmaya girmemesine dikkat sarf ederek sağlam ve kalıcı değerler yaratan maddi ilişkilerle girmeye olanağı bulunamaz. Aydın için, onun yaratıcı faaliyeti için en gerekli şey olan gerçekçiliğin, bu gerçekçiliği belirleyen temel üzerinde yakalanıp kalıcılaştırılması, bilimsel, estetik ve düşünsel faaliyetin zenginleştirilmesi olanağı kullanılamaz.

Aydınımız için, insafı elden bırakmamak koşuluyla yapmamız gereken başka bir tesbitte de, onun hoşgöründen yoksunluğudur. Bu hoşgörü yoksunluğu, belki bir çelişki gibi görünecektir ama, uzlaşmaya son derece yatkın bir karakter yapısıyla birlikte gerçekleşir. Bunu, aydınımızın, oluşumuna katılmayıp güçlenip yaygınlaşmasında görev aldığı, felsefesine ve kültürüne, aynı

bağlamda iç ve dış politikalarına sahip çıktığı "millileşme" tarihinin, oluşma safhasında ortaya çıkardığı formları mutlak saymasına bağlamak, diğer faktörlerden ayıklandığında, yanlış gibi görünmemektedir. Paylaşılmasından kaçınılan maddi ve kültürel değerlere tek başına sahipliği sürdürmeyi mümkün kılan zoraki ilişkilerden yana çıkmak evrensel aydın tipinin çoktan dışladığı bir tutumdur. Birçok uluslararası anlaşmanın "Nihai Senedine" ve daha pek çok siyasi belgeye hükümetlerin "ortak" isimlendirmesi şeklinde giren şey, aydının kültürel ve politik yaklaşımında çok daha berrak biçimde ve insani boyutuyla yer alamıyorsa, o aydının bu "kendine haslığı" üstünde ciddi biçimde düşünmek gereği doğacaktır.

Aydınımızın bugün içinde bulunduğu genel durum hakkında fikir veren konulardan bir diğeri olarak da, onun demokrasi kavramı ve algılama biçimi ve demokrasiyle özdeş sayılan değerlere olan bağlılığının ölçüsüdür. Aydınımızın demokrasiye ilişkin özelemlerinden söz ederken kastettiği şeyin, gelişkin kapitalist ülkelerdeki demokrasi olduğu kolayca anlaşılır. Aynı demokrasinin kurumsal olarak her yerde ve bu arada ülkemizde de geçerli olmasını savunur, ama bu birçok faktör yüzünden soyut bir savunma olarak kalır. Çünkü aydınımız, bunun mümkün olmazlığı durumunda açıklamayı kendi tarihimizin özgün çizgilerinde araştırmayı ve ancak bu kadar olabileceğinin kanıtlarını oradan bulup çıkarmayı maharetle becermekte ve bu yeteneğini şaşılacak biçimde geliştirmektedir. Ancak aydınımız,

özlediğinin kendi ortamında şu veya bu darlıkta gerçekleşmesine kanıt olarak bulunduğu özgün tarih çizgilerimizin, aynı zamanda onun Batılı aydından farklı ve geri çizgilerini ortaya koyan neden-sellikler olduğunu da bilincine çıkarabilse, herhalde çok daha iyi olacaktır.

Aydın için demokrasi fikrini savunmak, onun şu veya bu darlıkta biçimlenişine ortak olmamak, somut bir savunma temeline oturduğunda değer taşır. Gerçekte, demokrasinin tarif edilmiş kurumsal şekli, herhangi bir ülkenin kendi özgün gerekçeleri dolayısıyla geri çekilmek; "başka bir şeyi" herhalükârda demokrasi olarak tarif etmeye, dolayısıyla yüzlerce yılda ve somut bir ilişkiler sistemi olarak oluşmuş demokrasi fikrini öz bakımından tümden reddetmeye kadar götürür. Yahut hiç değilse, bu tutumla yapılacak demokrasi tarifi, demokrasiyi yaşama tarzı olarak gerçekleştirmiş olanlar için anlaşılabilir kalır.

Aydınımızın, şu veya bu biçimin demokrasi olup olmadığı veya nereye kadar geri çekilmenin sadece "biçimsel" kalıp demokrasinin özüne ters düşmediği tartışmasının dışında daha berrak ve değiştirilemez çizgilerle çevrelenmiş bir demokrasi bilinci içinde hareket etmesi temennisi ile başka bir tesbite geçebiliriz.

Bir başka karakteristik çizgisi ile aydın "kalkınma" ve ekonomik gelişme sorunlarında karşımıza çıkmaktadır. Aydınımızın genel kitlesinin kavrayış tarzına göre, bilimsel ve teknolojik gelişmenin ve bunun sonucu olarak da dünyanın nimetlerinin insan yaşamında yan yana gelerek birikmesi, kalkınmanın açıklamasıdır. Tarıma traktör, köye okul ve elektrik, yola araba, eve konfor, çalışana maaş ve bütün bunların bulunmadığı feodal yaşamın maddi ve kültürel unsurlarına karşı reform, yani Batı uygarlığının egemen ekonomik çizgilerine her yaklaşım, toplumumuz için "kalkınmayı" ifade eder.

Bu konuda farklı aydın gruplarının farklı yaklaşımları elbette ki vardır, ama ortaya konan amaç hemen hemen aynıdır. Kendini tarihi mirasçı rolünde gören aydın "işe nasıl ve nereden başlanmıssa" öyle devamından yanadır ve bu, o aydın için pratik olmaktan çok "ilkesel" bir yaklaşımdır. Maddi güçleri harekete geçirecek mekanizma, devlet eliyle işler ve sermaye, devletin kullanımı altında işlevini görürse, bu, sonuçta bütün toplum tarafından paylaşılacak bir mutluluğun yolunu açar.

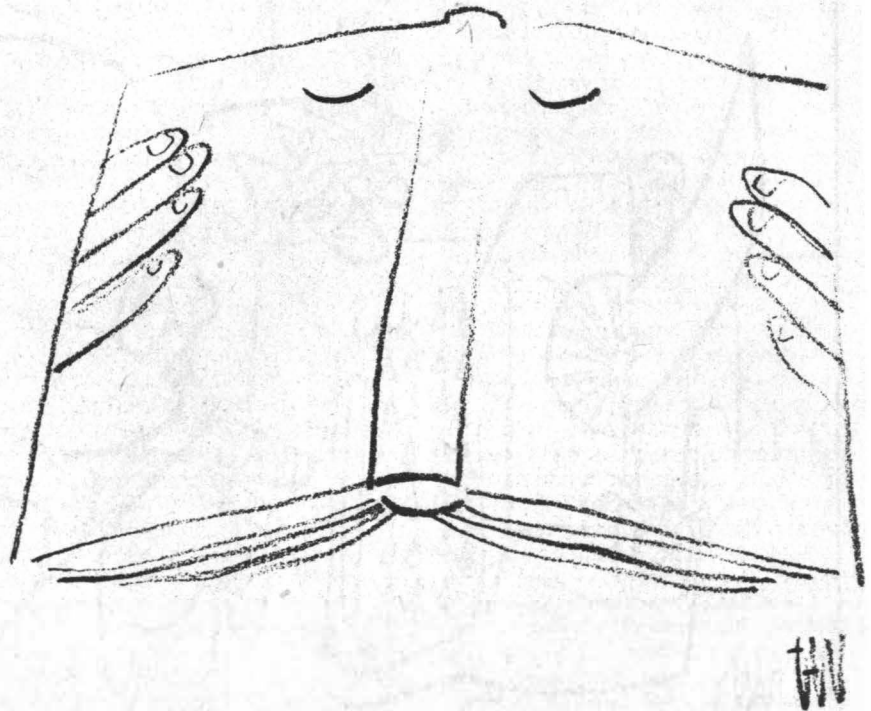
Alternatif aydın önerisi "liberal" yaklaşımı içerir ve buna göre ekonomi kendi serpilip büyümesinin dinamiklerini kendi özgür mantığı içinde ortaya koyabilir ve ortaya çıkacak sonuçları devlet tasnif eder, böylece bütün toplumun paylaşacağı mutluluk gerçekleşebilir. Üstelik bu ikinci yolu savunan aydın, çağdaş değerlerin daha az çiğnenmiş olacağını söylerken mantıklı da görünür.

Kuşkusuz, derinlemesine bakıldığı zaman, söylenenin iki farklı fakat özde aynı iki şey oldukları söylenemez Aynılık, çizilen veya öngörülen amaçtır. Bundandır ki bazan liberal olan aydın, bazan devletçidir ve tersi de olur. Ama her şeye rağmen, bu iki farklı yaklaşımın tarafları, birbirini dışlayarak varoluşlar, sonuçta biri diğerine dönük yanını ve aralarındaki akışkan ilişkiyi koruyarak...

Aydınımızın başka bir karakteristik özelliğini, onun barış sorunlarına yaklaşımında görmek olanağı vardır. Bırakalım bu sorunun tarihsel boyutunu ve insanlığın geleceği için ifade ettiği anlamı, aydınımızın bu sorunu güncel pratik boyutuyla ve politik muhtevasıyla algıladığından kuşku duymak için birçok haklı neden vardır. Dünyadaki karşıt sistemler çatışmasını gören aydın, bunun bir ebedi ve sürekli barış ortamının kurulmasını dışladığı şartlanmasından kolayca kurtulamamaktadır. Dolayısıyla aydın, barış sorunu, güncel boyutunun sadece bir yüzü olan "güçler dengesi" ve bu dengenin korunması açısından ele almaktadır, ya da buna yatkındır. Tüm insanlığı ve onun bütün bir tarihsel birikimini bir anda yok edecek bir nükleer savaş tehlikesi karşısında bile aydın kendi görüşünü hükümetlerin sağduyularına ve soyut bir yaşama tutkusuna bağlı kalarak biçimlendirmektedir. Kalıcı "güçler dengesi" sayesinde değil, esas olarak insan kitlelerinin ona

toptan sahip çıkması anlamında "kitle-sel" yani evrensel boyutlu bir sahiplenmeyle mümkün olacağı kavranmadığı sürece, aydın bu bilinci her türlü ulusal önyargıyı (dünyamızdaki ilişkileri, ulusal çıkarları mutlaklaştıran bir anlayışla inceleme önyargısını) aşacak tarzda yaygınlaştıramadığı sürece, gerek kendi toplumu karşısında, gerek insanlığın bütününe karşı duyması gereken sorumlulukları kapsamında görevini yerine getirmekten, etkinliğini bu yönde ortaya koymaktan uzak kalacaktır.

"Hep yalnız" bırakıldığı inancı ve bu-rukluğu içinde olması da anılabilir. Yalnız bırakıldığına inandıktan sonra, bu yalnızlığı bir yaşama felsefesi olarak sürdürmesi kolaylaşır. Sözgelimi, ülkemizde son otuz yılda yapılmış bir ikisi hariç bütün genel seçimlerin sonuçları "aydınımızın yalnız bırakıldığının" kanıtı olmuştur! Aydınımızın bu yalnızlığından kurtulması, halk kitlelerinin "daha kırk fırın ekmek yemeleri" anlamında eğitim düzeylerinin yükselmesiyle mümkün olacaktır. Bunu, teslim etmese bile, kendi kendisini sorguladığında mutlaka görecektir olan aydın, aynı zamanda, sözgelimi 1950 seçimlerinden önce kendi tek muhalefet bilinci olan "bürokrasi yıkılıyor" sanısıyla demokrasiyi hangi siyasal odaklardan beklediğini de hatırlamalıdır ki, objektif kalabilsin. Burada, olsa olsa kitlelerin aydınlara göre bir kusurundan: Aydınlar ölçüsünde "hızlı pişman olma" özellik ve yeteneğinden yoksun bulunuşundan söz edi-

lebilir.

Aydınımız hakkında yapacağımız başka ve bizce en önemli gözlemi, en sona bıraktık. Bunun için sıradan bir örneği, neyi kasdettiğimizi anlatır düşüncesiyle hatırlatalım. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1982 yılında teklif ettiği bir "anayasa taslağı" ile üniversite ve yüksek okullarda mevcut cami ve mescitlerin kaldırılmasının anayasaya konulmasını ve böylece "gericiliğin" buralarda odaklaşmasının engellenmesini istiyordu. Bu, laikliğin bir kere daha zafer kazanması olacaktı!

Her şey yahut birkaç şey, ancak bu kadar birbirine karıştırılabilir, toplumun belli bir andaki somut taleplerinin ancak bu kadar uzağında olunabilir. Veya tarih bilinci bu kadar yavan anlamında yalın hale sokulabilir. Toplumsal gelişimin her aşaması, sanki herhangi bir aşamasındaki gibidir ve aynı kategoriler, aynı konumda kalarak karşı karşıya gelmektedirler. Ve sanki her eski ve yeni, hep aynı kalan bir maddi temel üzerinde üst yapıda çatışmaktadır. Ve sanki bu çatışma, maddi süreçte yön vererek tarihi gelişimi belirlemektedir. Başka bir deyimle, sanki hep aynı ve durağan kalan bir tarih bilinci, büsbütün bağımsız bulunduğumuz maddi süreçlerin egemeni olarak, hareketin bütün biçimlerine hükmetmektedir.

Ya aydını başaşağı tutarak, ya da gerçeği başaşağı çevirerek bu bakış biçimini düzeltmek gerekir ki, hayatın somutluğunda yön verici olan güçlerin güncel ve tarihsel diziliş sırası nedir, görülsün; bu diziliş içinde ve üstünde kültürel öğelerin etkisi nedir anlaşılabilir.

Elbette ki feodal geriliğin ve onun üst yapısındaki her gerici ögenin 20 yy. olguları karşısında ve modern toplumsal ilişkilere sahip çıkan bir tutum temelinde olumsuzlanması gereği vardır. Ama bu, gerçeğin sadece bir yönüdür. Diğer yüzünde, gerçeğin, yine çağımızla birlikte ortaya çıkan bir başka ileri-geri ölçüsü bulunmaktadır. Aydının bilinci, birinci evrede gerçekleşmiş olanı aşarak asıl geleceğin halkasını yakalayabilmektedir ki, aydın bilinci olarak kalabilsin ve insan bilgisinin gelişiminin teorik açıklamasıyla birlikte gerçekleşen günümüzün daha gelişkin somut formasyonlarını da kavramaktan uzak kalsın.

Aydınımızın, hayatı hangi formlara uygun olarak kavırıyorsa öyle yorumlayıp yansıttığı, gerçeği kendi tarif ettiği tarzına göre takdim ettiği, bunun da mantıksal bir sonuç olduğu söylenebilir. Ancak bu, aydının önünde daha gelişkin örnekler ve elinde bu ileri örnekleri araştırıp bulma olanağı varken hak verilecek bir tutum olmaktan çıkar. Söz gelimi, yine feodalitenin yıkılışı, en yavaş ve en ağır baskı altında ilerleyen süreçlerle gerçekleşiyor olsa bile, son tahlilde bir özgürleşmeyi ortaya koyar; ama aydın bu özgürleşmeyi özgürlüğün kendisi ve mutlak şekli olarak algıladıysa, ister içinde olsun, ister dışında, başka ve çok daha kapsamlı özgürleşme

süreçlerini kavrayamaz olur. Özgürlük, özgürlüğü nesnel temeline kavuşturan toplumsal güçlerin en yenisiyle ve zamanla kendi varlığı dahil bunun önündeki bütün engelleri ortadan kaldırma iddiasında olan gücün kendisiyle ve onun misyonuyları birlikte kavranmadıkça, ortaya "popülizm" diye, bizim aydınımızda yaygın olan bir -ve artık giderek sevimsizleşen bir- kuru heyecan kalır.

Ve tüm bu gözlemlerin toplamı olarak başka bir belirlememiz de şu olabilir: Nihayet arayıp bulamadığı, sezip göremediği yahut kendi yaşama tarzının başka cazibeler sunabilir özelliğinden dolayı uzak durduğu fakat hayat üzerinde son sözü söyleyecek olan güçlerin dostluğundan ve yegsin değerlerle dolu dünyasından yoksun kalması, aydını, bütün gücünü kendi sınırlı faaliyet alanı içinde kalarak harcamaya götürür. Politika, sanat, dedikodu, düşmanlık, özveri, tezvirat, günübürlükçilik, kendi değerlerinden katlanma, karamsarlık, umut, kişisel sürtüşme vb.. vb. gibi hayatın muhtemel olumlu ve olumsuz bütün davranış biçimleri bu dar alanda birbirine karışır. Aydın bu kendi kısır ortamında "tahilsiz dönen değirmen" gibi kendini öğütür, üretkenliğini ve etkinliğini yitirir. Tek bir aydını bile- ağırlığını koydukta-, toplumsal güç ilişkilerini etkileyebilecek kadar önemli bir konuma sahip aydınlar kitlesini ve giderek kendi nesnel özgürlük ortamını yaratma çabasında isteksiz kılan sebepler elbette vardır ve bu, yapageldiğimiz tesbitlerin ötesine geçerek, bu sonucu yaratan tarihsel nedenler üzerine ciddiyetle eğilerek bulunabilir.

Yapageldiğimiz ve özellikle yaşadığımız günlerin somutluğuyla ilgilenen herkesin çoğaltılabileceği bütün bu gözlemler, birer sonuç olarak değerlendirilmek durumundadırlar. Herhalde işin asıl zorluğu, aydınlarımız hakkında yaptığımız bu belirlemelerin nesnel açıklamasını yapabilmek, ve tarihsel sebeplerini bulup bilince çıkarabilmektir.

Böyle bir yaklaşım, çıkış noktası olarak genellikle Osmanlı aydınını almak zorunluluğu duyar. Soruna ilgi duyup da, bu zorunluluğu duymayan hemen hemen yok gibidir. Bunu nedeni toplum gibi kültür hayatımızın da bir "sürekliliği"nin bulunduğuna olmasa gerektir. Bizze göre bu zorunluluğun duyulmasında asıl etken, Osmanlı toplumu ile Cumhuriyet toplumunu, kurumsal farklılaşma hariç tutulursa-, birleştiren belli açılardan adeta bir ve benzer kılan ve birinden öbürüne geçişi "dönüşümler" merkebinde sınırlayan sürecin kendi karakteridir. Aydınımızın bugünkü yahut Cumhuriyet yılları boyunca hemen hep aynı kalmış karakter çizgilerinin hazırlayıcı yahut açıklayıcı faktörleri, Osmanlı toplumunun son dönemlerinden bir kesit olarak başladığında, tam olmasa bile, oldukça yakın bir doğrulukla bulunabilir.

Ülkemiz aydınlarının hesaba katılır bir

toplumsal güç olarak belirmelerinin başlangıcı, Osmanlının Avrupa kapitalizmi tarafından hesaba katılır bir güç olmaktan çıkmaya başlamasıyla aynı zamana rastlar denebilir. Bu, Avrupa'ya göre, toplumsal formasyonun modern toplum çizgilerine doğru bir gecikme olduğu kadar, bu çizgilerin en belirginlerinden biri olarak aydınların ortaya çıkışında da uzun bir gecikmeyi ifade eder. Aydın, baskı altında kalmış kapitalist toplumsal ilişkilerin bu baskıyı yapıp çıktığı ortamda, bu sürecin etkin bir unsuru olarak öne çıkar. Hedef olarak beliren ve toplumun çoğunluğu tarafından bir özelem olarak benimsenen yeni değerler hep demokrasiye ilişkin değerlerdir ve Avrupa'da aydın, bu değerler yönünde kendi tarihsel misyonunu geliştirirken, ancak böyle bir özgürleşme ortamında gelişip güçlenmesi mümkün bilimsel, estetik ve ahlaki değerlerin Osmanlı toplumunda baskı altında gelişmeden kalması doğaldır.

Osmanlı aydını, aydın, kendi "üretim zamanından tasarrufla" olunabileceği için, ganimetlerin biriktiği yerde, yani merkezi feodal devlet odağı çevresinde oluşmaya başlar. Dolayısıyla bu odağın siyaset, felsefe ve ahlakını üretmek kendi kendisini çoğaltır. Eğer bu odak bir de halifelik ise, o zaman aydın, kendi zamanının öbür aydınlarından farklı olarak, maddi ve doğrudan algılanabilir ve günün gerekleri içinde kavranabilir ihtiyaçlar yerine, tadı sadece tasavvur edilebilir olan ihtiyaçlar için üretir. Bu ise, maddi hayatın paylaşımı temeli üzerinde cereyan eden kavradan uzak durmaktır. Dolayısıyla Osmanlı aydınının kendi ortamını dinamitlemesi, parlamentolar çağırması ve batıda çoktan eskimiş olan —ya da yerleşmiş olan— değerlere yönelmesi, meşrutiyet talep etmesi, 19. yy. sonlarında, yani başka, yeni ve insanlık için çok daha geçerli toplumsal değerlerin, Osmanlı aydınlarının yeni yeni sarıldığı, değerleri de çöpe atarak kendini ortaya koyduğu zamana kalır. (Örneğin, inkılapçı Osmanlı aydını Paris'ten, ilham alırken, Paris halkı yepyeni bir toplumu kurmak için 1871 destanını yazmıştır; Paris aydını Yeni'yi okurken, benimserken, Paris'teki Osmanlı aydını Paris'i için en az 100 yıl eskimiş yeni diye İstanbul'a taşımaktadır... İlh...)

Osmanlı aydınlarının alışılmış "istikrarını" bozan, Osmanlı toplumunun alışılmış maddi istikrarının bozulmasıdır. Ancak bu gelişme, kendi nesnelliği içinde ve Osmanlı aydınlarını da, batıdan gelen değerler altındaki etkilenmişlikle peşine takarak gerçekleşir. Aydınların gücü gelişime yön vermekten uzaktır ve aydın, ancak bir sarsıntıyla gerçekleşen Osmanlı toplum yapısının kurumsal tasfiyesi ve dönüştürülmesi sürecinde, ama yine Osmanlıya ait unsurlarla gerçekleşirken, bu süreçte yoktur —ya da çok sınırlı olarak vardır— ve ancak dönüşümü gerçekleştiren güçlerin, kendileri için tayin ettikleri sınırlı ta-

rihsel perspektifte, toplumsallaşma kaygılarının bir yansıması olarak çıkardıkları davete uydıkları oranda ve oluşumuna katılmadıklarının kuruculuğuna katılarak vardır.

Bize göre aydının bugünkü —olumsuzluğu belirgin — konumunu hazırlayan temel fikir, işte bu kendisinin hiç —yahut pek— katılmadığı bir “dönüşüm sürecini” kendi eseri olarak kavramasıdır. Dönüşümün doğrultusu ve uzun vade için ortaya koyduğu amaçlar, aydının kendisi için koyduğu amaçlarla çakışsa, aydının katılmadığı bir süreci kendi eseri olarak “görme-”si” klinik bir vaka olarak görülmeyebilir. Böylesi, aydının kendi amaçlarının gerçekleşmesini —kendisi dışında— hazırlayan ortama sahip çıkması olurdu.

Ve bunun makul bir tavır sayılabile- si için aydının amaçlarını da açıkça bilmek gerekir. O tarihi dönemde, ülkemiz aydınlarının temel özelemlerini batıdan gelen parlamento, temsili demokratik kurumlar, pozitif hukuk, yurttaşlık hakları vb. batı için oturmuş, ama ülkemiz için yeni sayılan değerler belirlemiştir, bu kesindir. Dönüşüm bu değerlerin yükselişiyle birlikte gelişmiş ise aydın tarih bakımından haklı bir tutum içinde olmuş demektir. Dahası aynı zaman kesiti içinde *dünyanın siyasi iklimini derinden değiştiren* “bir kaç çok uzun gün” yaşanmıştır ve bu günlerin insanlık gündemine çıkardığını, ülkemizdeki aydınları ettilediğini çok iyi bildiğimiz yepyeni değerleri mevcuttur ki, “dönüşümün” bu değerlere ne dozda ters düştüğü de, aydınların o günkü tercihlerinin haklılığını saptamak bakımından bir önem taşır.

Aydının, kendisi tarafından ortaya konmamış değerlere ne oranda sahip çıkacağı, sahip çıkarken karşısına diki- lecek riskleri ne ölçüde göze alabileceği hep kuşku olmuştur. Nitekim ülkemizdeki aydın, etkilendiği bu değerlere sahip çıkmak yerine, bu değerlerin bütün topluma kazandırılması yerine, kendi

payına verilen olanakları kullanmayı, bu olanağı “devletin işlevine ortak” tarzda kabullenmeyi genel tavrı olarak ortaya koymakla, kendi doğrultusunu, bugünkü konumunu hazırlayacak biçimde belirlemiş olmaktadır. Sahip çıktığı ortamla, özlemini yaşattığı değerlerin ilişkisi, giderek biçimlenen maddi üretim sürecinin yeni tarzıyla kendine biçtiği misyonun bağdaşmazlığı, aydını şu- raya buraya savurmuş, küskünlüğe itmiş, ama o hep kendine kan verecek kaynağı, sahiplendiği ortamda bulacağı inancını sürdürmüştür.

Kısacası, aydınının bugünkü durumunu tayin eden gelişme çizgisinin başlangıç dönemine ilişkin olarak — onun kendine ait olmayan ve oluşumu- na katılmadığı bir dönüşümü kendi gerçekliğiymiş gibi benimseyip sürdürme- si, kendini o sürecin bir parçası gibi gör- mesi; hatta daha sonrasında çeşitli iç ve dış faktörler altında, o sürece karşı güçlerin belirip güçlenmesi durumunda— aydınımız, kendini miras- çı yerine koymuş, kısaca kendisini, tarihin kendi için nesnel olarak belirlediği misyonu olarak yerine getirmekten alıkoyacak koşulları benimsemiştir.

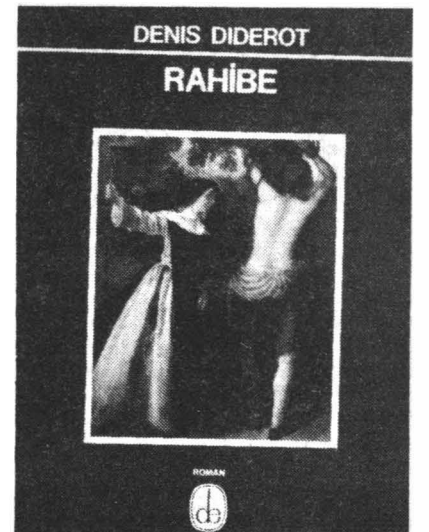
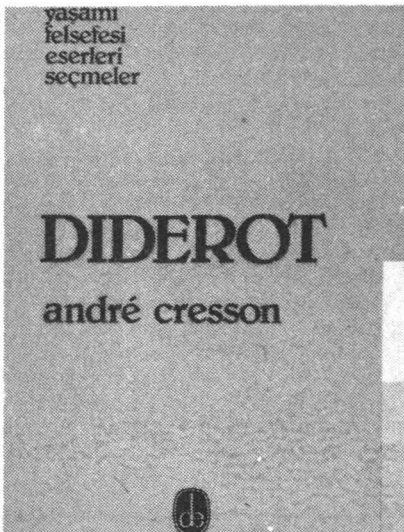
Bir başka, ama tarihsel gelişimin nesnelliğine bağlı, nedenselliği aydının kendisi dışında aranacak sebebi tesbit etmek gerekir. Sosyal gelişim sürecini belirleme durumundaki temel toplumsal güçlerden birinin, tarih tarafından verili bir durumda önüne konmuş görevin lâyıkiyla üstesinden gelememesi, kendi tavrını en berrak biçimde ortaya koyup yaşanan sürece etkisini vuramaması kısaca kendi bağımsız değerlerini ortaya koymaktan yoksun aydın için alternatif bir cazibe merkezi oluşturamaması, aydının bugünkü konumunu hazırlayan faktörlerden biri olarak anılmalıdır.

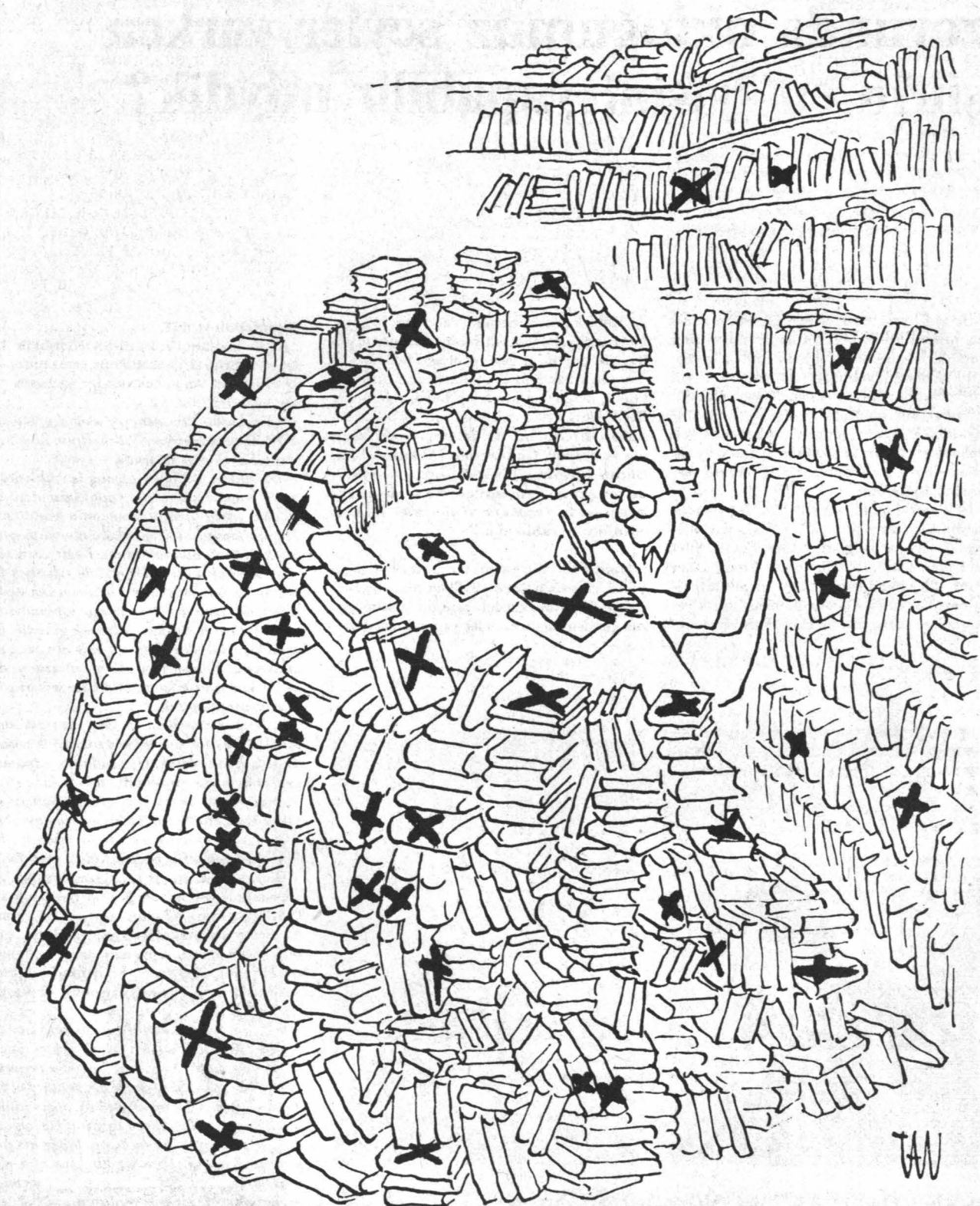
Ancak aydın böyle bir “olumsuzluğun” kendi durumunun gerekçesi sayamaz ve belki, kendi durumunu böylesi bir olumsuzluğu hazırlayan nedenlerden biri olarak kavırsa doğru olur. Aydın, faaliyetinin özel niteliği, gelece-

ği sezme kabiliyeti, çalışmasının özgün konuları bakımından tarihin toplumsal gelişime ilişkin yasalığını öncelikli kavrama durumunda bulunur. Dolayısıyla, içinde bulunduğu ilişkiler ve değerler sisteminden koparak önüne koyduğu değerlere yönelebilir, bu tutumun “aydın” olmaktan “onurlu aydın” olmaya götürdüğünü görebilir.

Ülkemiz aydını, henüz böyle bir yön- nelime girmekten uzaktır. Birçok aydın unsur ve gurubu, temel bazı konularda aldığı tutumla saygı duyulacak bir konumdadır. Ancak bu kadarı ile genel aydınlar kitlesi arasındaki fark, nitelik farkı denecek kadar büyüktür ve bizim konumuz da aydınlar kitlesidir.

Aydınının dün ve bugünü hakkın- da yapmaya çalıştığımız birkaç tesbit- le sorunu geçiştirmek elbette mümkün değildir. Aydınlarımızı genel durumu değişik açılardan ele alınmalı, her yak- laşım, meseleyi bir ucundan tutup ay- dınlatalmalı ve tek tek ve birbirinden ba- ğımsız ve sınırlı sonuçlarda kalsa bile bu çalışmaların çoğalmasıyla belli bir bütünlüğe varılabilmelidir. Dizinin içe- receği en geniş kapsamda; bizim müm- kün olduğunca yapmaya çalışacağımız, konunun genişletilmesine yardımcı ol- maktır. Çalışmalarımızın olumlu tepki- lerle daha da verimli hale geleceğini umuyoruz. Konumuz olan aydın, şu ve- ya bu aydın yahut belli bir aydın guru- bu değil, aydınlar kitlesidir. Aydınımızı bugünkü aşamada gerçek toplumsal iş- levini yerine getirmekten ve sosyal gelişim süreci içindeki etkin rolünü oyna- maktan alıkoyan ve kişiselliği olmayıp bütünüyle tarihsel ve aynı zamanda nesnel nedenlerden kaynaklanan olum- suzlukların aşılması, biz aydınların gelecekte çok daha belirgin hedeflere ka- vuşacağı kuşkusuz olan insanlarımız ve bütün insanlık için gelişen sürece ülke- miz boyutunda en geniş biçimde katıl- mamız, herkesin ortak özlemi bulundu- ğundan, bu yöndeki olumsuzluklara dikkat çekmek de herkesin ortak göre- vi olarak kavranmalıdır.

İlhami Bekir TEZ: Arkadaşımızdan bile saklamak zorunda olduğumuz şeyler varken şüirin en iyisini yapabilir miydik?

Sayın İlhami Bekir, sizinle yaşamınız ve sanatınız hakkında bundan önce de söyleşiler yapıldı. Sonuncusunu da Refik Durbaş'la yaptınız ve söyleşinin bir bölümü, geçtiğimiz yıllarda Sanat Olayı dergisinde yayımlandı.

Sanıyorum, okurlar, bu söyleşide size ilişkin birçok şeyi öğrendiler. Bu nedenle, size daha değişik sorular yönelmek; hatta, ayrıntılara girerek, bu ayrıntılardan sanatınıza yaklaşmak istiyorum.

İsterseniz, sanatınızın genel bir değerlendirmesini yapalım önce: 1927 yılında yayımladığınız *Hayat Bilgisine Göre Çocuk Şiirleri*'nden sonra 1929'da çıkan *Yirmi Dört Saat* adlı kitabınız geniş bir ilgi görmüş; kitabınız hakkında olumlu-olumsuz birçok yazı yazılmıştı. İlk yazı da Halit Fahri imzalıydı.

Halit Fahri, yazısında, yaptınızı övgüyle karşılarken şunu da ekliyordu: "Bu genç, geleceğin güçlü bir şairi olacağı benziyor."

Sonra aradan yıllar geçti... Çeşitli türde kitaplar, dergiler yayımlayıp bugüne geldiniz. Refik Durbaş'la yaptığınız son söyleşide ise şunları diyorsunuz: "Ölüm düşüncesi bana acı vermiyor. Hakareten korkarım ben. Bütün isteğim, öldükten sonra aleyhimde bir şey söylemesinler. Ne söyleyeceklerse şimdi, yaşarken söyleyinler ki, ben cevabını verebileyim."

Halit Fahri'nin yazdıkları... Aradan geçen yıllar... Ve sizin son söyledikleriniz... Bunlardan yola çıkarsak, edebiyata ilk adım attığınız günden bugüne, neler yapmak istediniz?

Başarabildiniz mi?

Bütün bunları, ilerde, edebiyat tarihi bir bir değerlendirip, sizi hakettiğiniz yere oturtacaktır kuşkusuz. Ama, önce siz bir özeleştiri yapar mısınız?

• En başta, "Bu genç geleceğin güçlü bir şairi olacağı benziyor" sözü Halit Ziya'nın. Halit Fahri'ye o söylemiş.

Özeleştiriye gelince: yapmak istediklerimin içinde yapamadıklarım, yaptıklarımın daha çok. Ama bunlar, o zamanın koşullarında yapılamazdı. Hiç mahkûm olmadım ama, sürekli gözaltında tutuldum. Değil yazdıklarım, en ufak hareketlerim bile izleniyordu. Durum, o dönemin diğer toplumcu sanatçıları için de aynıydı. O zamanlar toplumcu olmak, kelleği koltukta gezdirmek gibiydi. Bir avuç kişi yedik, dayanışma içinde olmamız gerekiyordu. Yanısıra en yakınlarımızdan, daha arkadaşlarımızdan bile bazı şeyleri saklamak zorundaydık.

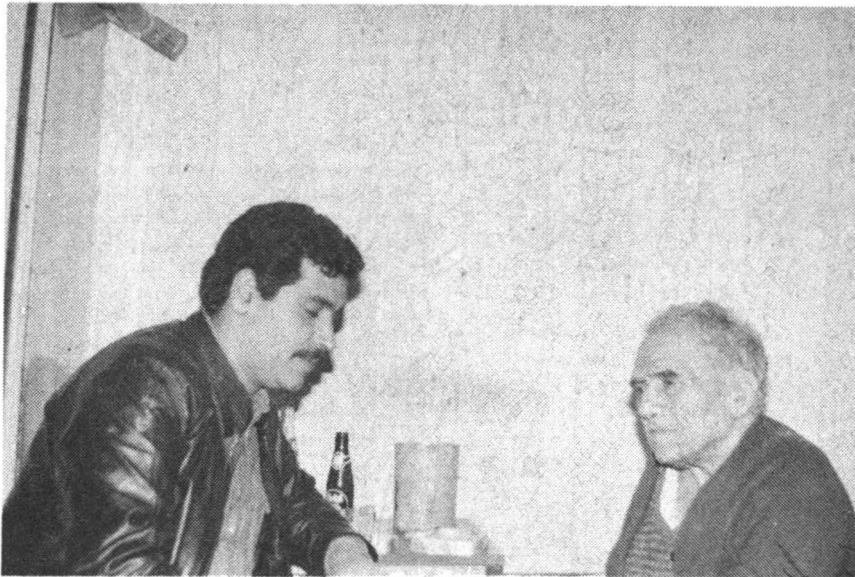
Anlatmak istediğim şu: en yakın arkadaşlarımızdan bile bazı şeyleri saklamak zorundaydık, haklı olarak. O koşullarda, yapılmak istenenin hepsi yapılabilir miydi ki?

Ama bizden sonra yeni gençler yetişti: soluklu gençler... Aradından sizler varsınız. Sizden sonra gelecekler var. İnanıyorum ki, bir bir tamamlanacak bizden kalan eksikler.

Döneminizin en iyi ozanlarındanınız. Şiirlerinize baktığımızda Nazım Hikmet'le bir "söyleşi benzerliği" göze çarpıyor. Bu yalnızca biçimsel olarak değil; ses olarak da, ritim olarak da böyle. Dönemin öteki toplumcu ozanlarında da görülen bu benzerlik "ortak söyleyiş"ten mi kaynaklanıyordu. Başka nedenleri de var mıydı?

• Ben toplumcu şiiri Rus ozanlarından öğrendim, Mayakovski'den falan. Nazım da onlardan öğrendi. Ama ben, Nazım'a nazaran daha Milliydim. Şiirlerimde de görülür bu. Bir defa, hepimiz aynı koşulları taşıyorduk, amaçlarımızın doğrultusu aynıydı. Hayata yakın olmak istiyorduk en başta. Böyle bir şiir-se bizde yeniydi. Şiirlerde bir benzerlik olabilir; ama, hepimizin şiiri ayrı ayrı incelenildiğinde, farklı bir çok yanlarımız olduğu da ortaya çıkar..

Yeri gelmişken sorayım: biliyorsunuz, Fet-

İlhami Bekir TEZ'le ölümünden önce son konuşmayı arkadaşımız Enver ERCAN yaptı

hi Naci, "1940 kuşağında şair yoktu" dedi. Bu konuda ne dersiniz?

• *Türk şiirine şöyle bir baksak, en köklü akımın, kendinden sonraki kuşakları en çok etkileyen akımın 1940 kuşağı olduğunu görürüz. Bu ortada... Benle Nazım, 1940'dan evvel başladık şiire. 1940'larda şiire başlayan öteki toplumsal şairlere bakınca, şiirimize katkılarını da ortada.*

Ama ben artık yaşlandım, edebiyat dünyasının uzağındayım. Gözlerim iyi görmüyor, okuyamıyorum, izleyemiyorum. Bu laflarda başka amaçlar olabilir. Çünkü, bundan önce de unutturulmaya, yok sayılmaya çalışıldık... Sizler uyanık olun...

Bu kez, bir yapıtınızla ilgili soru sormak istiyorum. Cumhuriyetin 10. yıldönümü için hazırladığınız *Mustafa Kemal* adlı kitap. Bu yapıtın başındaki düzyazı bölümünde, "Türk inkılabının edebiyatını yapmanın, bu inkılabın getirdiği yeniyi haykırmak, bizzat bu yeniyi gelen tadın, mantık ve ahlakın adamı olmakla elde edilebileceği"ni savunuyorsunuz. Bunun da şu üç "vasıf"la gerçekleştirilebileceğini söylüyorsunuz: "1. Eski ölçü ve kıymetleri hırpalamak, 2. Gelen veya vaadedilen hayatın ölçü ve kıymetlerini söylemek, 3. Yeni söyleme tarzı: teknik yeniliği."

Bence, bu kitapta, "üç vasıf"ın izlerini görmekle birlikte, şiirinizin dokusundaki materyalist bakış açısına takılıyorum. Çünkü, bir yıl önce, 1932'de yayımladığınız *Son Buhan* ve *Yeni Can, Yeni Işık, Yeni Ses* adlı kitaplarınızın hemen imha ediliyor ve bir yıl sonra yayımladığınız yapıt, hem bakış açısından ödünen vermiyor, hem de Halk Evleri'nin Türk Edebiyatı dergisinde okurlara armağan olarak dağıtılıyor. Çelişkili değil mi?

• *Bu o zaman da tartışıldı. Hatta, Nazım, sözünü olarak da, yazılı olarak da eleştirdi beni.*

Olay şu: dönemin başta gelenleri, bizler için "bu adamlar değerli insanlardır. Kazanmaya çalışalım" demeye başlamışlardı. O zamanlar, tanıdığım bir coğrafya profesörü beni Halk Evleri'ne götürdü. İnkılabın şiirinin yazılması üzerinde konuştuk. Birkaç ozanın bu konuda yazılmış şiirlerini gösterdiler bana. 7-7 heceyi bilen herkesin böyle şiirleri yazabileceğini söyleyince, benim yazmamı teklif ettiler. Kabul etmedim. Daha sonra eve gittiğimde, konunun beni etkilediğini fark ettim. Oturup birkaç şiir yazdım. Halk Evleri ilgi gösterdi. On bir tane olmuştu. Şiirleri bastılar. Sonra Halk Evleri'nin müdürü değişti, anlaşılmadık yeni müdürle ilgimi kestim.

• *"Yeni" üzerinde biraz daha derinleşmek isterse. Bildiğiniz gibi, 1940 kuşağı, türlü baskılara karşın işlevini sürdürmeye çalışırken, bir başka akım daha belirdi şiirimizde: "Garip" ya da "Birinci Yeni".*

Kimilerine göre, yalın, süssüz bir söyleyişle yaşamın şiire yedirilişi, Birinci Yeni şiiri. Kimilerine göre de, şiirimizin yozlaşması, kaçak dövmeye başlamasıydı. Hatta, bu şiire, CHP'nin resmi şiiri sıfatını konduklarına da oldu.

Ardından da Demokrat Parti yılları... Bu kez, o dönemin şiir etkinliği "İkinci Yeni". Bu akıma da, şiirimizin yeni bir dönüm noktası diyenlerin yanı sıra, kısaca, DP'nin yarattığı baskı ortamının, sinik, edilgen, korkak şiiri diyenler de oldu.

Bu konuda, sizin söyleyecekleriniz nelerdir?

• *Başta, her iki akım da kalıcı olamazdı, olmadı da.. Bir kere, "Birinci Yeni" bize uzaktı. CHP'nin resmi şiiri denmesi doğrudur. Orhan Veli, bize karşı çıkmıştı. Yazılarıyla eleştirmişti de. Nazım'ın açlık grevinden sonra falan, övücü şeyler yazdı. Ben, bunu normal karşılamıştım o zaman. Bir kere, Orhan Veli, Peyami Safa'nın kolununun, kanatlarının altındaydı o zamanlar. O'nu edebiyat dünyasına lanse eden de Peyami'dir. Eh; Peyami ile Nazım'ın arasında geçenleri bilmeyen pek kaldı mı bilmem. İkincisi, iyi bir bakıldığında, solukları çıldırdı. İşi alaya vurdular sonra. Tıkanıp kaldılar.*

"İkinci Yeni"ye gelince, o bir modaydı, konup göçtü. Göçmek zorundaydı. Hiçbir bağı yoktu çünkü. Kendi edebiyatımızın bir uzantısı, aşaması değildi. Fransız şiirine özenip, Fransız şairlerini taklit ederek köksüz bir şiir çıkardılar ortaya.

Zaten, her iki akımın da, günümüzde ayakta kalanları, şiirlerini geliştirip, başka bir şiire yöndeldikleri için ayakta.

*Yeniden şiirlerinize dönelim. Gerek diğer şiirlerinizde, gerekse otobiyografi diyebileceğimiz *Unuttum* adlı uzun şiirinizde, Kuzey Afrika, özellikle de Cezayir anılarınız var.*

*Şöyle diyorsunuz "Unuttum" da; **Ve gece vakti vardık Cezayir'e Geçtik silahlar çatılan geniş bir yere Yığınlar Allah-u Ekber demedeler Ay ışığında, secdedeler. Unuttum.***

*..... **Balık oldum denizinde savaşın Bir ölü bıraktık arında her taşın Hendekler atladık, sipeler astık Omuzda mermi taşıdık. Unuttum.***

Dizelerinizden de belli oluyor ki, oralarda bir eylem söz konusu. Bundan söz eder misiniz?

• *İyi incelemişsiniz beni. Burda şimdiye kadar kimseye söylemediğim bir şeyi açıklamak istiyorum size. Şiirde geçen "yaptık", "ettik" sözleri var ya. İşte o birlikte yapıp ettığımız kişi, şiirimizin en büyük ustası; benim en yakın arkadaşımı. O'nunla buluştuk Libya'da. Tunus yoluyla Cezayir'e birlikte geçtik.*

Bu kadarı yeter sanırım.

Nazım Hikmet'le uzun süre beraberliğiniz oldu. Birçok anılarınız var tabii. Kimilerini, değişik söyleşilerde, yazılarda anlattınız. Siz şu soru sormak istiyorum: Nazım Hikmet'in özel yaşıntısıyla ilgili, belleğinizde yer eden bir anınız var mı?

• *Bu konuda olumlu-olumsuz pek çok şey yazıldı. Zekeriyâ da epey şey yazdı. Çok da ayıp etti. Gereksizdi yazdıkları. Yıkanmayı sevmeyiş, çapkınlıkları falan. Mesela, size şu söyleyeyim; Nazım, çapkın, hovarda bir adam değildi. Yani, öyle üzerine düşüğü kadını yoktu. Hayatına giren bütün kadınlar, kendileri gelmişlerdir Nazım'a. Evet, bir erkek olarak coşkulu bir insandı, ama, ölçülüydü. Bir kere bile bir kadını tedirgin ettiğini görmedim.*

Hem bunlar için magazin yanı. Burakın, Nazım'ı başka taraftan alt edemeyenler, böyle bilgiler peşinde koşsunlar.

İlgimi çeken bir başka nokta da, ölüm karşısındaki tavırınız. Refik Durbaş'la yaptığınız söyleşide, "Materyalistim, ama bir şair olarak, ölümden sonra yaşamı olacağına inanmanı ge-

rek" diyorsunuz. Bu sözlerde metafizik bir inanç var gibi.

Öte yandan, *Unuttum*'daki şu dizeler de sizin:

*Ne aldım sa onu doğadan aldım
Neyim varsa doğaya vereceğim
Kuşlar, böcekler, arılar, dalgalar
Selamlar olsun arınıza geleceğim*

*.....
İstemem toprağa gömüldüğümü
Yakın beni ve savurun külümü
Baharda badem ağaçlarının üstüne
Ben yine döneceğim yeryüzüne*

Buradaysa ölümden sonraki yaşam inancı biraz farklı; materyalistçe. Ne dersiniz?

• *Ölümden sonra bir hayat olacağına inanıyorum. Ama biçimi o kadar önemli değil. Yani, din kitaplarındaki gibi bir ölümden sonra hayat değil benim inancım.*

Bu aralar çok rüya görüyorum. Bu rüyaların çoğunda da ölmüştüm. Ama toprağın altına gömmüyorlar beni. Başka bir yere gidiyorum. Orada beni ilk örgüt arkadaşlarım Nazım'la, avukat İhsan karşıyor. Seni bekliyorduk, nerde kaldın yahu, diyorlar. Çocuk gibi seviniyorlar. Ben de... Ben de seviniyorum...

Bir de "sahibi ve herşeyi" olduğunuz SEK (Sanat El Kitapları) var. Ayda bir yayımlanan bu kitapçıkların, bence, en büyük özelliği "iddiasız" görünmesine karşın, yaşadığı günlerin bilincini taşıması; "her türlü sanat anlayışına açık" olmasına karşın, belirli bir tavır olmasıydı.

Üstelik, SEK'in "değişmez başkan"ı, "müridler"i, "halefler"i, "Senatörler"i vardı.

Edebiyat tarihçisi olsaydınız, otuz sayı kadar çıkan bu kitapçıkların edebiyatımızda yeri ne olurdu?

• *Halefler, müridler esprisiydi işin. Ama orada da istediklerimi yapamadım. Yine de, dar bir çevrede de olsa ilgi gördü. Sağolsun sevenler de, yazılarıyla, şiirleriyle desteklediler dergiyi. Ama şu gerçek, onca esprisine karşın bir tavır vardı, iş olsun diye değildi, anlayacağıydı.*

Eğer izin verirseniz, özel yaşantınızla ilgili bir soru sormak istiyorum. Bundan önce, uzun süre otellerde bir başınıza yaşadığınızı biliyoruz. Şimdi de burda, huzurevindediniz. Bir başına olmanız şaşıyor. İlerde akla ilk gelecek sorulardan biri olacak. Bu "yalnızlık" niye?

• *Yalnızlık benim tabımda var. 1-2 yaşlarında annemi kaybettim. 5-6 yaşlarında babamdan ayrılıp, dayımla İstanbul'a geldim. Sonra, dayımı da kaybettim. Yakınım diyebileceğim bir bir hayattan çıktı. Genç yaşlarda hayata atıldım. Kimsem yoktu. Sonra evlendim. Ayrıldım. Şimdi iki çocuğum var. Ara sıra görüşürüz. İkisi de bana düşkündür. Onurlu insanlardır sonra. Hep beni götürmek isterler. Ben gitmem. Yalnızlıkla özdeşleştim bir yerde. Burda da konuşacak kimsem yok. Akşama kadar düşünüyorum. Geçmiş tabii. Mutlu oluyorum.*

Şiir yazarıyormusunuz?

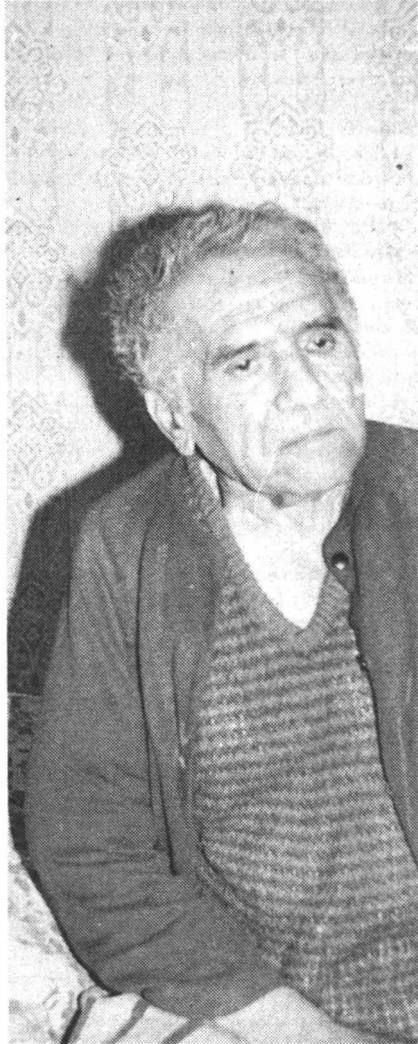
• *Bitmemiş şiirlerim var. Fırsat buldukça üzerinde çalışıyorum. Aslında çok istiyorum yazmayı. Hatta anılarımı bile. O kadar taze ki hepsi.*

Bize zaman ayırdığınız için teşekkürler.

• *Ben de teşekkür ederim. Haurulanmak güzel şey. Pek gelenim olmuyor da...*

'Ben, değil Türkiye, dünya yarışmalarına girmeyecek kadar tenezzülsüz davrandım'

Süreyya BERFE

İlhami Bekir TEZ

1970'lerdeki bir sohbette böyle söylüyor. Sonra devam ediyor: "Bak, ben şimdiye kadar, hep söylerim, hiçbir vakit meşhur olmak için çalışmadım. Hiçbir vakit şurda burda yazım çıksın diye uğraşmadım. Boyumca tavanlara kadar yazı yazdım. Hiçbirisinde adım, imzam yoktur. Çeşitli imzalarla yazdım. En kadadayısı İlhami Tez demişimdir. Benim adıma değil Amerika, şu karşiki mektep öğretmeni bilmez."

Yurtiçinde ve yurtdışında tanınmak için ne dalavereler döndüğünü isimler vererek anlatıyor. Adam, bırak bantta kalsın. Şu vurdum duymaz alemde kime ne anlatacağın? İyisi mi biz yine onu dinleyelim:

"İlk şiirlerim 1924'te Milli Mecmua'da çıktı. Ardından Serveti Fünun (1926-1940), Meşale (1928), Resimli Ay (1929-30), Varlık (1933-34), Yeni Türk (1933-34), Resimli Şark (1933) dergelirende yazdım."

"Birinci eserim Çocuk Şiirleri'dir (1927). İkincisi Nâzım Hikmet'le birlikte hazırladığımız Mavi Kitap'tır. İçinde çocuklara seslenen şiirler ve hikâyeler bulunmaktadır."

"Bunların dışında kalan eserlerimin hikâyesi kısaca şöyle anlatılabilir:

"24 Saat (1929). Bu, benim ilk sosyal anlamlı şiir kitabımdır. Sadri Ertem'e adadım onu. 1927'de yazdım, 1928'de roman gibi tefrika edildi. [...]"

"Birinci Forma (1930). Bu onbeş sayfalık kitap da, gazetelerde alaylı nükteli takılmalara yol açtı. Varlık, "yeni bir hamle" diye nitelendi. [...]"

"Herhangi Bir Şiir Kitabıdır (1930). Görülmemiş bir biçimde yaprak yaprak yayınlanan bu 16 sayfalık şiir kitabının nerede basılıp nasıl tükendiğini hatırlamıyorum. [...]"

"Mustafa Kemal (1933). Bu kitaptaki şiirler 1932'de yazıldı, 1933'te 2000 sayı basıldı. [...]"

"Olduğu Gibi (1935). Bu beş altı formalık kırk üç şiirlik kitap, sanırım 1935'te basıldı. [...]"

"Yeni Can Yeni Işık Yeni Ses. Bu kitap da beş altı forma olarak basılmıştı. [...]"

"Son Buhran. Bu bir formalık kitabı, aynı yıllardaki dünya ekonomik krizinden esinlenerek yazmıştım. Hitlerci akımın bizde de sert esmeye başladığı gündü. [...]"

"Taşlı Tarladaki Ev. Yine aynı yıllarda yazılan, 1938'lerde Yeni Adam'da tefrika edilen, 1944'te kitap haline getirilen bu eser, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk sansür edilmiş romandır. Kitap, şimdi avukatlık yapmakta olduğunu duyduğum, zamanın savcısı Bay Hicabi Dinç'çe sansür edilmiş ve orijinalliğinden çok şey yitirmiştir."

"Hürriyete Kaside (1945). Bu fişli(!) kitap, memleket içinde olduğu kadar, memleket dışında da yankı yaratmış, gürültü koparmış bir eserimdir. [...]"

"Birinci Seans. İskambil kâğıdı boy ve biçiminde kartonlara basılmış olan bu şiirler, sanırım 1956'da basıldı. [...]"

"En Güzel Şarkı (1960). Bu 24 sayfalık uzun şiir, benim 56 yaşında yazdığım ve en çok sevdiğim bir aşk şiiridir. [...]"

"Herhangi Bir Roman Kitabı (1965). Bu romanda araya serpiştirilmiş şiirler de var. Neylersiniz ki, bu kitabı okumuş olanların da sayısı birkaç yüzü geçmiyor... [...]"

"Küba (1962). Yıllar önce dünya barışının tehlikeye girdiği sırada basıldı." [...]"

Peki, bu bir ömür boyu süren şiirlik-yazarlık yolculuğunu hangi kaptan yönetti? İşte cevap:

Ne taptım yalana ne uydum şeytana.
Ne ona baş eğer ne buna pes derim.
Eşitlik özgürlük davranıştan yana
Halkımla yanyana hakla beraberim
İçimin sesidir yol gösteren bana
O dur der dururum, o git der giderim
"İçinin sesi" Afrika'dan da duyuluyor:
Haydi Allaha ısmarladık

Sen, kalles Avrupalının çaldığı hürriyetini sana iade etmek sözü riyasını irtikap eden Amerikan sermayesinin insanlığa bir budala kurnazlığıyla uzattığı incinin sahte bir taş olduğuna inandığın müddetçe onu reddet ve hep böyle, Sabrata kızlarına yaraşacak derecede asil ve ismet sahibi kal.

Bir gün gelir de, tam ve mutlak hürriyetine kavuşursan, sana yine koşarım. Ve o zaman, muhteşem heykelinin somaki gölgesi altında öylesine yanık bir aşk türküsü okurum ki, koca Afrika kıtası heyecandan atan bir kalp gibi okyanusların dibine inip çıkar, inip çıkar.

70 yaşında ettiği "Dua"ya bakın:

Ne bağlar bahçeler ver
Ne kısrak isterim ne koyun
Canımı alma Tanrım yeter
Göreyim meraktayım
Nasıl bitecek oyun

Onun şiirleriyle ilgili yorum ya da değerlendirmeye yapmaktaki istemiyorum. İstesem de yapmam. Şu kadarını söyleyebilirim. Şiirlerini okuyun. Değmezmiş dersiniz yayınevinin adresine hakkmda dilediğiniz "name"leri yazabilirsiniz. Muhatap olmaya hazırım.

— Nasıl bitirelim bu yazıyı kumandan?

— Şöyle bitebilir:

Ben bir şey anlamadım sen anlamadın mı
İşte böyle gelip geçer hayat
Güç olan gözlerini yumabilecektir
Sonra biz rahat
İnsanlar rahat

İLHAMİ BEKİR TEZ

*Ben ki bu şiiri yıllar önce yazmışım
Yayınlanırsa helal derim ve bu
şiiri, şair Süreyya Berfe'ye ithaf
ederim.*

29.4.1973 - Saat: 01.25

1

Ben döğmedim sizi işledikçe suç,
Ellerimle okşandı yüzünüz.
Çil kuruş dağıttım avuç avuç;
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

2

Sizi ninni söyleyip büyüttüm
Ellerinizden tutup yürüttüm
Sayı öğretim alfabe okuttum
Lütfen kelepçeleri çözünüz

SERİN BİR YERE KALDIRDIK

Bu ölü soğumak bilmiyor
 ranzalar,sabit kalem ve kondulardan
Bu ölü soğumak bilmiyor
 avcunda gömülü şiir tohumundan
Bu ölü soğumak bilmiyor
 omuzlar gözlediği kapılardan
Bu ölü soğumak bilmiyor
 ömrünce yaşattığı kanlı canlı
 umutlardan
Bu ölü soğumak bilmiyor kardeşim
Koridorda serin bir yere kaldırdık biz de
O saat buz kesti koridor.

Seyyit Nezir 27.3.1984

3

Size çiçek çörek şeker verdim,
Bebek verdim kurşun asker verdim
Ben size ölmeyen eser verdim
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

4

Açı doyurmak için kaldım aç.
Gölge vermek için oldum ağaç.
On ikiyi vurdu mu saat, kaç?
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

5

Ne buldumsa verdim insanlara
Sıcak süt içirdim ağlayanlara
Erkek demem kol bağlayanlara
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

6

Yormadım sizi ben yokuş olup.
Yem taşıdım gagamla kuş olup
Şöhret teptim unutulmuş olup.
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

7

Parya değil, yurttaşım sanırım.
Siz beni... ben de sizi tanırım.
Evlat arlanmaz, ben arlanırım
Lütfen kelepçeleri çözünüz!

8

Ben değilim zelil-i hırs-ı cah.
Hintte mihrace İranda şah.
Ölmek kaderde varsa eyvallah!
Yalnız kelepçeleri çözünüz!

9

Kan içmedim ki ben kepçe kepçe.
Neden böyle her mevsim kelepçe?
Korkunç isim: kelepçe! kelepçe!
Artık kelepçeleri çözünüz!

Bin dokuz yüz küsur yılında yazılmıştır

Tanrı Karşısında Eşitlik ya da Milton Friedman'ın Eşsiz Olmayan Görüşleri

Brezilya, Arjantin, Güney Kore ve İngiltere gibi ülkelerde uygulanmakta olan ve temel felsefeleri itibarıyla biri diğerinin "aynısı" olan ekonomik politikaların, "Şikago Okulu" diye adlandırılan ve başını Milton Friedman adlı "ekonomistin" çektiği bir grubun "kendine özgü" görüşlerinden yola çıktığı bilinmektedir. Yine bu ekonomipolitikanın hiçbir yeni özelliğinin bulunmadığı da bir gerçektir. Gelişkin bir maddi temele sahip bulunduğu ABD'de uygulamaları sırasında mantığına uygun sonuçlar getirebilen bu yaklaşım başka ve geri kalmış ülke temeli üzerinde, ancak en kaba sorunlar düzeyinde rasyonel olmaktadır. Ekonomik sonuçları bakımından bir grup tekelin egemenliğini daha da pekiştirmekten ve toplumun diğer kesimleri için yıkım denemek sonuçlara yol açmaktan başka, "çok renkli" siyasal sonuçlar yarattığı da yakından bilinmektedir.

Friedmancı ekonomik görüş, günümüzün çok karmaşık ekonomik ve toplumsal süreçlerini kalın çizgilerle tanımlama ve bu tanıma uygun olarak programlanmış hedeflerin gerçekleşmesi uğruna, maddi ve manevi diğer bütün değerleri gözden çıkarma eğilimi taşır. Ülke özeline ilişkin faktörlerin tümünü bertaraf ederek bütün bir toplumu önceden belirlenmiş kalıplara sığdırma imkânı olmadığından ötürü de, Friedmancı ekonomik uygulama, "sınama-yanılma" yordamıyla gelişmek durumundadır. Bütün bunların ne gibi sonuçlar verdiği konusunda birçok görüş, kesin kanıtlar ileri sürerek ortaya çıkmış ve bu ekonomik politikanın benimsenip uygulandığı ülkemizde de bu sonuçlar, hem bilimsel içeriğiyle ve hem de kitlelerin güncel pratikle edindiği bilincinde yer etmesi anlamı da kamuoyuna mal olmuştur. Friedmancı ekonomik uygulama, belirlediği hedefleri değil hayat-

ta, ortaya çıkan yıllık grafiklerde bile gerçekleşmiş olarak görebilmekten yoksun kalmış, kısaca bizzat pratik tarafından iflasa sürüklenmiş bir "kaba ekonomik" yaklaşımdır.

Ancak, ülkemiz Friedmancılarını, bu yaklaşımlarının salt "ekonomik bir yaklaşım" olduğunu, siyasi, kültürel veya felsefi herhangi bir yönünün bulunmadığını, dolayısıyla bu türden tartışmalara sokulmakla kendilerine haksızlık edildiğini sık sık yinelemektedirler. Halbuki, bu uygulamanın sosyal ve siyasal yaşam üzerinde yarattığı sonuçlar salt ekonomik düzeyde kalmadığı gibi, bizzat Friedman'ın kendi ekonomik görüşlerini dayandığı özel felsefi görüş ve bu görüş açısından insanı ele alış tarzını içermektedir. Üzerinde fazlaca durulmadığı için, burada Friedman'ın insan kavrayışına değinmekte yarar görüyoruz.

Tanrı Tarafından Yaratılma Eşitliği

Friedman'a göre "insanların eşitliği" kavramı, onların tanrı tarafından yaratılışlarının aynen korunması, dolayısıyla bu tarzda belirlenmiş "eşitliğin" yahut "eşitsizliğin" değişmezliği anlamını taşır.

İnsan doğada hangi yetenekleri ve ya yeteneksizlikleri ile varolmuşsa, bunun aynen devamını mümkün kılan bir toplumsal ortam, yeteneklinin yeteneksize üstünlüğünü gösterme çabasının önüne herhangi bir engel çıkarmayan siyasal ortam ancak böyle bir ortam in-

CHICAGO BOYS

Mehmet Refik

Chicago Boys...
Son yıllarda dünya basınında pek sık kullanılan bir adlandırmadır bu.

Terimi duymamış olan okurlarımız merak edecekler belki. Nedir diye? Hani şu, günün modası Amerikan seks ve şiddet filmlerinden birisinin orijinal adı mı? Yoksa bir zamanların ünlü Chicago gangsterlerine verilen bilmediğimiz bir isim mi? Ya da Amerika başta olmak üzere pek çok Batı ülkesinde üreyen ve hemen hepsi kendilerine birer eksantrik İngilizce isim bulan pop müziği gruplarından birisinin adı mı? Örneğin Beach Boys gibi...

Değil, bunlardan hiçbirisi değil. Chicago Boys, başka bir grup kişiyi simgeliyor. Ama adıyla çağrılmaları, kimbilir, belki de, bir talihsizlik. Çünkü Chicago bugüne değin o eski gangsterleriyle ünlüydü... Şimdilerde de bu yeni türedi grupla ününe ün kattı... Ama sakın yanlış anlamayınız, bu Chicago Boys dediğimiz gruba dahil olanlar böyle gangster filan değildir. Tersine bunların hemen hepsi üniversite öğretim üyesidirler, ya da onların teknisyenleridirler. Ama hem ünleri, hem de etkileri Chicago gangsterlerinininkileri çok mu çok aşmıştır. Ame-

rika Birleşik devletleri dışına taşmış, tüm dünyaya yayılmıştır.

"Bu kişiler birer "bilim adamı" olarak sadece ekonomik görüşler, yöntemler, formüller üretirler. Ekonomide bir ekol başlattıklarına inanırlar. Bu formülleri uygulamak ise onları benimseyen ülkelerin yöneticilerine düşer. Tüm siyasal boyutlarıyla birlikte... Yanm yüzyıl önce Batı ekonomisi karşılaştığı derin bunalımdan çıkmak için Keyneziyen formüllere sarılmıştı, şimdilerde de Chicago Boys ve onların monetarist modelleri dolaşıyor ellerde..."

Ve dillerde...

"Dillerde" dedim ama hâlâ da bu deyim dilimize en uygun nasıl çevirmek gerek bilemiyorum.

Geçen yıl bir gazetede dış politika yazarları çeviren bir arkadaşım iflas halindeki Şili ekonomisi üzerine bir yazı özetlemişti İngilizce'den. Chicago Boys sözünü "Chicago oğlanları" diye çevirmişti. Dilimizdeki özgül bir kullanışı nedeniyle bu "oğlan" sözcüğü biraz çirkin kaçtıydı bana. İster sen değiştir, demiştim. Örneğin "Chicago'nun harika çocukları" veya "Chicago züppeleri" diyebilirsin. Sonra "Chicago'nun Harika Çocukları" diye çıktıydı galiba.

Derken, bu terimin en iyi Türkçe ifadesi nasıl olabilir diye aklıma takıldı. Chicago'nun Harika Çocukları demek, alaycı bir ifade olmakla birlikte yetersiz kalıyordu; olayı hafife alan bir yan vardı bu sözde. Oysa olay çok ciddiydi, Batı dünyasında ve sayısız az gelişmiş ülkede yüz milyonlarca insanı böylesine olumsuz etkileyen bir ekonomik olayın ilk yaratıcılarını "harika çocuklar" diye adlandırmak sorunun dehşetini gözlerden saklıyordu. "Chicago Züppeleri" terimi de aynı dozda olmamakla birlikte, aynı yetersizliği taşıyordu.

sanların "eşitliğine" gerçek saygıyı korumuş olacaktır. Tanrıya karşı sorumluluğun yerine getirilmesi, onun koyduğu eşitliğe saygı duymakla olanaklıdır. Çünkü zaten, eğer tanrının kendini ortaya koyuş biçimi, insanlar arasında bir "eşitsizlik" olarak tezahür etmişse, bunu önlemenin herhangi bir yolu yoktur ve hükümetler, insanların bu kendi aralarında eşitsizliği- ama tanrı karşısındaki eşitliğini- bozma (düzeltme) hakkına sahip olamazlar. Friedman'ın bu konuda söyledikleri bakın neler:

Tanrı önünde eşitlik -birey olarak eşitlik- insanlar birbirinin aynı olmadığı için özellikle önemlidir. Farklı değerleri, farklı beğenileri, farklı kapasiteleri olan çok farklı yaşantılar sürdürmek istemeye yöneltecektir. Bireysel eşitlik onların bu şekilde hareket etme hakkına saygıyı, bir başkasının değerlerini ya da yargısını onlara empoze etmemeyi gerektirir. Jefferson'a göre, bazı insanların diğerlerine üstün olduğuna şüphe yoktur, yani bir eli vardı. Ama bu, onlara diğerlerini yönetme hakkını vermiyordu.

Eğer elitin kendi iradesini diğerleri üzerinde empoze etmeye hakkı yoksa, hiçbir başka grubun, hatta çoğunluğun da yoktu. Her insan -başkalarının benzer hakkına müdahale etmemek kaydıyla- kendi kendinin yöneticisiydi. Hükümet bu hakkı -diğer yurttaşlara ve dış tehditlere karşı- korumak, çoğunluğa başıboş bir yönetim vermemek için oluşturmuştu... Demokratik hükümete, geniş katı-

lım anlamında -evet; politik olarak çoğunluğun yönetimi anlamında- kesinlikle hayır.

Lafzen, fırsat eşitliği -'aynıyet' anlamında- imkânsızdır. Bir çocuk kör doğar, diğerinin gözü sağlamdır. Bir çocuk iyiliğiyle çok yakından ilgili, kültürlü ve anlayışlı bir ortam sağlayan ana-babaya sahiptir; bir diğerinin ana-babası bozuk ahlaklıdır basiretsizdir. Bir çocuk ABD'de doğar, bir başkası Hindistan'da, veya Çin'de ya da Rusya'da. Açık-tırki, doğdukları anda aynı fırsatlara sahip değildiler ve bu fırsattan aynı düzeye getirebilmeyin hiçbir yolu yoktur.

Bireysel eşitlik gibi fırsat eşitliği de lafzen yorumlanmamalıdır. Gerçek anlamı, belki de en iyi biçimde, Fransız Devrimi'nden bugüne gelen bir Fransız deyişinde ifade edilmiştir: Yeteneklilere açık bir kariyer. İnsanları yeteneklerine uygun değeri bulabildiği konumları elde etmede hiçbir keyfi güçlük engellemelidir. Bir insanın önündeki fırsattan ne doğum, ne milliyet, ne renk, din, cinsiyet ya da ilgisiz bir başka özellik belirlemelidir- yalnızca yetenekleri.

Bu yorumda, fırsat eşitliği birey olarak eşitlik ve yasalar önünde eşitlik daha detaylandırılmış olmaktadır. Ve birey olarak eşitlik gibi, fırsat eşitliği özellikle de insanlar genetik ve kültürel özelliklerinden farklı oldukları ve bu nedenle farklı kariyer istedikleri ve edinebilecekleri için anlam ve önem taşımaktadır. (Milton and Rose Friedman, Free to Choose

Penguin 1983 baskısı, sf. 160-163)

Friedman'a göre bu müdahale edilmemesi gereken "tanrı karşısında eşitlik" yahut insanların kendi aralarında ki eşitsizliği, böyle bir eşitliğe karşı olanların da kabul etmeleri gereken bir sonuçtur. Çünkü, insanlar için insanların bütünü için "aynılık" gibi bir durumun yaratılmasının imkânsızlığı bunun tersini yorumlamaya elverişli. Dolayısıyla bu "tanrı karşıtlarının" eşitlikten kastı, insanların yaş, cinsiyet ya da diğer fiziksel özelliklerinden dolayı beliren farklı istemlerini "eşitlemek" değil, olsa olsa, "adil olma" fikridir... Üstelik bu fiyilden bile rahatsız olan Friedman'ın da giderek asıl karşı çıktığı, bu insanlara karşı "adil olma" düşüncesidir. Bu konuda bakın neler diyor:

• • *Sonuçta eşitlik kavramında da 'eşitlik', diğer iki kavramda olduğu gibi, 'aynılık' olarak yorumlanmamalıdır. Hiç kimse, gerçekten, yaş ya da cinsiyet ya da diğer fiziksel özelliklere bakılmaksızın, herkesin her bir yiyecek maddesinden yiyecekten vb. aynı miktara sahip olması gerektiğini söylememektedir. Amaç, daha çok, "adil olma"dır", bu daha da muğlak bir kavramdır, gerçekten de, tam olarak tanımlamak imkânsız değilse de, güç bir kavram. "Herkes adil pay", Kari Marx'ın "Herkes ihtiyacına göre, herkesten yeteneğine göre" sloganının yerini alan modernist slogandır.*

• • *Hayat adil değildir. Doğanın yarat- tığını hükümetin düzeltebileceğine inan-*

Konu alaya alınmayacak, hafifsenmeyecek kadar vahimdir.

Merak ettim, İngilizce dışındaki başka Batı dillerinde bu söz başka nasıl kullanılıyor diye iyice bakayım dedim, gördüm ki, onlar da bu terimi hemen tamamıyla İngilizce aslında olduğu gibi kendi ana dillerine çevirmeden - almışlar.

Gerçekten de Chicago Boys adlandırması, bu kişilerin, -bilimsel dille monetarist ekonomistlerin - bizzat ABD'deki muhalifleri tarafından bulunmuştu. Üstelik de bu terimi ilk bulan Chicago karşıtları, öyle bizim 24 Ocakçıların sandıkları gibi Marksist iktisatçıları filan da değildiler.

Düpedüz liberal ekonomistler. Nitekim, diğer büyük Batı ülkelerinin Friedmancılığa karşı olan kapitalist iktisatçıları ve giderek Batı basınının paralel düşünen kâlemîleri de bu terimi benimsediler. Terim tuttu ve uluslararasılaştı.

Madem ki, ülkemizde Batıya imrenmek hayli yaygın. Şu halde bir özenti de biz yapalım, diyerek Chicago Boys sözünü Batı'dan aktarsak acaba olur mu? Hem böylesi, son zamanlarda başlayan ithalat modasına da uygun. Madem ki, 24 Ocak'ın mimarları ihracat diye diye sonunda ithalatta karar kıldılar; madem ki, 24 Ocak'ın iç talebi kısip ihracat yolunu açmak düşleri, sonuçta daha geniş kesimlerin satınalma gücünü düşürüp, küçük bir kesimin satınalma gücünü daha da yükselttikten, basit tüketimi kısip lüks tüketimi kamçıladıktan sonra, bu lüks tüketime ve onun satınalma potansiyeline uygun bir arz sağlama yoluna girdi, biz de bir terim ithaliyle bu kervana katılabilirsek ne çıkar?

Böylece Chicago Boys sözüne ithal ikamesinde bulunmaktansa, onun yerlisini üretmek için çaba sarfetmekten- se, tam 24 Ocak'ın ruhuna uygun bir şekilde terimi olduğu gibi ithal ediveririz, olur biter.

Ne var ki, terimi ithal ederken, Mr. Friedman'a ve çömezlerine yönelik Batı'da yapılan eleştirileri de birlikte ithal etmek gerekiyor. Ya da bu Friedman'cıların görüşlerini her ülkeye uygun reçeteler haline getirip o ülkenin yöneticilerine dikte ettiren IMF'nin ipliğe kuyuya inen kimi Latin Amerika ülkelerinin ne durumda olduğuna dair verileri ve saptamaları da gene bizzat Batı literatüründen ithal etmekte yarar var.

Sadece bu kadar da değil, bu ekonomik iflasları birer birer sergileyen monetarizm karşıtı Batılı iktisatçılara cevap olarak Chicago Boys'un verdikleri bazı yanıtları da Türkiye'ye aktarmalıyız? Örneğin bu yanıtlardan birisi vardır ki, özellikle harikadır ve ülkemizde çok mu çok iyi bilinmelidir; zira birkaç yıla kalmaz bu yanıtın derin mana ve ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

Friedmancılığa karşı getirilen eleştirilere önceleri çeşitli demagogilerle yanıt yetiştirmeye çalışan Chicago'lu monetaristler, kendilerine belli ülkelerden somut rakamlar gösterilince, özet olarak şöyle demişlerdi: "Bizim bu ülkelerde yaptığımız zaten bir denemedir, tutar mı, tutmaz mı, orasını zaman gösterecektir. Biz belli ülkeleri pilot olarak seçtik ve laboratuvar olarak kullanıyoruz."

İşte olan bu! Kimi ülkeler laboratuvar, o ülkelerde yaşayan yüz milyonlarca insan da birer kobay, bu Chicago Boys denilen kişilerin gözünde.

Bilime, deneye, denemelere kimin itirazı olabilir? Adamlar açık açık söylüyorlar bilimsel deneme yaptıklarını. Bizimse bilime saygımız sonsuz. Bilim bilimdir. Deneysiz, deneme- siz olmaz. Yeter ki elverişli laboratuvarlar kobaylar ve de asistanlar bulunsun.

Chicago ününü boşuna hak etmemiş doğrusu...

mak cezbedicidir. Fakat kederlendiğimiz bu adaletsizlikten ne kadar yarar sağladığımızı anlamak da önemlidir." (a.g.e. sf... 166.)

Friedman'ın bu, tanrı yarattığı için ona karşı sorumluluğumuzun yerine getirilmesi anlamında saygı duymamızı salık verdiği eşitsizlik (veya eşitlik) ya da bu saygıyı göstermeyip geliştireceğimiz "adil olma" anlaşılabilir düşüncesinin (!) karşılığı olarak "doğal adaletsizlik", soyut bir tanrı taraftarlığı olmayıp, aynı zamanda, insanlara güncel yaşamlarında sayısız güzellikler ve "imkânlar" sunan bir eşitsizliktir. Friedman bu eşitsizliğin insanlara sağladığı yararlar bakımından şu görüşleri savunuyor:

• • Marlene Dietrich'in hepimizin bakmak istediği güzel bacaklarla doğmuş olmasında adil bir yan yoktur; ya da Muhammed Ali'nin onu büyük bir dövüşçü yapan yetenekle doğmuş olmasında da. Fakat öte yandan, Marlene Dietrich'in bacaklarına bakmaktan, ya da Muhammed Ali'nin bir maçını seyretmekten zevk almış milyonlarca insan, doğanın bir Marlene Dietrich ya da Muhammed Ali yaratmadaki hakkaniyetsizliğinden yararlanmışlardır. Eğer herkes birbirinin tıpkısı olsaydı bu ne tür bir dünya olurdu?

Muhammed Ali'nin bir gecede milyon-

larca dolar kazanabiliyor olması kuşkusuz adil değildir. Fakat, birtakım soyut eşitlik ideali uğruna, Muhammed Ali'nin bir geceki dövüşü -ya da dövüş için hazırladığı her bir gün- için hiyerarşinin en altındaki adamın nhtında bir günlük vasıfsız çalışma karşılığı aldığından daha fazlasını almasına izin verilmemiş olsaydı, bu onu seyretmekten zevk alan insanlara daha büyük haksızlık olmayacak mıydı? Bunu yapmak mümkündür, ama o zaman sonuç, insanlardan Muhammed Ali'yi seyretme fırsatını esirgemek olurdu. Eğer vasıfsız bir dok işçisinin ücretiyle kısıtlansaydı, Muhammed Ali'nin dövüşlerinden önceki zorlu antrenmanlara girmeye, ya da kendisini şimdi yapmış olduğu gibi dövüşlere hedef etmeye istekli olabileceğini hiç sanmıyoruz. (a.g.e. sf: 169.)

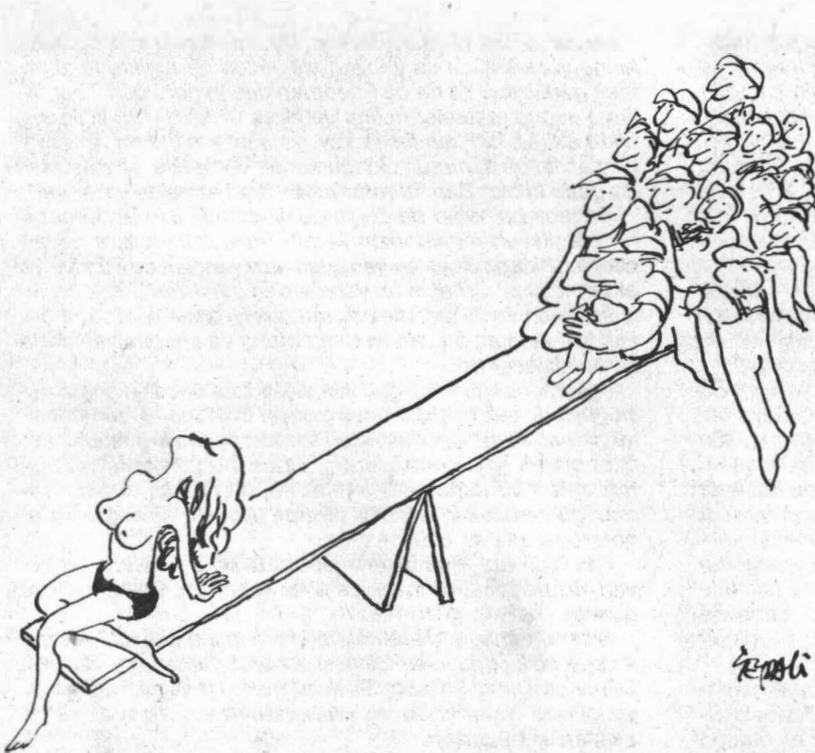
Örnekleri ülkemizden verirsek belki Friedman'ın "kutsal adaletsizliğin" bizlere sağladığı yararlar hakkında daha iyi fikir sahibi olabiliriz. Örneğin: eğer Ahu Tuğba, bir Demir-Döküm yahut Kavel yahut Rabak işçisi gibi ayda 30-40 bin liraya çalışan bir işçi olsaydı ve bugün olduğu gibi gecede bir-kaç yüz bin kazanmasaydı, herhangi bir hükümet çıkıp bu güzel hatunu sıradan bir çalışan yurttaşın kazancıyla yetinmeye mahkûm etseydi, biz onun güzel yüzü-

nü ve dolgun bacaklarını seyretme imkânından şüphesiz yoksun kalacaktık ve bu bizler için büyük kayıp olacaktı. Esasen tanrının Ahu Tuğba'yı diğer milyonlarca kadından farklı olarak "güzel" yaratmasının anlamı da budur. Tanrı, insanlar için öngördüğü nimetleri onlara işte bu "doğal adaletsizlik" aracılığıyla ulaştırmaktadır.

Friedman'ın görüşleri, "doğal adaletsizliğin" ve tabii buna karşı çıkan "adil olma" fikrinin başarısızlığının, insanlara sağladığı "ağız tadı" ile kalmaz, toplumsal hayatın bütün yönlerine varan "açıklamalara" da uzanır. Adaletsizliğin aynen korunması ile elde edilmiş "adaletsiz" bir toplum da, yeteneklerin ve yeteneklilerin kendi aralarındaki mücadelesinden toplumun bütün bireyleri, Friedman'ın aşağıdaki örneğinde görüleceği gibi, büyük yarar sağlamıştır; görelim:

• • Bu karmaşık hakkaniyet konusunun küçük bir yanı bir şans oyunuyla -örneğin bakarayla- gösterilebilir. Oynamaya karar verenler, önlere eşit sayıda fişle başlayabilirler, fakat oyun ilerledikçe önlerindeki eşitsizleşecektir. Oyunun sonunda kimileri çok kazanacak, kimileri çok kaybedecektir. Eşitlik ideali adına, kazananlar kaybedenlere geri ödeme mi yapmalıdır? Böyle bir şey oyunun bütün tadını kaçırır. Hatta kaybedenler de bundan hoşlanmaz. Belki bir akşam için hoşlarına giderdi ama, ne olursa olsun başladıkları gibi bitireceklerini bilerek bir daha gelirler miydi?

Bu örnek, gerçek dünyayla kişiye ilk bakışta görüldüğünün çok ötesinde, ilgilidir. Her gün her birimiz şansını denemeyi içeren kararlar alıyoruz. Zaman zaman büyük göze alırlar -seçeceğimiz meslek, evleneceğimiz kişi, bir ev mi satın almak ya da büyük bir yatırım mı yapmak... gibi- çoğu kez küçük denemeler, -hangi sinemaya gitmek, trafiğe rağmen caddeyi geçmek, şu ya da bu senedi almak gibi.. Her defasında soru şudur: Neleri göze alacağımıza kim karar verecektir? Sonuçlarına biz katlanacaksak, kararı biz verebiliriz... Tarihimizin çoğunda hâkim olan sistem insanların kendi seçimlerini yaptıkları -ve bu kararlarının sonuçlarına çok kez katlandıkları- sistemdir. Henri Fordlara, Thomas Alva Edisonlara, George Eastmanlara, John D. Rockefellerlere, James Cash Penneylere, geçmiş iki yüzyıl boyunca toplumu muzu dönüştürme saikini veren bu sistemdir. Diğer insanlara, sayayının bu hırslı kâşif ve kaptanlarının üzerine aldığı riskli işletmeleri finanse edecek cürekâr sermayeyi tedarik etme saiki veren bu sistemdir. Kuşkusuz, kaybedenler de oldu, belki de kaybedenler kazananlar-

dan çoktu. Onların adlarını hatırlamıyorduk. Fakat çok büyük çoğunluğu, işe bilerek girdiler. Şanslarını denediklerini biliyorlardı. Kazanmak ya da kaybetmek; toplum bir bütün olarak onların talihlerini denemek isteğinden yarar gördü. (Ay-ni eser, sf: 169-171)

Sonuçlarına katlanacak olduktan sonra bir insanın dilediğini yapmakta serbest olması fikri; yapılan şeyin toplumsallık içinde yapıldığı ve başkalarının da bundan etkileneceği gerçeğini büsbütün reddetmiyorsa bile, "neleri göze alacağımıza hep kendimizin karar vermesinin" en iyi siyasal sistem olacağını öngörmekle, sonuçlarına bizimle birlikte başkalarının da katlanmak zorunda kalacağı girişimlerimizi salt ekonomik ölçütler açısından olumluyor. Ülkemiz örnekleriyle kavramlar daha somut içerik kazanacaksa, Friedmancı yaklaşımın olumladığı şeye işte bir kaç örnek: Mahalle bakkalı denemiş ve iflas etmiştir ama köşebaşı marketi kazanmıştır; işçiler belki biraz daha az ücretle ve Hülya Avar'ın fotoğraflarını yirmi liralık gazetelerden seyretme hazzıyla yetinmişler, fakat bundan, söz konusu hatunun da cüzdanlarından birkaç on milyon aşırımı başardığı pek çok vergi rekortmeni, işçilerin fotoğraftan duyduğu hazzı "bizzat kaynağında" yaşama imkânına kavuşmuş, fakat asıl, onların ödedikleri vergilerin "sosyalleşmesi" nedeniyle de bütün bir toplum kârlı çıkmıştır.

Friedman "adil olmayı" ve çeşitli siyasi perspektiflerden "eşitlikçiliği" savunanları da "kendin yap" temelinde mahkûm etmeyi başaracak ve bunun pratik imkânsızlığını, "belli bir toplumsal formasyonun varlığı dışında olamazlığını" kendi görüşlerinin kanıtı sayacak kadar da kurnaz davranmakta ve şöyle fikir yürütmektedir:

Aydınlar arasında neredeyse bir dini inanç konusu olarak yaygınlaşmasına ve politikacıların konuşmalarında, yasalara önsözlerinde önde gelmesine rağmen, sonuçta eşitlik amacı çok az destek görüyor. Aydınlara açısından, pek çoğunun verdiği öğüdü, kendilerinin uygulamadığı çok açıktır. Netice olarak, eşitlik, kendin-yap temelinde geliştirilebilir. Önce, eşitlikle ne demek istediğinize karar verin. ABD içinde mi eşitlik sağlamak istiyorsunuz? Bir grup seçilmiş ülkede mi? Bir bütün olarak dünyada mı? Eşitlik her kişinin geliri temelinde değerlendirilebilir mi? Her ailenin geliri olarak? Yıllık geliri mi? On yıllık geliri mi? Ömür boyu geliri mi? Yalnızca para olarak geliri mi? Ya da sahip olunan evin kira değeri, kişinin kendi yetiştirdiği yiyecekler, aile bireylerinin para almaksızın gerçekleştirdiği

hizmetler- özellikle ev kadınlarınınki- gibi para dışı unsurları da kapsıyor mu? Fizik ya da ruhsal engeller ya da avantajlar nasıl değerlendirilecek?

Bu konuları kararlaştırdıktan sonra, eğer eşitlikçiyse, sizin eşitlik kavramınıza isabet eden parasal geliri hesaplayabilirsiniz. Eğer gerçek geliriniz bundan yüksekse, bu miktarı ayırıp, geri kalanı bu düzeyin altında kalan insanlara dağıtabilirsiniz. Eğer ölçütünüz tüm dünyayı içine alıyorsa -eşitlikçi retorik'in çoğunlukla böyle olması gerektiğini söylediği üzere- tüm dünyayı içine alıyorsa, kişi başına yılda 200 dolardan (1979 doları) daha az bir gelir, eşitlikçi retorik'in çoğunluğunda ima edilen eşitlik kavramına denk düşen miktardır olacaktır. Bu, dünyada kişi başına ortalama gelirdir... Elbette, bir eşitlikçi kendisinin okyanusta bir damla olduğunu, eğer herkes yaparsa kendisinin de eşit gelir kavramının üstünde kalan gelir fazlasını dağıtmaya hazır olduğunu söyleyerek karşı çıkabilir. Mecburiyet halinde işlerin değişeceği iddiası bir bakıma yanlış -çünkü eğer herkes aynını yapmış olsaydı bile, bu kişinin diğerlerinin gelirine katkısı yine okyanusta bir damla olacaktı. Bireysel katkısı, yalnız başına yaptığında da, herkesle birlikte yaptığı zamanki büyüklükte olacaktı... (a.g.e. sf, 173-174)

Friedman'ın, ekonomik sanlarına temel teşkil ettiği anlaşılan bu görüşlerine bakarak, neden onun ve temsil ettiği "Şikago Okulu'nun" ekonomik görüşlerini öğrenebilmek için herhangi bir yoğun çaba gerekmediği ve bu iş için "Red-Kit" okuyucusu olmanın fazlasıyla yettiği çok daha iyi anlaşılıyor. Bunlar sıradan bir Amerikan yurttaşının görüşleri olarak hiçbir önem taşımazdı. Çünkü ekonomik ve sosyal sistemlere ilişkin ve günümüzdeki gelişkinliğiyle insani ve toplumsal ilişkilere değin bütün

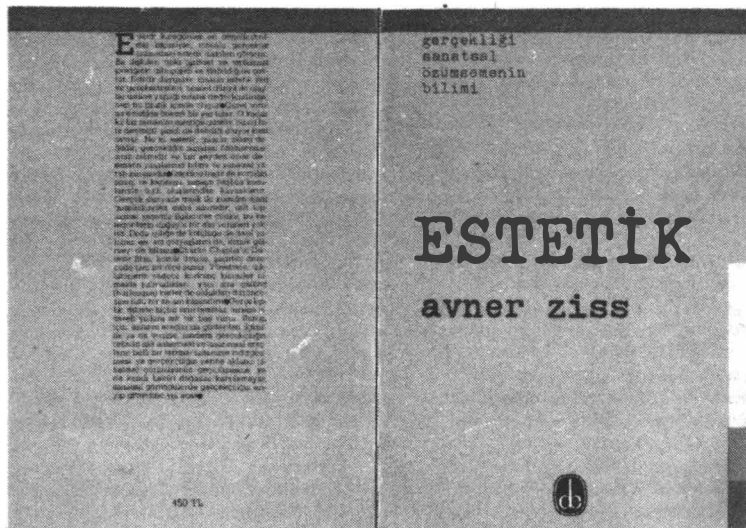
açıklamaları ve bilimsel çabaları, bu ölçüde bir pervasızlıkla, ancak sıradan bir Amerikan yurttaşının bilinci bir kenara itebilir. Günümüz insanının, bu kadar yoğun bir sınıf tarihi yaşadından sonra, tanrının eşitsizliği temelinde bir dünyevi ve toplumsal eşitsizliğe razı olmaya ikna edilmesi, ancak bu ilkelikte bir kafa yapısının ürünü olabilir.

Bu düşünüş, bütün bir insan ve toplum gerçeğinin böylesine altüst ediliş tarzı, eğer belli bir toplumsal zümrenin yararına, bütün topluma yaygınlaştırılması kapsamında motive edilerek başka siyasal gerçekliklerce korumaya alınmamış olsa, insan aklının en saçma ürünlerinden biri olarak kalırdı. Ama öyle olmuyor, demokrasinin beşiği sayılan bir ülkede bile uygulama durumuna yükseldiğinde, demokratik usullerle seçilmiş bir başbakanın dahi "demir" lakabıyla anılmasına yol açacak kadar, insanların yaşamına ve özelemlerine, dışarıdan ve zoraki bir müdahale niteliği taşıyor.

Friedman yukarıya bir kısmını aldığımız "sosyal" görüşleriyle çoğumuza katıksız bir şarlatan gibi görünebilir. Gerçekten şarlatandır da.

Ama onun şarlatanlığını öne çıkarmak, içinden doğduğu sistemi aklamak olur. Kimseye yabancı gelmesin, Friedman kapitalizmin kalesi Amerika'nın beyni yıkanmış ve şartlandırılmış toplumunun bugünkü sıradanlığın, standart (prototip) bir ABD yurttaşının -kendisine empoze edilmiş- sıradan düşüncesini, hem de en vulger biçimde dile getirmektedir.

Hiçbir şeyi süsleyip püslemeden apaçıksoylemektedir. Bu nedenle Friedman ve onun hezeyanları, kapitalizmin aynıyla, maskesiz ve yapıyın yansımasıdır.

Son Zamlar ve Alternatif

ARSLAN BAŞER KAFAOĞLU

I

Son zamlar bir yağmur gibi üzerimize yağıyor. Özetleyelim: Anavatan Partisi iktidarı olduğunda dolar fiyatı 274 liraydı, bugün (8 Nisan 1984) 325 liradır. Aradaki fark 51 lira ve artış oranı yüzde 18'dir. Akaryakıtta, Özal hükümetinin yerine gelmesinden hemen önceki günlerde yapılan zamla ek olarak üç kez zam yapılmıştır. Elektrik, demir, çimento, gübre, kâğıt, Petkim ürünleri, PTT hizmetleri, her türlü yemeklik yağlar, un, ekmek, şeker, Tekel maddeleri, her türlü meşrubat, oranı yüzde 20'den aşağı olmayan ve bazı kalemlerde yüzde yüzü bulan zamlar gördü. Ayrıca, başka bazı mallara da zamlar bekleniyor. (Sayın Özal bir gübre zammının vebalini bir gazeteye yüklemişti. Bunun için daha ne zam geleceğini biliyoruz ama buraya yazmıyoruz.)

Bu zamlar nedeniyle, önce bir kaç noktayı belirtmek isteriz:

1- Bu yöntem yaşam bahasını (hayat pahalılığını) durduracak bir yöntem değildir. Çünkü zamlar bir yerde durmuyor. Örneğin, akaryakıt dört ayda dört zam gördü. Böyle olunca da ruhsal olarak herkes enflasyon oranı ve düzeyinin artacağını bekliyor. Sayın Özal geçenlerde bir gazeteye, "Ekonomide işlerin yarısı inanmaya bağlı" diyor. Biz yarısı değilse bile önemli bir oranda inanmanın önemi olduğunu kabul ederiz. İnancın ögesi böyle bir politika yok oluyor.

2- Hükümet ayrıca kaderini dışsatıma bağ-

lamıştır. Dışsatımı arttırma dövizin durmadan yükselmesine güvenilerek umulan bir hedef. Vergi iadeleri derece derece azaltılıp kaldırırken, tek umut dövizin yükselmesi kabıyor dışsatım için... Dövizlerin fiyatları yükseldikçe, akaryakıt zamları ve zamlar yapıldıktan sonra da fiyat düzeyi yükselmesi süregidecektir.

3- Bir noktayı da Devlet İstatistik Enstitüsü yöneticilerine anımsatmak isteriz. Fiyatlara bu denli zamlarla (% 30 - % 100) aile bütçelerinin harcama modeli değişir. Bazı mallar (gereksinimi en büyük olan mal ve hizmetler) için harcanan para hızla artınca, yurttışa ya da halk dediğimiz insanlar topluluğu bütçelerinden bazı malları çıkartırlar. Örneğin ekmek ve işe gidip gelme için ayda 5000 TL harcayan bir vatandaş son zamlarla bu kalemlere 8000.- TL harcarsa, artan 3000.- TL'lik giderinin karşılığı olan ve eskiden satın alıp kullandığı malları bütçesinde çıkartır. Yani fiyatı hızlı artan birinci derecede önemli malların aile bütçesindeki ağırlıkları artar; ikinci, üçüncü derecede önemli malların ağırlıkları azalır. Bu nedenle, aile bütçesinde yer alan malların ağırlıkları bu konjonktürde günden güne değişir. Tüketicilerdeki hayat pahalılığı artışı, olduğundan daha düşük görünür. Son aylarda tüketici endekslerindeki artışın toptan eşya fiyat endekslerinden geride gitmesini iyi incelemek gerekir. Uygulanan para politikası ne olursa olsun, tüketici endekslerinin toptan eşya fiyat endekslerinden geri kalmasına Türkiye yapısından ülkelerde olanak yoktur.

4- Enflasyonun bu denli (tüc ayda % 11) hızlı olduğu ülkelerde, ekonomik hesap yapma ola-

nağı kalmaz. Örneğin bir gazetede devlet gelirlerinin 1984 Ocak ayında 1983 Ocak ayına göre yüzde 26,4 arttığı yazılıydı. İki Ocak arasında fiyat artış % 26,4 oranının üzerinde olduğuna göre, aslında devlet gelirleri satınalma gücü olarak gerilemiştir. (Doğal ki eğer bu sayılar doğruysa.) Bunun gibi mevduat, kredi vb. toplam sayılarını da bu açıdan bir daha gözden geçirmek gerekiyor.

Ama daha önemli bir şey daha var. Enflasyonda her mal ve hizmetin fiyatı aynı oranda artmaz. 1980'deki fiyatlara göre, birçok mal ve hizmetin fiyatı 6-15 kat artmıştır. Ama örneğin belediye taşıt ücretleri sadece 3-3,5 kat artmıştır. Berber tarifeleri, ayakkabı boyacı ücreti 2-2,5 kat artmıştır. Buğday 1984 başında sadece 3 kat artmıştı. Ama örneğin bir tuğla fiyatı, hemen hiç artmamıştır. Böyle bir ekonomide rasyonel hesap olanağı kalmaz. Bir hükümet istediği gibi hesap yapar ve işin iyice içinde olmayanlar bunu kabul zorunda kalırlar. Ne var ki, hükümetin kendisi de bazen doğru hesap yapamaz. Ülkenin ekonomik geleceği tehlikeye girer.

Bu çok önemli noktaları belirttikten sonra, Özal politikası taraftarlarının savunmalarına kısaca değinelim:

1- *Bu politikanın alternatifi yoktur:* Aslında biz bu konuda derinleşeceğiz. Ancak şu noktayı peşin belirleyelim. 24 Ocak'tan bu yana ortaya çıkan politikalar, kararlı ve birbirine uyumlu politikalar değildir. Ne faiz, ne ücret, ne yatırım, ne de dış ticaret politikaları birbirinin aynı değildir. Örneğin liberalleşme, birden düzenleyici olmuştur. Düzenleyiciyse, önce liberal sonra yine düzenleyici olmuştur. (Alternatif konusuna döneriz.)

2- *Bu liberal ekonomi politikasıdır:* Değildir. Olmadığı da hükümetin yerel seçimler öncesi zamları durdurmasıyla bellidir. Zamlar siyasal konjonktüre göre ayarlanıyorsa, o politika liberal değildir. Bu kanıt olmasa bile, bugüne kadar uygulanan ekonomi politikasına liberal demek için insafsız olmak gerekir:

a) Ücret ve maaşlar bir merkezden belirlenir.

b) Faizler (ayrıntısıyla) bir merkezden belirlenir.

c) Dışsatımda tarımsal ürünlere ödeyecekleri primler bir merkezden belirlenir.

d) Gene dışsatımda her mala ne miktar vergi iadesi ödeneceği (yani dışsatım fiyatları) bir merkezden belirlenir.

e) Kâğıt, demir-çelik, alüminyum, bakır, elektrik, maden kömürü, ana ulaştırma araçları (demiryolu-havayolu-denizyollarında büyük kısım-şehir taşımacılığı) kamu kuruluşları tekelindedir.

f) Bankalar üzerinde Merkez Bankası'nın yetkileri son derece yüksektir.

g) Dövizler bir merkezden fiyatlanır.

h) Belediyelerin elinde hiçbir ülkede olmayan narh yetkileri vardır.

Bu ülkede ekonomi serbesttir demek, herhalde doğru olmaz.

Başka bir şey belirtim: 24 Ocak'tan bu yana, özel kesim, hiçbir dönemde olmadığı kadar devlet kontrolü altındadır. Şimdi Sayın Özal, daha çok kontrol etmek istiyorlar. Mec-listen bu maksatla geniş yetkiler aldılar. Öyle anlaşılıyor ki, serbest olan, ekonomide değil, fakat büyük holdingler ve ekonominin kendisi olacak. Gidilen yöntemin adı "serbestlik" değil, "keyfilik" tir.

3- *Dış ticaret açığı nasıl azalıyor?* Bu da son günlerde ortaya çıkan bir savunma. Onu da yanıtlayalım:

a) Her şeyden önce, 7 Nisan günlü Milliyet gazetesinde Öztin Akgüç'ün yazısındaki her sözcüğe katılıyorum. Okuyucular bu yazıyı okur-

lansa dış ticaret açığı azalmasıdaki bit yeniğini anlarlar.

b) Akgüç'ün yazısını kısaca özetleyelim:

aa) Her şeyden önce, teşvikler artacak diye bir kısım girişimci, ihracatını yeni dış ticaret rejiminin yayınlanmasından sonraya Ocak ve Şubat'a bırakmışlardır.

bb) Dışsatım artsa bile, yüzde 20 döviz dışarda bırakılıyor. Buna izin verilmiştir. Dışsatım bedelini yüksek gösterip, bundan yarar sağlamak için bazı çabalar olmuştur.

cc) Aslında dışalım azalmasına da aevnemek yerine üzülmek gerek. Çünkü tüketim malları dışalım artarken, yatırım malları ve endüstri hammaddeleri dışalım azalmıştır. Bu ekonominin eski temposunu yitirdiğinin bir kanıtıdır.

c) Biz sayın Akgüç'ün belirttiklerine bir tek öge ekleyeceğiz. Dış ticaret açığı azalan her ülkenin parası dışarda güçlenir. Bizde de durumun aynı olması gerekir. Oysa durum böyle mi? 7 Nisan günü Hürriyet gazetesinden alıyorum: Yıl başına göre paramız,

Dolara göre yüzde	13,9
Mark'a göre yüzde	17,8
İ.Frang'ına göre yüzde	14,3

ve diğer paralara göre de hemen hemen bu oranlarda düşmüştür. Bunun üç anlamı olabilir:

aa) Ya döviz transfer edemiyorsunuz, bu nedenle mal dışalım azalmıştır. Bu olasılık burada geçerli değil.

bb) Ya dış ticaret rakamları doğru değil. Yani resmi rakamlar dışında bir oluşma var. Bu doğrudur. Aslında firmaların bir çoğu dışsatımın avantajlarını, dışsatım bedellerini yüksek göstererek artırmak istiyor.

cc) Ya da mallarımızı "ne bahasına olursa" dışa satıyoruz. Bu da doğru. Yani ulusal ekonomi dışarıya sömürülüyor.

Hem dış ticaret açığı yüzde 50 azalsın, hem o aylarda 850 milyon dolar dış kredi sağlansın ve hem de dış para değeri bu oranlarda düşsün! Bu olacak şey mi?

4- Dış dünya Özal'a inanıyor: Burada uzun söz etmeyeceğim. Dış dünya Sayın Özal'a iyi niyetle ve gerçekten inansa, 4 yılda, 70 liralık dolar 325 liraya fırlamazdı.

5- Halk oy vererek bu politikayı onayladı: Sayın Özal'ın aldığı oylar bir politikanın onayını göstermekten çok, karşıda rakip olmayışının sonucudur. Karşı partiler hâlâ oluş döneminde. Sayın Özal ise, devlet mekânlarında bulunmuş, burada aldığı geniş yetkiler dolayısıyla, tanınışının verdiği avantajlar, "Partisini" oluşturmuştur. Karşıda tam anlamıyla bir parti olmayışına karşılık, Sayın Özal'a verilmeyen oylar, verilen oylardan çok daha fazladır. Bir nokta daha: Bu oranda oyla 1950 CHP'si ancak ana muhalefet olabilir.

umutsuzluğu, en azından sosyal demokrasiye oy vermiş ya da gönül vermiş çevrelerde yansımıştır.

Aslında Türkiye, yaşamı canlı bir toplumdur. Böyle bir toplumda, çare tükenmez. Tükenecek bazı okurların inceleme (hayalleme) gücüdür. Bu nedenle, hem ekonomik alternatifin ve hem de siyasal alternatifin var olduğu kanısındayız. Yazı ve kitaplarımızı okuyenlar 25 Ocak'tan bu yana alternatif politikaları yazıp yansıttığımızı çok iyi bilirler. Sadece genel olarak, iktisat politikalarında değil, tek tek ekonominin uğradığı her felakette de biz ça-

zeyine inmiştir.

O halde nedir yeni politikanın iyi tarafı ki, "alternatif yoktur" deniliyor?

Olsa olsa olan şudur: Dış ödemeler dengesi şimdi iyi kötü dışardan verilen kredilerle yapılabiliyor. Dış krediler bu politika olmazsa kesilir. Yani dış kredi verenler "siz fakirleşin ki, yani varınızı yoğunuzu, fiyatı ne olursa olsun satın ki, biz de kredi verelim" diyorlar. Eğer biz bu yoldan, yani durmadan dövizleri, faizleri yükselten politikadan vazgeçersek, bize ödünç para ve kredi verilmez. "Alternatif yoktur" denen politika budur. Yani biz durma-

Sayın Özal'ın aldığı oylar bir politikanın onayını göstermekten çok, karşıda rakip olmayışının sonucudur.

re, çıkış yolları gösterdik. Örneğin bankerler olayında, Kastelli paniğinden çıkış yolları gösterdik. Bunlar tutulmayan öğütler şeklinde kaldı. Ne yazık ki, bu nedenle, banka düzenimizde büyük boşluklar açıldı.

Şimdi de alternatifleri gösterelim. Her şeyden önce şunu belirtelim ki, bu alternatif her noktası düşünülmüş, genel felsefe dışında ayrıntılar üzerinde de yıllarca uğraşmış, yıllar önce ana çizgileri İstanbul Mimarlar Odası'na yayınlanan Teknik Güç'te kamuoyuna sunulmuştur. Sonra her önemli ekonomi paketi açıklandığında, ya da bir ekonomik panik patlak verdiğinde, yeni ve başka yüzleriyle ortaya konmuştur.

Bu alternatif, daha Sayın Özal, "sözde ithal ikamesine" dayalı bir ekonomi politikasını Devlet Planlama Müsteşarı olarak uygularken de vardı, biliniyordu ve yayınlanmıştı. Yeni değildir.

"Alternatif yoktur" denilirken, acaba ne demek isteniyor? Eğer "enflasyonu durdurmak için alternatif yoktur" demek isteniyorsa, Sayın Özal'ın mimarı olduğunu övünerek belirttiği 24 Ocak 1980'den bu yana meydana gelen enflasyon-savaş yılları dahil- Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde meydana çıkmamıştır. Şöyle ki:

1) 1980 yılındaki yüzde 107 enflasyon oranı, "enflasyon oranının yüksekliğinden yakınılan" 1979 yılının 1.7 katıdır. 1978 yılının ise 3 katıdır. 1977 yılına göre hiç hesap yapmayalım daha iyi.

2) 1980-1984 yıllarında -yani beş yıl boyunca- enflasyon oranı Sayın Özal'ın beğenmediği 1983 yılı dışına yüzde 35'in altına düşmemiştir. Beş yıl boyunca da yüzde 30'un üzerinde kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı yıllarında bile böyle bir beş enflasyon yılı yaşamamıştır.

O halde iyi olan nedir ki, "alternatif yok!"

dan fakirleşmezsek, onlar da bize mal vermez, mal vermeyince de sanayimiz çalışmaz. İstenen fakirleşme kimin sırtından çıkıyor, çıkacak? Memurdan, işçiden, esnaf, küçük ve orta çiftçiden.

Bu politikanın Meşrutiyet'in Cavit Bey politikasından ne farkı vardır? O zaman "düvel-i muazzama" yani "büyük devletler" vardı. Şimdi onun yerine IMF oturmuş. Tek fark buradadır. Deniyor ki, "dış ülkeler çok övüyor, beğeniyor bu politikayı." Ancak Cavit Bey de Batıda çok övülürdü. Bizden önceki kuşak bize Cavit Bey politikasını, Cavit Bey'e ait övücü fıkralar anlatırlardı, biz de hayran hayran dinlerdik. Kuşkusuz Cavit Bey zamanının en büyük aydınlarından biridir. Hatta yazdığı kitaplarda bazı yanlışlar da olsa, Avrupalı ekonomistler kadar titiz saptama ve incelemeler vardır. Biz onun "kişilik" olarak değerini yadumaya kalkmayacağız. Tıpkı Sayın Hükümet ve 24 Ocak uygulayıcılarının bir çok meziyetlerine dil uzatmayacağımız gibi..

Şunu demek istiyoruz: Teslimiyetten başka alternatif yok muydu 1980 yılı başında? Şimdi bir alternatif yok mudur? Yani incelememiz iki kısım olacak: 1- Kısaca 1980 yılı başında ne yapılabilirdi? 2- Şimdi ne yapılabilir?

1980 ocağında ne yapılabilirdi?

1979 sonunda iktidar partinin kısmi seçimlerde büyük yara alması ve bunun sonucu çekilmesi olayı vardı. Hükümet kurulmasının zamanı gelmişti ve bu zamanın sonunda da durmadan devalüasyon yapılacağı söylentilerinin dolması sonucunda dış satıcılar satışlarını kestiler. Öyle ya bir-iki ay sonra devalüasyon olacaksa, mal satmakta niye acele etmeliydi? Tıpkı 1983 sonundaki durum gibi (x). Dış alıcılar ise döviz fiyatı artmadan ithalatı tamamlama telaşına girdiler. Bu konjonktürde bile doların karaborsa fiyatı 52-56 liraya geçmişti. Bu olan biten ve Sayın Özal'ın "O günleri Allah bir daha göstermesin" dediği günler bile Türk parasına olan güvenin bugünkünden daha fazla olduğunu göstermeye herhalde yeter.

Bu sırada yapılacak şey devalüasyon ve fiyat artışı değildi. Belki de ılımlı fiyat artışlarıydı. Yapılacak şey, IMF patentli politikayı bırakıp şu önlemleri almaktır.

1) Katlı döviz kurları:

Sanıldığı gibi bizde her şeyin fiyatı doların dış işlemlerdeki Türk parasına üstünlüğü oranında pahalı değildir. Yani Türkiye'deki her mal ve ücretin fiyatı Amerika'dakinin 1 dolar = 350 lira fiyatını doğrulamaz. Hele o zamanlar daha da böyleydi.

Dış dünya Sayın Özal'a iyi niyetle ve gerçekten inansa, 4 yılda, 70 liralık dolar 325 liraya fırlamaz

II

Aslında yapılan son zamlar büyük umutsuzluk dalgasını artırmıştır. 25 Martta yapılan ve büyük sürülmü gazetelerin çoğunun büyüterek yansıttığı Anavatan'ın başarısından sonra, Mecliste yer alan partilerin oy tabanının ypranması, iktidarı frensiz bırakmıştır. Bu frensizlik, arkasından gelen yıkıcı zamlar

deniyor. Acaba kalkınma hızı mı? O da olmaz. 1980-1984 kalkınma hızı ortalaması, 1960'tan beri arka arkaya geleş beş yıllar içinde, en düşük kalkınma hızı ortalamasıdır.

Dış ticaret açığı mı? Orda da durum kötü. 1980 yılının dış ticaret açığı 1979 -hani o deşet yılı (!)- dışalımına hemen hemen eşittir. 1981, 1982, 1983 yılları da aynı. İçer dövizleri mi? 1983 yılı içi dövizleri azala azala 1975 dü-

Yani her malın fiyatı 1 dolar = 52 lira dengesi doğrulayacak birleşimde değildi. Fiyat vardı 1 dolar = 25 lirayı doğruluyordu, fiyat vardı 1 dolar = 110 lirayı doğruluyordu. Bu dışarı sattığımız ve aldığımız mallar arasında böyle olduğu gibi, dış işlemlere konu olmayan mallarda özellikle böyleydi. Kira- lar böyleydi, hizmet fiyatları böyleydi, tahıl fiyatları böyle idi. *İki para arasındaki değer oranını iki ülke arasındaki enflasyon -ya da fiyat düzeyleri- oranları belirlemez. Bunu belirleyen, iki ülkenin dış ticarete sürdüğü mallar arasındaki fiyat oranlarıdır.* Siz dış ticarete daha uygun bir uyum sağlarsanız, daha elverişli değişim yapabilirsiniz. Yapamazsanız, yani doları -döviz- veri alıp onun arkasından yetiye- yim derseñiz, onu tutamazsanız. İşte dört yıl- dır kovalıyoruz ve tutamıyoruz. Aml bunu be- lirlemeliyiz.

Bizim gerçeğimiz nedir? Şudur: Türkiye'- de ortalama ücret ayda nedir? Bugün herhal- de 200 dolar karşılığı 70.000 lira tahmini yan- lış değildir. Amerika'da nedir? Herhalde 600 dolardır. Yani 210.000 liradır. O halde dola- ra biçilen değer, bu açıdan en az üç kat fazla- dır. Üç kat fazladır ama, her mal ve hizmet için bu doğru değildir. Onu da şöyle anlata- lım: Her ülkedeki gelir dağılımına göre, fiyat- ların birbirine oranı vardır. Bugün, diyelim, Türkiye'de 50 ton buğdaya bir traktör alın- biliyorsa, Amerika'da bir traktör 25 tonla alın- abilir. Bugün Türkiye'de 15 ton peyire bir traktör alınabilirse, ABD'de de belki 5 tona bir traktör alınır. Ya da bir kilovatsaat elek- trik bedeli ile içi saat ücretleri arasındaki oran da farklıdır. Ama bu farklılığın bir oranı yok mu? Doğal ki var. El emeğine, toprağa yakın ve yakın mallarda biz optimal oran açısan- dan daha avantajlıyız. (Enerji hariç) Ama yük- sek teknolojiye döndük mal ve hizmetlerde on- lar daha avantajlı. Tek tek karşılaştırma ya- pılmasa da bunun böyle olması gerektiğini bi- liyoruz. Akıl ve temel ekonomi bilgileri bunu gösteriyor.

O halde ekonomide her politikayı bu esasa göre ayarlamalıyız. Bu politikaya karşı çıka- cak olan IMF'dir. Ama IMF inandırılmazdır, inandırılır. Nasıl inandırılacağını da gelecek yazıda gö- relim.

nomisinin "serbest-liberal" esaslara göre dü- zenlenmesinin de önemi yoktur. Örneğin, Türkiye ekonomisi hiçbir zaman "bugünkü ka- dar güdümlü" olmamıştır. Ama IMF bu tu- tuma karşı çıkmıyor. Neden? Çünkü, Türki- ye, varını yoğunu *öldüm bankasına* satas da alışverişini sürdürüyor. IMF'nin bundan başka görevi de yoktur. Esas statüsü sadece buna gö- re düzenlenmiştir.

IMF ile yapılacak görüşmelerde bunlar an- latılır işte... Yani denir ki -1980'de denilebi- lirdi ki - :

1) Türkiye Cumhuriyeti 50 milyona yakla- şan nüfusu ile Batı demokrasileri yöntemleyle yönetilen bir ülkedir. Böyle bir ülkede yüzde yüz yarar götürücü mi bir dış kuruluşun pro- gramı halkça kabul edilemez. Belki geçici bir süre için "evet", ama sürekli bir politika ola- rak bunu bize zorlayamazsanız.

2) Sizin önerdiğiniz düzen ile, gelişmiş bir tek demokratik yönetimli "az gelişmiş ülke" yok. Biz illâ dış ödemeler açılan diye ne ge- lişmemizden ve ne de demokrasimizden vaz- geçemeyiz.

3) Daha da önemlisi, dış ticaretimiz serbest ol- madığından değil, iyi yönetilmediğinden biz bu durumlara geldik. Doların resmi kuru 16, ka- raborsa kuru 18 lirayken devalüasyon yaptık; doları 24 liraya çıkardık, karaborsa 28 liraya çıktı; 28 lira yaptık, karaborsa 34 liraya çıktı. Doların değerini 47 liraya çıkardık, karabor- sa 56 liraya çıktı (veya 52 liraya). Ve bunlar kısa sürelerde oldu. O halde, bu çare değil. De- valüasyon iyi bir araç değil.

Kaldı ki, Türkiye'de bir fiyat (mal ve hiz- met grupları) ile dış ülkelerde bir nominal fi- yat düzeyleri 52-56 liralık resmi ya da kara- borsa ölçülerine uymuyor. Bazıları 110, ama bazıları 25 liralık dolar ölçüsünü doğruluyor. O halde, ben de bu gerçek fiyatlara uygun öl- çüler (kurlar) uygulam. Yanlış olan bu de- ğil, bugünkü gizli *katlı kur* düzenidir.

4) Katlı kura geçerken, kendi yurttaşlarına Almanya, Amerika'da, Arap ülkelerinde ça- lışan işçilerime "iltimaslı" kur uygulayacağım. Bir dolar, 5.000 doların üstünde döviz getiren veya yollayanlara dolar başına 50 lira ve da- ha aşağı, 1000-5000 dolara kadar döviz gön- derene 25 lira prim vereceğim. Borç ödemek için devalüasyon yapıp aızdan borç alacağıma,

larda gelen 640 milyon dolar, aylık içi geliri rakamı, bu yol varken neden başka yollar de- pendigini her zaman akla getiriyor.

Gelelim uzun süreli çözümlere

Kısa süreli soru bu şekilde çözüldükten so- nra, uzun dönemde yapılacak işlere gelebi- liriz.

1) En önemli sorun kalkınmamız yanlış bir stratejiye dayanmış olmamızdır. Biz kalkınma- mızı emek ve doğal kaynaklarımız bol iken, bunu bir yana bırakıp yoğun sermaye ve tek- nik bilgide yüksek düzey gerektiren yatırımla- ra önem vererek yürütmeye çalışmış. Böy- lece elindeki kolları kullanmayan bir briç oyuncusu durumuna düşmüştük. Önce bunu düzeltip, emeğe, yoğun ve doğal kaynakları- mıza döndük bir "plan"a yönelmek gerek. Bu plan yapılına kadar:

a) Dış ticarete, benzer malları üreten ülke- lerle ticaret blokları kurup, (örneğin Yugoslav- ya, Yunanistan ve Bulgaristan ile Tütün Sat- ışı Bloku) dış satım mallarında elverişli pazar- lık koşulları elde edilir.

b) Dış satımda "sigortacılık" geliştirilerek, özellikle, savaşın Ortadoğulu iki komşumuzla kredili satışlar düzenlenir ve artırılır.

2) Bugünkü fiyat oranlarıyla yatırım ve devlet borçlanmasını yapmak akıl işi değildir. Faizler, dereceli olarak (kazanılmış haklar korunarak) indirilir. Fiyat artışlarının durması ve hatta fi- yatların gerilemesi sonucu, artan iş hacmiyle tasarruflar, bugünkü faiz oranları uygulanma- dan da artırılabilir.

3) Dış satım yerine "fason", yani dışarıya ücretle iş yapılması sağlanarak, atıl kapasite- lerin "tam kapasiteye" dönmesi sağlanır.

4) Hizmet içi ve teknik eğitim yoğunlaştırıl-arak, işsizlik azaltılmaya çalışılır. Devlet alt- yapı yatırımlarında makine yerine işgücü kul- lanarak bu azalış hızlandırılır.

5) Toprakların en iyi kullanılması ve tarım- sal fiyat ayarlamaları, üretimi en iyi artıracak biçimde yeni bir görüşle ele alınır.

6) Ağır kimya, metalürji, enerji ve bilimsel gelişme yolunda daha yoğun yatırımlar yapıl- ması için kaynak biriktirilir.

1984'teki alternatif

1984'te durum, 1980 yılının ocak ayından da geridedir. Para değerimiz, resmi değere ka- raborsa değeri arasındaki fark 1980 yılından daha büyüktür (hem oran ve hem de sayısal olarak). Yurt dışına büyük umutlar ve iyi ni- yetle gönderdiğimiz müteahhitler sadece ken- dilerini değil, bankacılık kesimini de göz göre göre tehlikeye itmiştir. Ama yine de alternatif vardır. 1980'de yararlanmayı düşündüğümüz içi dövizlerindeki umut *kesin dönüşler* ile bi- raz azalsa da, yine vardır. "Beş sene borç is- temem, borç da ödemem" önerisi, sayın Özal'ın yararları ve şimdi kapıya gelen erteleme tak- sitleme biraz daha az inanılacak hale gelmiş- tir. Yani sayın Özal, "alternatif" kendi eylem- leriyle kapatmıştır. Alternatif, kapanmayıp zorlanmış ise, yine bugünkü iktidarın başlan- nın hesapsız politikasıyla olmuştur bu iş...

Ama yine alternatif vardır. Ve yine şu ilke- ye dayanır: Demokrasinin Batı ölçülerinde yer- leşmesi, sosyal adalet ve hızlı kalkınma ama- çları birbiri ile çelişmez, aslında birbirini per- çinler. Bir ülke bunları sağlamak için "Dış borç piyasalarına" değil, halkın emeği ve ya- ratıcı gücüne ulusal doğasının kendine bağ- ladığı olanaklara güvenmelidir. Bu genel ülke- lerden özel uygulamalara inersek:

1) Yaşamın pahalılaşmasının en önemli ne- deni petrol ve enerji fiyatlarının artmasıdır. Bunu önlemek için akaryakıt fiyatları indiril-

Türkiye'de 15 ton peyire bir traktör alınabilirse, ABD'de belki 5 tona bir traktör alınır.

III

IMF bir düzeni sürdürmek için kurulmuş bir kurumdur. Nedir bu düzenin adı? Serbest dış ticaret... Yani büyük balığın küçük balığı yutması... Bu düzeni izleyen IMF, başta La- tin Amerika'dakiler, az gelişmiş ya da geli- me yolundaki ülkeleri felaketten felakete sür- rüklemiştir. Eğer Türkiye bu çembere kurmuş- sa ve biraz bir şeyler yapabilmişse bu ülkede, zaman zaman IMF'ye başkaldıran yöneticiler sayesinde olmuştur bu...

IMF 1945 yılında az gelişmişleri o konum- da bırakmak için ve kökü Amerikan-İngiliz devlet ve hükümet başkanlarıca hazırlanan Atlantik Bildirisi'nde yer alan bir düzenin, zen- gini daha zengin eden "Liberal değiş-tokuş" esasına uygun bir düzenlemenin etkili aracı- dır. en etkili silahıdır. IMF için, bir uygulama- nın bir ülkeyi batırması ya da çıkarma- sının hiç önemi yoktur. Hatta bir ülkenin eko-

yurttaşının yurt dışında vatan haaretiyle uğ- radığı yoksullukları ödüllendirir. Bu pa- halı aldığın dövizleri de koka-kola, jilet ham- maddesi gibi ekonomiyi çok yararlı olmayan, ya da ülke mal yapan işyerlerindeki hammad- delerin dış alıma konu madde ve yardımcı maddelerinin dış alımına finansman edilecektir.

"Biz bu düzeni kuracağız, ey IMF! Siz bu düzeni kabul etmeyebilirsiniz. Bu sizin bile- ceğiniz iş. Türkiye sizden bir tek şey istiyor: Ne borç öderiz, ne de borç isteriz" (1). Beş yıl süreyle ne borç istenecek, ne de borç ödene- cektir. Biz şuna inanıyoruz ki, bu sistemle sa- dece Avrupa'da değil, Amerika'da, Avustral- ya'da çalışan işçilerimiz, profesörlerimiz, dok- torlarımız anyurda döviz yağdıracaklardır. Kanıtı da var: 1979 mayıs ayında primli dö- viz uygulamasında yurda sadece bir ayda 640 milyon dolar gelmiştir, işçilerden. Bu "Mayıs ayı" aslında en uygun olmayan ay idi. İki ay sonra Avrupa'da çalışan işçilerimiz zaten yurda geleceklerdi. Bu elverişsizliğe karşın, o koşul-

melidir. Bunun da yolu şudur: Akaryakıt fiyatları içine giren vergiler derhal bırakılmalıdır. Vergi dışı maliyet öğeleri (dolar ödenmeyen navlunlar ile, akaryakıt bayi kârları, rafineri kârları vb.) 1980 ocağına göre, sadece dört kat arttırılarak bir yeni maliyet ve satış fiyatı saptanmalıdır. (Bu suretle, akaryakıt fiyatlarında en az yüzde otuz ucuzluk sağlanabilir.)

2) Bir optimal döviz fiyatı "örneğin 250 lira" saptanarak, gübre ve gübre hammadde-leri, akaryakıt, bu fiyatla dışardan alınmalı, geleneksel dış satım malları (fındık, narenciye, üzüm, incir vb.) bu fiyatla değerlendirilen dövizle satılmalıdır.

Buna karşılık, bir çok malın dış alımında, 300, 350, 400 liralık kurlar uygulanmalı ve bunlar, dış satımda ihracı güç mallara da (güçlük derecesine göre) uygulanacak kurlar olmalıdır.

4) Katlı kur sistemi için beş yıllık bir dönem konulmalı ve bu beş yıllık dönemde sadece faizler yüzde 50 fazlasıyla ödenmeli ama dış borçlanma da yapılmamalıdır.

Açığı kapamak için, dışarıdan gelen turist-

lere ve dışarıda çalışan yurttaşlara primli kurlar uygulanmalıdır.

5) Bu primler turistlerde:

İlk 100 dolar için sıfır (1 dolar 250 lira olarak)

İlk 250 dolar için 75 lira,

İlk 500 dolar için 100 lira vb. olabilir.

Dışarıda çalışıp da para gönderen yurttaşlarımız için, en az döviz kuru 1 dolar = 400 lira olmalıdır. 1000 dolar aşıldığında 450 lira, 5000 dolar aşıldığında 500 dolar düşütülebilir.

Ayrıca, yurt içinden geçen TIR'ların akaryakıt satın almaları, turistlerin otel, pansiyon, ödemeleri için döviz bozdurmaları zorunlu tutulmalıdır.

6) Akaryakıttan ve elektrikten indirilen vergiler, faiz, yüksek kira ve rant gelirlerine konan vergilerle kapatılmalıdır.

7) Böylece geçim gideri azalacak emekçilerin tasarruflarını, konut alanına çevirmelidir.

Kısa süreli bu önlemlere, ayrıca yukarıda anlattığımız uzun süreli önlemler de eklenebilir.

Bu alternatif politika, burada kısaca ele alın-

mıştır. Ve bundan 12 yıl önce ortaya konup anlatılmıştır. Hepsinin sektör, hatta ürün bazında ayrıntıları vardır. Üstelik bu ayrıntılar zaman zaman yayın organlarında yayınlanmıştır.

Halkımız, büyük bir halktır. Kısr, kısıtlayıcı (her anlamda) ve gerici-tutucu bu politika-kaya alternatifi mutlaka getirecektir. Bundan Türkiye'de ve dünyada kimsenin kuşku su olmasın.

(x) Bakınız Öztin Akgüç - 7 Nisan 1984 Milliyet St: 2

(1) Zaten 1980'den beri uygulanan da "katlı kurdur". Her malın dış satımında ve dış alımında geçitli prim, vergi ve fon uygulamalarıyla ve ayrıca "fiktif dış satım" yöntemiyle değişik döviz kurları uygulanıyor. Hem dış satımda, hem de dış alımda olan bu. "Ne borç isterim, ne borç öderim" ise, bir "beş yıllık dandarma" işidir. 1980'den bu yana ödenenden çok borçlanılmıştır. Sayın Özal, hem borçları erteletmiş ve hem de kredi almıştır. Kuşkusuz bu yöntem, bizim öördüğümüzden daha geride (salcaklılara göre) bir formüldür. Osa razı olan IMF'nin, buna razı olmaması için, bir neden olmaması gerekir. IMF'nin böyle bir anlaşılmaya razı olmaması, sadece, kendi "otoriterliğinin sorgulanması" yarar.

Cemal Süreya

ŞİİRLER

BİR ÇİÇEK

I

Dev bir gemi geçiyordu
Küçük küçük sulardan
Kadıköy parkının umarsızları
Sıralanmış bankalara
Bugün de her zamanki gibi
Tek laf etmeden
Denize bakıyorlardı
Darmadağın düşünceler içinde
Ağır ağır yürüyordum
Şey kalabalıktır şimdi
Önce şu mektubu mu atmalı
Evlendirme dairesinin önü
Çelenk dolu
Birdenbire
Bir çiçek
Rıhtım taşının aralığından
Uzatmış başını
Bir çiçek yolumu kesti!

II

Bir ilkokul bahçesi geçiyordu
Cıvı cıvı sulardan.

KARNE

Ilım günleri gelirdi taraçalar
Uzatırdı mevsim ölçerlerini
Tıkabasa yaprak arka pencere
İnsan iki kişiyi sevebilir mi

Onunla aşkımız, o diyorum ona,
Bir kez söylenmiş ve istense de
Bir daha geri alınamaz
Kırıcı sözler gibiydi

Tartışıp dururduk yollarda
Hızla çevirirdi başını
Çiçek aşısı gibi bakardı
Seğirtir karşı kaldırıma

Ötekiyse nasıl incelikli
Türkçe sığmazdı ağzına
Bir ilçeyi sever gibi
Yürürdü odalarda

Parmakları her yana döner
Bir yetenek gibi geliyordu
Dursuz duraksız güdülerime
Bir şeyler katardı düşüncemsi

Birinin ısırtığı badem şekeri
İç kaslarıyla uçar biri
Yüz kez yırtılmıştır gömleğim
Doksan dokuz kez de dikildi

Kısacası o yıllarda ben
Hayatım karışık çantam gibi
İki kişiyi birden severdim
Karnemde sevinç bir aşk iki

Katarina Witt

Rosalyn Sumners

İKİ SPORCU PORTRESİ

...Olimpiyatın psikolojik baskısını önceden düşünerek, Rosalyn Sumners ve ailesi en sevdiği yatak odası aynasını, oyuncak ayısını ve diğer kişisel eşyalarını önceden Yugoslavya'ya gönderdiler; sporcuların köyündeki odası gerçek bir Rosalyn Sumners müzesiydi. Ayrıca beraberinde geniş bir arkadaşlar, akrabalar ve işiyle ilgili yardımcıları topluluğunu getirmişti. Bunların arasında altı yıldır kişisel spor psikiyatristliğini yapan Dr. David Coppel de vardı. Uzun-mesafe telefon konuşmalarında ödenecek paradan tasarruf ettiği konusunda Sumners, "Telefon edip yarışmanın nasıl geçtiğini söyleyeceğim herkes burada" diyordu. Yine de Sumners'ın uyum sağlamada bazı güçlükleri oldu. En önemlileri "yağlı yemekler" ve yetersiz provalardı. Bunu telafi etmek üzere, getirtilen aerobik öğretmeni ile düzenli çalıştı ve Dr. Coppel'le 'stres'i azaltmak için "hayali çalışmalar" yaptı... Bu ça-

lışmalar artistik patinajcının narin egosunu güçlendirebilir: Sumners zihinsel hareketlerinde, buz üzerinde şimdiye dek görülmedik en güzel hareketlerden bazılarını görmektedir... (Rosalyn Sumners ile D. Alman Katarina Witt'in stillerinin ayrılığı söz konusudur)... Zıtlıklar buz dışında sürmektedir.

Beraberinde eski takım arkadaşları ve antrenörlerinin dışında kimse olmayan Katarina Witt boş zamanının çoğunu Olimpiyat Köyündeki odasında anne-babasına ve kardeşine mektuplar yazarak geçirmektedir... Final gecesi, önce pembe, pullarla süslü elbisesiyle Katarina Witt çıktı. Kendinden emin gülümseyerek, Gershwin melodilerinden bir seçmenin eşliğinde akıcı hareketlerle oluşan programıyla çoğu Amerikalı olan seyircinin sevgisini çabucak kazandı. Gösterişli bir dönüşle bitirdikten sonra yüksek puanlara ulaştı ve bir kez daha heyecanla ayakta alkışlandı. Kıyasla-

cak olursa, Sumners'ın daha yavaş ve anlaşılması güç programı sönük, neredeyse cansız kaldı. Üçlü bir dönüşü kazara ikiliye dönüştürmesi ve ikili Axel hareketini kaçırmaması da kötü oldu. Katarina Witt, daha sonra mükemmel İngilizcesiyle (Sumners için) şunları söyledi: "Sıçrayışlarda o kadar iyi olmadığı kanısındayım, ama artistik yönden çok iyiydi". Hakemlerin puanları da Witt'in görüşünü destekliyordu. (Newsweek, 27 Şubat 1984) Derslerinde de çok başarılı olan henüz lise öğrencisi Katarina Witt yüksek öğrenim olarak sporu seçeceğini söylüyor; "Gelecekteki meslek yaşamında insanlarla uğraşmak, yaratıcı olmak ve tabii her zaman spora bağlı kalmak istiyorum." Oldukça geniş bir arkadaş çevresine sahip Witt, boş zamanlarında kitap okuduğunu, tiyatroya gittiğini ve mesleğiyle yakından ilgili olduğu için özellikle bale izlemeyi sevdiğini vurguluyor. (Cumhuriyet, 23 Şubat 1984)

RİTSOS' UN OLGUNLUK DÖNEMİ

CHRYSA PAPANDREOU

Çev: Hür YUMER

Savaşla direnme hareketini konu edinen edebiyat, Yunanistan'da ellili yıllarda yeniden hız kazanır. Bütün olanlara karşın kendisini coşturucu ve yüreklendirici olarak tanımlamak isteyen bir akımın yanında, daha çok genç kuşak yazarlarından oluşan ve geçen on yılın gelişmeleriyle ilerici hareketin bozgunundan derin bir biçimde etkilenmiş olan bir de karşı akım ortaya çıkar. Bu akımı niteleyen, yanlışlıklardan kurtulmak ve gerçeği olduğu gibi görmektir. Zaman, geçmişin bilançosunu çıkarma, olanlar üzerine düşünme ve hesaplama zamanıdır. Daha çok içe dönük olan ve acısı bazen yakınmaya dönüşen yeni bir şiirin doğuşu işte bu döneme rastlar.

Ritsos bozgunu sorumlulukla göğüslemeyi bilmiş, yeni bir senteze ulaşmıştır. Onun şiiri felsefi bir yorumla, felsefi bir analize dayanır. Bu şiir kendi Helen kimliğini sürekli bir biçimde ortaya koyarak tartışılmaz bir evrenselliğe ulaşır. André Mirambel'in dediği gibi, "Çağdaş Yunan şiirinin en iyi örnekleri, edebi düşüncüyü Helenizm ve Helen felsefesinin katkısıyla zenginleştirmişlerdir. Ne bir doktrin ne de saldırgan bir milliyetçiliktir bu. Bu, uygarlığın farklı biçimlerine verilen değerdir sadece (...)" Bunu, Seferis ve Elitis için söyleyebileceğimiz gibi Ritsos için de söyleyebiliriz.

Yannis Ritsos 1952 yılında serbest bırakılır. 1954'te evlenir. 1955'te doğan kızı için *Sabah Yıldızı* adlı şiirini yazar. Bütün yeniliklere açık yeni bir varlığın doğumu karşısında duyulan şaşkınlık dolu hayranlık, alt başlıklı *Küçültme Ekleri Antolojisi* olan bu sevecen şiirde dile gelir.

Aynı yıllarda birçok ülkeden davet alır. Ama o Yunanistan'dan uzak kalmaktan pek hoşlanmaz. Buna karşın, Bulgaristan'a, Çekoslovakya'ya, Sovyetler Birliği'ne, Romanya'ya yolculuk yapar. 1966'da Küba'ya gider. Romanya'dan esinlendiği şiirlerini *Ağaçların Mimarisi* başlığı altında bir araya getirir. Bu kitapta, *Romanya Sokaklarında Fransa'yla Karşılaşma* adlı şiiri de yer alır. 1958 Mayıs'ında Bükreş'te yazılmış teditirgin bir şiirdir bu. Sonradan, 1961'de, Yunanca bir *Romen Şiirleri Antolojisi* yayımlayacaktır.

1956 yılında, "Ayışığı Sonatı" adlı eseriyle *Helen Ulusal Şiir Ödülü*'nü kazanır. Sanatı şimdiden yeni bir döneme girmiştir. Bu, onun şiir dünyasıyla şiir anlayışını en iyi çözümlleyen, en verimli, en eksiksiz dönemi olacaktır.

TEATRAL BİÇİM

Bu dönem şiirlerinin büyük bir bölümü, tiyatro monoloğu biçiminde yazılmıştır. Prologla başlayan şiir, olacakları haber verir, dekoru, yeri, zamanı, kişileri önerir. Belirsizliğiyle, nesneleri, kendimizi yakın hissettiğimiz bir mekâna yerleştirme ve onları yaratma imkânını sağlar bize. Bu Ritsos'un pek sık kullandığı bir yöntemdir: O, nesnesini açık bir biçimde belirlemekten kaçınır. Böylelikle nesnenin okuyucu duyarlılığını etkilemesini amaçlar. Prolog bölümünün ardından gelen monolog bölümünde ise, başoyuncu kendisi ile birlikte 'sahne' de yer almış olan suskun bir kişiye seslenir. Yanlış anlaşılmasın: Bu, sadece bir şiir kurma yöntemidir, öbürleri gibi bir yöntem, bir tiyatro metni değil! Şiirin epilog bölümü çoğu zaman şiirdeki geçmişe ait ışığı sağlayan "sonuç"tur.

Kişiler hareket etmezler; onlar, tamamlanmış ya da tamamlanacak olan eylemler üzerinde düşünceye dalarlar. Düşünce, — psikolojik, sosyal ontolojik — birçok alanda birden hareket halindedir ve şiirin ana konusuna ilk bakışta yabancı görünen çeşitli sorunları ortaya atar. Nesnelerin karmaşası içinde bir insanın kişilik olarak açınlanmasına tanık olan bizler, şiirin sonunda, şiirdeki sağlam bütünlüğü sezmeye başladığımızı görürüz. Çağrışım ve düşlemlerle bizi birtakım yan alanlara bakmaya yönelten tüm bu konu dışına kaymalar hedeflerine ulaşmış ve bizi, biz hiç farkında olmadan, oyunun bir parçası haline getirmişlerdir. Bütün bu belirsizliklere, geri dönmelere, bölünmelere karşın, şiirin vardığı yer, şiir başlangıcının kaçınılmaz sonucu olmuştur. Şiirin bel kemiğinden sürekli olarak uzaklaşmaya ve okuyucunun dikkatini ikincil önemi olan "anlamsız" öğelere çekmeye dayanan bu yöntem, kamera tekniğini hatırlatır bize. Genel görüntüden, büyük planda titizlikle gösterilmiş olan bir ayrıntıya, bu ayrıntıdan da tekrar genel görüntüye geçen bir kameradır bu. İmgelerden, çağrışımlardan, anılardan, seraplardan oluşan bir labirentin içinde kaybolmak, sonra da yeni bir alana kaymak için bütün bunları bağlamak; nesnelerin sonradan yerlerine yerleştirebilmeleri, ya da kendi başlarına gizli bir biçimde etki yaratabilmeleri için, ilk bakışta belirsizlik içinde bırakılmaları: İç dünyayı keşfetmeyi, analiz etmeyi, araştırmayı amaçlayan bu şiirin yöntemi budur işte. Bunların yanısıra şiirin titiz betimlemelere verdi-

Bu dizeler, parlak ve soğuk laflarla daha önceden söylemiş olduğu sözleri karalamak istemesinden, bir de, belki, tehlikeye atmış olduğu üstünlüğünü "göz kamaştırıcı" ve "şirsel" bir anlatımla yeniden ele geçirmek istemesinden kaynaklanmıştır. Zaten bu "edebi" imgenin yanlış anlaşılması için kadın, sonraki dizelerde hemen hesap vermeye başlar:

bu tür konuşmalardan korkmam ben, çünkü sık sık başıma gelir
böyle ilkyaz akşamları bana görünen Tanrı'yla konuşmak
sık ve benzersiz ayışığının görkemliyle taçlı Tanrı'yla,

Ama bırakalım şiirlerinden kendisi söz etsin Ritsos. O kendi şiiri üzerine hiç konuşmasa da, şairler hakkında yazdığı bazı ender denemelerde genel şiir anlayışını açıkça ortaya koymuştur. İşte Mayakovski üzerine yazdığı denemeden bir bölüm:

1930'dan bugüne kadar birçok olay geçti: Demokrat İspanya'nın düşüşü, İkinci Dünya Savaşı, atom enerjisinin bulunması, Hiroşima, Nagazaki, Stalin'in düşüşü; bunlar sadece bazıları. Büyük ve korkunç deneyimler, kahramanlık eylemleri, cinayetler, kurban etmeler, kan, galibiyetler, küller, çamur. Bütünsel alan da modüler, teknik uygarlığın serpilmesi, sosyalist alanın gelişmesi; aynı zamanda da tepkiler, güçlüklerle tebliğler. Başlangıçta çocuk ve hayranlık çığkıları yerlerini daha suskun bir içe dönüğe bırakıyorlar artık. "Tümcelerini çığlık kılıplarına göre kuruyorum," demişti Mayakovski. Bugünün şairleri söylediklerini anlaşılmasından ya da anlaşılmasından korktuklarından olacak, basit ya da gizli konuşma kılıplarına göre kuruyorlar tümcelerini: Edebi kaçmasını göze alarak şunu söylemek istiyorum: Tümcelerini suskunluk kılıplarına göre kuruyorlar.

Ritsos'un dizelerin arkasına gizlenmesi, belki de anlaşılmaktan ya da anlaşılmasından korkmasından ileri geliyor. Gerçeğin ya da kendi gerçeğinin çığkıları göründüğü her yerde, bir yığın "soru işaretleri" ve "belkiler" buluruz onda. Ritsos'un gerçeği dile getirme ya da getirememesi korkusudur bu. Şiirin bütün alanlara açık, bütün her şeyi söylemeye hazır olduğunu düşündüğümüz bir anda, ortada kuşku duyulmasını gerektirecek hiçbir neden yokken, ansızın araya giren bu kapalılık, işi bozan bu belirsizlik, onun şiirindeki yazar-okuyucu ilişkisinin bir bilgi aktarımından çok, nesnelerin çeşitliliğini tespit dayandığını gösterir bize.

İşte Mayakovski denemesinden bir başka bölüm:

Bugün her başarıyı, ama aynı zamanda her güçlüğü daha açıkça görmek mümkün. Eski ya da çağdaş mitoslar ya yıkıldılar, ya da kapamaları imkânsız olan yaralar aldılar; bunun insan psikolojisiyle insan düşüncesi üzerinde ciddi sonuçları oldu. En yüce özgürlük ideali adına bize emanet edilmiş olan gücü kötüye kullanmamanın, bireyciliğe karşı savaşımın derken kendini beğenmişliğe düşmemenin, alçakgönüllü kitle adına kişisel üstünlük kavgasına girilmemesinin, gerçekleştirilmesi ne denli güç şeyler olduğunu artık öğrendik.

İşte bu yüzden Mayakovski şiirinin bir zamanlar haklı olarak "biz"i temsil eden "birinci tekil şahıs"ı o şiirin dışında pek kibirli kaçıyor artık. Bu konuda gerçek bir alçakgönüllülükle davranılmasa da, en azından bu kibirli tavır da kulğa ters gelen, uyumsuz bir şeyler olduğunun bilincine varıldığından olacak, üçüncü tekil şahıs kullanmanın bir olmasa da alçakgönüllülük maskesi olduğu anlaşılmış durumda. Bunun sonucunda, günü-

müz şiirinde, bu "birinci tekil şahıs", daha nesnel ve daha ılımlı olan ikinci ve üçüncü şahıslara bıraktı yerini. Şimdiki zaman, gelecek zaman ve emir fiilleri geçmiş zamanlara kayıyor; günümüzün bir özelliği de bu: Geçmiş zamanı kapsama arzusu. Dizenin ünlemsel yapısı (ki, bu, şiir yüksek sesle okunurken dinleyenlerle doğrudan doğruya iletişim kurma ihtiyacından doğmuştur) bu tür meçhul üçüncü şahıs anlatısına dayanan öykülemeli yapıya bıraktı yerini. Günümüz şairi, şimdiki zamanla birinci şahıs kullanma gereğini duymaz başka bir şahıs arkasına gizlenmekte, özneyi nesnelleştirerek ya da nesneyi özelleştirerek başka bir kişiliğe bürünmektedir. Çağımızın başlıca şiir yapıtları üzerine yapılacak bir inceleme, insanın hem mikrokozmu, hem de evrensel boyutlardaki yeni kavrama gücünü, onun geçmiş, şimdi ve geleceği kapsayan görüş alanına kaydettiği gelişmeyi ve eskiden "yazgı" denilen —ve insanın özü ile evrendeki yerini, onun ölümünü kaçınılmaz kılan şeyi araştırma açısından bugün de geçerliliğini koruyan— o kavramı açıklayabilir.

Demek ki Ritsos'un bu dönemde yazdığı şiirlerin özelliği, gerçeği ille de yüksek sesle ilan etmemeye, aşıkâr olanı ortaya çıkarmaya, gerçeğin, kitabın bütünlüğü içinde yeniden kurulabilmesini sağlamak amacıyla analiz edilip betimlenmesine dayanıyor. En anlamlı şeyler bile, sanki tesadüfen söylenmiş izlenimini uyandırıyorlar; Ritsos sanki anlaşılmalardan ister gibi, pek fazla durmuyor üzerlerinde. Yunanlı şair Kavafis (1863-1933) için yazdığı bir dizi kısa şiir Ritsos'un şiir anlayışını açıklama bakımından önemlidir. Mayakovski denemesiyle bu şiirler arasında pek çok sayıda ortak nokta var. İşte "anlaşılma korkusu"nun yarattığı belirsizlik ve "gizli" ses üzerine bir örnek;

ANLAŞMAZLIKLAR

Sözlerinin belirsizliği dayanılır gibi değil: sorulara yöneltiler bizleri;
kendisi de aynı şekilde yanıtlıyor

soruları, açıkça ortaya çıkıyor

Anlaşmazlığı, duraksaması, bilgisizliği, çekingenliği, ve sağlam ilkelerden yoksun oluşu. Kuşkusuz bizi de sürüklemek niyetinde kendi karmaşalarına. Bembeyaz gömleği

kusursuz, koyu gri elbisesi ve yakasındaki kasımpatıya bizden uzaklara baktı durdu, sanki cömerti,

ya da (hoş görmek zorunda olan kimseler gibi) hoşgören biriymişçesine Gene de, gittiği zaman, küçük, parlak, kırmızı bir gölgenme ilişi gözlerimize az önce durduğu yerde, çizgileri belirli, neredeyse bir Yunanistan haritası, minyatür

bir atlas gibi,

biraz soyut ve sınır çizgileri oldukça

yanlış,

renk benzerliği yüzünden neredeyse yok olmuş sınırları, kapanmış beyaz bir okulda bir atlas, temmuz ayında,

bütün öğrencilerin deniz boyunda göz kamaştırıcı bir geziye çıktıklarında

Öbür yandan, Ritsos'un Mayakovski denemesinde sözünü ettiği üçüncü şahıs, 1956'dan bu yana yazdığı şiirlere özgü bir özellik: tarafsız kılan, tarafsız kılarken de genelleştiren üçüncü şahıs bu. Bu arada üçüncü şahıs kullanımının anlatımı daha özgür kıldığını da unutmamalıyız. Üçüncü şahıs, şairin kendi gerçeğini vurucu bir biçimde haykırmasını, kendi yaralarını ortaya sermemesini sağlıyor. Geçmiş, şairin "geçmiş zamanı" kavramasını sağlamlaştırmakla kalmayıp, uzaklık sayesinde daha dolaylı, dolaylı olduğu ölçüde de daha etkili bir izlenim yaratıyor.

"Dizenin ünlemsel yapısı" üzerine söylediklerini de aynı bağlamda ele almak gerek. Gerçekten de Ritsos'un bu şiirlerinde tek bir ünlem işaretine rastlamıyoruz. (Yine o çarpıcı, çarpıcı olma korkusundan kaynaklanıyor bu.) Böylelikle şiirleri öykülemeli bir yapı kazanı-

YOKLUK

gi önemi de unutmamak gerek. Nesneyi doğrudan doğruya ele almaktansa, inatla onun etrafını kuşatmaya dayanan bir yöntemdir bu. Böylelikle, okuyucunun şiire kendine özgü bir yaklaşımla bakarak duyarlılığını harekete geçirmesi ve şiiri kendi kişisel çabasıyla çözmesi sağlanır. Böylece de, bulduğu şey duyarlılığını zedelememiş olur, zira bulunan şey okuyucuya kendi buluşuymuş izlenimini verir.

Bu monolog şiirlerin son örnekleri Antik Çağ mitoslarından esinlenilerek yazılmıştır: Ölü Ev (1962); Dağın Gölgesi Altında (1962); Philoctetes (1965) ve Orestes (1966) adlı şiirlerdir bunlar. Ancak şunu hemen belirtelim: Tragedi yazarlarının eserlerinde, zaman, yer ve kişi psikolojilerindeki "gerçeğe uygunluk" ilkesini umursamaz bu şiirler. Şiirde adı geçmeyen Elektra babasının şatosundan bahsederken belki Agamemnon'un saraydır söz konusu olan, fakat betimlemeye verilen ayrıntılar daha çok bir ortaçağ şatosunu andırırlar. Monemvassia, Mikeneler'le karıştırılır. Zaman için de aynı şey söz konusudur: Ağacın Gölgesi Altında'da ilk bakışta Elektra'ya benzettiğimiz ölümsüz Meryem, prologta verilen bilgiye bakılırsa "yetmiş yaşlarında gösteren ihtiyaç bir kızdır" ve "yüz yaşını aşmış, belki de iki yüz yaşındaki" sütanasına seslenmektedir. "Büyük bir dağın eteklerinde, neredeyse yıkılacak bir otelde" geçer olay. Demek ki yer, daha çok bizim zamanımızın yeridir. Mikeneler'in Sarayı bir yıkıntıdır artık. Oysa kişiler sınırsız bir zamanın kişileridir; ama yaşadıkları zaman ne Atreus Oğulları'nın, ne de bugünün zamanıdır. Şiirde, hem Antik Çağ yaşamına, hem de günümüz yaşamına anıştırmalar buluruz. Şiirin sonunda ise, her şey şimdiki zamanda son bulur.

O halde, Antik Çağ'dan esinlenen bu şiirlerin meseller olduklarını söyleyebiliriz. Ritsos gibi bir Antik Çağ araştırmacısı olan Seferis 1944'te şöyle yazıyordu: "Sana, araya meseli ve efsaneyi koyarak sesleniyorsam, bunun sebebi, meselle efsanenin kulağa daha hoş gelmelerindendir. Korkunçluktan söz edilemez; çünkü korkunçluk canlıdır, çünkü suskundur ve çünkü yol alır." Şiire has bir öge olan anıştırma, Ritsos'un zamanı ile dünya görüşünü yaşayan bir imge haline getirilmesini sağlar. Antik mitos, Ritsos'un trajediyi, ya da

*Ellerinde ellerinin gölgesini tutuyordu.
Gece iyiydi - öbürleri görmüyorlardı gölgesini tuttuğunu.
Geceye güç kattı. Kendi başının çevresine baktı. Böylece
öbürlerini düşünmüş oluyordu.*

*Deniz hâlâ onun gözlerini arıyordu - o uzaktaydı.
Bir genç kız onun ceketinin düğmelerini ilikliyordu yavaşça -
o başka yere bakıyordu, büyük uzaklığa gülümseyerek.*

*Belki de, yukarılarda, yıldız ışığında, bir dam penceresi
açılıyordu.*

*Zeytinliklere ve kavrulmuş evlere bakan.
Ölmüşler Günü'nün camından çırpınan keleşleri
ve kahve değirmeninde dinginliği öğüten balıkçı kızını
dinliyordu.*

Türkçesi: Cevat Çapan

daha doğru söylemek gerekirse zamanımızın dramını işlediği bir kanavicedir. Ritsos, olaylarla biz arasında yapay bir uzaklık yaratarak, dramatik ögeyi çıplak ve yalnız bırakır. Dramatik ögeyi geçici olanın dışında incelemeyi amaçlar.

Gelgelelim, dramatik öge yeni bir biçimde yorumlanmış bile olsa, antik mitosun bir tekrarıdır ibaret kalmaz onun şiirinde. Çünkü burada üzerinde düşünülen konu, "olayların yanısıra bir de tarihingördüğü" işlevidir. Ritsos'un şiirinde, Antik Çağ'dan Hristiyanlığa, Bizans'tan Batı'ya, yüceliğin kendi içinde taşıdığı yıkıcı güçler tarafından yok edildiği her dönemde, çözülme birliği yeniden kurma çabasına girerek tarihi gözden geçiririz.

Ritsos'un Antik Çağ'a bakışında bir değişme arzusu değil, bir kopma arzusu yatar. Kopma Ritsos düşüncesinin temel taşıdır. Bu kopma masal düzlemiyle sınırlı kalmaz. Bize geleneksel biçimleriyle aktarılmış kişiler, olaylar, olayların sebepleri, klasik dönem, fizikötesi... Bütün bunları yadsır Ritsos. Böylelikle, doğaüstü yazgı; insani ya da toplumsal zorunluluğun bir sınırı, bir yakarıcı başkaldırı haline gelir. Onun şiirinde trajik olan tek şey,

hem yaratıcı güç, hem de şiirle felsefe üzerine düşünme anlamına gelen ölümdür.

GİZLENMELER

Bu söylediklerimize, ondaki bir tür gizlenme arzusu da eklememiz gerekiyor. Bir tür sakınım, bir alçakgönüllülük, ispatlamaya duyulan bir tür nefrettir bu. En önemli şeyler, çoğunlukla genel geçer olan ve fazla önemsenmemesi gereken birtakım anlatımlar aracılığı ile söylenir onun şiirinde. Bu bağlamda, Ritsos'un kendine yönelttiği bir acı-alay söz konusudur. Belki bir acı-alay, belki bir hoş görme, bir bağışlamadır bu. Bir parantezin içine sıkıştırılmış ya da gölgelenmiş olan bu önemli şeyler "şiirsel" bir imgeye dönüştürüldüklerinde ölümden tıpkı bir tülün arkasından geçer gibi geçerler; bu da gerçeği daha az vurucu, itirafı ise daha ölçülü kılar. Bununla birlikte, nesneleri hafif bir gölgeyle örten bu tül, onları gizlerken ortaya çıkarır. Çünkü gölge, gözü daha dikkatli kılarak göz kamaştıran bir ışığın ortadan silebileceği renk ayrımlarını görebilmemizi sağlar. Ve hep bir tür kuşkuyla bakılan suskunluğun anlam zenginliği sözünden daha etkindir. Bu yüzden Ritsos'un şiirlerindeki bazı bölümleri içinde yer aldıkları bağlamdan çıkarmak yanlış olur. Çünkü bir dize kendinden öncekilerin yükünü hafifleterek, ardından gelen dizeleri kollar ve "düzeltir". Kişilerin davranışları da anlamıdır: İster konuşsunlar, ister sussunlar, ister saldırgan, ister yakarıcı olsunlar; ister iletişim sağlamak için bir köprü kurmaya çalışsınlar, ister iletişimsizlik karşısında acıyla geri çekilsinler, kişilerin hepsinde özü gizleme kaygısı vardır. Söylenenleri belirgin kılan bir tür örkekliktir aslında bu. Ayışığı Sonatı'ndaki (1965) Siyahlı Kadın'ı ele alalım örneğin... Evine kapanmış o yaşlı kadın, ayışığında bir gezinti yapmayı arzulayarak, genç bir adama kendisiyle birlikte gelmesini söyler. Şiirin bir yerinde şöyle der:

*Aziz Nikola'nın mermer merdivenlerinin
başında dururuz biraz,
sonra istersen inersin sen, ben de geriden izlerim seni
sol yanımda ceketinin rasgele dokunuşlarını
duyarak*

Kadın eve dönünce az önceki itirafına kendisi de şaşıp, unutulmaması gereken şeylerin bir sıralamasını yapar:

*bir de mahalle pencerelerinin ender kare
ışıklarını*

*ve ayın beyaz sisini, benzeyen gümüş renkli
kuğuların uçuşunu alayına*

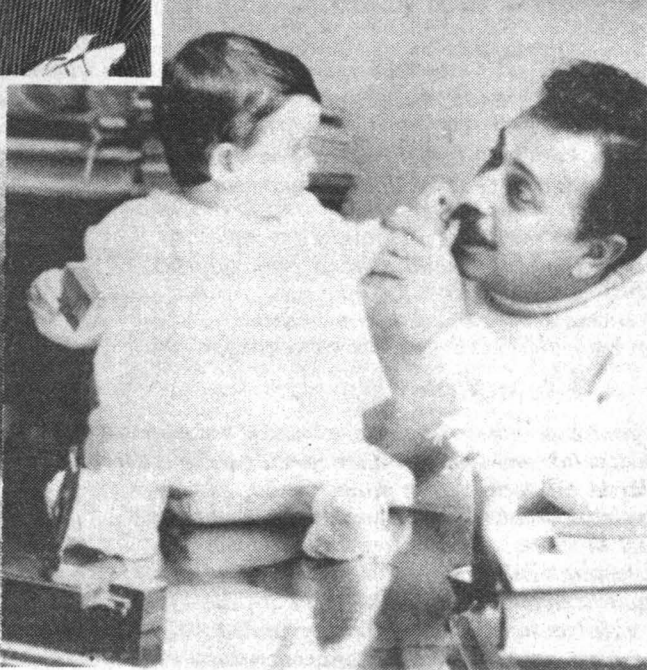
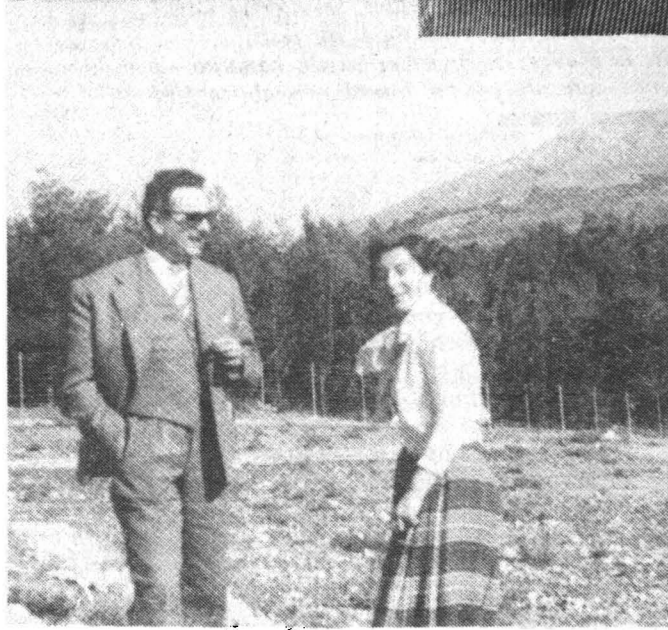
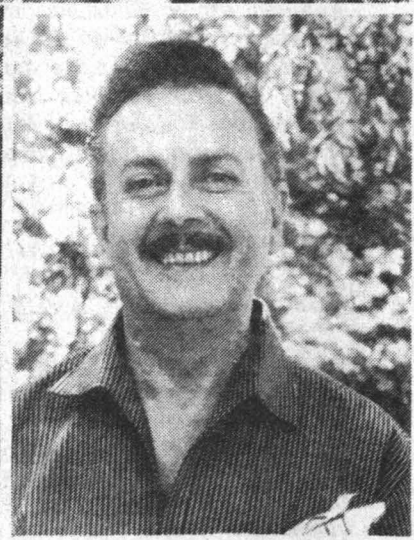
GECE TRENİ

*Tren gece yarısı geçiyordu tuğla harmanının önünden;
bir an, trenin nabzını duyuyordu evler duvarlarında,
pencerelerinde,
korkmuş ya da şaşırmış gibi. Sonra uykuya dalıp unutuyorlardı.*

*Bütün gece gözünü kırpmadı. Damarlarının içinden geçmişti tren,
getirdiği, alıp götürdüğüyle. Ve o, kendi içinde,
tarlaların ötesinde, ağaçların gerisinde
son tren düdüğünü bekledi kalkabilmek için.*

KAÇIŞ

*Odada her şey sessizdi. Lambanın pembe yanığı,
yorgun sıcaklık, güvenlik duygusu ve söylenmiş sözlerin
yinelendiği dostça konuşmalar; döşemede
düzene giriyordu gölgeleri, ve küçük ışık parıltıları
kımıldatıyor, kadınların papuçlarında. En küçük kız
kapıyı açtı ve alını dayadı öfkeli karanlığa.
İçeri giren soğuğu hissetti hepsi. Kalktılar. Kapıyı kapadılar.
Küçük kızın gittiğinin farkına varmadılar.*

yor. Dizelerinde sık sık o "dedi"lere "demiş-ti"lere rastlar oluyoruz. Tümcüler bir başkasının ağzından veriliyor. Bu da üçüncü şahıs kullanıma yöntemine eş bir yöntem oluyor sonuçta. Demin noktalamalardan söz ediyorduk. Sırası gelmişken söyleyelim: Onun bu şiirlerinde noktalamalar tamamen ortadan kalkmış, bunların yerini şiirin çeşitli yerlerinde kullandığı uzun çizgiler almıştır. Kavafis için yazdığı şiirlerden birinde de şöyle der:

Kapalı dudakları arasında anlamı belirsiz si-garası, beyaz, yanan bir noktalama işaretiydi söylemediği şeyleri bile bile (belki de farkın-da olamadan?) konuşmaz geçtiirdiği sessiz-

liğini belirtir.

Şairin büründüğü bu "başka kişi" daha önce sözünü ettiğimiz teatral biçime gönderiyor bizi. Ritsos'un Kavafis için yazdığı *Gizlendiği Yerler* başlıklı şiir bu konuda oldukça açıklayıcı:

GİZLENDİĞİ YERLER

"Anlatım" — diyor — "bir şey söyleyeceğin değil, sadece konuşacağın anlamına gelir, senin için konuşmaksa, bir şey açıklamak demektir.

— Öyleyse nasıl konuşacaksın?" —

Sonra pencereden dışarı bakmak için perdenin ardına büsbütün gizlendiği zaman, iyice saydamlaşır sessizliği. Ama ona yönelen bakışlarımızdan tedirgin

olunca, sanki eğlenircesine, sanki zamanımıza yabancı, uzun, beyaz bir gömlek giymişçesine yüzünü perdenin aralığından çıkarıp dönerdi aramıza; belki de böylece kuşumuzu, düşmanlığımızı, mutsuzluğumuzu başka bir yere yöneltmek, ya da gelecekte kendisine duyacağımız hayranlığa bir bahane bulmak düşüncesiyle böyle yapardı, (ya da yapmayı yeğledi)- ve hiç yanılmamıştı bu düşüncesinde

NOT: Çevirilen bu bölüm CHRYSA PAPANDEOU'NUN, SEGHERS/POETES D'AUJOURD'HUI dizisinde çıkan "YANNIS RITSOS" incelemesinden alınmıştır.

Türkçesi: Cevat Çapan

ÇOCUKÇA

Önde aynı adımlar, arkada aynı. Duvarın iki yanı da öyle. Kertenkele deliğinin başında, örümcek tavanda. Yağmur yağacak olsa, kuş nereye gider, adam nereye başında eski şapkası, cebinde kirli mendili, ve kırık kiremit üzerindeki iki tuz tanecigi?

BEYAZLIK

Elini sayfanın üstüne koydu çıplak beyazlığı görmemek için ve çıplak elinin üstünü gördü. Sonra, iki gözünü de yumdu ve içinde boğularak yükselen o karanlık ve anlaşılmasız beyazlığı duydu.

İKİMİZ

El sıkıştığımız anda, rüzgârın avuçlarımız arasında sıkıştığını duymadın. Belleğin kendisini hazırlamasıydı bu aslında. Buluşmadan önceki ayrılıştı. Duymadın.

Eksiksizdin sen; bütün çıplaklığına sarınmış, bir orman yangınındaki ağaçlar gibi, onurlu ve korunmasız.

YAĞMURDAN SONRA

Yağmurdan sonra, kuşlarla o küçük bulutlar vardı. Sessizce akşam oldu, renkler içinde. Pembe titredi sulara turuncuyla yan yana. Garip, dedi, renklerin olması, onları görmemiz. Kantinde Noel kartları, çikolata, sigara satıyorlar - Unutmak bütün sorun. Işıkları yakıyorlar. Hastalar akşamla uyum içinde. Ağaçların altında iki sıra ve gardiyanların masası. Biliyor musun, diyor, garip bir balık cinsi var, konuşmayan.

ALIŞKANLIKLAR DA DEĞİŞİR

Kapının dışında birtakım adlar okuyorlardı listeden. Adını duyan hemen hazırlanıyordu - yurtuk bir havul, bir çıkın - kendilerine gerekmeyen ne varsa, bırakıyorlardı.

Yavaş yavaş boşalıyor, daralıyordu bulundukları yer. Kalanlar birbirlerine sokuldular. Unutulmuş bir çalar saati, belli bir sessizlik ve tören havası içinde, koğuşun üst köşelerinden birine koydular. Ondan sonra, her akşam, sırayla biri kurdu saati ve sessizce beklediler ertesi sabah altı on beşte saatin çalmasını, dışarı çıkıp yüzlerini yıkamak için. Bir gün gece yarısında çaldı saat. Kalktılar, yıkandılar (ay vardı), sonra çevresine oturup saatin birer sigara yaktılar.

GENEL GÖRÜNÜM

Artık, anlıyorsun ya, burada yaşayacaksın - diyor. Burada - Ne farkeder, ha burada, ha orada? - Kimileri iniyor, kimileri çıkıyor aynı merdivenlerden, - selamlaşıyorlar. Bir pencere kapanıyor, bir başkası açılıyor. Manzara aynı: Vadi, tepe, bir ihtiyar, akşam karanlığında, bastonuyla bir başına, zeytinlikler, bağlar, asılmış adam, serviler ve kavak, çan kulesi, ırmak, köpek, otobüs, bir testi, heykeller, heykeller, mermerden büyük kanatlar - Senin omuzunda olsaydı bu kanatlar, uçabileceğini sanıyor musun?

DEĞİŞMELER

Pulluğu tarlaya götürdüler, tarlayı eve getirdiler - bitmeyen bir değiş tokuş başlamıştı eşyanın anlamını belirleyen.

Kadın kırlangıçlarla yer değiştirdi, saçıktaki kırlangıç yuvasına oturdu ve şakıdı. Kırlangıç kadının gergefinin başına geçti ve yıldızlar, kuşlar, çiçekler ve yelkenliler işledi.

Ağzının ne kadar güzel olduğunu bilseydin, Görmeyeyim diye gözlerimi öperdin.

KOŞULLANDIRMA BİÇİMLERİNDEN ÖRNEKLER

EDEBİYATTA "TOPLUMSAL DENETİM" İŞLEVİ

Karoly VARGA

a) Yorumda çarpıtma ve abartılı temsil.

Edebiyata yeni bir ampirik yaklaşımın, edebiyattaki gerçek toplumsal değişimleri - demografik ve hatta ekonomik dalgalanmaları, bunlara tepki olarak ortaya çıkan davranışları, yanı sıra kimi tabakaların değer yargılarını - yansıtmaya sunurunu belirleyebileceğine ilişkin örnekler var.

Bununla birlikte, edebiyatın bazı bakımlardan toplumun görüntüsünü kesinlikle tahrif ölçüsünde pek doğru yansıtmadığı durumu nasıl değerlendireceğiz? Soru artık yansıtmaya konusundan çok toplumsal denetimi ilgilendirmektedir. Bir tahrifat gördüğümüzde hemen soruyoruz: Hangi yönde gerçeklikten ayrılmaktadır? Gerçekliğin boyutlarını yansıtmıyor ama gerçekliği temsil ettiğini iddia ediyorsa, o zaman yalanın (her zaman kasıtlı tahrifat olmayabilir) bir etkili gücün (çıkarın, eğilimin, tavrın) hareketini gizlediği varsayılabilir. Örneğin, R. Arnheim'in araştırması (1) 43 farklı radyo dizisinin hiçbirinde, hiçbir önemli karakterin bir emekçi ya da bir maden işçisi olmadığını buna karşılık karakterler arasında lüzumundan fazla sayıda zengin adam bulunduğunu göstermiştir; dahası aynı araştırma bu öykülerdeki çatışma ya da sorunların % 47'sinin, kişisel ilişkilerden kaynaklandığını gösteriyor ve yalnızca % 15'i kişisel değil, nesnel güçlere bağlıyorsa, o zaman şu varsayımı yapmak mümkündür: Edebiyat dünyası egemen sınıf ve tabakaların denetimdeki toplumsal düzenin duygusal bir savunucusu, yani "toplumsal denetim" in bir aracıdır. (Bu noktada, Amerika'da hakim olan görüşün toplumsal eşitsizlikleri sosyal sisteme değil, bireylerin beceri ve faaliyetlerindeki farklılığa dayandığını göz önünde tutmalıyız; aynı şekilde, bireylerin gayretlerinin gerisindeki iyi niyetli kişisel olmayan ortam da hesaba katılmaktadır.)

b) Klişeleşmiş tipleri güçlendirmek.

Edebiyatın "vicdanlı" yansıtmamın ötesine gittiğine ve belirli toplumsal çıkarlara uygun olarak tahrif edici bir işlevi olduğuna yukarıdakinden daha inandırıcı bir örnek B. Berelson ve P. Salter'in Amerikan magazin öykülerindeki karakterlerin etnik kökeni üzerine araştırmasıdır. (2) 8 amerikan dergisinin iki yıllık sayılarında, olan-yanan Amerika'da geçtiği 185 öyküyü seçtiler. Bu 185 öyküde belirlenen 889 karakterin her biri 5 araştırmacı tarafından sekiz konuda araştırıldı. Şöyle ki, öyküde oynadıkları rol (başrol, orta derecede ya da belirsiz karakter, olumlu ya da olumsuz kişilik), cinsiyet, toplumsal statü (meslek, ekonomik durum, eğitim düzeyi, sınıf bilinçliği), köken (millet, ırk, dini), kişisel özellikleri, amaçları ve ilgilendikleri (neyin peşinde, örneğin ekonomik yükselme, romantik aşk, rahat aile hayatı, sosyal seçkinlik), vb.

Araştırmanın en ilginç buluşlarından birkaçına gelince edebiyatta "yüzde 100" Amerikalı olanlara ulusal ya da etnik azınlıkların oranı gerçek duruma kıyasla muazzam bir farklılık göstermektedir.

Örteye çıkan tabloda bu durum görülmektedir. Ulusal ve etnik azınlıklar gerçekte ABD nüfusunun % 40'ını oluştururken, öykülerde bunların oranı % 10'u ancak bulmaktadır.

Amerikalıların pek çoğu, önemli rolleri oynarken, azınlıkların çok az sayıda rolü içinde önemli roller azdır, çoğunluk figürandır.

Tablo 1: Amerikalılar azınlıklara göre çok daha önemli rollerdedir.

	Amerikalılar (%)	Anglo-Sakson ve Kuzeyli göçmenler (%)	Diğer azınlıklar (%)
Baş roller	52	38	30
Orta derecede roller	16	18	14
Önemli roller	32	44	56

Toplam yüzde	100	100	100
Toplam karakter sayısı	745	81	77

Yazarın sempatik ve antipatik karakterleri belirli etnik gruplar arasında dağıtımını da aynı şekilde oranlarıdır. Fakat daha da ıskı tutucu olan, belirli karakterlerin sosyal durumlarıyla ilgili çıkarımdır. Tablo 2: Amerikalılar azınlıklardan daha yüksek konumdadırlar.

	Amerikalılar (%)	Anglo-Sakson ve Kuzeyli göçmenler (%)	Diğer azınlıklar (%)
Önemli mevkiler	59	29	20
Orta derecede mevkiler	19	23	20
Aşağı mevkiler	11	27	36
Yasadışı ve şüpheli işler	1	2	15
Askerlik	10	19	9
Toplam yüzde	100	100	100
Toplam karakter sayısı	802	52	86

Kuşkusuz, öykülerde yeralan kahramanlar arasında askeri rütbeli bakımdan da ayırım gözlenmektedir. Fakat bu ayırım "saf" Amerikalılar ile "diğer" Amerikalı karakterlerin amaçları ve değer yargıları arasındaki farklılıkla doruğa ulaşmaktadır. Araştırmacılar iki grup amaç belirliyorlar: Hali amaçlar ve çıkarıcı (hesapçı) amaçlar. Birinci grupta sevgi, evlilik, yurtseverlik, atılganlık, adalet, bağımsızlık vs. Yer almaktadır. İkinci grupta ise para ve maddi şeyler, acil sorunların çözümü, ekonomik ve sosyal güvenlik, tahakküm vs. bulunmaktadır. Bu gruplaşmada Amerikalılar birinci gruptaki amaçların peşindedir; yani sıcak kalpli, soylu düşünen, idealist tiplerdir, ama "diğerleri" daha çok tertipçi ve sefil düşüncelidirler.

Tablodan anlaşılacağı gibi "saf" amerikalıların "diğer" Amerikalılara kıyasla nicelik ve nitelikçe farklı muamele gördüğü tartışmasız bir olgudur. Söz konusu olan, bu veriden hareketle "toplumsal denetim" mekanizmasının nasıl yorumlanacağıdır. Genel olarak karakterler, Amerikan normları sistemini temsil ve muhafaza eden nüfus kriterlerine ne kadar yaklaşırlarsa, gördükleri muamele o kadar iyileşmektedir. Bu nüfus beyaz, protestan, ingilizce konuşan ve Anglo-Sakson doğumludur. Öykülerde bu normlara daha uzak kaldıkları görülen diğer etnik grup üyelerine karşılık, Anglo-Sakson ve Kuzeyli göçmenlerin daha iyi muamele görmesinin nedeni budur.

Tablo 3: Hali amaçlara azınlıklardan çok Amerikalılar sahiptir.

	Amerikalılar (%)	Anglo-Sakson ve Kuzeyli göçmenler (%)	Diğer azınlıklar (%)
Halla, yürekten amaçlar	89	81	49
Hesapçı amaçlar	31	39	51
Toplam yüzde	100	100	100
Toplam amaç sayısı	793	57	53

c) Olumsuz duyguları boşaltmak

Statüko'ya karşı genel olumsuz duygunun her türü, buna bağlı olarak bu genel duyguyu ele almanın her biçimi mevcut düzeni onaylayan toplumsal denetimin bir aracıdır. Bu, temelde, kuşkusuz, toplumsal denetimin araçları olarak geniş bir faaliyet ve etki alanına sahip gösterir. Bu "toplumsal denetimlerin" etkileri konusunda pek çok çalışma bulmak mümkündür. İlk olarak, burada, sürekli radyo temsilleri dinleyenler üzerinde öykülerin etkisi açısından H. Herzog'un araştırmasından (3) söz etmeliyiz. Toplumsal düzenle duygusal uzmaya yönelik tipik denetim işlevi, sonuçlardan oldukça açık biçimde görünmektedir. Belirli kaygıların, sorunların ve felaketlerin sonuçları üzerine bir öykü ya da dramı dinleyerek düşünmek, aynı öyküyü yaşamaktan daha iyi bir yoldur. Daha arzulanır bir şeydir ve yatıştırıcı etkisi vardır. Fakat somut işlerde, muğlak ve korku verici kuruntalar oluşturmak aynı zamanda duygusal yönden disipline yaramaktadır. Yine, karmaşık bir eylemle ilgili gerilimi azaltmak da aynı şekilde önemlidir. Başarılı kahramanlar kendini özdeşleştirmek hayatta eziklik duyanları büyüklük misali yükseltmekte ve suçluya duyulan sempati, başarısızlıklardan kaynaklanan gizli kalmış saldırganlığı sergilerken, cezalandırmayı (bir anlamda kendi kendini cezalandırmayı) bilinçli olarak onaylamak, toplumsal normlarla özdeşliği güçlendirmektedir.

Toplumsal denetim işlevine sözde "hayat-okulu" denilen kavram altında toparlanabilecek etkiler de dahildir. H. Herzog'un araştırması bu bakımdan da ilginçtir. 2500 radyo dinleyicisinden, çok iyi incelenmiş % 41'lik örnek, % 28 böyle bir şeyi reddetmiş, kalan % 31 ise böyle bir şeyi düşünmediklerini söylemiş ya da cevap vermemiştir. Araştırmacı bu yolla alınan öğütlerin türünü dikkatle incelediğinde bunların bir kısmının, gerçek olduğu anlaşıldı (Örneğin, kadın kahraman nasıl sinirliliğinin üstesinden gelip kocasına sadık kaldı ve bunun nasıl bir nimet olduğu kanıtlandı; büyük çoğunluğuya avutucu hayallerin üstü kapalı bir biçimiydi (Örneğin, "birdenbire biliyorum"). Zengin olsaydım ne yapacağımı şimdiki biliyorum")

Araştırmadan çıkan en genel ders, toplumsal denetimin stratejisi ne uygundur: "Aldırma, herşey kendiliğinden hallolur!"

Çev: Hüla ÇELİK.

(1) R. Arnheim, "The World of Daytime Serial". (D. Katz, Public Opinion and Propaganda, New York (1962).

(2) B. Berelson and P. Salter, "Majority and Minority Americans: An Analysis of Magazine Fiction" Public Opinion Quarterly, 1947/1.

(3) H. Herzog, "What Do We Really Know About Daytime Serial Listeners?" (Berelson-Janowitz, Reader in Public Opinion and Communication, 1953).

(*) Bu yazı, Karoly Varga'nın Edebiyatın Sosyolojik Yaklaşımı adlı çalışmasından çevrilidir. (Literature and its Interpretation, ed. I. Nyiró, Akadémiai Kiadó, Budapest ve Mouton Publishers, The Hague, ortak basım, 1979.)

Amerika'dan Vietnam Savaşı Görüntüleri

"...Yüzlerce binlerce beyaz, yabancı (ABD) birlikler kullanılmasına rağmen, Vietkong'u yenebileceğimizi ya da bizim isteklerimizle bir konferans masasına zorlayabileceğimizi bile kimse kesin olarak söyleyemez. Ne büyüklükte olursa olsun, bir beyaz karakuvvetinin, ormanlık arazide beyaz kuvvetlerle (ve Güney Vietnamlılarla) işbirliğini reddeden bir toplumun ortasında ve karşı tarafa büyük bir casusluk avantajı veren bir bölgede bir gerilla savaşı-aynı zamanda Asyalılar arasında bir sivil savaş- kazandığını kimse göstermemiştir... Ödenecek bedelin en önemlisi tabii ki Amerikalıların hayatlarıdır: Sağlam savunma altında bulunan bölgelere yapılan hava saldırılarında her

kırk çıkış bir pilotun hayatına mal olmaktadır. Buna ilaveten, önemli faktör ölçmesi zor olan bir bedel ise ülkenin ve dünyanın görüşüdür. Birçok Amerikalının ve dünya çoğunluğunun, ABD'nin hareketlerine bir sınır koyması mümkündür. Dünyanın en büyük üstün gücünün haftada bin sivil öldürmesi veya ciddi şekilde yaralaması ve ufak geri kalmış bir ülkeyi boyun eğmeye zorlaması hoş bir görünüş arz etmemektedir. Amerikan milli bilincinde ve ABD hakkındaki dünya görüşünde bedeli ağır bir sapma meydana gelebilir.. "(1)

Bu Pentagon raporlarının tarihi 1965-1967'dir. Yani ABD'nin Vietnam'a müdahalesinin resmen sona

erdiği tarihten en az 7 yıl önce Washington bunun "kaybedilmiş bir savaş" olduğunu bilmektedir. Ama bu süre boyunca Vietnam'a yeni ABD askerleri gönderilecek, Vietnam'da katliamlar sürecekti.

Yukarıdaki raporlarda bir bedelden söz ediliyor. Bu resmi ifadenin ne demeye geldiğini bir Amerikan askeri şöyle anlatıyor: (2)

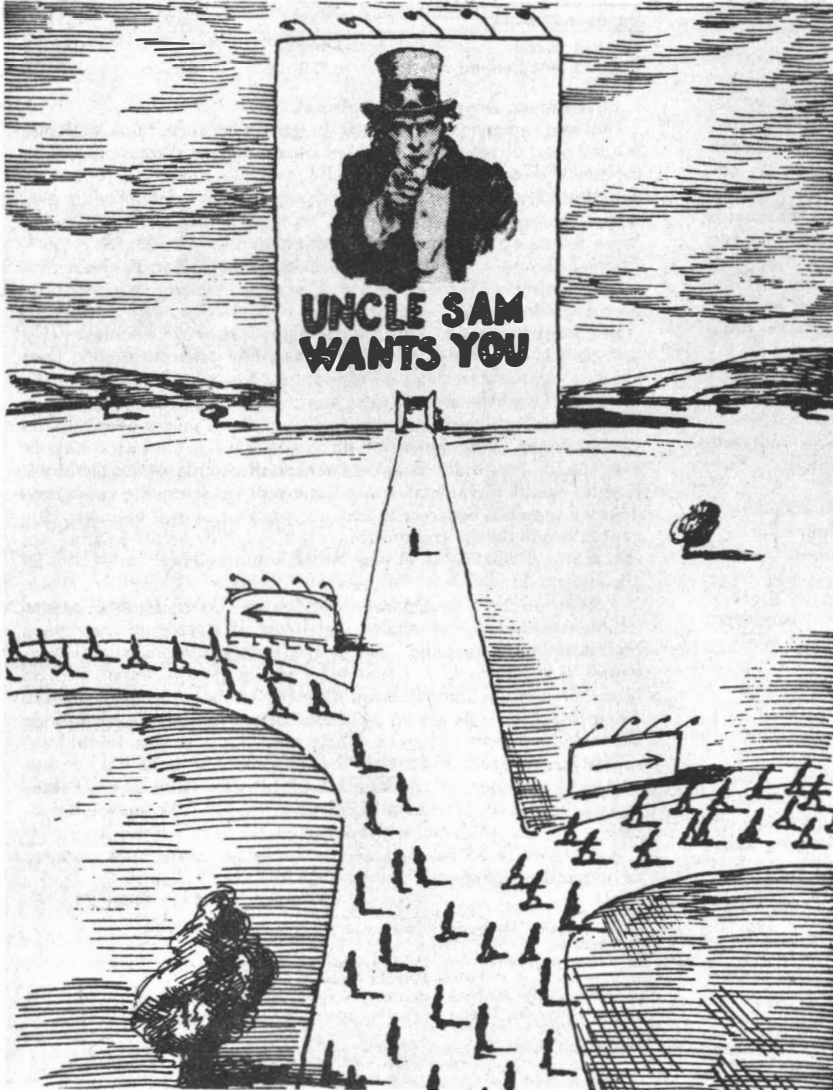
"İsimler. Jose K.Brown. Sai G. Lew. Glenn F. Cashdollar. Kenyu Shimabukuru. Famous L. Lane. Witold J. Leszczynski. Thomas L. Little Sun. Salvatore J. Piscitello. Max Liberman. Savas Escemilla Trevino. Billy Joe Lawrence.

Ulusal Katedral'in Gotik kaidelelerinde, isimleri 56 saattir okuyorlar. Ahenkli İspanyol isimleri. Dilin dönmediği Polonya isimleri, gırtlaktan söylenen Alman, egzotik Afrika, kaba Anglo-Sakson isimleri. Çin, Polonez, Kızılderili ve Rus isimleri. Amerika'nın yüreğinin derinine ulaşan isimler, her biri geçmişte bir ailenin kararının tanığı: evinden ve kültüründen kopup ülkemizin yeni fırsatlar ve daha iyi bir yaşam vaa-dini sınama kararının. Bunlar, dünyanın en uzak köşelerinden buraya çekilmiş ve bu kuşakta, Amerika'nın unutmak için elinden gelen her şeyi yaptığı bir savaş için bir başka uzak köşeye gönderilmiş isimler...

Kısacık bir nişan ber'atından başka, tek süs bu uzun isim listesi. İstemedik bir savaşta öldüler, belirsiz amaçlar için çarpıştılar ve kazanma umudunun çok ötesine düştüler. Ama bu, onların kusuru değildi. Ülkeleri çağırdı, onlar bu çağrıya karşılık verdi ve korkusuzca, iyi dövüştüler. Valley Forge, Gettysburg ya da Normandi'de ölen Amerikalılardan farkları yoktu. Ama bunlar için dikilen anıt soyut savaş ülküsü, şeref ve zafer için değil; hatı nedeni bile yok. Bu anıt savaşın bedelinin hatırlatıcısı. Bir fatura.

Savaşın kendisi gibi, anıt da ölülerin hakkettiğinden az. Bu, teknik olarak savaş bile olmayan bir savaşın anıtı benzemeyen anıtı. Savaşın resmi bir başlangıcı ve sonu yoktu, yalnızca ilk ve son ölen vardı. Onun en derin anlamı orada çarpışmış olanların kaderindedir...

Ama bu anıtlarla ilgili bir içinden çıkılmazlık var. Savaş hakkında en çok konuşanların isimleri bu anıta yok. Bildiğim kadarıyla, savaşı planlayan politikacıların ve onun sürdür-

Gidip

Dönüş

rülmesi için oy veren kongre temsilcilerinin hiçbirinin oğlunun ya da torununun adı yok bu anıtta. Orada yoktular. Savaş Amerika'yı böldü, herşeyden çok, savaşa gidenlerle gitmeyenler arasında bir bıçak gibi girecek.

Bölünme bir sınıf meselesiydi. Benim deniz piyade müfrezemde Güney'den gelen siyahlar, Şikago ve Boston'dan gelen etnikler, Apalaş'tan dağ insanları, Teksas'tan Meksika kökenliler ve de "Şef" dediğimiz bir kızılderili vardı. Ortalama yaşları 20'nin altındaydı; yalnızca bir avuç lise mezunuydular. Bunlar Amerikan emekçilerinin hasadıydı. Pirinç tarlalarında ve ormanlarda müfrezeme katılanlardan bir teki bile doktor, avukat, işadami, politikacı ya da profesör çocuğu değildi. 1968'de üniversitede 6.8 milyon Amerikalı vardı, yaklaşık 500 bin Amerikalı Vietnam'daydı ve bu iki grup arasında hiçbir çakışma yoktu. Düzeni hünerle işletmeyi bilen eğitim görmüş çocuklar savaştan kurtuldu; ayrıcalıksız Amerikalılar orada çarpıştı ve öldüler.

Az bir istisna dışında, savaşa bölük ve müfrezeler, askere gönüllü gidenler ve kıdemce küçük subaylar çarpıştı. Albay ve generaller uzakta sürekli soğuk hava tertibatlı evlerinde güven içinde yaşadılar. Utülü çarşafar arasında gerçek yataklarda uyudular. Japonya ve Filipinler'den hergün uçakla gelen mükemmel yiyeceklerden yediler, en yeni filmleri izlediler ve sabah uçakla savaşa gidip öğle yemeği için geri döndüler. Savaşın; çarpışanların

anlayabildiği hiçbir amacı yoktu. Belirtilen hedeflerimiz, uğrunda çarpışıp sonra terk edeceğimiz anlamsız ufak bölgelerdi. Ne Rhine'a doğru dramatik zorlamalar vardı, ne daha büyük görevler, ne de parçası olduğumuzu hissedeceğimiz bir şey. 365 gününüz dolunca eve gidiyordunuz ve savaş sürüyordu, gidenler için bitmişken, gelenler için yeni başlıyordu. Hiçbir anlam taşımadan. Bu şartlar altında benim müfrezemin gerçek görevinin yukardan gelen herhangi bir emirle ilgisi yoktu. Görevimiz yaşayabilmektir.

Vietnam savaşından dönenler bu dersi çıkardılar: yalnızsın, tecrübeyi paylaşacak ya da seni düşünecek kimse yoktur -"askerlik arkadaşlarından" başka. Yalnızca onlar önemlidir. Böylece Vietnam'daki birliklerde birlikte yaşayan, gülen, acı çeken ve ölen adamlar arasında bir bağlılık ve sevgi gelişti. Bilinmeyen korkunç bir ormanın derinliklerine ya da pirinç sulama kanalına doğru nöbeti devralıyordun, ateş altında bir tepeye çıkıyordun, yaralıları yardım için sürünerek gidiyordun- ülken için değil, arkadaşların için yapıyordun bunu.

Örneğin bir gece, en gerilerden bir binbaşı Filipinler'den gelen kadın şarkıcılarla birlikte iyice sarhoş olduktan sonra radyo başına geldi ve bana Kuzey Vietnam askerleriyle dolu bir bölgeye devriye çıkarmamı emretti. "Gidip biraz yakalayın, getirin" deyip duruyordu. Böyle bir şey intihar demektir. Bu yüzden telizlerimizi kullanarak sanki devriye deymişiz taklidi yaptık, birbirimiz-

den birkaç santim ötede sanki nehirleri geçiyor, tepelere tırmanıyor, yeni konumlar alıyor gibi konuşuyorduk. Hayatlarımızı onun için tehlikeye atamazdık. Birbirimiz için, evet, atardık, ama onun için değil. Sahip olduğumuz tek şey birbirimizdik. Ülkemiz bizden utanç duyuyordu, nefret ediyordu. Bunlar, kısmen de olsa, döndükten hemen sonra, Da Nang'ın bombalanmış olduğu haberini müfrezemdekilere ilettiğimde onların gösterdikleri tepkiyi açıklayabilir. Bana göre bu haber, Pearl Harbor saldırıya uğramışçasına vahim bir haberdir. Ama adamlarım hiç de öyle düşünmüyorlardı. Soğuk yemek paketlerini bir yana bırakıp, sülük çekmekten vazgeçip tezahürat yaptılar.

O sırada hissettiklerimizden dolayı gurur duymuyorum. Daha farklı olsun isterdim. İsterdim ki üniversitedekiler ülkelerine zorunlu ya da gönüllü hizmet eden emekçi çocukları aşağılamasınlar; binlerce gösterici Amerika'nın sokaklarında Vietkong bayrağıyla dolaşmasın; savaştan dönenlerin bizzat kendileri maddelerini öfkeyle Beyaz Saray kapılarına fırlatıp atmasın.

İsterdim ki hiç kimse ölmemiş olsun..."

Lübnan'da, Orta Amerika'da Amerikan askerinin aynı duyguyu paylaşmadığını kim söyleyebilir?

(1) Pentagon Raporları-D.Ellsberg, May Yayınları, 1971

(2) William Broyles Jr. 1969-70'te Vietnam'daydı. Kısa süre öncesine kadar Newsweek dergisinin baş-editörlüğünü yaptı. Özetlediğimiz bu yazısı, 22 Kasım 1982 tarihli Newsweek'de yayınlandı.

Tüm düşünce, özel olarak da tüm felsefi düşünce, özne-nesne karşıtlığına dayanır ve filozoflar bu iki kutuptan birine verdikleri ağırlığa göre daha ülkücü ya da daha gerçekçi diye bilinirler.

El kitabı yazarken en önemli şey neyi içleyip neyi dışlayacağımızı bilmektir. Burada seçmenin başlıca koşulu da bizim dünya görüşümüzün gerekleri olacaktır.

Bedirhan TOPRAK

• *Aristoteles Felsefesi, Descartes, Felsefeye Giriş* kitaplarınızın yanı sıra felsefe konuları üzerinde sürekli incelemeler yayımladınız. Çeviri kitaplarınız arasında gene felsefeyle ilgili *Kant Felsefesine Giriş, Diyalektik Araştırmalar, İnsan Bilimleri ve Felsefe* gibi eserler yer alıyor. Bu arada aralıklı olarak *Felsefe Dergisi*'ni de on beş sayı çıkardınız. Felsefe konusunda herkesin ilgilenebileceği derinlikli araştırmalar yapmaktaki amacınız nedir? Bu amacınıza ne ölçüde ulaştığınızı düşünüyorsunuz?

— Ben öteden beri, nedendir bilmiyorum, bilim adamı ya da felsefe adamı olmak istedim. Descartes benim doktora teziindir, asıl adı *Descartes'ın Bilgi Kuramının Temellendirilmesi*'dir. Bu çalışmamı bir yılda hazırladım ve ona dayanarak pekiyi dereceyle felsefe doktoru oldum. Ülkemiz insanların çağdaşlaşabilmesine katkıda bulunmaktı biraz da amacım. Düşünüyordum ki geçmişin yaşam ve düşünce etkinliklerini bilmeden aydın olmanın olanağı yoktu. Eskiçağ'ın en büyük gerçekçi filozofunu Türk aydınına tanıtmak için de *Aristoteles*'i hazırladım daha sonra. Çünkü Aristoteles bizde hep yanlış bir biçimde geri kalmışlığın simgesi olarak anılmaktaydı. Kısır düşüncüyü açıklamak için Aristoteles mantığı suçlanıyordu sürekli olarak. Oysa Aristo-

teles'le ilgili pek bir şey bilinmiyordu. *Descartes Felsefesine Giriş*'se doçentlik tezimdi. Arkadaşlarımın itmesiyle doçentlik için başvurduğumda böyle bir incelemeyi çabucak hazırlayıverdim. Doçentlik yabancı dil sınavında "Türkçeyi ve Fransızca'yı hiç bilmiyorum" gerekçesiyle bırakılmamı ve itirazım üzerine sınavın yenilenmesini saymazsak bu işte de önüm pek bir engel çıktı diyemem. Çevrilere gelince, bunlar ilerici bir aydının, güçlü bir felsefe adamının çağdaş insan sorunları üzerine yorumlarıyla dolu metinlerdir, bu metinlerin dilimize kazandırılması önemli görünüyordu bana. Bunlar bir ölçüde benim Türk kültürüne hizmet etme planımın gerçekleştiğini gösterir. Ancak tüm tasarılarımı gerçekleştirdiğimi de söyleyemem. Her gün yeni bir tasarı geliştirmekle birlikte ancak bir iki yılda bir kitap yapılabiliyorum. Bu da günün sekiz saatten daha çok çalışmaya elverişli olmamasından geliyor. Öğretmenliğin de yazarlığımı bir bakıma engellediğini söyleyebilirim.

Felsefe dergisi'ni çıkarmak gibi çok güç ve çok sıkıntılı bir işe kalkışım da gene kültürümüze birazcık hizmet edebilme kaygısıyla ilgilidir. Ben dergiyi çıkarmaya karar verdiğimde dostlarım bana acıyarak nice nasihatla bulundular. Paranı batıracaksın, dediler. Bu ülkede felsefe okunmaz, dediler. Dağıtımçı arkadaş iki bin bastığım felsefe dergisinden "şimdilik" kaydıyla on beş tane istemişti. Akşam üstü telefonla beni arayıp elinde ne kadar dergi varsa getir buyruğunu verdi. Gerçek-

**AFŞAR
TİMUÇİN:
Düşünce
tarihi,
düşünceyi
toplumsal
ve
tarihsel
temelleriyle
ele
almalıdır**

te felsefe bir gereksinmeydi, ama bizlerin pek sezemediğimiz bir gereksinmeydi. Bizden daha yaşlı pekçok aydının ağzından "bu ülkede felsefe olmaz" sözünü sık sık işitmişimdir.

• *Uygurlik tarihi, kültür tarihi, felsefe tarihi, düşünce tarihi kavramlarını biraz açar mısınız? Bunlar arasında ne gibi ayırım var? Siz kitabınıza alt başlık olarak düşünce tarihi deyişimini uygun gördünüz. Neden? Kitabınızda düşünce devinimlerini açıklarken bunlarla ilgili toplumsal ve siyasal oluşumları da göstermek gibi bir tutumunuz var. Sizce bu zorunlu bir tutum mu? Düşünce tarihi zorunlu olarak toplumsal ve tarihsel açıklamalara götürülmeli mi?*

Ben kitabımın giriş bölümünde uygarlığın ne olduğunu, kültürün ne olduğunu, genel olarak düşüncenin ne olduğunu, felsefenin ne olduğunu ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştım. Sorunuza teşekkür ederim, çünkü bu konuda bazı kişilerin yanlış anlamalara düştüğünü gördüm. Uygurlik bütünsel olarak insan etkinliklerini açıklar, tüm teknik ya da teknolojik etkinliklerle birlikte kültür etkinliklerini de içerir. Kitabım bir uygarlık tarihi çalışması olsaydı onda tüm buluşları, tüm iktisadi ve teknolojik oluşumları anlatmam gerekirdi. Benim kitabım bir kültür tarihi çalışması da değil, çünkü kültür tarihi bütün bir üstyapı etkinliklerini içerir ki siyasetten eğitime kadar her alana inmek zorundadır. Felsefe tarihine gelince, o da yalnızca felsefe öğretilerini içerecektir. Ben kitabımda felsefe devinimleri yanında genel düşünsel devinimleri de anlattım. Diyelim bir yunan felsefesini anlatırken trajedinin doğuşunu ve gelişimini de anlattım. Ağırlık elbette felsefede oldu, çünkü düşüncenin temelini felsefe oluşturuyor. Düşüncüyü toplumsal ve iküsdü temellerine götürmek eğilimine gelince, böyle bir eğilim yalnızca düşünce etkinliklerinin daha iyi anlatılabilmesi adına söz konusu olmuştur. Bir düşünceyi tek başına anlatmaya kalktığımız zaman yanlış anlaşılmalara yol açar.

Bir düşünceyi toplumsal ve iküsdü temellerine götürmek eğilimine gelince, böyle bir eğilim yalnızca düşünce etkinliklerinin daha iyi anlatılabilmesi adına söz konusu olmuştur. Bir düşünceyi tek başına anlatmaya kalktığımız zaman yanlış anlaşılmalara yol açar. Bir düşünceyi toplumsal ve iküsdü temellerine götürmek eğilimine gelince, böyle bir eğilim yalnızca düşünce etkinliklerinin daha iyi anlatılabilmesi adına söz konusu olmuştur. Bir düşünceyi tek başına anlatmaya kalktığımız zaman yanlış anlaşılmalara yol açar.

• *Felsefede gerçekçilik ne demektir? Genel olarak gerçekçi tutumdan ya da gerçekçi bakış açısından neyi anlamamız gerekir? Kitabınızın giriş bölümünde bu konuda da bazı yanlış anlaşılmalara oluyor. Genççiliğin en belirgin ölçütlerine bir kere daha değinebilir misiniz?*

Felsefede gerçekçilik, kitapta da anlatıldığı gibi, nesneye özne karşısında öncelikli bir yer vermekle belirlidir. Tüm düşünce, özel olarak da tüm felsefi düşünce özne-nesne karşılığında dayanır ve filozoflar bu iki kutuptan birine verdikleri ağırlığa göre daha ülkücü ya da daha gerçekçi diye bilinirler. Elbette bu iki kutuptan birini yok saymak olası değil. Özneyi yok sayarsak bilgi edinen insanı yok saymış oluruz, nesneyi yok sayarsak da bilgisine varılan nesneyi yok saymış oluruz. Demek ki yüzde yüz gerçekçilik ya da yüzde yüz ülkücülük diye bir şey söz konusu olamaz. Genel olarak gerçekçilikte, bu arada sanatta geçerli olan gerçekçi anlayışta da aynı durum göze

çarpar. Bir sanatçı dış dünyaya ağırlık verdiği zaman gerçekçi bir yol tutmuş olur, bu da toplumun, tarihsel olanın, insanın, evrenselin anlatılması demektir. İç dünyaya ağırlık vererek sanatını kuran kişi tam tamına öznenin etkinlik alanına hapsolmuş demektir. Böyle bir sanatçıya gerçekçi sanatçı demek olasılığı elbette yoktur.

• *Sanatta gerçekçilikten söz açılmışken, kitabınızda ayrıntılarıyla açıklamış olduğunuz gerçekçi sanatın ülkemizdeki durumu ve gerçekçi örneklerin niteliği üzerine bir şeyler söylemek ister misiniz?*

Tam anlamında yetkin bir gerçekçi sanat bir özne-nesne uyumluluğu üzerine kurulabilir. Bu demek ki, yetkin bir gerçekçi yapıtta, dış dünya, madde dünyası, bir başka deyişle toplumsal-tarihsel öge bütün boyutlarıyla yer alırken sanatçının kendisi de bir bakış açısı olarak yer alacaktır. Bu ikili düzen sağlam bir biçimde kurulmadığı zaman, örneğin dış dünya biçimlenmemiş bir karmaşıklıkla örgüsü olarak yapıta sokulduğu zaman, adına kaba gerçekçilik bile diyemeyeceğimiz sakat bir gerçekçilik ortaya çıkmaktadır. Bizim edebiyat dünyamız yazık ki bu tür yapıtlarla doludur. Bunun başlıca nedeni de sanatçının dış dünyaya, madde dünyasına, toplumsal öze bir bilen kişi olarak değil de herhangi bir insan olarak yönelmesidir. Sanatçının elbette bir bilgin olmasını düşünmeyiz, her şeyden önce sanatçıların bilginliği vakit bırakmaz. Ama sanatçının dış dünyaya yalnızca sezgileriyle yönelebilecek bir olmasını da düşünmeyiz. O zaman sanatçıyla sanatçı olmayan arasındaki tek ayırım hevesayrını olurdu. Sanatçının hangi çağda, hangi koşullarda yaşadığı iyi bilen biri olması, insanı iyi tanıyan biri olması, insanın geçmişini iyi bilen geleceğini de az çok görebilen biri olması gerekir. Bu koşullar bizde gerçekleşmediği için sanat alanımızda, bu arada edebiyat alanımızda deyim yerindeyse acemi işi yapıtlar egemendir. Toplumdaki herhangi bir aksaklığın, herhangi bir tutarsızlığın kaba biçimde sergilenmesi gerçekçilik için yeterli görülebiliyor. Bu da son derece yanıltıcı, kafa karıştırıcı ürünlerin ortaya çıkmasına yol açıyor.

• *Gerçekçiliği maddecilik anlamında mı kullanıyorsunuz yoksa ona daha geniş bir anlam mı vermektedir?*

Gerçekçiliği elbette maddecilik anlamında kullanıyorum. Ben toplumcu dünya görüşüne kendince bağlı bir kişi olarak gerçeklerden yalnızca insan gerçeğini anlıyorum, yaşayan insanın, maddesel dünyada yaşayan insanın gerçeğini anlıyorum. Benim bağlı olduğum dünya görüşüne göre madde dünyası dışında herhangi bir ruhsal dünya yoktur ve bireysellik hiç bir zaman toplumsallık karşısında ayrıcalık olmak ya da özel bir yer tutmak anlamına gelmez. Buna göre bireysellik toplumsallıkla kullanılmıştır ve güçlü bir birey olmanın yolu tam anlamında toplumsal olabilen geç. Tüm insan bilgisi toplumsal-tarihsel boyut içinde anlam kazanır, bu yüzden tüm bilimler bu boyut içinde ortak bir yapı gösterirler. Matematik de, sanat da, hekimlik de insan yaşamının tarihsel-toplumsal akışı içinde var olmuştur, bunları birbirinden ayrı, tarihten ve toplumdan soyut alanlar olarak görmek yanlışla düşmek olur.

• *Kitabınızda yeni okuyuşlarınızda eksikliğini duyduğunuz yanlar oldu mu?*

Bütün bir düşünce tarihini anlatmaya çalışan bir kitap daha başlangıçta eksiklikleri göze almakla yazılabilir. Bir el kitabının her şeyi kapsamaması düşünülmez, temel olanı kapsamaması düşünülebilir. Yoksa kırk ciltlik bir düşünce tarihi kitabı da eksiklerle dolu olacaktır. Bu

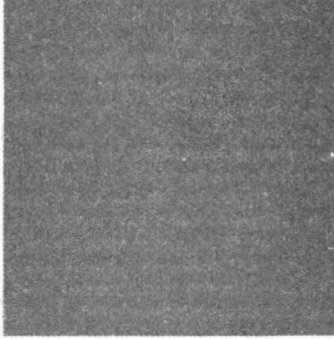
rada önemli olan okuyucuya geniş bir araştırma için ipuçları verebilmektir. Benim kitabım bir ders kitabıdır. Örneğin Pers uygarlığında gömütün tapınaktan daha önemli olduğunu bildirir ama Pers gömütlerinin boyutlarını veremeyi düşünmez. El kitabı yazarken en önemli şey neyi içleyip neyi dışlayacağımızı çok iyi bilmektir. Burada seçmenin başlıca koşulu da bizim dünya görüşümüzün gerekleri olacaktır. Bir yazar Sokrates'in düşünme yöntemini çokca önemserken bir başka yazar daha çok onun yaşamını önemseyebilir. Ben toplumcu dünya görüşüne bağlı bir kişi olmasaydım, elbette ölçülerim değişik olacaktı. Önemli olan her açıdan bakılabilmek değil, belli bir açıdan, belirgin bir açıdan bakılabilmektir. Bir düşünce tarihi yazarken, kendi dünya görüşünüze bağlı kişileri alıp öbürlerini yok saymak gibi çocukça bir tutum içine giremezsiniz. Değişiklik bakışınızdadır, yargılarınızdadır, size ya da uzak olan düşünürleri ya da uzak olan düşünürleri yakınlıklarının ve uzaklıklarının nedenlerini göstererek yansıtabilmektedir. Yoksa ben Platon'u sevmiyorum, çünkü bu adam ülkücüdür diye bir görüşle onu kitabın dışında bırakmak hiçbir bilim anlayışına sığmaz. Ben bu kitabı yazarken otoritelerin görüşlerine başvurudum. Bu bir alçakgönüllülük olayı değil, tam anlamında bir bilim olayıdır. Her bilimsel çalışma otoritelere başvurularak yapılır. Bu yüzden böylesi bir çalışmada kendiliğinden konuşmuş bilgilere yer yoktur. Benim yapıta katkı, her bilimsel çalışmada olduğu gibi, yorumlarla ilgilidir. Platon'u kendime göre değiştirerek anlatamam, ya yanlış olur, ama ona kendimce yorumlar getirebilirim, bu da benden beklenen bir şeydir.

• *Yayımlanan kitabınızda düşüncenin gelişimini Rönesans'a kadar inceliyorsunuz. kitabınız düşüncenin kaynaklarını açıklamak yönünden yeterli. Ancak kaynakların incelenmesi bize daha sonraki gelişmelerin önemli duyuruyor. Rönesans'dan sonrasıyla ilgili bir çalışmanız olacak mı?*

Şimdi ikinci bölümle ilgili çalışmalarını sürdürmekteyim. Yeniden Ortaçağ'ın ya da feodal düzenin yıkılmasının koşullarını inceleyerek başladım işe. Rönesans'ı yaratan koşulları ele aldım. Böylece yeniden uzun ve yorucu bir çalışma sürecine girdim. İkinci bölüm elbette daha gelişmiş bir dünyanın yansıması olmakla daha geniş ve daha kapsamlı olacak. Diyelim bir XVII. yüzyıl düşüncesinden söz ederken Descartes'ı uzun uzun anlatmak zorunda kalacağım, bu arada Leibniz'i de Spinoza'yı da uzun uzun anlatmak zorunda kalacağım, ayrıca klasik düşünceyi, örneğin bir Molière'i de anlatmak zorunda kalacağım. Bütün bunlar çok kapsamlı bir iş karşısında olduğumu duyuruyor. Bilmiyorum, bu ikinci dönem tek bir ciltte bitirebilecek miyim? Hiç bir gerekliyi dışta tutmadan, buna karşılık çok ayrıntılı sayılabilecek şeyleri dışa çıkararak sürdüreceğim çalışmamı. Madem ki bir düşünce tarihi yazma serüvenine girdim, öyleyse işi bugüne kadar getirip bağlamakla yükümlüyüm. Yoksa yaptığım iş yarım kalmış olacak. Gerçekte bu tür çalışmalar toplu çalışma olarak yapılabilir çok daha iyi olur, bir kişinin omuzlarına yüklenen yük azalır. Ne yapalım ki benim koşullarım buna uygun değil. Ayrıca ülkemizde toplu çalışma yapmanın çeşitli zorlukları var. Sanırım bu yeni evredeki çalışmalar bir yıl ya da biraz daha geç bir süre sonra okur karşısına çıkar. Ben de böylece kültür yaşamımıza küçük bir hizmette bulunmanın bütünsel mutluluğunu yaşarım. İstiyorum ki bu kitap tamamlanınca hiç değilse düşünce tarihinin önemli adları toplumsal-tarihsel koşulları içinde birazcık tanınmış olsun. Teşekkür ederim.

1980'ler Türkiye'sinde Toplumsal Kültür Sorunlarımız

Refik Zerengil

Kültür sözcüğü üretimde iyiden iyiyi kabuğuna çekilmişken, toplum yaşamında çeşitlenmiş ve birçok ülkede maddi üretimden soyutlanarak idealistleştirilmiştir.

İnsanlık tarihinin verimli bir anındaki kültürel bütünlük, kendinden önceki tüm birikiminin devamıdır (sonrasıdır).

Kültür sorunlarına eğilmeyi amaçlayan bir yayınevinin aylık yayınında kültür konusuna değinmek kolay iş değil. Her şeyden önce, kültür sözcüğü ve onun kapsadığı alan ya da içerdiği değişik kavramlar, bu konuda yazı yazmaya niyetlenen pek çok kişiyi sanırım ki, büyük bir dikkate zorluyor. Biz yazımızın bu birinci bölümünde kültür sorunlarına yönelik toplu bir yaklaşımda bulunacağız.

KÜLTÜR, KÜLTÜR DEDİKLERİ.

İnsan topluluklarının göçebelikten kurtulup toprağa yerleşmesi ile ilk kez toprağın işlenmesi'ni, yani tarımı simgeleyen bu latin kökenli sözcük, günümüzde oldukça değişik bir kavrama varmış durumda. Kültür başlangıçta maddi üretime değgin bir sözcük olarak kullanıldığı halde, bugün varılan noktada o ilk anlam sadece tarımda, hayvancılık ve balıkçılıkta ya da kimi organik besin maddelerinden yeni besin maddeleri elde etmek için üretimde başvurulan Fermentasyon yöntemlerinde, özgül bir teknik terim haline gelmiş. Alegorik bir benzetmeyle söyleyecek olursak, burjuva toplumundaki birçok yabancılaşmaya kültür sözcüğü de ayak uydurmuş ve adeta kendi kökenine - üretime - yabancılaşarak, bir üstyapı deyimi olmuş çıkmış.

Üstyapıda da kültür sözcüğünün rahat bırakmamışlar, ona değişik anlam ve kapsamdaki kavramları yansıtmaya görevi vermişler. Kimimiz için kültür sözcüğü sadece saygıdeğerdir ve övgüyü, olumluluğu içerir. Örneğin "kültürlü insan" deriz ve "üç dil biliyor" diye ekleriz, her yabancı dil bilen insanı sözcüğün olumlu ve saygıdeğer anlamında bile "kültürlü" sayamayacağımız, kültür diye öykündüğünüz şeyden nasibini almamış, hayatında doğru dürüst okuduğu "kültür kitabı sayısı" (her ne demekse) iki elin parmaklarını bile geçmeyen Zat-ı muhteremden bellidir. Ya da kültür sözcüğü gene olumlu anlamda mutlaklaştırıldığı için "genel kültür" diye bir deyim icad edilmiş. Yerkabuğunun en alçak noktasının Emden, en yüksek noktasının Everest olduğu-

nu bilen, veya bilmem hangi kentin bilmem hangi ülkenin başkenti olduğunu şıppadak söyleyerek, televizyondaki yarışmayı birlikte izlediği kişilere caka satan da, çoğumuz için kültürdür.

Sadece o kadar mı? 1956'da Macarları yendiğimiz maçta gollerimizi kimlerin attığını bilememizin de "spor kültürü" çok mu çok genişler. Ama o kişi, "Aaah, aah, neydi o günler, artık Lefter gibi, Metin gibi futbolcular yetişmiyor ki" diyerek yakınırmış; sporun toplumsal yanını, kitlelere tekniğiyle, eğitimiyle mal olmasını hiç mi hiç düşünmemiş, ne beis! Macarlara atılan gollerimizi, Yaşar Doğu'nun hangi finallerde hangi rakiplerini kaç saniyede yendiğini bilmesi, ya da atletizmde gelmiş geçmiş tek Olimpiyat madalyamızı kimin, ne zaman kazandığını aminsaması ona "engin bir spor kültürü" yakıştırmamız için yeter de artur bile.

Yani uzun sözün kısası, ülkemizde onbinlerce yarı aydının "genel kültürü", yüzbinlerce spor meraklısının "spor kültürü" vardır. Devlet radyosuna eski yemek tarifleri yazan yaşlılarımızın "eskiden öyle tartıp ölçerek yemek filan yapmak yoktu, el ayanı, göz kararı ile yemekler pişirilirdi; hatta bir keresinde Sultan Abdülaziz açılarını Fransa'ya birlikte götürmüş de, III. Napolyon çok sevdiği yemeğin tarifini aldatmalarının yaygınca hoşgörülmesi, ya da erkeğin "namus uğruna" cinayet işlemesi de bir kültürdür. Kendileri nacizane "sanatçı" diye tanıtılan ve gerçekten de hangi meslekte "icra-i zenaat eyledikleri" pek de belli olan pahalı gözdelelerin çıplak resimleriyle dolu haftalık magazın dergilerinin toplam milyonu aşan tiraj yapmaları da bir kültür sorunudur. Yeşilçam'ın vurdulu kirdili, bol kal-

çalı filmleri, ya da Holywood'dan, Cine Cita'dan, Honkong'dan gelmiş seks, karate şiddet ve korku filmleri de bir kültürdür. Yeşilçam gediklilerinin on milyonlarca liralık pahalı fotoroman prodüksiyonlarına gitmeleri de bir kültürdür. Amerika'dan Türkiye'ye kadar yüz milyonlarca insanı her hafta televizyon başına çeken Dallas dizisinde Sue Ellen'in çocuğunun babasının kimliğine ya da J.R.'ın kimle yattığına duyulan ilgi de bir kültürdür. Efkâr dağıtmak için gittiği meyhanede Ferdi Tayfur'la daha bir efkârlanan insanlarımızın kederi de, Kibariye'nin kasetleriyle kendinden geçen genç kızımızın beğenisi de bir kültürdür. Futbol maçlarında trans haline gelmişçesine kendinden geçen, "İ... Hakem" diye, "Kansızlar" diye haykırarak deşarj olan, ya da kendi toplumsal ezikliğini tuttuğu takımın başarısında gidererek "En Büyük... Başka Büyük Yok" diye gönenmekle ruhsal bir doyum sağlayan yurttaşımızın "kitle psikolojisi" de bir kültürdür. vb...vb.

Görüldüğü gibi kültür sözcüğü üretimde iyiden kabuğuna çekilmişken, toplum yaşamında çeşitlenmiş ve birçok ülkede maddi üretimden soyutlanarak idealistleştirilmiştir.

Hele hele, "genel kültür", "Klasik kültür", "emperyalist kültür", "toplumsal kültür", "ulusal kültür", "tarihsel kültür", "halk kültürü", "burjuva kültürü", "müzik kültürü", "kültür ve edebiyat", "sanat ve kültür" ve daha nice nice kültürle başlayan, kültürle biten terim çeşitlemelerinin çoğu kez yanyana, bazen iç içe kullanıldığı günümüzde kültür konusunda yazı yazmak için, gördüğünüz gibi, insan bir hayli zorlanıyor, bu yüzden de bir türlü "sadece gelemeyip" konuya girişi uzatıyor.

Hemen söylemek gerekir ki, bu yazı dizisi kültür konusunda kısmen varolan kavram ve terim kargaşasına son vermek gibi çapını aşan bir iddia taşıyor. Çünkü böylesi zor bir iş, ne sadece bir veya birkaç kişinin - ya da dergi veya kitabın üstesinden gelebileceği kadar kolaydır, ne de bugünden yarına konunun beraklık kazanabilmesi olasıdır. Ülkemizin düşün yaşamındaki gelişmelerle, yazan, okuyan, tartışan, kıscacası düşünen herkesin üretken çabalarıyla kültür konusunda henüz yerine oturmamış bazı terimlendirmeler ait oldukları doğru kavramları zamanla bulacaklardır.

Bu yazı dizisi kültür sözcüğünün nispeten geniş anlamında kullandığımız **toplum kültürü**, ya da **toplumsal kültür** adını verebileceğimiz soruna toplu bir yaklaşımda bulunma çabasını yansıtır. Dünyamızın içinde bulunduğu bugünkü evrede ve ülkemiz somutunda ideolojik biçimlenmeleriyle, değer yargıları, anlayışlarıyla, algılamalarıyla, davranış biçimleriyle, sosyal psikolojileriyle, geleneksel motifleriyle toplumsal kültürümüze eğilmek amacını taşır.

Yazımız, çoğunluğu yapılmış gözlemlerin,

yazılmış çizilmiş, sanat, edebiyat ürünlerine, düşünsel yazılara, yapıtlara yansıtılmış saptamaları olabildiğince derli toplu bir biçimde ele almaya çalışacak; kültürle planda toplumumuzun bugünkü kesitinin fotoğrafını çekerek, önemli noktaların altını çizerek. Bu toplu yaklaşım denemesi, yayınevi okurlarınca da beklenecek olan değişik ve çok yönlü çalışmaların bir tanesi olarak, ancak bu yayınlar bütünlüğü içinde bir çaba niteliği taşıyacak.

KÜLTÜR TANIMININ GENİŞ İÇERİSİ

Yukarıda da değindiğimiz gibi kültür sözcüğü niteleme sıfatlarıyla birlikte ya da isim tamlamaları halinde özgül anlamlarda kullanıldığında belli (spesifik) kavramları yansıtır, ya da kendisi bir niteleme sıfatı olarak gene böyle tekil (münferit) anlamlar kazanabilir.

Ama bu sözcük sıfatsız, tamlamasız, takı-sız, tek başına, özgül ve tekil anlamlarının çok ötesinde geniş bir içeriğe sahiptir; sözcüğün en geniş anlamında birçok kavramı, olguyu, bileşeni kategorik olarak ifade eder.

Konuşma dilinde çoğu zaman kültür sözcüğünün hep özgül ve tekil kullanışları gerektiğinden, ya da onun maddi yanı (maddi'likle olan sıkı bağlantısı) zaman zaman unutulabildiğinden, daha da önemlisi bilimsel olmayan kültür tanımlamaları ve kullanışları yaygın bulunduğundan, **sözcüğün en geniş anlamında** kültür'ün geniş kapsamının içerdiği öğeleri burada vurgulamak yararlı olacak.

İlkel insan topluluklarının gelişme evriminde **ilkinci toplumsal** işbölümü denilen evre, insanların toprağa yerleşmeleri, yani toprağı işleme başlamalarıdır. Böylece doğal bulduğu bitkileri alıp tüketen insanoglu, o bitkileri kendi kontrolü altına almayı, onları kendi eylemiyle üretmeye başlamıştır. Bu ise toprağın işlenmesi, ekilmesi ve yetiştirilmesi ürünün toplanması, yani **tarım** demektir. İnsanın toprak üzerindeki bu bilinçli faaliyeti daha sonraları **cultivatus** sözcüğüyle ifade edilmiş ve özen gösterme anlamına gelen *colere*'den türeyen bir terim olarak **cultura**, tarım'ı temsil etmiştir.

Zamanla, diğer birçok batı diline de giren kültür sözcüğü bu ilk anlamından uzaklaşarak kişinin bilgi, görüşi yetenek ve becerisinin eğitim yoluyla geliştirilmesi anlamında kullanılmış, **ell'e** özgül bir terim olmuştur.

Yüzyıllar sonra, feodal toplumun bağrında kapitalizm yeşermeye başlayınca, burjuvazi feodaliteye karşı verdiği mücadelede, aristokrasinin tekelindeki kültür sözcüğünü de nispeten değişik bir anlamda kullanmaya başlamış, kültürü kısmen insanın bilinçli eylemine dönük bir kavrama yöneltmiş, insanın **gelişme ve geliştirme amacıyla** çevresine ve kendisine yaptığı katkılarının tümüne birden ama özellikle onun **zihinsel faaliyetine** kültür demiştir.

Bugünkü bilimsel kültür kavramı ise, maddi ve manevi tüm öğeleriyle -malolan maddi temelin içerilmesi ve vurgulanmasıyla- doğru kapsamına ulaşmıştır.

Bilimsel öğretisi ışığında kültür kavramını irdeleyecek olursak, şu belli başlı noktaları mutlaka göz önünde tutmalıyız:

- Her şeyden önce kültür bir **tarihsel fenomendir**, bir başka deyişle, insanlık tarihi boyunca insan tarafından (yani insan toplumu tarafından) yaratılmış olan **maddi ve manevi değerler** bütünüdür.

- Bu bütünlük, tarihin hiçbir noktasında donmuş ve statik kalmış değildir. Her şey gibi kültür de bir süreklilik halindedir. İnsanlık tarihinin verili bir anındaki kültürel bütünlük, kendinden önceki tüm birikimin devamıdır (sonrasidir), aynı zamanda kendinden sonrasıyla bütünleşen bir basamaktır; kendinden ön-

ce insanlık tarafından yaratılmış tüm maddi-manevi değerlerin özütlenmesi, onlardan yararlanılması ve onların içine katılan yenilerle gelecek kuşaklara devredilmesi.

- Şu halde kültürün asıl belirleyicisi **üretimin maddi doğasıdır**. İnsanlığın veriminde (doğaya karşı veredigiği evrensel mücadelede) edindiği olduğu teknoloji, araç-gereç, üretim deneyimi, öbür tüm maddi zenginlikler, **değerler** kültür'ün **maddi bileşeni**'dir.

- Öte yandan, bilim, eğitim, sanat, edebiyat, hukuk, felsefe, ahlak, politika, değer yargıları vb.'den oluşan değerler bütünü de **kültürün manevi bileşeni**'dir. Bu bileşen esas olarak maddi koşullar (maddi temel) tarafından belirlenmekle birlikte, bu belirlenme hemen-cecik gerçekleşmez. Maddi temelde meydana gelen değişiklik manevi alana göreceli olarak geç yansır.

- İnsanın diğer yaratıklardan asıl farkı **bilinçli eylemde** ise; kültür, işte bu bilinçli eylemin bir sonucudur. İnsanın bilinçli eylemi, onun doğayı değiştirme, doğayı kontrol etme, doğayı kendine bağli kılma çabasıdır; bu ise somut ifadesini üretimde bulur. Bir başka deyişle, "insanoğlu doğayı bulduğu gibi bırakmaz, değiştirir" sözü, "insanoğlu doğayı bilinçli olarak üretir" şeklinde de ifade edilebilir.

- İnsanın bilinci ise elbet soyut bir şey değildir. İnsan dış dünyayı maddi birer organizma olan beş duyusu tarafından başlatılan fiziksel süreçlerle algılamaya başlar, bunları genelleştirir, hareket halinde bulunan şeylerin işleviyle zihinsel süreçlere dönüştürür. Bilgiye dönüşen ve düşünce üreten bu süreçler daha önce edinilmiş deneyimleri de bilgi halinde taşıyarak. Zihinsel süreçler sonucunda varılan, insanoğlu yeniden hayata uygular, eyleme geçirir. İşte bu bilinçli faaliyet tek tek tekil insanlar ve dolayısıyla, tüm insanlık toplumunda ilk günden beri süregelen ve giderek gelişen topyekün bir süreçtir. Yani insanın bilinçli eylemi bireysel bir olgu değildir, **toplumsal bir fenomendir**. Çünkü üretimin maddi doğası insanların toplu birimler halinde yaşama-larını zorunlu kılmıştır.

- İşte insanlar topluluk halinde yaşadıkları için, sağlanan kazanımlar da **toplula** elde edilmiştir.

- İnsanların bilinçli eylemi ancak topluluk halinde mümkün olduğundan, insanlar arasındaki ilişkiler, sadece çalışıp üretmek ve üret-tiğini tüketmek ile sınırlı olmayıp, topluluk içinde sadece teknoloji ve maddi ürünler ya da üretime değgin deneyler değil, **aynı zaman-da** topluluk halinde yaşamının getirdiği birtakım değer yargıları, ahlak anlayışı, hukuk, felsefe, sanat, eğitim, edebiyat gibi alanlar, il-giler, çabalar ve bu alanlarda edinilen ürün-ler, kazanımlar vardır.

- Şu halde, yukarıda vurguladığımız "kültürün temeli üretimin maddi doğasıdır" sözünü bir başka olguyla bütünlememiz gerekir; "kültür insanların toplu halde bulunmalarının da türevi olan bir fenomendir" dersek onun içerdiği maddi ve manevi değerler bütünü'nün temelinin daha iyi ifade etmiş oluruz.

- Buradan bir başka önemli maddi gerçekliğe varırız: Madem ki, kültür toplumsal bir olgudur, şu halde o topluluk içinde yaşayan insanların arasındaki maddi ilişkiler, yani o toplumun sosyo-ekonomik formasyonu (üretim tarzı) maddi üretimin o toplumda somutlandığı maddi temel olarak kültürü belirler. Aşağıda "toplum kültürü" konusunda vurgulayacağımız gibi, verili bir anda baktığımız kültüre ve verili anın, o verili toplumun sosyo-ekonomik kuruluşunu göz önüne almadan kültürün özünü ve içeriğini yeterince kavrayama-

yız.

- Ve nihayet kültürün bilimsel tanımını derinleştiren yetkin bir alıntıyla sözü bağlayacak olursak; bilimsel kültür kavramı, insanların "her faaliyet alanını ve bu alanlardan çıkan maddi ve manevi ürünleri, kendini bu faaliyet içinde geliştiren ve bu faaliyet içinde nesneleştiren insanın yaratıcı yeteneklerinin bir ifadesi ve ölçütü sayarak, insanın manevi çalışmalarına ve kazanımlarına konan her türlü sınırı aşmıştır. Maddi ve manevi ürünler, her ne kadar kültürün önemli bir ögesi iseler de, kültür yalnızca bu öğelerin basit bir bütününden ibaret olmayıp, insanların yaratıcı güçlerinin tarihsel gelişim düzeyleri ile içinde bu yaratıcı güçlerin ortaya çıkıp geliştiği toplumsal biçimleri ve bu yaratıcı güçlerin hem maddileşmesi, hem de ifadesi olan maddi ve manevi kazanımlar arasındaki karşılıklı etki sürecidir.

Kültürün temel içeriği, insan yeteneklerinin, becerilerinin ve yetilerinin ortaya konup, her yanıyla geliştirilmesi, insanı, doğanın ve toplumsal yaşam sürecinin, bilinçli olarak denetlemesini sağlayan varlık güçlerinin serpilip olgunlaştırılmasıdır. Bu nedenle gerek maddi üretim alanındaki emekçiler, gerekse bilim, sanat, eğitim vb. çeşitli alanlarda çalışanlar kısacası çalışan insanların tümü kültürün yaratıcılarıdır." (Felsefe Sözlüğü, M.Buhr-A.Kosing, sf. 159, Konuk Y. İst.1976)

Nitekim bu yazıda da özellikle öne çıkartacağımız en önemli noktayı -yazının yazılış amacını- asıl mesajını bir cümleyle özetleyecek olursak: **Kültürün yaratıcısı insandır, taşıyıcısı insandır, yaşatıcısı da daima insan olacaktır...** ve en yetkin, en özlü ifadesiyle **kültür "insanın özü'nü oluşturan güçlerin ortaya çıkışlarının (özgürlüşme çabalarının)" ölçütü**dür.

TOPLUM KÜLTÜRÜNÜ BELİRLEYEN ETKENLER

Türkiye'nin yaşamakta olduğu hızlı toplumsal değişimler hiç kuşkusuz kendisini kültürel alanda da göstermiş ve toplum kültürü üzerinde derin etkiler yapmıştır.

Ülkemizin toplumsal kültürü üzerindeki etkileri incelerken, bu etkileri her toplum için geçerli olan genel kategoriler ışığında ele almamız gerekir. Bu nedenle kültürel biçimlenme konusundaki bir incelemeye anahtar nite-liği taşıyacak genel doğruları yukarıdaki en genel tanımdan yola çıkarak burada somutlamak yerinde olacak.

Verili bir anda herhangi bir toplumun kültürel yapısını belirleyen öğeleri -basite indirgerek- şöyle sıralayabiliriz:

- Kültürün asıl belirleyicisi, bilindiği gibi, o toplumun alt yapısını oluşturan üretim tarzıdır, toplumun sosyo-ekonomik formasyonudur.

- Bir toplumdaki üretim araçlarının sahipliği, bilimsel deyimle egemen üretim ilişkileri ile o toplumun üretici güçleri arasındaki bağın kendisi, toplumsal kültürü belirleyen temeldir.

- Tanımı daha da açacak olursak: İnsanlar üretim süreci içinde birbirleriyle çeşitli ilişkilere girerler. Bu ilişkileri belirleyen esas, o insanların -toplumsal grupları- üretim araçları arasındaki konumlarıdır; bir başka deyişle, üretim araçlarının mülkiyetidir. İşte bu nokta, toplumda insanlar arasındaki tüm ilişkileri -hem üretim hem de üleşim planında- belirler. Başka bir deyişle, mülkiyet ilişkileri bir toplumun maddi üretim tarzının (sosyo-ekonomik formasyonunun) belirleyicisi olduğu için doğaldır ki, o toplumsal yapıyı insanların birbirleriyle ve üretim araçlarıyla olan

ilişkilerini- biçimlendirir.

• Kültür olgusu ise ancak bu maddi temel üzerinde yükselir, ondan bağımsız olamaz.

• Toplumda hakim olan üretim ilişkileri, kuşkusuz ki, hakim bir düşünsel sistemi (ideolojiyi) de beraberinde getirir. Bu hakim düşünsel sistem, toplumsal kültürü de kendi doğrultusunda etkiler, biçimlendirmeye ve yönlendirmeye çalışır.

• Kapitalist veya prekapitalist toplumlarda asloian üretim araçları aidiyetinin toplumsal değil, bireysel (özel) niteliğidir. Bu nedenle bu tür toplumlarda bir sosyo-ekonomik formasyondan bir sonrakine geçildiğinde yeni üretim ilişkileri -ve onun ideolojisi- baskın olmakla birlikte, eski'nin kalıntıları sürer. Dolayısıyla aynı anda bir'den fazla üretim tarzı belli bir dönem yanyana bulunabilir. Bunlardan en son -en ileri- olan asıl belirleyici olmakla birlikte, diğerleri giderek tümüyle göçüp yok olana kadar varlıklarını sürdürürler. (Örneğin kimi Afrika ülkelerinde sömürge statüsünden çıkışta, kapitalist, prekapitalist ve pre-feodal ilişkilerin yanyana bulunabildiğini, ama buna karşılık batı'nın ileri kapitalist ülkelerinde kapitalist ilişkilerden başka hiçbir üretim ilişkisinin bulunmadığını biliyoruz.)

• Şu halde, her toplumda mutlaka tek ideoloji bulunur diye düşünmek doğru değildir. Birçok kapitalist toplum feodaliteyi sadece alt yapıda değil, üst yapıda da tümüyle tasfiye ederek modern bir kapitalist toplum haline gelinceye kadar esas belirleyici olan kapitalist ideolojinin yanı sıra, feodal ideoloji de giderek azalan ölçülerde varlık ya da etkilerini sürdürmüştür.

Bu durum özellikle kültür alanında daha belirgindir. Çünkü biliyoruz ki, kültür, altyapıdaki değişmeden en geç etkilenen üstyapı ögesidir. bir başka deyişle bir ülkede feodal üretim tarzı tümüyle tasfiye edilmiş, ancak birtakım önemsiz kalıntılar haline indirgenmiş olsa bile, göçmüş ve silinmiş olan feodal üretim tarzının ve feodal ideolojinin kültür üzerindeki etkileri -giderek azalsa bile- uzunca bir zaman sürer. Özellikle kırsal kesimde geniş yığınların geleneklerini, değer yargılarını, anlayışlarını, kısıacası toplumsal kültürlerini uzun yıllar etkiler. Hatta kırlardan koparak -toprakdan bağımsızlaşarak- kentlere göçmüş ve işçileşme sürecine girmiş pek çok çalışanın üzerinde de feodal değer yargıları bir süre varlığını korur, ama kuşaktan kuşağa onlar da yok olur.

• Aynı şekilde bir toplumdaki değişik sosyal grupların üretim araçları karşısındaki konumlarına göre farklı değer yargıları, dünya görüşleri, toplumsal psikolojileri vardır. Toplumun bütünsel kültürü, resmi ideolojinin yanı sıra bu ideolojik-kültürel öğeleri de içerir.

• Toplumsal kültürü maddi yapıda -üretim sürecinde- belirleyen diğer bir öğe teknolojidir. Özellikle bilimsel ve teknolojik devrimle birlikte bilimin -ve dolayısıyla teknolojinin- bizi zatihi bir üretici güç haline geldiği günümüzde bu olgu çok daha belirgindir. Örneğin kırsal tarla sürme ve toprakla -veya traktörle- tarla süren bir köylüye günümüzün modern teknolojisinde binlerce kişilik bir fabrikada en karmaşık makineleri kullanan, ya da diyelim ki, bir elektronik montajda çalışan işçinin kültürü aynı değildir. İşte o elektronik cihazları üreten ve kullanan işçiler ve ara katmanlar toplumda çoğunluğa geçtikçe, köyde tarla süren köylü azınlığa dönüştükçe, toplumun genel olarak kültürel yapısı da kuşkusuz değişikliğe uğrayacaktır. Hatta dahası da, o köylü gene köyünde tarla sürmeye devam etse bile, kendi köy evinde ocağın gazına, ondan da bütan-gaz ocağına geçecek, ya da gelişen ulaşım teknolojisiyle en yakın kasabaya, çevredeki kente sık

sık gidip-gelme olanağına kavuşacaktır. Ya da, askerlik yıllarında eskaza bir-iki büyük kent görmekten öte kendine en yakın kasabadan veya küçük kentten başka pencere açılmamış olan aynı köylü köydeki kütüphane televizyon gelmesiyle birlikte her akşam televizyon seyrederek olacaktır. Böylece gördüğü birkaç kent ve kasaba dışında, ya da asker ocağında, kasaba sinemasında seyrettiği filmlerin ötesinde televizyon ekranında bambaşka şeylere, olaylara, verilere, bilgilere ve değer yargılarına tanık olacaktır. Bambaşka yaşam tarzları, kendi alışageldiğinden çok farklı kültürler bir anda onun dünyasına girecektir. Bunlar da -üretim ilişkilerinin ve resmi ideolojinin ötesinde teknolojik gelişmenin esas olarak kentlerde, fakat aynı zamanda ırak köylerde bile, yani tüm toplumsal kültür üzerindeki yansımalarını oluşturacaktır. Kuşkusuz ki, o, ekranında kendisine neyin, nasıl sunulduğu, nelerin edinildiğine bağlı olarak teknolojik bir bulgu olan televizyonun olumlu veya olumsuz etkilerini yaşayacaktır. Ama sonuç olarak onun kültürel yapısı teknolojik bir araç sayesinde etkilenmiş olacaktır.

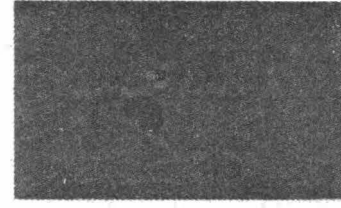
• Bütün bunlardan varacağımız nokta, toplumun kültürel yaşamını asıl belirleyen temelini üretimini maddi doğası olduğudur.

• Kültür üzerindeki etkenler, kuşkusuz ki, bu kadarla sınırlı değildir. İncelediğimiz bir toplumun tarihsel, geleneksel -ve günümüzde- ulusal- birtakım özgüllükleri de kültürel yapı üzerindeki diğer bir önemli etkidir. Elbette

Prusya modeliyle- tasfiyeye yönelmiş, ulusal birliği militarist yoldan sağlamış bulunan Almanya'nın bugünkü kapitalist devamı F.Almanya-başka tarihsel faktörlerin yanı sıra- genelde aynı (kapitalist) fakat özelde (ulusal'da) farklı iki toplumsal kültür yapısına sahip durumdadır. Bu örnek aynı zamanda şu gerçekliği de gösterir: resmi ideolojinin sınıfsal karakteri aynı olan iki toplum arasında genel değil, ama özel bakımdan kültür farklılaşmaları varolabilmektedir. Fransa'daki burjuva devrimine güçlü yığınsal katılım, toplumun geniş bir burjuva demokrasisi ile biçimlenebilmesini sağlayabilmiştir. Böylece, Nazi'lerin çılgınlığına bir toplumsal isteri biçiminde kendisini kaptırmış Alman toplumu ile Nazi'lerin işgaline kahramanca bir topyekûn direnişle karşı koyabilmiş Fransız toplumu arasındaki farkı ararken, burjuva çağındaki bu ulusal farklılaşmaları ve kültürel özgülleri de göz önüne almak gerekir. (Ne var ki, son çözümlemede üretim tarzının ve egemen resmi ideolojinin belirleyiciliği esas olduğu içindir ki, dün Ceza-yir'de, Sahra'da, Fransız emperyalizminin lejyon mezarlarını, bugün Zaire'de, Çad'da Fransız askerlerinin varlığını içine sindiren de gene aynı Fransız toplumdur.)

• Her bir ülkenin kültürel biçimlenmesindeki bu özgül etkenler dışında, dünya çapındaki evrensel etkenlerin de tek tek toplumların kültürel yapısı üzerinde rolü bulunur. Günümüz dünyasında bu etkimeyi uluslararası etkiler diye nitelenebilir.

Bir toplumdaki değişik sosyal grupların üretim araçları karşısındaki konumlarına göre, farklı değer yargıları, dünya görüşleri, toplumsal psikolojileri vardır.

bu faktör hiçbir zaman altyapının asıl belirleyiciliğini aşamaz, onun yanında ikincil bir konumda kalır; ama gene de tarihsel ve ulusal özgüllükler kültürel biçimlenmede rol oynar. Örneğin her ikisi de orta gelişkinlik düzeyinde birer ülke olan ve üstelik de coğrafi bakımdan yanyana duran, geçmiş tarihte aynı topraklar üzerinde zaman zaman yanyana yaşamış bulunan topraklulardan bugüne dek uzanmış Türkiye ve Yunanistan arasında toplumsal kültür bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Tarihsel süreçte ıslamîyet bakımından Türkiye, doğu kültürüyle ve ıslamîyetle biçimlenirken; Yunanistan, kökeninde kendisinin önemli payı yatan batı kültürüyle ve hristiyanlıkla yoğrulmuştur.

Tarihsel planda doğu ve batı kültürü gibi, ya da ıslamîyet ve hristiyanlık gibi farklı kültürel süreçlerin sözkonusu olmadığı durumda bile toplumsal kültürlerde farklılaşmalar bulunur. Örneğin B.Avrupa'nın iki önemli toplumu F.Almanya ile Fransa'ya bakalım: aynı sosyo-ekonomik formasyon, birbirine çok yakın gelişkinlik düzeyi, aynı batı kültürü, -mezhep farklılıkları dışında- aynı dinsel köken gibi benzerliklere ve yakınlıklara rağmen, iki toplum kültürel bakımdan, değer yargıları ve ulusal kültür özellikleri açısından farklıdır.

Tarihin en görkemli burjuva devrimini güçlü bir halk katılımıyla gerçekleştirmiş ve feodaliteyi -aristokrasi ile ruhban sınıfını radikal bir şekilde tasfiye etmiş Fransa ile, burjuva devrimine bir anlamda "Fransa'nın ihraç etmesiyle" geçmiş, feodaliteyi barışçıl yoldan -

Uluslararası etkilerin esas belirleyicisi incelenen toplumun sosyo-ekonomik formasyonunun uluslararası bağlarıdır. Çağımızda iki uluslararası sistem yanyana yaşamaktadır. Üikenin sosyo-ekonomik sistemi hangisiyse, o toplumun kültürel yapısı, sözkonusu ülkenin dahil bulunduğu uluslararası sistemin evrensel etkilerini de taşır.

Uluslararası plandaki esas etken bu sisteme değinevrensel öğe olmakla birlikte, özellikle kitle haberleşme araçlarının böylesine geliştiği günümüzde ve iki büyük dünya sistemi arasındaki mücadelenin sürüp gittiği, uluslararası yaşamın bütün boyutlarını etkilediği çağımızda, dünyanın yaşanılmakta olan evrensellikte tek ülkelerin toplumsal kültürüne belirli ölçülerde etkimde bulunur.

• Ve son olarak gene evrensel planda, insanlığın başlangıçtan bu yana yaşadığı üretim süreci (insanoğlu'nun doğaya karşı verdiği mücadelenin akışı) içinde, tüm insanlığın edindiği olduğu bilgiler, deneyimler ve bu maddi zemin üzerinde oluşmuş kültürel birikim az veya çok, her toplumun kültürünü etkileyen bir başka evrensel faktördür.

Yazımıza giriş niteliğinde özetlediğimiz bu genel doğruların her biri başı başına ele alınacak ve derinlemesine işlenecek ayrı birer yazı konusudur. Birinci amacı dünyamızın ve ülkemizin kültür sorunlarına eğilmek olan bir yayında, inanıyorum ki, bilim adamlarımız, kültür uzmanlarımız ilgili kuramsal konuları ayrıntılı olarak işleyeceklerdir, gene bu alanda bilimsel çevirilere yer verilecektir. Bu ne-

denle, ben burada bu kısa özetleme ile yetinip, konuyu dağıtmadan ülkemizin toplumsal kültürünü etkileyen öğelere geçmek istiyorum.

TOPLUM KÜLTÜRÜMÜZDEKİ FEODAL MOTİFLER

İkinci dünya savaşından bu yana yaşamış olduğu hızlı toplumsal değişiklikler, ülkemizin bugünkü kültürel biçimleniş üzerinde güçlü etkiler yapmıştır, yapmaktadır. Bu nedenle, yazımızda esas olarak bu yapısal faktör üzerinde duracağız; ne var ki, birkaç paragrafta da olsa tarihsel geleneksel faktörü analım:

Bugün Türkiye toplumunun üzerinde yaşadığı topraklar, tarih boyunca birçok uygarlığı ve değişik dil, din ve kültürlerden insan topluluklarını bağrında barındırmıştır.

Ne var ki, tarihsel olarak toplumsal kültürümüzü belirleyen asıl etken geçmiş çağlardaki bu ardışık uygarlıkların ve yanyana yaşamış değişik kültürlerin bir sentezi değildir.

Özellikle yüzyıllar süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde İslam kültürü ile yoğrulmuş bir doğu kültürü Cumhuriyet öncesi Türkiye toplumunu belirlemiştir.

Doğu Kültürü deyiminden kastımız kuşkusuz ki "uzak doğu kültürü" değildir. Orta Asya'dan batıya doğru göç eden boylar Orta Doğu'ya gelince asıl uygarlığının etkisi altına girmişlerdir ve Bizansla çarpışa çarpışa gelip Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Dolayısıyla, göçebe nitelik taşıyan bu boylar, tarihsel evrede ikinci işbölümü olan tarıma bile ancak Anadolu'ya

ilişkileri, Anadolu'daki aşiret bağlarından farklıdır. Sınıflı toplum öncesinin birimleri olan ve klan, gen vb. gibi adlar alan kandaş topluluklar, Osmanlı toplumunda birçok yöresel aşiret feodalleşince, aşiret reisleri ve onların birinci derecede yakınları aynı aşiret içinde yaşayan toprak köleleri ile akrabalık ilişkileri içinde olmuşlardır. Böylece batı feodalitesinin deyimleriyle konuşursak senyör (Doğu Avrupada vasa) ile serf, Anadolu'da aynı büyük ailenin (aşiretin) birbirine akraba olan bireyleri olmuşlardır.

Ruhbanların (din adamlarının) nüfuzu da benzer şekildedir. Aşiretin reisi veya onun en yakınları dinsel ünvana da sahip olmuşlar, dolayısıyla din adamları da toprak köleleri ile kan bağları taşımışlardır.

Bu faktör, feodalitenin kitlelere çok daha derinden nüfuz etmesine, ve feodal değer yargılarının kitlelere çok daha derin bir şekilde yerleşmesine ve feodalite altyapıda tasfiye oluktan sonra bile feodal anlayışların kitlelerde uzun süre yaşamasına -ve hâlâ da yaşamakta olmasına- yol açan önemli bir özelliktir.

Türkiye'de ilk burjuva devriminden bu yana 80 yılı yakın bir zaman geçmiş olmasına ve feodalite ekonomik yapıda hemen hemen tümüyle tasfiye olmasına rağmen, feodal aşiret ilişkileri özellikle doğu Anadolu'da geleneksel biçimde sürmektedir. Örneğin doğu başta olmak üzere, Anadolu'nun pekçok yöresinde, bunu politika alanında görmek mümkündür. Tümünüyle kapitalist ilişkilerin her an-

ve davranışlarını, yani modern bir toplum ve onun modern bir sosyal grubu olma özelliklerini geç benimseme bakımından bir yanıyla tutucu bir öz taşımaktadır. Öbür yanıyla ise Anadolu insanında yüzyıllar boyunca oluşmuş halk kültürünün, bu kültürdeki insani öğelerin, yardımlaşma-dayanışma alışkanlıklarının büyük kent koşullarında sürdürülmesi bakımından da olumlu öğeler içermektedir.

Yazımızın daha sonraki bölümlerinde de çeşitli boyutlarıyla değineceğimiz gibi kente akmış Anadolu insanında -ama sadece büyük kentlerde değil, aynı zamanda tüm yurt düzeyinde- halk kültürümüzün bu insani öğeleri dört bir koldan ağır bir saldırdı altındadır ve kültürel yozlaşma, yozlaştırma en akıl almaz yöntemlerle acımasızca sürdürülmektedir. Bir başka deyişle hemşehri topluluklarında yatan savunma içgüdüsü, büyük kent yaşamında daha kolay empoze edilen yozlaştırma araçlarına karşı da bir çeşit direnmedir. (Aslolan geleneksel kültürümüzdeki insani öğelerin modern işçi bilinciyle yeni ve ileri bir senteze ulaşmasıdır ki, bu konu başlı başına ayrı bir yazının içeriğini oluşturacak kadar önemlidir.)

Toplum kültürümüzdeki feodal izler kırsal-yöresel siyasetin ya da metropollerdeki hemşehri topluluklarının çok ötesinde önemli göstergelerle yansımaktadır. Bunlardan başlıcalarını kısaca sıralarsak:

• Kırlar başta olmak üzere ailelerin önemli bir çoğunluğunda erkeğin egemenliği geçerlidir ve kadın-erkek ilişkilerinde de bu ataerkil anlayış güçlüdür. Kadının üretime katılması ve ekonomik bağımsızlığını sağlaması kadın-erkek eşitliğinin asıl temeli olmakla birlikte bu eşitliğin topluma mal olması daha uzun bir demokratikleşme sürecinden geçmeyi gerektirecek ve esas olarak bir ilerki toplum aşamasında gerçekleşecektir.

• Kadın-erkek ilişkilerindeki feodal anlayış hemen tüm kırsal yörede ve kentlerde köylülükten kurtulamamış emekçilerde kız tarafına (kız babasına) başlık parası verme tarzında en çirkin haliyle yansımaktadır. Özellikle kırlarda kadın hem tarlada hem de evde işlev kazanan bir işgücü, olduğundan, modern kapitalist pazardaki gibi olmamakla birlikte, bu işgücü, gene de bir meta halindedir ve kadının bu işgücü ya başlık parası karşılığı verilmeyle sonuçlanmakta, ya da "işgücü yabana gitmesin diye" aile içi evlilikler -kardeş çocukları arasındaki evlilikler- yapılmaktadır ki, bu da doğacak çocuklar için tehlike oluşturmaktadır.

• Feodal anlayışın diğer bir boyutu da çocukların eğitiminde gözlenmektedir. Çocuğun aile eğitiminde dayak çok normal sayılmaktadır. Okul eğitiminde de dayak ortadan kalkmış değildir. Çocukların dayakla "terbiye edilmesi", feodal anlayışın da ötesinde, bazı dinsel motiflerin ve en önemlisi toplumsal yaşamda güçlü izlerini sürdüren doğu despotizminin çocukların payına düşmüş bir yansımasıdır.

• Gene bazı kırsal yörelerdeki kan davaları bir başka feodal anlayıştır. Bu kan davalarının bir kısmı arazi anlaşmazlıklarında veya çeşitli feodal husumetlerden doğmuş olsa bile, diğer bir bölümü de kadın-erkek ilişkilerindeki feodal anlayışlardan çıkmaktadır.

• Kadın-erkek ilişkileri ve çocuğun eğitimi gibi hepimizin bildiği bu konular belki kimi okurlara ilk bakışta daha çok psikologlar ve pedagogları ilgilendiren bir konu gibi gelebilir; toplumsal kültürlerle doğrudan ilişkili gözükmez. Ama hatırlayalım ki, genç bir nüfusa sahip olan toplumumuzun üçte birine yakın bölümünü çocukları, geri kalan üçte ikisini de erkekler ve kadınlar oluşturmaktadır. Yani kadın-erkek ilişkileri ve çocuklar konu-

Fransa'daki burjuva devrimine güçlü yığınsal katılım, toplumun geniş bir burjuva demokrasisi ile biçimlenebilmesini sağlayabilmiştir.

gelip, yerleşik bir toplum olduktan sonra ulaşmışlar, toprağa o zaman yerleşmişler, daha sonra da üçüncü işbölümü olan ticarete geçmişlerdir.

Böylece Osmanlı toplumunun kültürü; islahatlı Türkiye'den daha önce benimsemiş olan Arap ve fars kültürünün etkisi altında kalmıştır.

Osmanlı döneminde saray kültürü ile halk kültürü birbirinden tümüyle ayrı bir şekilde yaşamıştır. Arap ve fars kültürünün asıl etkisi altında kalan saraydır.

Halk kültürü ise islamın değer yargılarının ağırlığına rağmen, Osmanlılar döneminde yanyana yaşayan değişik toplulukların kültürel motiflerini de içermiştir.

Ne var ki, her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da asıl belirleyici faktör madde üretim ilişkileridir. Bir başka deyişle, bazı özgürlükleri içerse bile yüzyıllı boyu Osmanlı toplumuna -hem saraya, hem de halka- egemen olan feodal toplum kültürüdür. Aşiret ilişkileri, geniş aile bağları ve feodal göçebelerin yanısıra asıl büyük çoğunluğu oluşturan kitlelerin toprağa bağlılıkları, gelenek ve görenekleri, aşiretlerden bağımsız olmayan kandaş bağlar, zamanla büyük toprak sahiplerinin ve din adamlarının nüfuzu altındaki feodal aşiret ilişkilerine dönüşmüş ve irili ufaklı feodal birimler oluşmuştur. Böylece batıdaki feodaliteden kısmen farklı olarak, yerel düzeydeki feodal egemenlik, sadece toprak üzerinde rant ve artı ürün sağlamak şeklinde kalmamış, kan bağları ile pekişmiştir. Bu nedenle, batı feodalizminde gördüğümüz senyör-serf

lama hakim olduğu birçok yörede bile eski ve köklü ailelerin nüfuzları genel ve yerel seçimlerde ortaya çıkmaktadır. (Büyük ve orta kentlerde değil ama küçük kentlerde ve hemen tüm ilçe-bucaklarda politika erbabının küçümsenmeyecek bir bölümü hâlâ eşraftan çıkmaktadır.)

Feodaliteden kalma geleneksel özelliklerin izleri sadece kırlarda gözlenmemektedir. Büyük kent gelmiş, yerleşmiş ve işçileşmiş, ya da kent küçük burjuvazisi arasına katılmış pekçok insan uzun yıllar hemşehri toplulukları tarzında kendi geleneksel bağlarını sürdürmektedir. Sanayi kentlerinin işçi semtlerindeki hemşehri toplulukları, ayrı ayrı fabrikalardan işçilerin gitmeyi alışkanlık haline getirdikleri "hemşehri kahvelerine" ya da fabrikalarda küçük hemşehri kümelerine kadar yansımaktadır. Bu durum büyük kentle kendisini başbaşa hisseden, büyük kent kültürü karşısında ikileme karşılaştan işçileşme sürecindeki eski köylülerin ya da eski küçük kent-kasaba insanların kendilerini "büyük kente karşı korumaya" içgüdüsünden doğmakta ve dolayısıyla bu Anadolu illerinin metropollerdeki hemşehri toplulukları işçileşenler için kırdan kentte bir çeşit "yumuşak geçiş" olmaktadır. Köyden tümüyle koparak kentleşen ve işçileşen ailelerde ikinci kuşakta bu durum ortadan kalkmaktadır. Ama büyük kentlere sürekli akın olduğundan hemşehri toplulukları bir yandan büyük kent insanı olmaya karşı başlangıçta bir çeşit direnme niteliğini taşımak, ya da işçilerin toplumsal güdülerini, sosyal özelliklerini, onların topluluk psikolojilerini

su, aile gerçekçiyle birlikte bütün ülke insanlarının özel yaşamlarını birinci derecede ilgilendirmekte ve feodal değer yargılarımız, -daha doğrusu feodal önyargılarımız- birkaç on milyon insanı doğrudan etkileyerek toplumsal kültür içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tekrar edelim; feodal toplumdan arta kalması bu bakış açıları, bu önyargılar dinsel şartlanmalarla ve özellikle doğu despotizminin toplumda yer etmiş alışkanlıklarıyla beslenmiştir.

İşte bu nedenle, feodalitenin tasfiyesinden bunca yıl sonra bile feodal etkenlerin böylesine güçlü olması tüm toplumun demokratikleşmesinin taşıdığı önemi göstermektedir. Demokratikleşmeyi tek boyutlu, salt siyasal anlamda anlamamak gerekir. Tüm eski önyargıların, olumsuz gelenekselliklerin yerini çağdaş bir anlayışın alması, insan hakları kavramının siyasal alandan başlayarak tüm toplumsal yaşama mal olması, tek tek bireylerin, en geniş yığınların ve tüm toplumun sosyal bilincine bu çağdaş anlayışın yerleşmesi, yani toplumsal yaşamın, bütün boyutlarıyla demokratikleşmesi için verilen, verilmekte olan ve verilecek olan uğraşlar işte bu nedenle ülkemiz için büyük önem taşımaktadır. Kuşkusuz ki, siyasal demokrasi ile toplumsal yaşamın demokratikleşmesi ve çağdaşlaşması arasında sınıksız bir bağ vardır, birisi olmadan diğeri hiç olmaz; ama siyasal demokratizm çabaları, toplumsal yaşamın tüm alanlarının demokratlaşmasını kapsayacak çok boyutlu uğraşları ve anlayışları da beraberinde içermek zorundadır. Toplum kültürümüzün feodal önyargı öğelerinden ve despotik doğu toplumuna özgü şartlanmalardan kurtarılması görevi bu kapsamda, küçümsemyecek bir iştir.

KAPİTALİSTLEŞME SÜRECİNİN HIZLANMASI

Ülkemiz, pek çok değişkenin belirlediği toplumsal süreçlere sahne olan, bu süreçlerin karmaşık bir bileşimini oluşturan bir toplum. Son derece hızlı, hareketli, çalkantılı bir evrimleşme yaşıyor Türkiye'ye.

Tarihsel bir kesit olarak Türkiye'nin şu anda içinde bulunduğu toplumsal dinamikleri 1950'li yıllardan başlatmak, hemen hemen bütün uzman bilim adamlarımızın görüş birliği ettiği bir nokta.

Gerçekten de, Kurtuluş savaşı sonrasında kurulan Cumhuriyet Türkiye'si'nin birinci evresi diyebileceğimiz dönem İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte sona ermeye başlamıştı. Cumhuriyetin başlangıcından o tarihlere kadar kendi yağıyla kavrulan, üretimini tüketen, kapitalist gelişim açısından önemli sıçramalar ve büyük ivmeli gelişmeler göstermeyen, kapalı -dışa kapalı olma açısından "kapalı"- diyebileceğimiz bir sosyo ekonomik yapıydı.

Kapitalist batı dünyasının iki dünya savaşı arasında yaşadığı büyük bunalımlardan kendisini uzak tutmaya çalışan Türkiye bu dönemde devlet kapitalizmi ile kapitalist yolda ilerlemeye çalışıyordu. Eşyanın doğası gereği devlet kapitalizmi de özel sektörün gelişmesini, güçlenmesini, yani burjuvazinin büyük üretim araçlarına doğrudan sahip ve ülke pazarını devlet aracılığıyla kontrol eden bir konuma yükselmesini getiriyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki uygun ekonomik koşullarla birlikte bu süreç hızlandı ve savaş sonrasında yeni uluslararası dengelerde Türkiye burjuvazisi uluslararası kapitalizm ile daha sıkı ilişkilere, bütünleşmelere yöneldi. Özellikle 1960'dan sonra -montajcılık biçiminde de olsa- sanayileşme hızlandı, tekelleşme giderek büyüyen ivmelerle yol aldı. Sonuçta

Türkiye orta gelişkinlik düzeyindeki bir kapitalist toplum haline geldi.

Türkiye burjuvazisinin yeterli sermaye birikimi düzeyine ulaşmış ve ileri ölçülerde uluslararasılaşması, ya da yerinde bir deyişle, uluslararası burjuvazinin uluslararasılaşmasının gelişen Türkiye burjuvazisini de etkileyecek kucaklaması, iç yapıda önemli sosyal değişimlere yol açtı.

Son 30 yılda yaşanan yeni evrede, konumuz açısından en önemli sosyal değişim, feodalitenin kesin tasfiyesiydi. Bilindiği gibi ülkemizde feodalitenin tasfiyesi, bilimde Prusya modeli denilen yolla -radikal değil, barışçıl bir şekilde- gerçekleştirilmiştir. Bu süreç esas olarak kapitalistleşme ile birlikte başlamıştır. 1950'den sonra hızlandı, 1960'lı izleyen dönemde ise feodalite artık iyiden iyiye bir kalıntı haline geldi.

Böylece kırlarda feodal yapılar çözüldü, kapalı aile ekonomisi çöktü, pazar için üretim ücrâ köşelere kadar yayıldı. Kırlarda kapitalistleşme ileri boyutlara ulaştı.

Ve kırlarda kapitalistleşme, kaçınılmaz olarak kırlarda mülksüzleşmeyi getirdi. Yoksulların köylü yığınları işçi ve yarı-işçi ve işsizler olarak kentlere akın etti. Bunun yanı sıra kır küçük burjuvazisinin de pek çok ailesi bu akına katıldı. Büyük kentlerin çehresi değişti. Aynı değişiklikler daha küçük ölçeklerde de olsa diğer pek çok kentte de gerçekleşti.

Ne var ki, ilerleyen sadece kentlerin çehresi değil. Esas olarak değişen toplumsal yapıydı. Ortaya çıkan tablonun sosyolojik adı ise sosyal (sınıfsal) kristalleşme idi.

Bu kristalleşme hiç kuşkusuz toplumda yaşanan insanların üretim süreci içindeki konumlarına göre belirgince kümelenip mevzilenmeleri, sosyal grupların ayrımlarının iyice derinleşmesi ve dolayısıyla bu grupları (sınıf ve zümrelerin) kendi ekonomik çıkarları, sosyal konumları doğrultusunda tercihleri yönelmeleri şeklinde ortaya çıktı. Bu durum, toplumdaki siyasal yaşamı da derinden etkiledi.

Yazımızın konusu yaşanan sosyal sürecin siyasal boyutları değil; bu yazı, sözkonusu sürecin bazı çarpıcı kültürel yansımalarına değinmeyi amaçlıyor.

Konuya giriş sınırları içinde bu kültürel yansımaların sosyal yanını birkaç paragrafta özetlersek:

• Toplumda zaten varolan temel sosyal gruplardan işverenler ile işçiler bu süreçte en kesin hatlarıyla kristalleştiler. Sosyolojik terimle toplumsal polarizasyonu derinleştiren ve toplumsal süreçleri belirlemeye başladı. İşverenlerin toplumsal grup olarak büyümelerine, güçlenmelerine karşılık, esas olarak işçiler bir önceki evredekinin çok çok ötesinde milyonlarca insanı kucaklayan bir konumla üretim süreci içinde, toplum yaşamında etkin bir şekilde yerlerini aldılar. Büyük sanayi birimlerinde odaklaştılar, yerleşim birimlerinde toplandılar. Sanayi yoğunlaşması (konsantrasyonu) ve merkezileşmesi (santralizasyonu) doğal

olarak işçilerin de üretim-yerleşim ünitelerinde yoğunlaşmalarını, merkezileşmelerini getirdi.

• Öte yandan bu iki ana toplum grubu arasında kalan ara katmanlarda da önemli değişiklikler oldu. Her şeyden önce, kır küçük burjuvazisinin toplam nüfus içindeki oranı giderek azaldı. Kırlarda kır küçük burjuvazisi giderek mülksüzleşirken, yoksul köylü yığınlarının oranı büyüdü ve dolayısıyla bu alandan kentlere olan akımla işçilerin, yarı-işçilerin, işsiz emekçilerin sayısı arttı.

• Büyük ve küçük kentlere göç, sadece yoksul-küçük köylülerden ibaret olmadı. Yandan, yapısal değişim kentlerde işçi ve yarı-işçi olmayan pek çok insana da daha iyi olanaklar sunduğundan, daha iyi yaşam koşulları olasılığı ortaya çıktığından, kent küçük burjuvazisi de hayli kabardı. Bu ara kesim, meslek gruplarına, gelir dağılımlarına, toplumun üretim ve tüketim organizasyonundaki değişik alanlara göre kendi içinde katmanlaştı.

• Aynı farklılaşma, burjuvazinin tekeli olan ve olmayan ögeleri için de billurlaştı.

• Tekelci gelişimin son vardığı noktada -ekonomik krizle birlikte kent küçük burjuvazisinin sıkıntıları derinleşti, kentlerde de küçük işyerleri son yıllarda onbin'li, yüzbin'li rakamlar halinde kapandı. Kent küçük burjuvazisinin küçük mülkiyetli kesiminin elindeki küçük üretim araçları da ellerinden çıkmaya başladı.

Böylece otuz yılı aşkın süre sonunda Türkiye toplumu tipik bir kapitalist toplumun bütün temel sosyal göstergelerini eksiksiz taşıyan bir toplum haline geldi.

TOPLUMSAL BİR GÖSTERGE: KENTLEŞME

1950 sonrasında yaşadığımız toplumsal evrimin çarpıcı bir göstergesi kentleşmedir. Hiç kuşkusuz, kentleşme olgusu toplumsal bir değişimin ve yapısal evrimin göstergelerinden sadece birisidir. Asıl göstergeler ekonomiktir: gayrisafi milli hasılda, ihracatta sanayi ve tarımın paylarındaki değişimler, gelir dağılımındaki değişimler, 100'den 1000'den fazla işçi içindeki analizi ve benzeri istatistikleri, toplam mülkiyeti dağılımının kır nüfusu içindeki analizi ve benzeri istatistikleri, grafikler, yapısal değişiminin asıl nirengileridir.

Yazımızın konusu bu yapısal evrimin kültürel öğeleri olduğu için burada kentleşmeyle ilgili rakamları vermeyi yeterli sayıyoruz.

Tablo 1'deki veriler, 60 yıllık Cumhuriyet tarihini ekonomik -ve dolayısıyla toplumsal- açıdan iki evreye ayırmanın doğru olduğunu kentleşme açısından da kanıtlamaktadır. 1950'li yıllara kadar olan iki otuz yıllık dönemde, Türkiye'de kent nüfusu %25 civarında sabit bir oranda kalmıştır. 1955 sayımında bu oran yaklaşık %29'a sıçradığını görüyoruz.

1923-50 yılları arasında kent nüfusunun oranı sabit kalırken 1950-60 arasında %67 oranında, 1960-70 yılları arasında %66 oranında

NÜFUS YILLAR	TOPLAM NÜFUS (BİN)	ŞEHİR TOPLAM ARTIŞ ORANI%	YILLIK NÜFUS ARTIŞ ORANI%	KÖY TOPLAM ARTIŞ ORANI%	YILLIK ARTIŞ ORANI%
1927	13.648	24.2	—	75.8	—
1935	16.158	23.5	17.50	76.5	22.23
1940	17.821	24.4	26.72	75.6	17.34
1945	18.790	24.9	15.10	75.1	9.12
1950	20.947	25.0	22.47	75.0	21.49
1955	24.065	28.8	55.67	71.2	17.48
1960	27.755	31.9	49.21	68.1	19.53
1965	31.391	34.4	39.71	65.6	17.14
1970	35.605	38.5	47.33	61.5	12.51
1975	40.348	41.8	41.75	58.2	13.79
1980	44.737	43.9	30.47	56.1	13.29

Kaynak, T. İstatistik Yılı/1983 D.İ.E.

da, 1970-80 arasında % 5.4 oranında artış gözlenmiştir.

Gerçekten 1960-70 ve 1970-80 yılları arasındaki kentli nüfusun daha fazla göçükmemesinin nedeni, 1960'tan ve özellikle 1970'ten sonra yurtdışına göçmen işçi akımının sözkonusu olmasıdır. Şu anda iki milyonu aşkın yurttaş F.Almanya ve Avrupa başta olmak üzere Kanada'dan Libya ve Suudi Arabistan'a, Avustralya'ya kadar yurt dışında çalışmaktadır. Ayrıca kaydedilmesi gerekli diğer bir noktada şu: 1980 sayımları Ekim sonunda yapılmıştı, bu mevsimde kentlerdeki yarı-işçi sayısı düşer; yani köyden henüz kopmanmış olmakla birlikte işçileşme sürecine girmiş olan ve bir ayağa kente bulunan insanların bir bölümü bu istatistiklerde tümüyle köylü sayılmıştır.

1980 ilâ 1983 yılları arasında kentlere göç yeni bir sıçrama yapmıştır. Bunun bir boyutu son yılların derin ekonomik krizidir, diğeri ise 1980'den başlayarak AET ülkelerinin Türkiye'den işgücü ithalatını durdurmaları, AET dışındaki yabancı işçilere kapılarını kapamalarıdır. Böylece 1980-83 yılları arasında yaklaşık 5,5 milyon köylü kentlere göçmüştür. Toplam nüfusun 1983'te yaklaşık 48 milyon olduğunu kabul edersek, kesin olmayan verilere göre, 1983 sonu itibariyle kentli oranı yaklaşık %56'ya ulaşmıştır. Daha da çarpıcı olan olgu, son yıllarda her yıl yaklaşık 1,8 milyon kişinin kırdan kente göç ettiği tahmin edilmektedir. Bu demektir ki, Türkiye'de her yıl toplam nüfus artışının çok üzerindeki bir artış sırf kentli nüfusunda gözlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan değişimleri ülke tarihimize yeni bir evre saymamızın konumuzla ilgili bir başka kanıtını da, okuma-yazma oranlarını yansıtan 1955 ve sonrasında nüfus sayarını istatistiklerinden de görebiliyoruz:

Görüldüğü gibi 1955'te yaklaşık %20 olan okur-yazar oranı, 25 yıl içinde %67'ye yükselmiş ve önceki artış oranları gözönüne alınırsa 1984'te bu oran muhtemelen %70'i aşmıştır. Bunun tersi olarak 1955'te %80 civarında olan okuma-yazma bilmeyen oranı ise %30'a kadar düşmüştür.

Hemen not edelim ki, bu gelişme sadece 1950'lerden bu yana Türkiye'nin kendi içindeki toplumsal değişimin bir verisi olarak alınmalıdır. Ama ülkemizde okur-yazar oranının artması her okur-yazarın okuduğu anlamına gelememektedir. Örneğin bunca renkli basına, kolay okunur yüksek traji gazetelere ve onların gelişkin tekniğine, magazin ilavelerine rağmen, dünya sıralamasındaki yerimiz hiç de iç açıcı bir duruma yükselmiş değildir. UNESCO'nun verilerine göre Türkiye'de 1979'da 1000 kişiye düşen gazete baskı sayısı 50'dir. AET ortalaması 270.6, dünya ortalaması ise 130'dur. Türkiye 50/100 oranıyla dünyada gazete okuma oranında 103'cü sıradadır. (Kaynak: GÜNAYDIN 10/7/1983)

Şu halde tarihsel, geleneksel motiflerin güçlü etkilerine rağmen günümüz Türkiye'sinde genel olarak toplum kültürünü asıl belirleyen kapitalizmin etkenleridir. Bunların en önemlilerini ayrıntıya girmeden sıralayacak olursak:

- Feodal yapıların tasfiyesi, kapalı kır toplumunun çözülmesi, geniş köylü yığınlarının mülksüzleşerek topraktan kopması, büyük ailenin dağılması, toplumu derinden etkileyen birincil ögedir.

- Son otuz yılda kentlere akan milyonlarca insan, kentlerde bambaşka bir yaşam tarzıyla karşılaşmakta, çoğu zaman kültürel ikileme düşmektedir. Yeni yaşamda onun eski değer yargıları, anlayışları, gelenekleri, alışkanlıkları önemli ölçüde geçersiz kalmakta, kuşaktan kuşağa ise giderek yok olmaya yüz tutmaktadır.

- Bu değişime kır küçük burjuvazisinden kent küçük burjuvazisine geçenler için de geçerli olmakla birlikte, özellikle küçük ve yoksul köylülerin kente gelip, yarı-işçilikten geçerek işçileşmeleri sürecinde çok daha belirginleşmektedir. Çünkü kırlardan ya da küçük kentlerden, kasabalardan büyük ve orta kentlere akan, ama bu büyük yerleşme merkezlerinde geçinme olanaklarına küçük üretim araçlarıyla sağlayanların üretim araçları karşısındaki konumları öz olarak değişmezken, işçileşen köylüler bambaşka bir topluluğun bireyleri haline gelmektedirler.

- Köyde kendi küçük toprağını işleyen ve kentlere yılın belli aylarında mevsimlik işçi, seyyar satıcı vb. olarak çalışmaya gidenlerin tümüyle kente yerleşmeleri, sanayi ve hizmet sektöründe yılın 12 ayı işgücünü satmaları onları bambaşka toplumsal ve ekonomik ilişkiler içine sokmaktadır. Zaman geçip de sürekli sanayi işçisi olanları, yavaş yavaş vasıflı işçi durumuna gelenler teknoloji ile daha içli-dışli olmaktadır. Böylelikle köydeyken iklim koşulları, sel ya da kuraklık veya don vb. gibi doğa olaylarından önemli ölçüde etkilenen, doğa karşısında daha aciz olduğu için "iş Allah'a kalmış olan" köylü, işçileştikten ve teknolojiye hakim olduktan sonra üretimin maddi doğasını bizzat kendi günlük yaşamında somutça görmekte, mistik şartlanmalardan ister istemez uzaklaşmaya başlamaktadır. Bu durum, işçileşen köy emekçisinin yaşamında ve kültürel algılayışında çok önemli bir değişikliği başlatmaktadır.

- Daha da önemlisi tek tek aileler halinde toprağında çalışmaya almış olan ve çoğu birkaç yüz hanelik köylerde oturmuş olan bu emekçiler, sanayi işçisi haline geldikten sonra binler düzeyindeki işçinin çalıştığı büyük sanayi ünitelerinde ve onbinlerce insanın oturduğu mahalle, semt gibi büyük yerleşim birimlerinde topluca üretim yapıp topluca yaşayarak yaşamını sürdürmektedir. Böylece zamanla topluluk ruhu onun toplumsal davranışlarını güçlü bir şekilde biçimlendirir olmaktadır. Bu topluluk psikolojisi eskiden alışageldiği kandaş aile bağlarından, ya da işçileşmenin ilk evrelerindeki hemşehricilik ilişkilerimizden çok öteder ve o işçinin diğer işçilerle birlikte çalışıp yaşamasının, ortak toplumsal çıkarlar taşımasının, bir sonucudur.

- Gene sayılan gitgide kabarmış olan kent küçük burjuvazisinin üretim süreci içindeki konumu -küçük üretim aracı sahibi olma durumu- kategorik olarak kırdakinin aynı olsa

bile, kapitalist toplum kültürü ve bu toplumun yaşam tarzının özellikleri kentlerde, köydekinden çok mu farklıdır.

- İşte 1950'lerin başında ülke nüfusunun ancak dörtte biri -üstelik de bu denli yol almamış olan bir kapitalizm içinde- kentlerde yaşıyorken, bu oran şimdi yarıyı geçmiştir. Daha da önemlisi söz konusu nitelik artışının ötesinde kentlerde otuz yıl öncekinden daha dinamik, daha demokratik bir toplum yaşamaktadır.

- Teknolojinin gelişmesi, yeni teknolojilerin girmesi de kültürel yapı üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Sanayi sektöründe çalışanlar üzerindeki teknolojinin etkilerine değinmiştik. Tarımın da giderek makineleşmesi, köyden çevre kasaba ve kentlere ulaşım araçlarının böylelikle köylünün kasaba ve kentle daha yakın ilişkiye geçmesi köy insanını da değiştirmektedir.

- Teknolojinin diğer çok önemli bir etkisi kitle haberleşme araçlarının gelişmesinde gözlenmektedir. Radyonun ve özellikle televizyonun köylere kadar girmesi -şimdi de video'nun köy kahvehane dek uzanıyor olması- köylünün dünyasında küçümsenmeyecek kültürel bir etkidir.

- Böylece kırlarda, kentlere doğru sürekli insan akmakta, kente yerleşenler kendi kültürlerini birlikte getirirler bile, zamanla kent toplumunun kültürü bu insanları biçimlendirmektedir. Kırlardan kentlere bu insan akımının ters yönünde kentlerden kırlara da köy ulaşım araçları, televizyon, teyp, video gibi teknik cihazlar ulaşmakta, bunlar ise köylülerin kültürleri üzerinde izler bırakmaktadır.

- Bu saydıklarımız kadar önemli olmayan, ama gene de gözönünde tutulması gereken bir başka faktör de yurtdışında çalışan, yaşayan iki milyon kadar göçmen işçinin, buradaki yakınlarıyla, hısımla ve akrabalarıyla olan ilişkilerinin, toplumsal kültür üzerindeki etkileridir. Göçmen işçiler sadece izine geldiklerinde anlatıklarıyla, ya da getirdikleri teknik cihazlarla bu etkileşimi hızlandırmaktadırlar. Bunu hiç saymasak bile, kendi birinci derece yakınlarını, bulundukları dış ülkeye sık sık davet etmeleri sonucu milyonlarca insan ileri kapitalist ülkelere gitmektedir; bildirildiğine göre Türkiye'de on milyon civarında pasaport sahibi vardır; bu demektir ki, on milyon kadar insan Avrupa'ya, kimi orta doğu ülkelerine gidip gelmiş orada bambaşka kültürlerle tanışmıştır.

- Gene göçmen işçilerin ötesinde uluslararası etkenler, asıl kendisini Türkiye'nin dahil bu lunduğu sistemin etkisi biçiminde göstermektedir. Televizyon ve sinema filmleri, hafif batı müziği, "Türk hafif müziği", magazin, haberleri, giyim ve saç modaları gibi batıdan ithal edilen kültürel öğeler, özellikle Türkiye toplumunun dışa açıldığı son otuz yılda yığınsallaşmıştır.

Yukarıda başlıcalarını saydığımız kültürel değişimlerin hepiyi ve olumlu olduğunu söylemeye olanak yoktur. Herkes görüyor ki ülkemizde kültürel yozlaşırma çabaları artarak sürmektedir. Bu çabaların odağında insanı köreltmek, halkımızın kültüründeki insani öğeleri zayıflatmak, onları yeni afyonlarla oyalayıp, toplumsal güdülerini, topluluk psikolojilerini, yardımlaşma-dayanışma duygularını güdükletmek ve bu arada gelişen toplumda ortaya çıkan yeni gereksinime alanlarını bir an önce kapatıp yeni kârlar vurmaya amacı yatmaktadır.

Dışarıdan ithal edilen ve içeride de bol bol üretilen bu yozlaşırma çabalarını çeşitli boyutlarıyla incelemek gelecek bölümü oluşturacak.

OKUR—YAZARLIK ORANI (6 ve daha yukarı yaşlar)

Yıllar	Okur-yazarların oranı (%)	Okur-Yazar olmayanların oranı (%)
1935.....	20.35.....	79.64.....
1955.....	40.87.....	59.13.....
1965.....	48.72.....	51.28.....
1975.....	63.62.....	36.38.....
1980.....	67.23.....	32.77.....
1980 (sayı ile).....	25.277.93912.323.080	kişi

Kaynak: T. İst. Yılı/1983, D.İ.E.

Sait Faik'te İnsan

Sait Faik, edebiyatımızda somut insan arayışlarının yaygınlaştığı bir dönemde, bizim olan, ama çağın evrensel insan kesitinden çizgiler taşıyan kişilerin iç dünyalarını yeni bir gözlem gücü ve anlatım tekniğiyle sergilemeyi dener. Gerçekten özgün bir öykü dünyası kurmayı da başarır. Gerçekçi öykünün yeni ve güçlü örnekler verdiği bir dönemde Sait Faik'in ayrı bir çizgi izlemesi küçümsenmesine yol açmış ve bir olumsuzluk olarak görülmüşse de, öykücülüğümüze yalın bir insan sevgisinin yerleşmesindeki payı giderek kabul edilmiştir. Öykülerinin temaları, yeni bir bakış açısından da olsa, edebiyatımızın vazgeçilmez unsurları olmaya yönelmiştir. Orhan Kemal'in insanlarındaki dostluk ve barış duygusunu, sevgi ve kardeşliği, dayanışma ve mücadele tutkusunu, kimi naif, kimi son derece güçlü bir duyarlılıkla Sait Faik'te de bulmamız, raslantısal bir örtüşmeden ileri gelmez. Bunun nedeni, içiçe geçmiş dönemlerde yaşıyor olmak da değildir. Her ikisinin de kişilerini hümanist bir anlayışla ele almalarının sonucudur. Orhan Kemal'in sınıf bilinciyle yaklaştığı ve hızlı kapitalistleşme sürecinde yakaladığı büyük kent insanını, Sait Faik, yerinden edilmeye başladığı sırada bulur; henüz durumunu seçemediği, içinden çıkılmaz hallerde düştüğü, birey olarak yaşadığı sorunlara yine birey olarak ve ancak çözümsüzlük önerebildiği, şaşkın ve çaresiz bir yaşamda gözler ve daha da çok, sezer onu. Orhan Kemal'de olay örgüsü ister istemez önemlidir, çünkü her gün yeni bir sarsıntı geçiren insandır gündemindeki. Sait Faik'teki olaya yaslanmamak, kişisel bir seçim olduğu kadar, insan ortamının da bir sonucudur; bilinen deyimle, yaklaşan toplumsal fırtınalar öncesi sessizliğin insanıdır onunki. Bu, belirsizliğin henüz ağırlığını koruduğu bir ortamda, yöntemi ve amacı, insan kavrayışı biçimlenmemiş; toplumsal, siyasal ve estetik boyutları yönünden gerekli sanatsal güvenceyi veremeyen, hiç değilse henüz veremeyen bir gerçekçiliğin kıyısında kalma içgüdüsünü getirecektir doğal olarak. Ama gerçekçilikten kesenkes kopmaya da elvermeyen bir yerde oluşu, Sait Faik'i yenilkeçi olmanın eşiğinde sürekli ih-

tiyata yöneltir. Ereği yenilikçilik olmanın, ulaşmak istediği insan gerçeğini daha içinden, daha duyarlı *sezmek* amacıyla gerçekçi konumları zorlayan bir çabadır bu.

Ele aldığı insanların genel çizgilerine bakıldığında, bu yerinde kaygının, insana sevgiyle eğilmeyi onu hoş görme değil yenileme isteğiyle gerçekleştiren bir estetik tavrın ürünü olduğu görülecektir.

Gerçekten de, Sait Faik, burjuvazinin "küçük insan" diye tanımladığı namuslu insanların, emekçilerin edebiyatımızda en canlı tasvirini gerçekleştiren ve bunu tükenmeyen bir insan seğisinin sağlıklı öğeleriyle yapan başlıca yazarlarımızdandır. 1940'larda, 50'lerde ve daha sonrasında onun insancılığının ipek tornasından geçmemiş bir ileric, insan ve halk sevgisiyle donanmamış bir aydın hemen hemen yoktur. Kısacık hikâyelerinin her birinde, günlük hayat mücadelesinin, ekmek kavgasının, önemsiz görülen ayrıntılar içinde ve insanda hiç eksilmeyen dostluk, arkadaşlık duygularıyla çarpıcı, sarıcı bir anlatımını buluruz.

Klasik burjuva hümanizması, insanı soyut olumlu değerler içinde ele alır. İnsanın yaratıcılığına duyulan saygı; emeğin ve insani değerlerin horlanmasına karşı çıkış, somut bir çerçeveden oldukça uzakta gerçekleşir çoğu kez. Somutlaşmaya yüz tuttuğunda ise, burjuva içgüdüleriyle, ve değer yargılarıyla kirlenmekten kurtulamaz.

Sait Faik'te hümanizmanın, sınıfsal bir içerik kazanmaya direndiği denmese bile, gönül vermek istemediği gözlenir. Ama bu, onun, gündelik ilişkileri içinde capcanlı anlattığı, sınıfsal ilişkilerini ve tavrını yakalamamış olmakla birlikte, duyguları ve iç dünyası-

la somutlaştırılabildiği insanın yerine burjuva insanın geçirilmesine asla izin vermeyen, asıl buna karşı gelişen bir direnmeden yoksun bırakmaz onun hümanizmasını.

Sait Faik, insancılığına, sınıfsallıktan ayrı duran bir öz getirir ama, anlattığı insanlar, kuşatıldıkları, ne ki bilincinde olmadıkları sorunlar yumağıyla karşımızda ve dahası yüreğimizde yer alırlar. Acılarını ve öfkelerini duyarız. Kimi zaman bu acı ve öfkenin nedenlerini biz de tam olarak kavrayamamak bile bir kıış aramaya zorlanırız. Çünkü, üretim etkinliğiyle bağlantısı kurulmamış da olsa, bireyin çevrildiği toplumsal ilişkiler göz ardı edilmemiştir.

Tersine, şu ya da bu biçimde, kalıcı değerler, insani yücelik, bu toplumsal ilişkilerden çıkarılmaya çalışılır. İnsanın üretici, yaratıcı kimliği, eserlerinde somutlanan bu özelliği, eserlerine feda edilmez. İnsan yarattığı eserin üzerinde hep.

Ancak tarihin gelişim yasalarının bilincinde olamayıp, bu eksiklik, Sait Faik'i, yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmakta olan işçi sınıfının dışında, gizemci bir insancılığa, iyi değerlerin er geç ve kendiliğinden benimseneceğini savunan bir insancılığa yöneltir. Edebiyatı, bu insancılığın etkili bir anlatım alanı olarak görülür ve başkalarıyla paylaştığı acıyı, sevinci yazmadan edemez.

İşte bu özelliği nedeniyle ki, Sait Faik için insan, üreten, bildiği ve bilmediği milyonlara "elmaları, domatesleri, karanfilleri" ile katılan insandır, insanlığın hayatına emek veren insandır. Bütün insanlığa ait olan doğayı, onun güzelliklerini, kendi küçük bencil çıkarları için tahrip etmeyen insandır. Başkalarının sırtından geçinmeye şu ya da bu biçimde hınç duyan insandır.

Emeğe dayanan, emekçilerin yarattığı namuslu her değere sahip çıkan bu hümanizma, ülkemiz koşullarında emek süreçlerine açılan çizgiler de taşır. Sait Faik'e bir küçük burjuva olduğu ve burjuvazi kendisine şöyle ya da böyle sahip çıktığı için karşı olmak, bu durumda son derece anlamsızdır. Kaldı ki, onun hümanizması, azınlıklara yönelik dostluğu yücelten ilişkilerin anlatımını da içerdiği için, böyle bir çizgide yüceldiği için, insan kardeşliğini öykülerinin ana teması yapan ve tüm dünyadaki her ulustan emekçiye yönelen barış, dostluk dolu, bir hümanizmadır. Üstelik o, azınlık insanların, tüm namuslu insanların tüm emekçilerle dayanışma ve kardeşlik ilişkileri içinde gerçek hayatta, görünen yönleriyle yansıtmıştır. 1956'da kopartılan bağnazca yaygaraya direnç gösterebilen hangi ileric Sait Faik'ten esinlenmemiştir? Sait Faik'in dünyasına girdikten sonra emekçilerin yaşamına, sorunlarına, dünyamızı saran acılara, bunların nedenlerine ve çözüm önerilerine yabancı kalan, başka deyişle çağdaş insani değerlere karşı olabilen tek insan gösterilebilir mi?

Ne var ki, hümanizması böylesine sağlıklı, ileriye yönelik bir öz taşıyan Sait Faik gericiliğin malzemesi olmaya terk edilemez. Gerçek dostluk ve insan sevgisinin edebi kaynağında, onun öykülerinin de bütün berraklığıyla yeri var. Yalnızca genç insanların değil; sevgiyi yitirmiş, insanı silikleştirmeye, bireyin değerini küçültmeye varan ölçülerde şematikleşmiş yargıların tutsağı olan her insana, bugün yine ilk önerilecek insandır Sait Faik. Ondan hemen her şeyi kendi mirasına katabilecek olan bir kültürün sözcüleri, dönedöne okunması, okutulması ve tartışılması gereken Sait Faik karşısında, eskimesi bir duyulak için konması gereken tavrı koyabilmektedirler.

Sait Faik'in, gerek adına konan ödülleri karşısında kayıtsız kalınarak, gerekse insancılığını insanın ezilmesine seyirci olanların geleneği içinde sayarak terk edilmesi, yarın için olduğu kadar, bugün için de bir yitiktir ki, bugün yarından önemlidir; çünkü yarın, sağlıklı ya da sağlıklı bir vücudu, bugünden kazanmaya başlıyor.

Değer yitimine gerçekten karşısak, Sait Faik, barış ve kadeşlik dolu bir dünya için asla küçümsenemeyecek bir birikim olarak görülmek zorundadır.

Bugün, insanın başlıca sorunu, kişiksiz, yaratıcılıktan yoksun, kendini savunamaz duruma düşürülmekten kurtulmaksa eğer; bu değerlerin her biri için gür pınarlardır Sait Faik öyküleri. Bu değerleri ayağa kaldırma ve ayakta tutmada, insan dinamiğinin gelişmesinde, onun öykülerinin eksikliği duyulmamak için, Sait Faik'in insanını anlamak ve sevmek zorundayız. Çünkü insanı sevmek zorundayız.

CAN YÜCEL SAİT FAİK'İ ANLATIYOR

Babam Hasan Ali'nin, Senia Hızal adlı bir eğitimci arkadaşı vardı: Bu hanım sonra milletvekili oldu, 1939 döneminde. Bu hanımın **Yeni Türkiye** diye bir yuvası vardı. Babam benlen ikiz kardeşim olan Canan'ı bu hanımın yuvasına yollardı. Benim orda ne kadar yuvalandığım ayrı bir öyküdür. Bunlar Adapazarlılardı, Sait Faik de, sanırım, Senia hanımın yeğeni idi. Sait Faik'in babası, Adapazarlı büyük kerestecilerden biriydi. Laf arasında şunu sevicele söyleyebilirim ki, Sait Faik'in Sakarya'nın taşması üzerine yazdığı şiir harika bir şiir. Şimdi değineceğim ilişkiyse Osmanbey'de bir apartmanda: Babamı, annemi ve beni ve bu güzel insanlar, yani Sait Faik'in anası ve babası çağırdığı bir gecede -ki ben o zaman zannedirim sekiz yaşımdaydım- yemekler yeniliyor, konuşuluyordu. Birden bire kapı çalındı. İçeriye gamseleri giymiş -şimdi ona yağmurluk diyorlar- gök gözlü bir adam girdi. "Ben geldim" dedi. Bu, Sait Faik'ti "Grenoble'dan geliyorum, sıkıldım." dedi. "Artık geldim" dedi. İçerisi buz kesti. Ne ana, ne baba hiçbir laf söyleyemedi. O Hasan Ali ki, her şeye bir kulp bulur, o da susmak zorunda duydu kendini. Elinde, zannedirim bir çanta vardı, gitti içeriye, yattı. Ana baba en ufak bir açıklamada bulunamadılar. Belki gözleriyle, 'bi serseri başımıza geldi' diye işmarlaşmışlardı. Toplantı ya beş ya on dakika sürdü, biz kalktık. Benim hatırladığım kadarıyla Şişli'deki, o zaman oturduğumuz Majik apartmanına gittik. Sait'i ilk görüşüm böyle oldu.

★ ★ ★

Nisuvaz'da, Sait'e yeniden rastlamıştım. Ben muhcup bir adam olduğum için, oturan gök gözlü adama baktım ve elimdeki dar parayla iki konyak içip tüydüm.

★ ★ ★

Eftalikos diye bir kahve vardı, orda rastladım Sait'e. Tam Maksim'in karşısındaki güzel kahvede. O bana: bi kolejli hikayecinin ve şimdi de kumar oynamaktan başka bi mayonez yemeyen bi hikayecinin ne kadar büyük bir hikayeci olduğunu anlattı. Ben de ona, Anatole France'in bile kötü bi hikayeci olduğunu anlatmaya çalıştım. Ve hiç, birinci tanışmamızı hatırlatmadım.

★ ★ ★

Sonradan düşündüm, babamla ilgili bir meselesi olmuştu Sait Faik'in. **Asker Kaçakları** adlı, yazılmış bir hikaye. Sait'in adaya çekilmesi, bunun, sanırım en doğruca açıklanmasıdır. Sait ki, Perşembe Pazarlarında çırakların rüportajlarını anlatırdı. Sait birdenbire adalı oldu. Sait bizanslıya döndü. Ama güzel adam. Hepsini içine sindirdi.

Bir gün, Yaşar Kemal'nen biz gittik evine. Evde bulamadık Sait'i. Burgaz Adası'nda denize girdik. Yaşar Kemal: "Ben Adana'da yüzme şampiyonuydum." dedi. Beni geçmesi önemli değil, Yaşar'ın kendi kendisini geçmesi önemli. Sait'i bulamadığımızı göre...

★ ★ ★

Sonra, ben bütün kızlardan dinledim Sait'i. Ama ne çok seviyorlarmış. Sait gibi gök gözlü adam, sevilmediğine inanan bir adam, kurt köpeğiyle gezen bir adam, annesini seven, ki dünyada yalnızlığı yaşayan... Geçen gün, Fazıl Ahmet Aykaç'ın oğlu: "Dünyanın güzeli Müşfik", deyip anlattı.

Bir muhabire geliş ve Sait sofrada nasıldır? diye sormuş. Ben bilmem, çünkü içki içmem. Siz, demiş, Bedros'a gidin, Burgaz Ada da, ona sorun Sait Faik'i. Üç ay geçmiş, kıza yeniden rastlamış vapurda Müşfik. Kız demiş ki:

"Ben gittim Bedros'la konuştum. Bedros: 'Pek sevişirdim o itle.' dedi. 'O İstanbul'a indiği zaman ben onu iskelede beklerdim. Ben indiğim zaman, o beni beklerdi iskelede. Derhal oturur meyhaneye, içerdi. Tatlı bir herifti. Ben bu dostun bu kadar meşhur olduğunu öldükten sonra işittim'. dedi"

Müşfik diyor ki: "Bir gün geldi Sait: 'Harika bi karı buldum. Harika bi karı. Çocuk bakıcı ve Fransız. Karı çocuğu denize sokuyor ve Lautremont okuyor. Gittim baktım. Düşürdü kitabı, uzattım verdim. Ben bu karıya aşığı'm.' Müşfik diyor ki: 'Ulan sen Fransızca biliyorsun, yanaş' diyor. 'Lautremont oku, karıya asıl.' diyor.

Ve Sait, karıya asılırken ve bütün aşkını anlatırken çukura düşüyor. Ve kadın gülüyor.

Sonra aynı Müşfik, Galatasaray'dan geldiği için karıya gol atıyor ve Sait bi daha Müşfik'le konuşmuyor.

SAİT'E

**Sait kimseye aid olmayan bir hayıt
ve eti yenmeyen bir martı
sade sesi var sesi var
yukarlarda balıkları bekleyen ve martılarla
arkadaş**

**Sait dört işleme vurulduğu zaman
Edebiyatta çıkan ve çıkacak, çıkmış olan
En güzel +**

**Sait'i biz kurutarak kutluyoruz
Bütün şairler tarafından kutlanan
Bu benim söylediklerimi sittiredin
Sait'in ağıdı her gün yakılmaktadır martılar
tarafından
Deniz tuzlarına...**

DİNAMO'NUN ANILARI

SÜRGÜN KARÜDÜŞÜNÜN BİTİŞİ

1942 yılında sanki kalın bir soba borusunun başından gir-
dim, 1949 yılının ortasında öbür ucundan çıkabildim. İşte, be-
nim yedi yıl süren sürgünlük yaşamım böyle betimlenebilir.
Elbette, yerim soba borusu gibi daracak değildi. Loş bir tü-
nel sayılabilirdi. Dümdüz de değildi. Labirent biçimindeydi.
Çıkmaz sokaklarla doluydu. İnsan, bir edebiyatçı kafası ta-
şırsa, cehenneme de gitse hemen kaleminin ucunda bir çı-
kış noktası arar. Bunları kime okutacağını hiç düşünmez bi-
le. İşte, bu korkunç soba borusu içi serüvenim ayrı bir ro-
man olmak isterse de ben şimdilik bunu yapmayarak salt yaz-
nın üzerinde duracağım. otuz beş yaşlarındaydım bu soba
borusuna girdiğimde. Bütün sanat müzeleri, kanat kanada ver-
miş, çevremde rondlar yapıyor, bana durmadan şair, sanat-
çı olduğumu bildirmek istiyor gibiydiler. Bu sırada biraz ha-
va alabiliyordum; temiz bir rüzgâr, iç dünyanın yıldızlarını
çiçek tarhları gibi üflüyordu. Müzler, durmadan umut ve ut-
ku şarkıları söylüyor, çevremde danslarını sürdürüyorlardı.
ancak, bu güzel havalara karşın, arasıra soba borusunun kor-
kunç kara duvarları, üstüme üstüme geliyor, zifir, kurum ko-
kusundan boğulur gibi oluyordum.

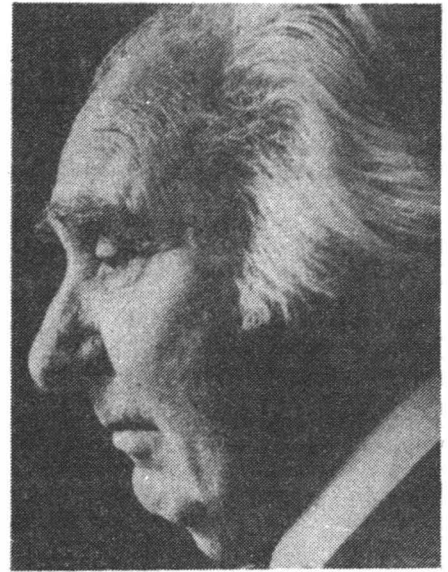
Soba borusunun dışında gecenin bir vaktinde karadüş hay-
vanları dinazorlar gibi kükreyip homurdanıyor, sanki beni bir
lokma da yüyüzünden kaldırmak istiyor gibi görünüyorlar, bu
heveslerini de sık sık bana duyuruyorlardı. İncecik kara du-
varlar, onların saldırısına dayanamazdı. Artık, şiirlerimi bir
Kalemle bir kâğıda filan yazmıyordum, içimin aydınlık bir
yerinde parmağımın ucuyla yere yazıyordum. Yıllar geçtik-
çe öyle oldu ki çevremdeki karanlıklar daha da yoğunlaştı,
kurum ve zifir kokusu burnumun direğini kırar oldu. Bu sıra-
da hiç de yalnız değildim. Çevremde her zaman ters olarak
benimle ilgilenen kişiler vardı. Bunları loş, dumanlı havanın
içinde şöyle böyle seçiyordum. Sigara içiyor, türküler mırıl-
dıyorlardı. Ara sıra dönüp birbirleriyle kavgâ ediyor, bir-
birlerini ısırtıyorlardı!

Birileri, her zaman cebime, takırdayan kuru bir şeyler tıky-
yor, bunların kuru ekme kabukları olduğunu görerek sevi-
niyordum. Susuzluğumu da tavanın yarıklarından damlayan
sulara ağzımı tutarak dindiriyordum.

Öyle bir gün geldi, soba borusunun uzaklarına doğru bak-
tığmda borunun ağzında bir aydınlık görür gibi oldum. Mah-
pusluk günlerimin en sonuncusundan kurtulacağım zaman
da böyle olmuştu. Yeryüzünün bütün mutlulukları bir anda
el ele vermiş gibi hepsi çevremde dönmeğe başlamıştı. De-
mek ki soba boru ışkencesi de en sonra sona erecekti. Evet,
bir gün yürü dediler, yürüdüm. Soba borusunun artık boğu-
cu kurum kokusu kalmayan ucundan dışarı çıktım. Oksijen,
bir deniz gibi bana saldırdı. Yeşilliklere doğru yürüdüm; Sür-
gün karadüşü artık bitmişti.

...

Fındıklı'nın üst yanında, Parkotel'in altında bir yokuşta ku-
rulmuş, tahtaları artık çürümüş küçük bir evde bir bekar odası
kiraladım. Gündüzleyin Bilal Aziz beyin ünlü sairtive folklor
kitabını çeviriyor, geceleyin de sürgün yıllarında dinlemiş ol-
duğum öyküleri yazıyordum. Bu ıssız ev, İstanbul'da değil
de sanki yine Anadolu'nun sessiz kasabalarından birinin ke-
narındaydı. Evin önünden yukarı doğru bir sokak geçiyordu.
Hemen bu sokağın üstünde de benim odamın penceresi var-
dı. Ancak, benim pencere, yalnız sokağa değil, sokağın he-
men kenarındaki bir yeşil sarıklı dedenin gömütüne bakıyor-
du. Hemen beş on adım ötemdeki bu gömüt, en sağlıklı uy-
kularımın bahçelerine bile gecenin umulmaz bir vaktinde te-

dirgin edici konuklar gönderiyordu. Bu yüzden eve gelir gel-
mez hemen kalın keten perdeleri indiriyor, öykülerimi açı-
yordum. Bu öykülerde toplumsal diyalektik görünmez, insan-
lar, tek tek felaketlerle başbaşa kalır, kurtuluş olanağı arar-
lar. Hele hayvan türleri, sevdiğimiz, kızdığımız hayvan türle-
ri, öyle insan zulümleriyle karşılaşır ki, insanın şaşkınlıktan
ağız açık kalır. Ben, bu öyküleri topladığımda, sert toplum
kavgaları daha sürüyordu. Bunlardan yazacağım sayısız konu
vardı. Ancak, yazdıktan sonra yayımlamak olanaksızlığı yü-
zünden onları şimdilik bir yana bırakarak berikileri seçtim.

Bu öyküler, yedi yıl süren mahpusluk, askerlik, sürgünlük
yıllarımda aralarında yaşamış olduğum, ülkemin ortalama yir-
mi yaş insanının serüvenleridir. Ben rastlayış olarak yanla-
rından geçtiğimden, bunları ölümünden kurtuluş saymışımdır.
Acıklılık da söz mü? Ben bu yirmi yaş çocuklarının ne ırmak
romanlar dolduracak serüvenlerini dinledim. Birlikte yaşa-
dım. Ancak, suya sabuna dokunmaz, insanla insanın değil
de doğayla insanın çatışmasının birkaç örneğini not edip yok-
luğun elinden kurtarmaya çalıştım. Bunların içinde kendime
değin en ufak bir kırıntı dahi yoktur. Yedi yıl boyunca bütün
yirmi yaşındakileri tatlı konuşturarak dinledim. Sürgün
yerinde elime kalem almak olanağı bulunmadığından bütün
konularım belleğimde istiflenmiş bekliyordu. Her sabah kal-
kınca Fransızca folklor kitabının başına geçiyor, öğleye dek
çalışıyordum. Sonra çeviriyi kapayıp dışarı çıkıyor, Bilal Aziz
beyi bulmağa gidiyordum. Tokatlıyan otelinin üst katındaki
tek kişilik bir odanın kapısını çaldığımda onun sesini işitiyor-
dum:

"Gel, Hasan Bey, gel; kalktım".

Sıcak, soğuk suyu da içinde bulunan odaya girince onun
yeni kalkmağa davrandığını görüyordum. Bilal Aziz bey kim-
di?

Trabzonlu Yanıkoğulları ailesinin zeki bir bireyi olan Bilal
Aziz, eski maarif vekaletinin kuruluş dönemlerinde hars-kültür
müfettişi-olarak atanmış, o sırada bu sıfatından yararlanı-
rak Karadeniz bölgesinde uzun bir geziye çıkmış, bütün Ka-
radeniz manilerini toplamıştı. Eğitimini İsviçre'de yapmış olan
Bilal Aziz Yanıkoğlu, günün birinde eğitim işlerini bir yana
bırakarak İş Bankası'nın adamları arasına karışmış, Londra
İş Bankası şubesine atanmıştı. Ben kendisiyle tanıştığımda
Londra'daki işini tasfiye etmiş, gelmişti. Trabzon manilerini
bir kitap olarak çıkarmak istiyordu. Ufak bir para karşılığın-
da bu işte ona yardımda bulunacaktım. Bankada biraz pa-
rası vardı. Bu kitabından sonra daha birçok eğitsel kitaplar
çıkarmak istiyordu. Bilal Aziz Yanıkoğlu'na beni tanıştıran
Arif Dino'ydu. Bu ikinci Dünya Savaşı'ndan önce olmuştu.
Benden önce kendisine Celal Sılay tavsiye edilmiş, nenden-
se onu beğenememişti.

“Güzin Abla” Penceresi’nden Bir Kesit

Günlük gazetelerde, okurlarla “dert ortaklığı” kurmak amacıyla düzenlenen köşeler oldukça büyük ilgi görmektedir. Gazete-okur ilişkisinin bu tarzı, ülkemizde uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak, bazı başarılı örnekler, bu yaklaşım biçimi ile okur sayısının yükseldiğini kanıtlamış olmalı ki, genel olarak bütün basında, özel olarak da magazin basınında bu tür köşeler son zamanlarda büyük önem kazanır oldu. Her gazete buna benzer bir köşe düzenliyor.

Okuyucuya “dert ortaklığı” biçiminde kurulan bu ilişki türünün ülkemiz basınında en tanınanı “Güzin Abla” köşesidir. Güzin Abla, okurlarından gelen mektupları “kendi ölçülerine” göre özetlemekte ve yayınlamakta, arkasından kendi görüş ve öğütlerini belirtmektedir.

Güzin Abla’nın en çok mektup alan “dert ortağı” olduğundan kuşku duyulamaz. Bu, hem onun kendi türünde en başarılı örneği oluşturmamasından, ama belki bundan da fazla, çalıştığı gazetelerin genellikle tirajı en yüksek magazin basını olmasından kaynaklanıyor olabilir. Sebep ne olursa olsun, “Güzin Abla” köşesi önemli bir “sosyal işlev” görmek ve binlerce okurla doğrudan, aynı sorunları yaşayıp da derdini mektuba dökmeyen, köşeyi okumakla yetinen yüzbinlerce okurla da “dolaylı” ilişki kurmaktadır.

Bu “dert kutusu” köşelerinin yararlı bir gazetecilik hizmeti olup olmadığı çeşitli açılardan tartışılabilir. Herhalde akla gelen ilk sakınca çözümü belli bir ihtisaslaşmayı veya uzmanlığı gerektiren sorunlarda okura bu vasıflarda olup olmadığını bilmediğimiz ama “olmadığı” kuvvetle muhtemel kişiler aracılığıyla “yol gösterme” iddiasında olmaktadır. Öyle ki, okur mektupları incelendiğinde, altından an-

cak bir psikiyatri uzmanının yahut yetkin bir tıp doktorunun kalkabileceği sorunlar, yapay ve klişeleşmiş öğütlerle geçirilmekte, köşeye okur arasındaki ilişki düzenli ve sürekli olmadığından ötürü de, ne gibi sakıncaların doğduğu takip edilememektedir. Sözgelimi, son derece muhafazakar ve feodal kültür baskısı altındaki bir çevreden “sevdiği kıza açılma-” şeklindeki derdini dile getiren okura, “git kızın babasıyla konuş” öğütü, onu belki de giderek kan davasına dönüşecek bir riskin altına sokmak sonucunu yaratabilir!

Öte yandan, türün en başarılı örneğini alırsak, Güzin Abla belli bir eğitimden geçmiş ve belirlenmiş kendine özgü bir formasyona ulaşmıştır. Onun bu “durumu” hiç bir zaman Türkiye ortalaması olamaz. Farklı değerlere sahip ve farklı kültürel ilişkiler içinde bulunan binlerce okurla ilişkiye girip, onlara kendi değerleri yönünde empozede bulunması ne derece doğru olur, kuşkuludur. Kendi ahlâkî ölçülerinden çıkmış öğütlerin, başka ve çok daha değişik kültürel ortamda bulunan bir genç kıza “yanışlara” sürüklemeyeceğinin güvencesini Güzin Abla’nın kendisi de veremeyecektir.

Olayın başka ve olumsuzlukla nitelenebilecek bir yönü de, bu öğütlerin okura, “kendini sorunun çözmede kendi inisiyatifiyle geliştirme” yönünden herhangi bir katkı getirmeyeceğidir. Bu köşeye yazılan okur mektupları incelendiğinde görülecektir ki, çoğu, sıradan ve pratik insan aklının kolaylıkla cevap verebileceği, kendi çevresinden kime danışsa da yanlış, doğru ve yararlı cevabı alınabilecek türden sorunlar olmasındır. Okurun kendi çevresiyle çözülebilecek, ama bu çevreyle ilişkiye girmede için çözüm dışı kalan sorunu, Güzin Abla’nın öğütleriyle çözülemeyeceği çözümsüz kalmakta ve okur açısından durumu kabullen-

mekten başka alternatif bulunmamakta, yahut okur, kendince zaten varılan çözümlere geri dönmektedir.

Ne var ki, bizim asıl ilgilenmek istediğimiz, bu gibi okur köşelerinin nasıl bir “sosyal işlev” görebileceği değil, nasıl bir “sosyal” görünümü sunduğudur. Ülkenin değişik yörelerinden ve her toplum kesiminden insanların, çok çeşitli dertleri dile getirdikleri ve bunların da, insanımızın, içinde bulunduğu durum ve aşmayı başaramadığı sorunlar hakkında bir fikir verebileceği kanaatini taşıyoruz.

“Güzin Abla” köşesini, türünün en popüler örneğini oluşturduğu ve daha zengin bir görünümü yansıttığı için seçtik. 1979—1981 yılları arasında bu köşede yayınlanmış, her birine tek tek cevap verilmiş 1633 okur mektubunu okuduk. Bu toplam mektup sayısını, içeriği, yaş ve cinsiyet gurupları vb. yönlerden bir ilk tasnife tabi tuttuğumuzda, her kategori için elde ettiğimiz toplam, genel mektup sayısı olan 1633 sayısı ile genel olarak uyumuyor. Bu da, okur mektuplarının özetlenmesi sırasında bunlardan bir veya birkaçının atılması olmasından yahut okur mektubunda hiç belirtilmemiş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Çıkardığımız sonuçların toplumumuz için kesin çizgiler ortaya koyacağı söylenemez. Bu türden okur mektuplarının, günlük gazete okuma alışkanlığı olanlardan, okur-yazar olanlardan, magazin basını okurlarından geldiği, bunun da ancak bazı ipuçları verebileceği belirtilmelidir.

1979—1981 dönemini esas alırken hareket noktamız, bu dönemin toplumsal yaşamın, herkes için önemli sonuçlar ortaya koyacak bir “dönemeç” niteliğinde hızlı seyretmesi ve sorunlara etkisinin daha “ilginç” olacağını düşünmemizdir.

Kapalı Kültürel Yapının Yasaklı Cinsiyeti:

Güzin Abla köşesinde yayınlanmış 1633 mektubun 1629’u, okurun kesin mesleğini olmasa bile, toplumsal konumunu üç aşağı beş yukarı belirtiyor. Toplumsal konuları itibarıyla tasnif edildiğinde Güzin Abla’nın okurları şu tabloyu yansıtıyor:

Öğrenci.....	143
Asker.....	45
Mahkûm.....	19
İşsizler.....	255
Çalışanlar.....	345
Ev Kadını/kızı.....	822
Toplam.....	1.629

Yapılabilecek bu ilk kabaca tasnif, Güzin Abla’ya mektup yazıp deva umanların yarısından fazlasını (822) kadınların ve genç kızların oluşturduğunu gösteriyor, üstelik bunlar sadece “ev” kadını ve kızı konumunda olanlar. Diğer konulardan okurların içindeki kadın/kız sayısı ile bu sayı 978’i buluyor. Bu toplam kadın okur içinde 568 genç kız, 410 evli kadın var. Bu tablonun şu yönlerine dikkati çekmekle yetineceğiz:

- Dertini kendi insani ortamı içinde dile getirme imkânından yoksun kalan insanların ezici çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.
- Kadınlar içinde, derdini kendi ortamında dile getirme imkânından yoksun olanların ezici çoğunluğunu 822/978 gibi bir oransallıkla, “ev” kadını/kızı olarak adlandırmakla, toplumsal yaşamdan ve çalışma hayatından soyutlanmış kadınlar oluşturuyor.

Bunun sebebini, ekonomik ilişkiler bakımından “kapalılık” vasfını çoktan yitirmiş olmakla birlikte, ülkemizde kadının sosyal yaşama

katılımının gelişkin kapitalist ülkelere oranla çok düşük düzeyde kalmasını aramak gerekir. Ekonomik yapıda kapalılık yasasının aşılmış olmasına rağmen kadının aynı gelişkinliğe tekabül eden boyutta sosyal yaşama katılamamış olmasının en önemli sebepleri arasında kültürel faktörleri ve üstyapıda varolmaya devam eden feodal değer ölçülerini saymak gerekir. Kadını böyle bir konumda tutan aile içi yapısal biçimlerden kadın-erkek ilişkilerine ve kadının toplumsal ilişkilerine doğrudan etkide bulunan bu feodal kültür faktörleri ve dini motifler, ekonomik temelde "açık" fakat kültürel ilişkilerde kapalılık, başka bir ifadeyle, kültürel açılımın ekonomik temelde meydana gelmiş dinamğin gerisinde kalmışlığını dile getirir.

Kadınlar içinde "ev kadını" olan okurların sayısal ezici üstünlüğü şu demek olmalı ki, çalışan kadın, içine girdiği toplumsal ilişkiler yönünden, ezilen cinsiyet olma durumunu muhafaza ediyor olsa bile "ev" kadınlarına göre, sorunlarını çözmede yahut hiç değilse bu sorunlarının bilincine varmada bazı olanaklara kavuşmaktadır.

Feodal büyük ailenin çözülüp ufalması ve kapitalist toplumun karakteristik aile birimine dönüşmüş olmasına karşılık kadının "ezilen cinsiyet" kavramı dışında da bir kültürel ilave baskı altında bulunması, geri değerlerden doğan yasaklarla sınılanması ve kadına ilişkin sorunların tabu olmaktan kurtulamayıp, bu tür baskı altındaki kadını, kendi ortamı içinde kuramadığı ilişkileri başka ve dolaylı araçlarla aramaya, açamadığı dertlerini danışacak bir dost arayışı içine girmeye itmektedir.

Her şeye rağmen, kadının bilhassa ev kadınının sorunlarını açma arzusunu ortaya koyması anlamında olumluluk sayılabilecek bir eğilim göstermesi, giderek kendi konumunun "farklılığının" bilincine varmaya başlaması anlamında kendine ilgi duyması, bütün bu bir dizi olumsuzluk içinde olumluluk sayılabilir.

İşçilerin Azlığı Dikkat Çekicidir:

1633 okur mektubu içinde büyük çoğunluğu kadınlara, bilhassa "ev" kadını konumuyla sosyal ilişkileri en zayıf kalmış cinsiyete ve kesime aitken, en az mektup yazarların ve "Güzin Abla'dan" öğüt beklemede en isteksiz olanların işçiler olduğu görülüyor, bu dikkat çekicidir. Yukarıdaki ayırmada 345 "çalışan" mektubu içinde "fabrika işçisi" olduğunu belirtenlerin sayısı sadece 8'dir. Bu sayının, "nasıl bir çalışan" olduğunu açıkça belirtmemiş olanların bulunacağı hesaba katılarak artacağı düşünülse bile, yine de okur mektupları içinde en son sırayı işçiler almaktadır.

İşçilerin, kapalı ve dar sosyal ilişkiler içine sıkışıp kalmış toplum kesimlerine göre, daha zengin sosyal ilişkiler içinde bulunduğunu düşünürsek, bu sonuç mantıklı görünmektedir. Ancak "çevrenin ve sosyal ilişkilerin" genişlemesi anlamında diğer bütün "çalışanlar", işçilerle eşit konumdadırlar. Dolayısıyla işçilerin "Güzin Abla" türü çözümlere, önceki toplumsal sınıf ve katmanlardan daha az itibar etmelerinin asıl sebebini, onların sosyal ilişkilerinin niteliğinde ve bu nitelikteki ilişkilerin yarattığı değerlerin çok daha sağlam, hayata bakış tarzını çok daha mükemmel kılan ve güven veren özelliğinde aramak daha doğru bir yaklaşımdır.

Yaş gurupları açısından baktığımızda çok daha çarpıcı olduğuna göreceğimiz, ama yukarıdaki tablodan da kendini gösteren başka bir olgu, gençliğin durumudur. Gençliğin özellikle öğrenci olan kesimi, kendi ortamında çözüm bulma imkânından büyük oranda yok-

sun görünmektedir. Güzin Abla köşesine, mahkûmların 19 mektup yazmış olması da, hem her kesimin köşeye ilgisi, hem de en tecrit ortamı oluşturan cezaevlerinde bile insanın umutları beslemekte ve bunu yansıtmaya ihtiyacı bulunduğuna dikkatimizi çekmektedir.

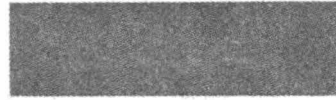
İşverenler Neden Yazmaz?

1979—1981 yıllarında, yani üç yılda, hiçbir işveren Güzin Abla'ya mektup yazmamıştır, yahut yazmış olsa bile Güzin Abla bunları yayınlamaya değer bulmamıştır!

Halbuki hiç kimse, işverenlerin bu üç yılda herhangi bir sorunları olmadığını, herhangi biriyle "dertleşme" ihtiyacı duymadığını ileri sürmez.

İşverenler Güzin Abla köşesine yazmıyorlar ama, bu köşeyi dikkatle izlediklerinden kuşumuz yok. Nitekim Güzin Abla, himaye talep eden okurlarından birçoğuna özel himaye sağladığını açıklamakta ve işverenlere teşekkür etmektedir. Demek ki, köşenin etkinliği işverenlere kadar uzanmaktadır.

İşverenler yazmıyorsa, bu onların sorunlarının Güzin Abla'ya yazılan sorunlardan çok başka olmasından geliyor, yahut örgütlülüğü

Bu "dert kutusu" köşelerinin yararı bir gazetecilik hizmeti olup olmadığı çeşitli açılardan tartışılabilir.

ve kendi içindeki dayanışması en yüksek (fakat iğreti) sosyal zümre olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Nihayet işverenlerin hem imkânları, hem ilişkileri, değil kapalılık vasfında olmak, uluslararası boyuttadır.

Bu onların "her" problemlerini çözebildiği anlamına gelmeye bile, kişisel sorunlarını çözenin maddi araçlarına sahip oldukları anlamına gelir ve sırf bu bile, şu veya bu görünüm almış olsa bile, temelinde mutlaka maddi ilişkilerden gelen bir çarpıklık bulunan "Güzin Abla" okurlarından olmadıklarını açıklar.

Bütün Yaş Guruplarının İlgisi:

Güzin Abla bütün toplum kesimlerinden olduğu gibi, aynı zamanda bütün yaş guruplarından da mektuplar almaktadır. 1633 okurun yaş gurubu itibarıyla tasnif edilebilecek bölümü şu tabloyu veriyor:

10—15 yaş gurubu.....	128
16—22 yaş gurubu.....	784
23—35 yaş gurubu.....	368
36—55 yaş gurubu.....	88
56—70 yaş gurubu.....	5
70—100 yaş gurubu.....	5
Toplam.....	1378

İlk ayırımlarımızın sonuçlarına uygun yorumlar yapmaya devam ederek görüyoruz ki, bütün yaş guruplarından insanların, kendileri açısından özgün, ama toplumsal genel sorunların bir bileşeni olan sorunlarla yüz yüze olduğu bulunmaktadır. Kültürel baskı altında bulunma ortak özelliği bütün yaş gurupları için geçerliliğini korumaktadır. Yahut kendi ortamını, kendi sorunlarını çözmede elverişsiz bulunan insanlar bütün yaş guruplarından çıkabilmektedir.

Ancak yaşını açıklamış 1378 mektuptan 784'ünün 16—22 yaş gurubuna ait olması dikkatle bakılması gereken bir sonuçtur. Gerçi salt bu köşe okurları içinde gençlerin çoğunluğu oluşturmaları olgusundan kalkarak sorunları en yoğun toplumsal kesimin gençler olduğu hükümüne varılamaz. Ama, sorunlarını bu tarz bir ilişki sayesinde açığa vurma ihtiyacı-

nı en yoğun biçimde duyan kesimin gençler olduğundan da kuşku duymamak gerekir.

Gençlerin geleceğe ve aynı zamanda kendilerine ilişkin sorunlara "aceleci" yaklaşımlarını buradan müşahade etme olanağımız vardır. Kısa vadede kişisel çözüm arayış, ortamın buna kapalılığı olgusuyla sürekli karşı karşıya bulunan, kendini yeni değerlerle yüklemek ve geleneksel değerlerinden uzaklaşma ihtiyacını en yoğun biçimde duyan, dolayısıyla sürekli arayış ve ivedi cevap bekleyişi içinde olan gençlerimizin, kendi somut ilişkilerinden çıkaramadığı yahut sezgisel olarak bulup kavramadığı çözümleri, başkalarından da (Güzin Abla yahut başka bir çevre) duymak istemesi, sadece sorunların yoğunluğu değil, aynı zamanda genel bir umutsuzluk haline işaret ediyor.

Gençleri umutsuzluğa ve yapay arayışlara sürükleyen maddi ve manevi faktörleri ve bu faktörleri ülkemiz özelinde daha da yoğunlaştıran siyasal ve kültürel süreçleri gençlik bağlamında ve gençlik açısından ele almak, konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak, Güzin Abla'ya mektup yazan okur kitlesi içinde ikinci sayısal sırayı tutan kesimin, hemen gençlik dö-

nemini takip eden, hayata başlangıç ve "kişisel konumun ve tutumun, kurumsallaşması" safhasındaki süreci yaşayan yaş gurubundan olması gençlik sorunlarının "gençliğe has" sorunlar olmadığını, genel toplum sorunlarıyla içiçeliğini gösterir.

Ülke Düzeyinde Dağılımı Açısından Okurlar:

1633 okurdan, bulunduğu il ve ilçeyi belirtmiş olanların ülke düzeyinde dağılımı şu tabloyu veriyor:

İstanbul.....	853
Ankara.....	111
İzmir.....	91
Bursa.....	67
Eskişehir.....	23
Samsun.....	23
Diğerleri.....	327
Toplam.....	1.445
Almanya.....	2
Kıbrıs.....	3
Sofya.....	1
Toplam.....	1.451

Bu dağılımın ilk işaret ettiği nokta, Güzin Abla okurlarının ülke düzeyindeki dağılımının nüfus yoğunluğu ile uyumudur. Bunun matamatiksel hiçbir ilginçliği yoktur ve mantıksal bir sonuçtur. Ancak, Güzin Abla'ya mektup yazmakla kültürel baskı ortamında yaşamak arasında kurduğumuz bağ açısından bu dağılım ilk bakışta bizi tekip eder gibi görünmüyor. Zira 1451 mektubun 1208'i, yani çok büyük çoğunluğu, maddi temel bakımından en gelişkin, dolayısıyla sosyal ilişkilerin zenginliği ve rahatlığı yönünden de en gelişkin buna bağlı olarak feodal kültür baskısının en az olması gereken 6 büyük sanayi kentimizden gelmektedir.

Ne ki, bu sonucun, yukarıda işaret ettiğimiz bir noktayı doğruladığı da gözden kaçırılmamalıdır. Maddi yapıdaki açılımlık, kültürel yapıda da aynı oranda bir kapalılıktan ve baskından kurtulma olgusuna yol açmıyor. Dolayısıyla, hem işçi kitlesinin çok genç, hem de kırsal kesimle bağı koparmanın henüz ilk

maddi basamağında olan kentli nüfusun yoğunlukta bulunması bakımından metropol kent insanının da yoğun bir feodal kültür kalıntısının baskısı altında olduğu sonucu çıkar. Kentli insanın feodal kültür ortamından sıyrılamadığını bu ölçüde katılaştırmamak gerekir elbette. Ancak, geleneksel feodal değerlerden kopamamış veya henüz kopmuş kentli insanın, işçileşme yahut uzun bir emekçileşme sürecinden geçmedikçe yeni kültürel değerlere de ulaşamayacağı ve tabir caizse bir "geçiş kültürünün" karmaşık etkileri altında yoğun bir baskı yaşayacağını bilhassa tesbit etmek gerekir. Dile getirilen problemlerin niteliği açısından da baktığımızda göreceğimiz gibi, çözümü aranan sorunlar, tam da bu kesitte yaşayan insanların sorunları olarak tezahür etmektedir.

Bu tablodan çıkan bir başka sonuç, Güzin Abla'nın yurtdışından da mektuplar alacak kadar geniş çaplı bir olgu haline geldiğidir.

Dertleri Açısından Güzin Abla Okurları:

Yine kabaca bir ayırımla, okurların "hangi dertlere" deva aradıklarına bakarsak şunu görüyoruz:

Sağlık sorunları.....	171
Fiziksel kusurlar.....	37
Psikolojik sorunlar.....	79
Güzellik sorunları.....	141
Yardım talepleri.....	45
İş arayanlar.....	29
Pahalılıktan şikâyet.....	26
Gönül ilişkileri sorunu.....	410
Kayıp arayan.....	7
Sosyal ve Kültürel sorun.....	688
Toplam.....	1.633

Okurların çoğu Güzin Abla'dan, çözemedikleri gönül ilişkileri ve buna yakın bir sorun olarak da, "güzellik" ilgili sorunlarına çözüm istemektedirler. Bu sonuç, en çok mektup yazarların kadınlar olmasına paralel bir sonuçtur. Doğrudan bu kapsamda olan 551 mektuba, sağlık sorunlarına ilişkin mektupları da ilave etmek yerinde olur, fiziksel kusurlara ilişkin olanları da.

Demek ki, okurların dile getirmekte aciliyet gördüğü başlıca sorun gönül (duygusal ve cinsel) ilişkileridir. Okurun sorunu ağırlıklı olarak bu konuda biçimleniyor ama, bu biçimleniş Güzin Abla'nın "kendi ölçüleri" de katkida bulunuyordur kuşkusuz.

Cinsel sorunların, evli olsun olmasın, her yaş ve toplum gurubundan insanımızda ağırlıklı sorun olarak belirlediği ve bunun da köklü kültürel nedenlere dayandığı bilinir. Ancak, magazin basını bütün muhtevasıyla ve bu arada "Güzin Abla" benzeri yaklaşımlarla, sanki bütün bir toplumu sarıp sarmalamış tek ve

Cinselliğin bu derece ağırlıklı olmasına bakarak Güzin Abla okurlarının bu kapsamda bir tekdüze bunalımın insanları olduğu sonucuna varılmıyor. Sözgelimi, sorunun gelişmiş bir kapitalist ülkede dile geliş tarzı ile Güzin Abla köşesinde yansıyan bizim insanımızın cinselliğe ilişkin sorunları çok farklı nitelikler göstermektedir. 36 kişi zoraki evlilik içinde bulunduğunu ve bundan doğan bir bunalım içinde yaşadığını yazmaktadır. 42 okur "iğfal" olayının genişleyip kendisi için ciddi bir sorun haline geldiğini ve bunun çaresini bulamadığını yazmaktadır. 78 okur eşi tarafından aldatıldığını belirtmekte ve çözüm aramaktadır. 79 okur kendi ilişkileri içinde evlenme şansı

türel niteliklidir. Cinsellikle ilgili sorunların kendisi sosyal nitelikli olsa bile, dile getiriliş tarzı yahut okur mektuplarında açığa çıkan yönü ile "kişiselleşmiş" sorunlar gibi görüldüğünden, sosyal ve kültürel sorunlar kapsamı dışında tutulabilirler.

Sosyal ve kültürel sorun olarak nitelendirdiğimiz sorunların şu veya bu yaş gurubuna dağılımı elbette bir önem taşır, ancak ülkemizde bu kapsamda öyle ilginç, öylesine düşündürücü ve günümüzün genel geçer insani değerlerine o kadar yabancı çeşitlemeler ortaya çıkmaktadır ki, salt bunların varolmasından kal-karak dahi insanımızın çarpıcı ortamını yakalamak imkânı mevcuttur. Örneğin şu mektup

"Güzin Abla"dan öğüt beklemede en isteksiz olanların işçiler olduğu görülüyor.

bulamadığından yakınmakta ve bir eş bulması için Güzin Abla'dan yardım istemektedir.

Bu ve benzeri cinselliğe ilişkin sorunların, okur kitlesinin büyük çoğunluğunu meydana getiren büyük kent insanlarını kuşatmış olması, kentlerdeki gelişmenin sadece çarpık bir mekan tutmayla sınırlı olmadığını, çarpıklığın özellikle sosyal ilişkiler kapsamında ortaya çıktığı ve giderek derinleştiğini ifade etmektedir. Bu ve benzeri sorunlar, gelişkin bir kapitalist ülke insanı için de söz konusudur, ancak gerek yoğunluk, gerek dış vuruluş biçimi ve gerekse insan hayatı üzerindeki etkileri ve sonuçları bakımından bizim ilkimizdekinden farklı oldukları, dolayısıyla da farklı yaklaşım-

Güzin Abla'ya İstanbul'dan bir okur tarafından yazılmış ve Güzin Abla da cevabında bu tür mektuplardan "yığınla" aldığını belirtmiştir.

İSTANBUL: Rumuz - Ağlayan Gülmedim!

Ben kan davası yüzünden küçükken memleketten ayrılan köylü bir anne babanın oğluyum. 26 yaşında bekar bir gencim. Lise II'ye kadar tahsilimi sürdürdüm. O zamanlar ailemizde tek çalışan babamdı. Çalıştığı yer greve girdince, okuldan ayrılmak, çalışmak zorunda kalmıştım. Yıllardır kirada oturuyoruz. Zaten derilerim de buradan kaynaklanıyor. Yengem ve amcam bir sene ara ile önce onları üç çocuğu da

Gençlerin geleceğe ve aynı zamanda kendilerine ilişkin sorunlara "aceleci" yaklaşımlarını burada müşahade etme olanağımız vardır.

larla ele alındıkları söylenebilir. Örneğin ABD'de orta sınıftan başlayarak yukarıya doğru her sosyal katmandan insanların yoğun ruhsal bunalım altında yaşadıkları ve psikiyatri klinikleriyle yahut özel aile doktorlarıyla ruhsal sorunlar üstüne ilişkilerinin günlük alış-veriş derecesinde olağanlaştığı, TV dizi filimlerinden bile gözleyebildiğimiz bir husustur. Ülkemizde aynı kapsamda sorunlar, kişinin veya ailenin kendi iç sorunu olarak kalmakta, ancak hayatı tehlikeye boyutuna vardığında bilimsel tedavi konusu olabilmektedir. Bu bakımdan bu tür bunalımlarıyla insanımı-

bize kaldı. Derken dedemle babaannem de önce yani derter üstüste gelince babamın gözleri üstüden, ağlamaktan bir ara görmez oldu. Şimdi iyi, fakat çok yıprandı. Yaşlanırdı... Yakın zamana kadar ailede anemle ben çalışıyorduk. Çalıştığım yer taşıyıcı olunca işsiz kaldım. Ben ne yapar, eder iş bulurum. Annemin kazandığı ev kirasını ancak karşılar. İkimiz çalıştığımız halde beş nüfus küt kanaat geçinebiliyorduk. Bize kalan çocukların biri şimdi askerde, diğeri ikisi henüz küçük. Yaşamımız tam anlamı ile felç. Asıl belimi bükten başka. İkide bir ev kirasını yükseltmek isteyen, çıkan diyen ev sahibi ile olan münakaşam. Asıbyetimi frenliyemediğim için ikiye bunal-dım. Bir ara intiharı bile düşündüm ama mücadeleden yılmak istemedim. Tek derdim evimin olmayışı. Ne param ne de pulum var. "Son çare" saydığım bir şansım var. Gözlerimden veya böbreklerimden birini satmak istiyorum. Yeter ki ömrüm boyunca kavuşamadığım sıcak bir yuvam olsun artık. Hem de insanlara yardım etmiş olurum.

Yavrum, bugüne kadar senin gibi gözünü veya böbreğini satmak isteyenlerden yığınla mektup aldım ve yayınladım ama hiçbirine müspet cevap veremedim. Mafatih isteyen olursa sana haber veririm olmaz mı?..

Tablomuzda "yardım talepleri" bölümüne koyduğumuz 45 mektup içinden 7'si, böbreğini veya "satılabilir" bir organını satmak isteyen ve Güzin Abla'dan buna aracılık yapmasını bekleyen okurlardan gelmiştir. Herhalde bunun ülkemizde sanayii kurulmadığından

İnsanın kendi canlılık fonksiyonlarının bir bölümünden vazgeçebileceği kadar derin bir yoksulluk içine düşmesi düşündürücüdür.

en önemli sorun cinsellikmiş ve üstüne üstüne vardığımızda, öğütlerle değil çözdüğümüzde üstesinden gelebileceğimiz bir sorunmuş gibi göstermektedir bu durumu. Bu nedenle, "bir elinde cimbız, bir elinde ayna, umurunda mı dünya..." gibi bir toplum görüntüsü verilmek istenmektedir. Bu, hayatın kişiselleştirilmesi, bireyciliğin her alanda mutlaklaştırılması ve bundan ekonomik ve politik çıkar umulması anlamına gelir.

zın Güzin Abla ve benzeri "hizmetlerden" yararlanmak istemesi, onun kendini açığa vurmada istekli bulunduğunun, bunun en kolay seçilebilir yolunu bulduğunda başvurduğunun ve bütün bunların da genel bir çözüme yahut özgürleşme isteğinin birer göstergesi olarak alınması gerektiğinin işaretidir.

Sosyal ve Kültürel Sorunlar:

1633 okurdan 688'inin sorunu sosyal ve kül-

olacak ki, okur bu yolu seçmektedir. Oysa ki, parayla kan satmanın, gerek satıcılar kitlesi, gerekse aracıları ve alıcılarıyla bir ticari saha halinde genişlediği, hastane kapılarında kanını satmak için bekleyen insanların, ekmek yahut

nu, ancak "anlaşırsak" ikibuçuk milyona kadar inebileceğini öğrendik. Ancak bu fiyatlandırmanın hangi ölçülere göre olduğu hakkında bir fikrimiz olmadı. Olsa olsa insanın kendi organına kendisinin biçtiği bir değer olabilir.

Cinselliğin bu derece ağırlıklı olması na bakarak Güzin Abla okurlarının bir tekdüze bunalımın insanları olduğu sonucuna varılamıyor.

şarap parasına varlığından bir şeyler feda etmek için kuyruğa girenlerin, yoğunluğu TV ekranlarına kadar yansımış bir gerçekliktir. Telefon ettiğimiz bir Güzin Abla okurundan, böbreğinin satış fiyatının üç milyon olduğu-

Yahut Sosyal Sigortalar Kurumu'nun iş kazalarında ödenecek tazminatların miktarına ilişkin yönetmeliğinde insan parmağına, koluna, ayağına biçilmiş olan ayrı ayrı fiyatlar, okuyucuda belli bir kanaat oluşturmuş olmalıdır.

İnsanın kendi canlılık fonksiyonlarının bir bölümünden vazgeçebileceği kadar derin bir yoksulluk veya yoksunluk içine düşmesi düşündürücüdür. Başka herhangi bir ülkede bunun ancak bir fantazi yahut bilim-kurgu ürünü olabileceği düşünülür.

Güzin Abla mektuplarının okuduğumuz ve 1979—1981 yılları arasına ilişkin olan 1633 adedinin kabaca ilk tasnifinden çıkan sonuçlar, toplumsal yaşamımız ve insanımızın içinde bulunduğu maddi ve kültürel ortamın olumsuzluğu hakkında bir fikir veriyor.

DON YASTA ŞOLOHOV ÖLDÜ

Gorki, "kültür ustaları kimden yanasınız?" diye soruyordu sanatçılara; yeni toplum insanının yeni ruhunu biçimleme uğraşında onları daha sorumlu ve daha etkin bir çabaya çağırıyordu.

Bu soruyu, bütün bir yaşamla, tüm yaratıcı eylemiyle "insandan" diye yanıtlayan yürek durdu, Mihail Şolohov öldü.

Yazarın kendisine ve eserine, yöneldiği kitleye saygısının hiç tükenmediği, her sözcüğünün sorumluluğunu ilginde duymuş kaç örnek vardır yeryüzünde? Halkın yüzyüze olduğu hiçbir sorunu küçümsemeyen, kaçmıyan yazara ihtiyacı her geçen gün büyüyen dünyamızda, yüreği onun göğsünde atan kaç yazar var? Onlardan biriydi Şolohov.

O, insanı sürekli kollayan, kötülüklerin her türlüşünü yaşamdan silip atmaya adanmış bir yazardı. Tek tutkusu vardı yaşamı boyunca: insanı kurtulmuş ve yüce kişiliğini, gerçek insanlığını edinmiş bir dünya için verebileceğinin en çoğunu vermek! Bu yüzden, kişilerini geçmişten getirdikleri ve geleceğe taşıyacakları tüm eğilimleriyle, her türlü küçüklük ve yücelikleriyle yakalayıp sergilemeyi, onlarda kendilerini aşma yeteneğini gerçekliğin var gücüyle zorlamayı yazarlığının biricik amacı yapmış sayılı yazarlardandır Şolohov, en önde gelenlerinden. Yalnızca yazarlığının mı? Yaşamının da biricik amacıdır bu. Yaşamının her anı yazarlığının, yazarlığı halkın ayrılmaz parçası olmuş kaç yazar var?

Bütün çabası, halkı ve insanlık için en iyi olana yönelikti. Eserleri, o binlerce sayfalık dev eseri, bunun tartışmasız somutlanmasıdır. Bunu nasıl başardı Şolohov? Hakikatten, yaşamdan yola çıkarak. Hakikatin kaynağını daha yazarlığının en başında keşfederek. Şöyle diyordu: "Kesinlikle inanıyorum, işçi okurlar ve Sovyet yazarları arasındaki bağ güçlendirilecektir ve dahası, ancak bu bağın olması koşuluyla Sovyet edebiyatı daha iyi kitaplar yaratacaktır." Tespiti bu kadar sağlam, amacı verileriyle böylesine uyumlu gerçekleşmiş kaç yazar var?

Doğru öneriler, sağlam bir yeteneğin elinde hayat bulur, ama bu sağlam yeteneği yaratan da tutarlı yaşam ve doğru ilkelerdir. "Günümüzde hayat gösterdi ki, yalnızca halkın çıkarlarına hizmet eden sanat kitlelerin içinde yaşayabilir ve gelecekte var olma hakkını koruyabilir" diyordu. Onu bu sonuca götüren ilke, yüreğinin buyurduğunu yazmaktı. Yüreği ise, halkına ve o halkı nice çileli yollardan geçerek kölelikten kurtaran ve tüm insanlığa bu kurtuluşu müjdeleyen, somutlayan büyük bir deneyimin bütününe, yönlendiricisine aitti. Bunun hakkını veren kaç yazar var?

Şolohov, merkezinde insanın, kendini acılar içinde yıkan ve

kuran insanın o insan, sonra da onun yetenek bikiiminin sözcüsü yazar olarak belirlemiştir. Suçkov, onu tanımlarken şöyle diyor: "Şolohov, yaşamdaki çelişmeleri ve dramları, kişilerin psikolojileri ile davranışlarının temelinde yatan güdülerini, olduğu gibi, içinden algılar. Bunun nedeni Şolohov'un sadece pratikteki deneyin ve manevi yaşantının ayrılmaz bir parçasını oluşturan, belirli olgusal verilerin ta içinde yaşamış olmasından değil; toplumcu bir görüş sistemine bağlı, tarihi kitleler ile kitlelerin yapmış olduğu devrim açısından değerlendirilen, halkla özdeşleşmiş bir yazar olmasından da ileri gelir." (Gerçekliğin Tarihi, Adam Yayıncılık, Çev: Aziz Çalışlar, s.211)

Kendisi, İspanyol Delegasyonu ile konuşmasında (1937) bu özdeşleşmeyi özlü ve yalın biçimde dile getirirken, denebilir ki, sözcüğün tam anlamıyla yeteneğinin kaynağını itiraf ediyor: "İnsan, bir Sovyet yazarını onu besleyen Sovyet koşullarından ayrı düşünemez. Kimi devrim - öncesi yazarlarımızın tutkuları bize şimdi çok hafif görünüyor. Karadeniz'de bir villa edinmek, bir limuzin sahibi olmak... Gerçekten, tüm bunların bizim düşlediklerimiz ve ideallerimizle hiçbir ortak yanı yok."

"Sovyet yazarı ile Sovyet halkı arasındaki ilişkiler benim kendi yaşam öykümünden de izlenebilir."

"Ben, -Yukarı Don'daki Veşenskaya köyünün bir sakini- İç Savaş'ta Sovyet iktidarının zaferi için savaştım. Beni Sovyet iktidarı ve Parti yarattı, yetiştirdi. Sovyet halkının bir oğlum. Sovyet iktidarının bana fazlasıyla gösterdiği özen, ancak bir annenin evladına olan sevgi dolu özenine benzetilebilir."

Gerçekten de onun yaşamı, yeri her geldiğinde gururla yineleniği gibi, ilk füzlerinden olduğu Sovyet aydınlarının tipik yaşam öyküsünün örneğidir. 1905'te Veşenskaya'da bir emekçi ailesine doğumuyla başlayan yaşam öyküsü, yeni aydının yaratılışı öyküsüdür de. Daha lise çağında Don kıyısındaki uzun ve acımasız savaşın hem tanığı, hem neferidir. 15 yaşındayken, okulu bırakır; silahlı çetelerin desteğiyle buğdayı genç Sovyet Cumhuriyeti'nden saklayarak onu aklıktan kırdırmaya çalışan kulaklara karşı amansız bir mücadeleye atılır. Moskova'ya iskele hamallığı yapmak üzere geldiğinde 17 yaşındadır; her türlü niteliksiz işe girip çıktığı bu yıllarda, bir yandan da yazıları temize çekme işinde çalışır. 1923'te kendi yazılarına başlar. 1925'te Don'a dönerek **Ve Durgun Akardı Don** üzerinde çalışmaya başladığında 20 yaşındadır. Birinci cildi 1928'de yayınlanan eserin dördüncü cildi 1940'ta tamamlandığında (bu kitabın Tektas Ağaoğlu tarafından yapılan çevirisinin ikinci bası kısı Yazko Yayınları arasında birleştirilmiş iki cilt olarak yayınlandı) eseri sık sık Tolstoy'un **Savaş ve Barış**'ıyla kıyasla-

nan dev bir yazardır artık. Iakimenko'nun "haklı bir kıyasla-
ma" olarak gördüğü benzerlik nitelemelerini Suçkov şöyle açıklar: "Şolohov'un romanındaki Tolstoycu gelenek bir öykünme değil, geçmişten alınmış bir miras'tır; yeni bir toplumsal ve görüş açısından, yazarın kendi bağımsız düşüncesinden hareketle, tarihsel olaylar ve bunların bireylerin ve kitlelerin düşünce tarzı üstündeki etkisini araştırmaya başladığı çıkış noktasıdır." (Gerçekçiliğin Tarihi, s. 211)

Şolohov, ülkesinin, dünya edebiyat hazinesine sunduğu görkemli bir zenginliktir. "Sanat, insanların zihin ve yüreklerini etkileme gücüne sahiptir. Bence 'sanatçı' diye nitelenmek hakkı, bu etkiyi insanlığın yararına ve insanların ruhlarında bir güzellik dünyası yaratmak için kullanan yazarlara aittir" derken, bu hakkı kazanmanın yolunu kolay başarıların uzağında, tüm yeteneğini seferber ederek aramıştır. Bu arayıştır ki, dünya edebiyatına *Ve Durgun Akardı Don'u, Uyandırılmış Toprak'ı, Vatan İçin Dövüşüler'i...* kazandırdı. 1965 Nobel Edebiyat Ödülünü'nü aldığı anda, İsveç Akademisi'nden Dr. K.R. Gierow, *Ve Durgun Akardı Don'un* yazarına şöyle diyor: "Düşmekte olan mevzilerini can havliyle savunan eski rejimle, kanla sulanmış her karış toprak için aynı şekilde mücadele eden yeni rejime ilişkin öykünüz çaplı bir kavrayışın ürünüydü. Sürekli olarak telkin edilen soru: Dünyayı yöneten nedir? Ve yanıt veriliyor: Yürek. Sevgisi ve zalimliği, üzüntüsü, umutları, aşağılanması ve gururu ile insan yüreği. İnsan yüreği; dünyamızın kısmetine düşen zaferlerin ve yenilgilerin geldiği gerçek savaş alanı. Böylece sanatınız tüm sınırları aşıp geçiyor ve ona derin bir minnettarlıkla değerini vermenin gururunu taşıyoruz."

Romanlarında ve tüm yazılarında Şolohov tek bir şeyi savundu: İnsanın mutluluğu için mücadele. Bunu sözde bırakmaz, dahası, yazıda bırakmaz. Nazi saldırganlığına karşı savaş alanında kanıtlar: "Ellerimizde kalemler, defterler ve hafif makineli tüfekler, cepheye yollandık..." diye başlar cephe-den gönderdiği bir yazı. Bir başkasında, "İnsan bu savaştan ellerine kan bulaşmadan çıkamaz. Savaş; kan ve ter istiyor. Eğer bu inkâr edilirse, bedel iki katlı olacaktır." (Amerikalı Dostlara Mektup) diyecektir. Savaştan sonra da tüm dünyada barış için mücadele çağrısına hiç ara vermez. 1963'te Avrupa Yazarlar Komitesi Toplantısı'nı açış konuşmasında şöyle seslenmektedir yazarlara: "...Biz yazarlar insanlara ve barış davasına sanatımızla en iyi nasıl hizmet edeceğimiz konusunda anlaşmaya varabilmeliyiz. Varamazsak, okurlarımızın yüzüne asla bakamayacağız. Ortak bir dil bulmalıyız; bu bulunmalı!" Ölümünden birkaç ay önce Eylül 1983'te Veşenskaya'dan tüm dünya yazarlarına bir kez daha yineliyordu çağrısını: "Dünya yazarlarına, günümüz yazarlarına, dost ve meslektaşlarıma ses-

leniyorum: Süregiden çılgınlığa, sürekli nükleer silahlanmaya karşı sesinizi yükseltin" Ömrünün çok önemli bir bölümü savaşta geçmiş, savaşın yıkımını yaşamış bu büyük insan, sorunun insanlığın var olma mücadelesi olduğunu bir daha vurgulayarak, uyarısını yineliyordu: "Çok geç olmadan!"

Şolohov'un yüreği, yalnızca kendi halkını değil, bütün insanlığı; yalnızca bugünün insanını da değil, bütün çağların insanını kucaklayan o kocaman yüreği 20 Şubat 1983 günü durdu. Ancak eseri, sesinin olanca gürlüğüyle yaşıyor. Genç yazarlara sürekli umut aşılayan, güç veren sesi, bütün örnekliğiyle, insanlığın gerçek tarihi başlatan bir büyük çabanın bütün deneyimi ve dersleriyle önümüzde duruyor. Avangartlık adına onun dev eserine burun kıvrıranlara verdiği yanıt, bir büyük öğretmenin öğüdü olarak genç yazara ışık tutuyor:

"Sanatta pek çok modern akım, devrini doldurduğu iddiasıyla gerçekçiliği reddediyor. Tutuculukla suçlanma korkusunu duymadan, karşı görüşte olduğumu ve gerçekçi sanatın inanis bir savunucu olduğumu ilan ediyorum.

"Avantgarde edebiyat üzerine pek çok konuşuluyor; bu insanların gerçekte düşündüğü, biçim alanındaki denemeler... Fikrimce, edebiyatta gerçek avant-garde, kitaplarında günümüzdeki yaşama özgü yeni özellikler, ilişkiler ve tavırlar yansıtan yazarlardır.

"Böyle bir gerçekçilik ve gerçekçi roman, geçmişin büyük ustalarının deneyimine dayanır. Ama gelişimi boyunca, öz bakımından yeni ve ayırt edici modern özellikler edinmiştir.

"Yaşamı yenileme ve onu insanlığın çıkarına yeniden oluşturma görüşünü taşıyan gerçekçilikten söz ediyorum. Kuşkusuz, sosyalist gerçekçilik dediğimiz şeyden söz ediyorum. O, hayalciliği ya da gerçeklikten bir kaçışı kabul etmeyecek..." ("Yazarın Sorumluluğu, Çev: Eser Yalçın, s. 116.)

Onun, işte bu gerçekçiliğin başyapıtları olan eserleri, tek yazarları etkilemekle kalmadı. Ülkelerinde yeni bir dünyanın kuruculuğuna katılmayı üstlenen tüm edebiyatları etkiledi. Bulgar şiirinin güçlü sesi Lubomir Levçev'in 1969'da söylediği şu sözler, bunun somut ifadesidir:

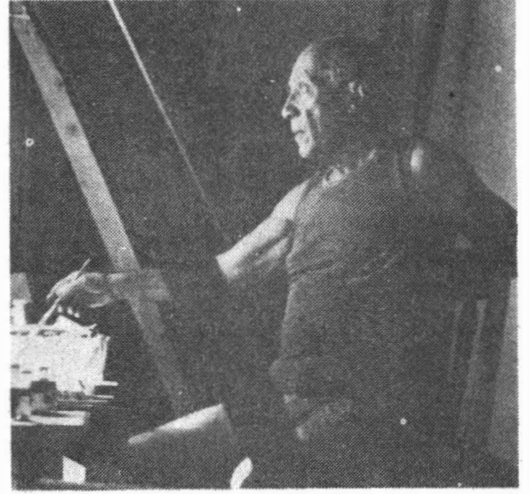
"..En önemli Bulgar yazarları, sanatlarını sizden öğrendiler. Kimileri özgürlük, mücadelesinde yitip gitti; kimileri tüm yaşamlarını ülkemizde sosyalist kuruculuğa adanmış, bir kısmı hala uğraşüyor ve sizden öğreniyor. Körün gözünü açan; askere, zafere ulaşsın diye güç katan "*Bin Sihirli Pınar*" diye bir Bulgar epik öyküsü vardır. Sizinle tanışmakla, gelecekteki çalışmamız için güç alabileceğimiz o pınarlardan birine ulaşmayı ister gibiydik. Açık ki, önümüzde büyük görevler var, bunlar Şolohov'un ilham dolu hakikati ve Şolohov'un yeteneğinden bir parçayı, küçük de olsa bir parçayı gerektiriyor."

PİCASSO İLE KONUŞMALAR

Brassal

"L'Homme qui tenait en main la clef fragile du problème de la réalité — Gerçeklik sorununun çıkartıldığını anıtlarını elinde tutan Adam."

JAQUES PREVERT

Fotoğraf ile resim sanatı üstüne

Picasso — Fotoğrafla dile getirdiklerinize bakıldığında, resim sanatının artık kaygılanmaması gereken şeyleri görüyor insan... Öyle ya, objektif aracılığıyla bu denli güzel saptanabilen şeyleri dile getirmek için artık niye dertsiz dursun sanatçı? Bir çılgınlık olmaz mı bu? Fotoğrafçılık, resim sanatını her türlü edebiyattan, öyküden ve giderek konudan kurtarmak için tam zamanında yetişti bence. Bundan böyle konunun belli bir yanı artık fotoğrafçılık alanına girer elbet... Öyleyse ressamlar da kazandıkları bu özgürlüğü başka şeyler yaratmakta kullanmalılar, değil mi?" (s. 89)

Desenin sanatsal fikri (idée)

• *Desenlerinin sanatsal fikirlerinin nasıl doğduklarını soruyorum: Rastlantısal mıdır, yoksa önceden düşünüldüğü belirlenmiş midir onlar?*

Picasso — Bildiğim bir şey yok bu konuda... Fikirler olsa olsa bir hareket noktasıdır bence... Aklıma ilk geldikleri gibi kendilerini saptayabildiğim pek seyrek olur. Çalışmaya koyulur koyulmaz, bakarsınız kaleminin ucunda daha başkaları da doğmaya başlar... Neyi çizmek istediğimi bilmek için, çizmeye başlamam gerekir... Ortaya bir erkek çıkarsa eğer, bir erkek deseni yapıyorumdur... Bir kadın çıkarsa, kadın resmi yapıyorum, demek tir. Bir özlü söz vardır İspanyolcada: "Sakalı varsa, erkektir; sakalı yoksa, kadın..." Ya da başka bir deyişle: "Sakalı varsa. Saint Joseph; sakalı yoksa, Sainte Vierge (Meryem)." Korkunç bir söz değil mi? Bunun için, bir beyaz yaprak kâğıt karşısında kaldığımda, bu söz aklımda dolandır durur... İstencimin dışında olarak kavrayıp yakaladıklarım, fikirlerimden çok ilgilendirir beni." (s. 80)

Sanatta çevrenin etkisi üzerine

• *Bu dizide yer alan bütün erkeklerin, Baba Zeus gibi sakallı olduklarına dikkati çekiyorum.*

Picasso — Evet. Hepsı sakallı... Niçin biliyor musunuz? Bir erkek resmi çizdiğim her zaman, babam gelir aklıma elimde olmadan. Bana göre erkek, "Don José"dir, yaşamım boyunca da bu böyle kalacaktır... Onun da bir sakalı vardı... Resmini yaptığım bütün erkekleri az çok onun çizgileriyle görüyorum ben... (s. 80)

Desen üstüne

Picasso — Matisse bir desen çizer, sonra onu kopya eder... Beş kez, on kez kopya eder,

ama her kopyada çizgisini arılaştıra arılaştıra... Onun inancına göre, sonuncusu, en sadesi, en iyisidir, en arısı, en kesindir; oysa bana göre, ilki böyledir... Desen konusunda, ilk ağızda gelenden daha iyisi olamaz." (s. 81)

Yaşamdaki imgeler üstüne

Picasso — Mermerden heykeller yapılma-ya kalkışılması bana acayip geliyor... Bir ağaç kökünde, bir duvar çatlağında, aşınmış bir taşta, bir çakıl taşında bir şeyler görülebileceğini anlarım... Ama mermerde ne görülür bilmem? Blok halinde kopar gelir karşımıza, hiçbir imge önermez o... Esinlemez insanı... Bir mermer blokunda David'ini nasıl görebiliyordu Mikelanj? Egei insan imgeler saptamaya kalkışmışsa, bunun sebebi yaşamda, bunları daha önceden elinin altında, aşağı yukarı olmuş bir şekilde bulmasıdır. Bir kemikte, bir mağaranın çıkıntılı köşesinde, bir tahta parçasında onları görebilmesidir... Bir biçimin ona kadın figürünü esinlemesi, bir başkasının bir bizonu, daha bir başkasının da bir canavarın (örneğin, bir Minotaure'un, Ç.N.) başını esinlemesidir..." (s. 100)

Cézanne üstüne

Picasso — "Cézanne'ı tanımak mı! Ne demek, o benim bir tek ve biricik ustamdı! Tablolarına bakmış olduğumu düşünüyorsunuz belki... Ne bakması, onları incelemek için yıllarını verdim ben... Cézanne! O hepimizin babası gibi bir şeydi... Hepimize kanat geriyeordu..." (s. 113)

Picasso — "Yeterince dikkat edilmiyor. Eğer Cézanne, Cézanne ise, sırf şundan ötürüdür: O bir ağacın karşısına geçti mi, gözlerinin önünde duran o şeye dikkatle bakar; gözlerini hiç ayırmadan bakar; tıpkı, vuracağı hayvana nişan alan bir avcı gibi... Bir tablo, çoğun, sadece budur... insan bütün dikkatini ona vermelidir." (s. 114, dip notu)

Nesnel gerçeklik üstüne

Picasso — Bütün dönemlerin belgelerinin hepsi de sahtedir! Hepsı de yaşamı "sanatçıların görüşü" ile tasarımlar. Doğa üstüne edindiğimiz imgelerin hepsini resamlara borçluyuz. Bu imgeleri onların aracılığıyla algılıyoruz. İşte sırf bu yüzden de kuşkulu sayılabilir onlar... "Nesnel gerçeklik"ten söz ediyorsunuz. Peki ama nedir bu nesnel gerçeklik? Ne kostümler, ne insan tipleri, ne de herhangi bir şey için geçerli... Bakın bu sabah tıraş olurken aklımdan şöyle bir tüme geçti, size de söyleyeyim: Nesnel gerçeklik mi dediniz... tıpkı bir çarşaf gibi özene bezene katlamak ve bir

daha el sürmemek üzere bir dolaba kapatmak gerek onu." (s. 197)

Sanatta benzerlik üstüne

Picasso — Ben her zaman benzerliğe baktım, benzerlik ararım... Bir ressam doğayı gözlemlemelidir, ama onu resimle karıştırmamalıdır. Doğa resimde ancak göstergelerle dile gelebilir. Ne ki bu gösterge de hiç yoktan uydurulmaz. Bir göstergeye varabilmek için benzerliği çok sık göz önünde tutmak gerekir. Benim için gerçeküstü; nesnelerin kendilerini ortaya koydukları, biçimlerin ve renklerin ötesindeki o derin benzerlikten başka bir şey değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır." (s. 228)

Soyut-somut ilişkisi üstüne

Picasso — Fotoğrafını çektiniz de çok iyi ettiniz şunun... Çünkü soyut sanatın ne olduğunu ve sınırlarını çok iyi gösteriyor... Bu fırça darbeleri çok güzel... Ama bu doğal bir güzellik... Hiçbir anlatımı olmayan fırça çizgileri asla bir tablo oluşturmaz. Ben de fırça darbeleriyle çalışırım ve hatta bazan yaptığım soyut sanatmış gibi gelir... Ne ki, bu darbeler oldum olasıya bir şeyi anımlarlar: Bir boğayı, bir arenayı, denizi, dağı, insan yığını... Soyutlamaya varabilmek için, her zaman somut bir gerçeklikten işe başlamak gerek..." (s. 334)

Sanatta gösterge üstüne

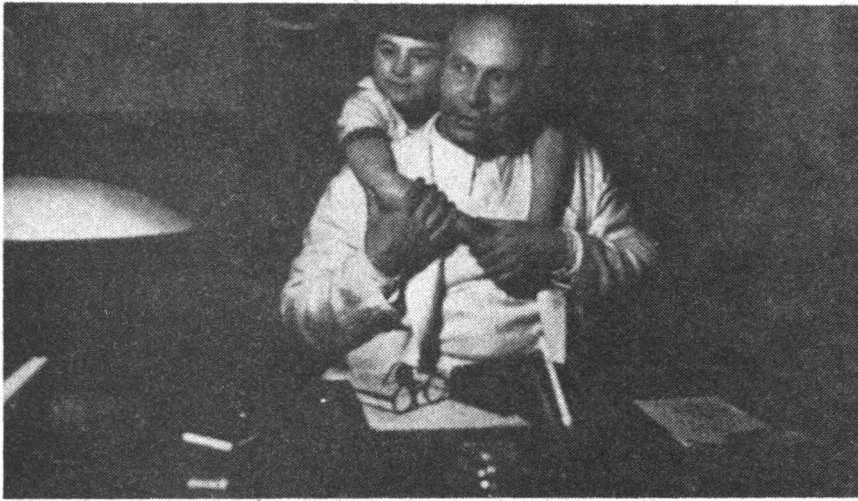
Picasso — Benzeri yüzlerden ben de yaptım birçok kez. Bu yüzleri oyanlar dosdoğru göstergelere geçiveriyorlar. Sanat, göstergelerin dilyetisidir. "İnsan" sözcüğü ağızdan çıktığında, insanı çağırıştırırım; bu sözcük insanın göstergesi olmuştur artık. Ama, fotoğrafın yaptığı gibi tasarımılamaz insanı. İki delik, yüzün göstergesidir, tasarımılamaksızın onu çağırıştırmaya yeter... Ne ki bu işin bunca basit araçlarla yapılabilmesi gerçekten garip bir şey değil midir? İki delik, insanın karmaşıklığı göz önüne getirilirse, soyut mu soyut bir şeydir... Ama, kimbilir belki de en soyut olan şey, gerçekliğin doruğudur, son kerstesidir." (s. 334)

Brassal — Yaşamı aşksız düşünemeyen, ressamların en gerçekçisi (Picasso) ve ozanların en görseli (Prévert) için sanat, yaşamak ve görmek edimidir; tasarımılamak ve düşlemek edimi değildir; sanat, fiziksel üzerine kurulu olduğundan (fizikselden temellendiğinden), gerçeğin desteğini gerekli kılar ve temeli olmayan her şeyden kaçır.

Çev. Yakup Şahan

Tükenmek bilmeyen bir gençlik

Cevat ÇAPAN

1949-50 döneminde Muhsin Ertuğrul son rolünü oynadığı Büyükbaba'da.

Daha önce CUMHURİYET'te yayınlanmış olan bu yazıyı yeniden yayınlamakla bir görevi yerine getirmiş olmayı umuyoruz. (DE)

Muhsin Hoca'ya duyduğum saygıyı ve sevgiyi, onu daha yakından tanımış biri olarak dile getirmek isterdim. Yalnız tiyatro alanındaki çalışmalarını izlemiş bir seyirci olarak değil, çağdaş Türk tiyatrosunun kurulması için harcadığı çabalarda onunla daha çok birlikte çalışmış, gerçekleştirdiği heyecan verici işlere daha çok katkıda bulunmuş biri olarak konuşmak. Bunun da bir çeşit bencillik olduğunu biliyorum, ama böyle bir işbirliğinin tanıklığından bizden sonraki kuşaklara daha sağlıklı bilgiler aktarabilirdim diye böyle düşünüyorum. Benim gibi, tiyatro öğrenciliği ya da tiyatro sevgisi İkinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen yıllara rastlayan daha birçoklarının Muhsin Ertuğrul'a duydukları hayranlık onun ölümüne kadar geçen süre içinde oldukça ilginç bir dalgalanma göstermiştir sanıyorum. Başlangıçta Sophokles'in, Shakespeare'in, Molière'in, Goldoni'nin, İbnü'rrefik Ahmet Nuri'nin, Cevat Fehmi'nin oyunlarıyla, daha onlar gibi nice yazarın zenginleştirdiği bir bilgi ve heyecan dünyasıyla karşılaşmanın mutluluğu Muhsin Ertuğrul'un süregelen efsaneleşmiş kişiliğini bizim de hemen benimsememi-

ze yol açtı. Bu ilk hayranlıkta eleştirel bir değerlendirmenin atomu bile yoktu. Olamazdı da. Çok geçmeden bizden daha büyüklerin etkisi ve artan bir bilgiçlikle Muhsin Ertuğrul'u ve onun başında bulunduğu İstanbul Şehir Tiyatrosu'nu yetersiz görmeye başlamıştık. O yıllarda tiyatrodaki çalışanların karşı karşıya oldukları sorunları ve sınırlı olanakları bilmeden perdelerini düzenli açan, oyunları, dergisi ve disipliniyle seyircilerini eğlendirip eğiten bu geleneksel kurumu küçümseyerek kendimizi kanıtladığımızı sanıyorduk. Muhsin Hoca'nın tükenmek bilmeyen gençliğinden, kendini yenileme gücünden habersizdik daha. İlk şaşırtı onun 1947'de Devlet Konservatuarı Tatiyatrosu'nun Devlet Tiyatrosu'na dönüş-türülme sorumluluğunu yüklenmesiyle geldi. Konservatuarın dekor deposu olarak kullanılan Vakıflar Apartmanı'ndaki bir salonu Ankaralılara Küçük Tiyatro olarak açması, bu tiyatrodaki sergilenen oyunların niteliği, bizim kuşağın Muhsin Ertuğrul'a yeni bir hayranlıkla bağlanmasına yol açtı. Bir grup arkadaş kış ve bahar tatillerinde büyük bir heyecanla oyun seyretmek için Ankara'ya taşınmaya başladık. Bu hayranlık Muhsin Hoca'nın 1951'de Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü'nden ayrılıp İstanbul'da Küçük Sahne'yi açması, böylece nitelikli bir özel tiyatrolar dönemini başlatmasıyla daha da pekişti. Daha sonra yeniden Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü, yeniden o görevden ayrılıp Yıldız ve Müşfik Ken-

ter'le İstanbul'da yeni bir tiyatronun açılmasına öncülük etmesi, 1959'da yeniden İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun başına geçmesi, yabancı ülkelerde tiyatro öğrenimi görmüş ya da burada yetişmiş genç sanatçılarla bu kuruma yeni bir atılım gücü kazandırması, Kadıköy, Üsküdar, Fatih, Zeytinburnu ve Gültepe'de semt tiyatroları açarak tiyatro sevgisini yaygınlaştırmaya çalışması, 1967'de Şehir Meclisi kararıyla görevinden uzaklaştırılması, bunun üzerine küsüp bir köşeye çekilebileceği halde tersine yeni bir coşkuyla İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü ve L.C.C.'nin Tiyatro Bölümünde yeni öğrenciler yetiştirmesi, 1974'te Sayın Ahmet İsvan'ın çağrısı üzerine yeniden yuvaya dönüp dağılmak üzere olan Şehir Tiyatrosu'na genç sanatçılarla yeni bir canlılık kazandırması... Bütün bunlar Muhsin Hoca'nın değer biçilmez çalışmalarının coşku dolu aşamalarıdır.

Ama onun bu örnek çalışmalarını bile zaman zaman acımasızca eleştiren, niteliğe önem verecek yerde tiyatro sayısını çoğaltma çabalarını bir çeşit yozlaşma sayan, tiyatronun ortaklaşa bir çaba olduğunu bile bile birçok güzel ve olumlu işi tek başına gerçekleştirmeye zorunda kalışını "tek adam" olma tutkusuyula suçlayan, yeniliklere açık, deneylere yatkın tutumunu "Batı hayranlığı" diye küçümseyenlerimiz olmuştur. Ama bu olumsuz tepkilerin çoğunda onun işine saygısı yaşamaya bağlılığı ve insana sevgisi karşısında duyulan bir eziklik, bir kendini bilmezlik olarak görmek o kadar da güç değildir sanırım. Ben kendi adıma, özellikle tiyatro eleştirileri yazdığım 1959 yılında, biraz onun kişiliğinin etkisi altında kalmamak, biraz da yoğun çalışmaları içinde onu tedirgin etmemek için kendisiyle tanışmaktan kaçtığımı bugün büyük bir pişmanlıkla hatırlıyorum. Onu tanıdıktan sonraki yakınlığını, dostluğunu, ilgi duyduğu her şey konusunda ki bilgi ve heyecanını paylaşmadaki cömertliğini hatırladıkça, bu pişmanlık daha da yoğunlaşıyor.

Tiyatro sanatı inceliklerle, güzelliklerle dolu bir sanattır. Ama, bu nitelikleri onun akıl almaz kabalıklar ve bayağılıklarla karşı karşıya gelmesini önlemeyi, tersine daha kolay yollarını bir duruma getirir. Buna benzer bir durumu Shakespeare bir şiirinde şu soruyla dile getiriyor: "Bu kudurganlıkla nasıl savaşa tutuşur güzellik / Tüm eylemi bir çiçeğin gücünü aşmayan?" Muhsin Ertuğrul'un yalnız tiyatro sanatında değil, yaşama sanatındaki başarılarını düşünüyorum da, bu soruya kısaca "Muhsin Hoca gibi" demek geliyor içimden.

Haldun Taner Muhsin Ertuğrul'u anlatıyor

Mahmut NÜVİT

• *Sayın Haldun Taner, Muhsin Ertuğrul'u bir nisan sabahı yitirdiğinizden beş yıl geçti. Bize bu büyük sanatçımızdan söz eder misiniz?*

Muhsin Ertuğrul'un büyük avantajı, mesleğe öbür sanatçılar gibi rastgele değil, bilinçli olarak girmesidir. Ailesi kendisini en iyi mekteplerde okutmuştu. Onu da hariciyeci yapmak istiyorlardı. O, büyük bir nimeti, varlıklı bir aileyi, güzel bir geleceği tepti. Bununla yetinmedi, ailesinden kalan evdi, şuydu, buydu, birtakım şeyleri her seferinde satıp Avrupa'ya giderdi. Stanislavski'nin, Reinhardt'ın, Meyerhold'un yanında, görgüsünü artırır gelirdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, şehir tiyatroları Tepebaşı'na taşınmadan evvel, şehir tiyatroları haline gelmeden evvel, Darülbeydi döneminde yaşarken bile, Muhsin Ertuğrul, Avrupa şehirlerini Türkiye'ye getirdi. Shakespeare başta olmak üzere, Ibsen ve Hauptmann oynuyordu. Telif eserler pek yoktu o zamanlar. Halit Fahri'yi, Reşat Nuri'yi teşvik ediyordu. Meselâ Halit Fahri'nin eseri, ilk defa oynanan Türk eseri, Darülbeydi'de manzum bir trajedi idi. Yusuf Ziya'nın Binnaz'ı mesela. Yusuf Ziya bir piyes yazmış, bunu alıyor, sahneye koyuyor. Türk yazarlarını da yüreklendirmeye çalışıyordu ama, aslında Avrupa eserlerini, Avrupa şehirlerini daha o zamandan tanıtmaya çalışıyordu. Kime? Çok küçük bir seyirciye? O zamanki seyirci 400 kişilik bir salonu ancak 10 gün doldurabilecek bir seyirciydi. Durmadan program değişmesi gerekiyordu.

Daha sonra, -bir zaman atlaması yapalım- 1950'den sonra açtığı küçük Sahne'de Beckett'in "Godot'yu Bekleyen"i'ni o tanıttı. Beckett daha tanınmıyordu, Paris'ten sonra bizde oynanıyordu oyun.

Mesleğine onun kadar bağlı insan az görülmüştür. Bir sözünde, mealen şöyle diyor: "Ömrümü tiyatroya adadım. Bir şeye varamamış olsam bile, bütün ömrümü tiyatroya adamakla, tiyatroyu bu kadar yoğun sevmekle, içindeki sevgi gücünü göstermiş olmam bile yeter." Muhsin Ertuğrul'un meslek sevgisi için namütenahi örnekler verilebilir, bir örnek vereceğim burada: Devlet tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne atandığında, Devlet Tiyatrosu'nun lojmanında oturuyor. O lojmanın altında da, devlet tiyatrosunun dekor atölyesi var, terzihanesi var, aksesuar depoları var. Bir yakınının naklettiği şu cümleler çok tipiktir: "Bazan, gece uykum kaçınca, lojmandan aşağı kata iniyorum, elektrikleri yakıyorum, terzihaneye bakıyorum, dekor bölümine bakıyorum, demirhaneye bakıyorum ve büyük bir tatmin hissiyle tekrar gelip rahat uyuyorum. Bu tipki bir bayram ge-

cesi, bayram heyecanında olan bir çocuğun hediyelerim yerinde duruyor mu, diye kalkıp sevdiği şeylere bakması, yerindeyse rahat uymasına benziyor" işini bu kadar severdi.

• *Sayın Taner, izin verirsiniz şunu sorayım: 1959, Türk Tiyatrosu Ekim ayında "emrettiler geldim, emrettiler gittim" şeklindeki ifadesi, çizdiğiniz Muhsin Ertuğrul portresiyle pek bağdaşmıyor. Öyle mi?*

Katiyyen. Muhsin Ertuğrul, o dönemde tiyatroyu hepimizden iyi bilen bir insandı. Kendisine en büyük imkânları, bir devlet tiyatrosu genel müdürlüğünün açacağını biliyordu. Orada insanın elinde büyük bir icraat alanı vardır; bir çok tiyatronun şöyle yapmasını, böyle yapmasını siz yönetebilirsiniz. Bu makamın gücü size verildiği zaman, tiyatroyu böyle sayısal, kitlesel bir yaygınlığa götürmek isteyen bir insan için genel müdürlük sırt dönülecek bir iş değildir. Muhsin Ertuğrul istese pekâla bir küçük tiyatro kurabilir, bu tiyatrodaki kaliteli oyunlarla yetinebilirdi. Bununla yetinmedi. Prensiplerine aykırı hareket etmemek için bazı durumlarda ayrılıyor, fakat yeni bir iktidar kendini makama getirdiği zaman gidiyordu.

Herkesin görüşü başka olabilir. Bana bir tarihte Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü

teklif edildi, ben reddettim. Muhsin Bey şaşırdı, "Kabul et" diye bağıyor, "Niçin reddettin?" diyor. "Ben onların iktidarının devamlı olacağına inanmıyorum. Bir de tutucu koalisyon ortakları var. Ben burada yapacağım uzun vadeli ıslahatı kolaylıkla kabul ettiremeyeceğimi biliyorum. Politik bas-kılar altında bu icraatı yapamayacağım. Niyetimin iyi olması kafi değil" dedim. Bana dediği şudur: "Git iki hafta kal, programını tesbit et, ver. Onlar yaptırmazlar, o zaman dön. Ama bunu yap." Ben dinlemedim. Hocam olmasına rağmen, çok hürmet etmemiştim. Nitekim, güvenmediğim o koalisyon 3-4 ay sonra yıkıldı. O koalisyonun öbür ortağı, beni katiyyen kaldıramayacaktı, biliyordum. "Ona rağmen git." diyordu. Yani ona verseler giderdi. *Sisiphos Efsanesi*'ni bilirsiniz. *Sisiphos*, bir kayayı tepeye çıkarır, fakat kaya o tepeden tekrar yere düşer. *Gene usanmaz, tekrar alır, yukarı çıkarır. Camus, Sisiphos'un en mesut olduğu an, kayayı alıp yukarı götürdüğü an değil, kaya düştüğü zaman aşağı gelirkenki, tekrar alıp yukarı çıkaracağı umudunda olduğu andır, der... İşte Muhsin Ertuğrul bir nevi Sisiphos idi.*

• *Sayın Taner, toparlamak güç de olsa, Muhsin Ertuğrul'un tiyatromuza katkısı, ilke ve uygulama teknikle-*

1931 - 32 döneminde Şehir Tiyatrosu'nda oynanan Katil'de Muhsin Ertuğrul ve I. Galip Arcan).

ri, altını çizdiği sorunlar ve kısaca çabasını anlatır mısınız?

Muhsin Ertuğrul tiyatroyu bir okul farz ediyordu. Ve halkın görünüme dayanan bu okuldan, bu kestimme okuldan uyarlık alacağına inanıyordu. Ve bunun için de tiyatroyu baş-

tan başa memlekete yaymak istiyordu. En büyük ideali bölge tiyatroları idi. Bölge tiyatrolarını gerçekleştirmeden ölmesi, bir nevi, gözleri açık gitmesi oldu. Her şeyi aşağı yukarı gerçekleştirdi. Çocuk tiyatroları kurdu. Batı yazarlarını tanıttı. Oyun yazarları yetiştirdi, konservatuarların kurulmasına önayak oldu. Bütün bunların yanında en büyük üzüntüsü, tiyatroyu, bölge tiyatrosu olarak yurdun dört bucağına yayamadım kaygusu-ydu. Hepimiz bunu gerçekleştirmek için elimizden geleni yaptık, bir tasan hazırladık. Bu sırada, Milli Eğitim Bakanlığı'na bizim kafamızda bir arkadaşımız gelmişti: Bedrettin Tuncel; ve onun önüne gitmişti bu proje. Bir imza atması için başlamasına yetecekti. Muhsin Ertuğrul, bölge tiyatrolarını bir an evvel gerçekleştirmek için hazırlığını da yapmıştı. Erzurum'a genç bir ekip göndermişti. Genç ekip, amatör olarak başlatmıştı tiyatroyu ve aşağı yukarı, profesyonel bir tiyatro haline dönüşmüştü. Bedrettin Tuncel, rahmetli arkadaşımız, bunu imzalasaydı, bu ekip, ilk bölge tiyatrosunu oluşturmuş olacaktı. Bedrettin Tuncel Muhsin Ertuğrul'u çok severdi. Milli Eğitim Bakanı olduğu zaman bu imzayı atmaması asla kötü niyetinden değildi. Milli Eğitim Bakanı olan: bir kim-senin içinde bulunduğu koşulların, bizim dışarıdan gördüğümüz koşullardan başka türlü olmasından ileri geliyordu. Yani, politik ve bürokratik engeller olduğu için atmamıştı o imzayı. "Bedrettin o imzayı atsaydı" lafı ağzından düşmedi Muhsin Ertuğrul'un.

Bölge tiyatroları tasarısını, onun İhsaniye'deki evinin balkonunda, Muhsin Ertuğrul, ben, Beklan Algan, Recep Bilginer, dördümüz, gece gündüz çalışarak acele kotardık ki, bir an önce kabul edilsin. Bu tasarı, bir pilot bölge kurmamızı öngörüyordu. Bu pilot bölgede, devlet tiyatrosunun gönüllü ele-manlarıyla bir bölge tiyatrosu kurulacak, o bölgede yetiştirilecek gençlerden oluşan

genç bir kadroyla faaliyete geçilecek, ve bu örnek pilot bölgenin tecrübelerinden edineceğimiz bilgilerle, bundan sonraki diğer bölge tiyatroları, birer, ikişer kurulacaktı.

• *Yukarıda, çocuk tiyatrolarından söz ettiniz, bu konudaki düşüncesi neydi?*

Çocuk tiyatrolarının, yarınki bilinçli seyirciyi yetiştireceğini anlamıştı, onun için çocuk tiyatrolarını kurdu. Metodik olarak, çocuk seyircilere, bir piyes nasıl seyredilir, piyes seyretme adabı nedir, neden konuşulmaz, neden fıstık yenmez, tuvalet neden arada girer; bütün bunları alfabeyle öğreten adeta bir edep okulu kurdu Türkiye'de. Program Dergisi'nde uzun uzun dersler verdi onlara. Tiyatromuz, biliyorsunuz, 1960'larda bir altın devir yaşadı. Bunun seyircileri, işte o zamanki çocuk seyircilerdi. Muhsin Ertuğrul, her gerçek aydın gibi ileriye gören, ileriye nişan alan bir adamdı.

• *Herkes moral verdiği söylenir, doğru mu?*

Kendi kuşağı tiyatrocular, toplumdan, hep karşı koyuş görmüşlerdi. Bunun acısını çıkarmak, zararını azaltmak için o tam tersine, oyuncuları yüreklendiriyordu. Kabil olduğu kadar çok yazı yazılmasını istiyordu. Bir örnek vereyim: Benden, ilk oyunumu oynadıktan sonra gelecek yıl için bir oyun daha istedim. Sevindim. O yıl bir oyun yazdım, onu da oynadı. Öbür yıl bir daha yazdım, onu da. Dedim ki: "Hocam, böyle istemeyin her sene benden. Her sene bir oyun mecburiyetine girersem, belki çok iyi yazabileceğim bir oyunu yazamayacağım. Beklesem, şöyle bir oyun üzerine bir iki yıl düşünsem, belki çok daha güzel bir oyun yazabileceğim. Halbuki siz, böyle her sene istediğiniz için hepimiz çalakalem yazıyoruz, elimizdekini yazıyoruz, acele yazıyoruz. Daha kaliteliye gidemiyoruz, yahut istediğimiz kaliteye gidemiyoruz." O zaman şunu dedi: "Şimdi bunu düşünecek zaman değildir. Hepiniz ne kadar yazabiliyorsanız yazın, yani sayısal bakımdan çok eser yazmak gerek. Bu sayısal içinden, nitelik bakımından güzel olan da çıkar. Yani herkes nitelik bakımından kendini yavaş alırsa, üç dört tane güzel şey çıkar, ama ben sayısalın peşindeyim."

Tiyatroları çoğaltmasında da bu amaç vardı. Bazan; daima sayısal olarak çoğaltmak kalite olarak düşmeye yol açabilir, bunu göze alıyordu. Bir kez sayısal olarak çıksın şu iş, çok yazılsın, çok piyes oynansın, kalite buradan doğacak diyordu. Bu kendi görüşüydü, ben katılmıyorum.

Türk yazarlarını yetiştirmek için azami gayret sarfetti. Mesela Turgut Özakman, Sabahattin Kudret Aksal gibi. Bu arkadaşlarımızın piyesleri oynandığında, yirmi yaşını yeni aşmışlardı, yirmioç, yirmibeş yaşlarındaydılar. Daha onlardan da önce, Cevdet Kudret'in iki oyununu sahneye koyduğu zaman, Cevdet Kudret yirmiki yaşındaydı. Demek ki çok cesur atılımlar yaptı. Biraz cevher gördü mü, acemiymiş, bilmiyormuş, zarar yok, alıyor sahneye çıkarıyordu. Yanlışlarını sahneden görsün, sahneye eseri çıkmış olmanın böbürlünü duysun, hızlansın, moral kazansın, yeni eserler yazsın. Bugün Cevdet Kudret, tiyatro literatürümüze, tiyatro tarihimize çok büyük eserler kazandıran bir bilim adamı oldu, artık piyes yazmayı kesti, fakat gerek Turgut Özakman, gerek S.K. Aksal, bugün tiyatro edebiyatı alanının övündüğü iki, deneyli elemanı oldular.

Herkesi teşvik ediyordu. Bir ressam bana rica etmişti: "Muhsin Ertuğrul Bey'e lütfen iletin, sizin hatırcınızı kırmaz. Ben burada asistan olarak, dekoratörün yanında bir sene çalışmak istiyorum. Bir sene sonra, belki bir tiyatronun, bir operanın bir-iki dekorunu yapmak istiyorum, acaba aracı olur musunuz?" Memnuniyetle, dedim. Aldım bu arkadaş, göturdüm, takdim ettim. "Bu arkadaş hukuk tahsil etmiş, sonra hukuku bırakıp, resme geçip ressam olmuş, adı falan filandır, arzusu da tiyatrodaki bir dekor yapmaktır ve bir yıl kadar, burada sizin tensip edeceğiniz bir dekoratörün yanında çalışmak ve bu işi öğrenmek istiyor." Şöyle bir düşündü: "Kahvede Şenlik Var" piyesi oynanacak, alın bu oyunu okuyun, eskizlerinizi bana on gün sonra getirin" dedi. Ressam kulaklarını inanmadı, "efendim, bana mı söylüyorsunuz?" dedi. "Evet, size söylüyorum, onun dekorunu siz yapacaksınız."

Muhsin Ertuğrul, biraz hevesli, ihtiraslı gördüğü bir insanı hemen tiyatroya kazanmak için büyük bir sorumluluk verir, yaparsınız, başaracaksınız derdi.

• *Sayın Haldun Taner, siz çağdaş tiyatromuzun, yerli geleneğin evrensel özelliklerle sentezi doğrultusunda önemli çaba ve katkılarda bulununuz. Sizde Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nun izleri oldu mu?*

Muhsin Ertuğrul, bizim geleneksel tiyatromuzu çok ilkel buluyordu. Meddah, ortaoyunu, karagöz gibi oyunların adı, amiyane olduğu kanaatindeydi. O dönemde Minakyan'ın çok büyük aktör olduğunu söylerdi. Ben de o kanaattayım. "Hiç değilse" derdi, "orada insanca ihtiraslar, ciddi bir tiyatro kaygusu vardı, ben Mandiros Minakyan Efendi'den çok şey öğrendim" derdi. Muhsin Ertuğrul, bizim geleneksel tiyatromuza açık bir insan değildi.

• *Sayın Taner, Muhsin Ertuğrul'u ölüm yıldönümünde anarken, son olarak neler söylemek istersiniz?*

Muhsin Ertuğrul'a saygı göstermek demek, Muhsin Ertuğrul'un fikirlerine saygı göstermek demektir. Tarihteki yeri şudur, budur demek değil. Muhsin Ertuğrul'a saygı göstermek, fikirlerine saygı göstermek olduğuna göre, tiyatroya saygı göstermek demektir. Bunun tam yapıldığı kanısında değilim.

1941-41 döneminde Şehir Tiyatrosu'nda oynanan Othello'dan bir sahne.

ŞİİR BOŞUNA YAZILMIŞ OLMAYACAĞAK

**PABLO NERUDA 80 YAŞINDA
(1904-1984)**

Çeviren: HİLÂİ ÇELİK

*(Nobel Edebiyat Ödülü üzerine
konuşmasından, 13 Aralık 1971)*

...Bayanlar, baylar. Kitaplarda şiir yazmak üzerine hiçbir formüle rastlamadım. Ben de, genç yazarların benden bir damla güya akıl alacakları yazılı bir öğüt, bir yöntem ya da üslup bırakmak niyetinde değilim. Bu konuşmada geçmişin bazı olaylarını anlattıysam, bu toplantıdan ve bulunduğumuz yerin çok uzağında yaşadığım bir deneyimden unutulmayan bir serüveni tekrarladıysam, bu, yaşamım boyunca, daima, gerekli ifadeyi, bir formülü, sözcüklerimde kutsallıkla korunmak için değil, kendi kendimi anlamaya yöneltmek üzere bekler bulduğumu göstermek içindi.

Şiir yazmanın reçetesini bu uzun yolculukta buldum. Toprağın ve ruhun verdiği armağanlarla kutsanmışım. İnaniyorum ki, şiir, yalnızlık ile birliğin, duygu ile hareketin, kişinin özel dünyasının, insanın kişisel dünyasının ve doğanın gizli ilhamının eşit ölçüde katkıda bulunduğu heybetli ve kısa süreli bir iştir. Yine inaniyorum ki, kişi ve geçmiş, kişi ve kendini adadığı gaye, kişi ve şiiri, tüm bunlar, sürekli genişleyen bir topluluk içinde, bir gün gerçeklikle düşleri bütünleştirecek bir eylemde korunmaktadır. Çünkü böyle uyumludurlar. Bunca yıl sonra bile, şunu söyleyeyim, başdöndüren bir ırmağı geçerken, bir öküz kafasının etrafında dans ederken, en yüksek dağlardan akan arı sulara uzanırken öğrendiğim dersler miydi; bu bilgi sonradan diğer insanlara geçirilmek üzere bende mi vücuda gelmişti, yoksa diğer insanlar tarafından bir istek ve çağrı olarak bana gönderilen bir mesaj mıydı, bilmiyorum. Onu yaşadım mı, yoksa yazdım mı bilmiyorum, o anda yaşadığım şiirler, daha sonra yazdığım deneyimler hakikat mı yoksa şiir miydi, hemen geçici mi, yoksa sonsuz muydu, bilmiyorum.

Dostlarım, tüm bunlar, şairin halkından edinmesi gereken aydınlanmaya varıyor. Hücüm edilemez yalnızlık yoktur. Tüm yollar aynı yere varıyor; kim olduğumuzun ifadesine. İssiz ve engebeli arazide yol alıp, tek başı-

nalığın ve sessizliğin içinden geçerek, garip bir dans yapabileceğimiz ya da bir karasevda şarkısı söyleyebileceğimiz sihirli bölgeye ulaşmalıyız; ama bu dans ve şarkıda idrakin-insan olmanın ve ortak kadere inanma idrakinin- en eski ayinleri tamamlanmaktadır.

Kimileri, hatta pek çok insan benim sekte olduğumu, dostluk ve ortak sorumluluk sofrasında yer alamayacağımı düşünmüşse, kendimi haklı çıkarmak için uğraşmayaca-

ğım. Şairlerin görevleri arasında suçlama ya da haklılığını kanıtlamaya yer olmadığına inanıyorum. Nihayet, şiiri yöneten tek bir şair yoktur ve eğer biri çıkıp arkadaşlarını suçluyorsa, ya da bir diğeri hayatını, kendisine yöneltilen makul ya da gülünç yakınmalara karşı savunma yönünde harcamayı seçmişse; yalnızca kendini beğenmişliğin bizi böyle uç noktalara götürdüğüne inanıyorum. Şiirin düşmanları, bu meslektekiler ya da müş-

terller arasında değil, şairin kendi içindeki ahenk eksikliğindedir. Bu yüzden, şairin, çağdaşlarının en cahili ve sömürüleni ile haberleşmede kendi yeteneksizliğinden daha esaslı bir düşmanı yoktur; bu her zaman ve her ulus için geçerlidir.

Şair "küçük tann" değildir. Hayır, "küçük tannı" değildir. Farklı görev ve işler yapan insanlardan daha bir gizemli iş için seçilmiştir. Sıkça söylediğim gibi, en iyi şair günlük ekmeğimizi veren adamdır: tann olduğu-nu düşünmeyen mahalle fırıncısı. Görkemli ama mütevazı görevini, hamuru yoğurma, fırına sürme, kızartma, ve bize ulaştırma işi-ni gerçek bir toplumsal bilinçle yerine getirir. Şair böyle basit bir bilinçle hareket edebilseydi, o basit bilinç, ona muazzam bir sanat eserinin parçası olma fırsatını verecekti. Bu eser, bir toplumu kurmak, insanın koşullarını dönüştürmek, onun isteklerini ekmek, hakikat, şarap, düşler- sağlamak olan basit, ya da karmaşık yapıdır. Eğer şair edebi mücadelenin bir parçası olursa, eğer her birimiz tüm insanların her gün paylaştığı çalışmaya kendi katkısını, armağan ve şefkatini diğerleri için sunarsa, o zaman şair tüm insanlığın terinin, ekmeğinin, şarabının, düşünün bir parçası olacaktır. Yalnızca sıradan insanlar olarak rolümüzü kabullenmenin bu inkâr edilemez yolunda, şiire, ondan her çağda yontulan, şairlerin kendilerinin yontup attığı tamlığı geri vermede başarıya

ulaşacağız....

Amerika'nın geniş topraklarından gelen biz yazarlar, bu muazzam genişliği kanlı canlı yaratıklarla doldurma çağrısını sürekli işitiyoruz. Bu boşluğu doldurmak yükümlülüğümüzü biliyoruz, aynı zamanda, oturan olmadı-ğın için haksızlık, ceza ve acının hiç de daha az olmadığı bu topraklarda iletişimin temel, hayati yükümlülüğümüz olduğunun farkındayız. Taş heykellerimizde, eski, harap olmuş anıtlarımızda, pampalanmızın engin sessizliğinde, sık ormanlarımızda, gök gürlemesi gibi ses veren ırmaklarımızda uyuklayan eski düşleri yeniden canlandırma yükümlülüğünü de duyuyoruz. Dilsiz bir kıtanın sınırlarını sözcüklerle doldurmaya çağırıyoruz ve bu keşfedip anlatma işiyle mest oluyoruz. Benim kendi mütevazı çalışmamda belirleyici olan belki de buydu; eğer öyleyse benim taşkınlıklarım, servetim, ya da sanatım, âdet olagelmış Amerikan sorumluluğunun en basit işlerinden öte bir şey olmayacaktır. Dizelerimden her biri açık olmaya çabaladı; şiirlerimin her biri yararlı bir alet olmaya çalıştı; şarkılarımın her biri yolağiz-larında bir toplanmayı işaretlemeyi, ya da birinin, daha sonrakilerin üzerine yeni işaretler koyacağı bir taş ya da odun parçası olmayı arzuladı.

Şairin görevlerini mantıksonuçlanınulaştırarak, doğru ya da yanlış, şu karara vardım: Toplumda ve hayatta yükümlülüğüm müte-

vazi bir partilinininki olmalıdır. Bu kararı parlak başarısızlıklara, kimsesiz zaferlere, sersemletici yenilgilere tanık olduğum halde verdim. Kendimi Amerika'nın mücadeleleri içinde bir aktör bularak, anladım ki, insan olarak görevim: yeteneklerimi, birleşen halkların kabaran gücüne katmaktan, onlara maddi ve manevi olarak, tutku ve umutla katılmaktan başka bir şey değildir. Çünkü yalnızca o kabaran selden yazarlar ve halklar için gerekli ilerleme doğabilir. Durumum sert ya da nazik itirazlara yol açıyorsa, ya da açsa da, gerçek şu ki, geniş ve acımasız topraklarımızda eğer karanlığın çiçek açmasını istiyorsak, bizi henüz okumayı öğrenmemiş- hatta okumayı hiç öğrenmemiş, henüz yazamayan- ya da bize yazamayan, milyonlarca insanın bir onur ortamında yaşamasını istiyorsak -ki bu olmadan, tam bir adam olmak mümkün değildir- bundan başka bir yolu kabul edemem.

Yüzyıllardır bedbahtlıkla damgalanan halkların sefaletini miras aldık -en cennetlik, en temiz halkların; taştan ve metalden harikade kuleleri, göz kamaştıran parlak hazineleri yaratan halkların; bugüne süregelen korkunç sömürgecilik çağında hayatları anışın yıkılıp, susturulan halkların.

Bize yol gösteren yıldızlarımız, mücadele ve umuttur. Ama tek başına umut ya da mücadele diye bir şey yoktur. Her insanda, tüm geçmiş çağlarla, zamanımızın ataleti, yanlışları, tutkuları, ivedilikleri, tarihin hızlı akışı birleşmiştir. Fakat örneğin ben, büyük Amerika kıtamızda süren feodalliğe herhangi bir katkıda bulunmuş olsaydım, ne tür bir insan olacaktım? Eğer ülkemde şimdi yer alan değişikliklerde küçük de olsa bir rol oynamanın gururunu duymasaydım, İsveç'te bana verilen bu büyük onurla donanmışken, başımı nasıl dik tutabilirdim? Pek çok yazarın Amerika halkları üzerine karanlık tanrılar tarafından gönderilen rezil ve yağmacı kaderi paylaşmayı reddettiklerini anlamak için Amerika haritasına bakmalıyız, onun büyük farklılığını, yaşadığımız genişliğin uçsuz bucaksızlığını görmeliyiz.

Zor olan ortak sorumluluk yolunu seçtim ve bireye sistemin merkezindeki güneş gibi tapındığını tekrarlamak yerine, tüm mütevazı hizmetimi büyücek bir orduya, zaman zaman yanlış yapabilecek, ama ödünsüzce ilerleyen, inatçı gericilerin, sabırsız ve habersiz olanların karşısında gün günden ileriye yürüyen güce adamayı yeğledim. Çünkü inanıyorum ki, şair olarak görevim, kardeşliği yalnızca gül ve ahenk ile, mağrur sevdâ ve sonsuz sıla özlemi ile değil, şiirime kattığım cefalı insan sorumluluklarıyla da kucaklamaktır.

Tam yüzyıl önce, zavallı ama mükemmel bir şair Rimbaud, lanetlilerin en eziyet çekmiş, şu kehanette bulundu: "*A'laurora, armés d'une ardente patience nous entrerons aux splendides Villes.*"

Kâhin rimbaud'un bu kehanetine katılıyorum. Karanlık bir yerden, diğerlerinden sert coğrafik koşullarla ayrılmış bir ülkeden geliyor. Şairlerin en terk edilmişiydim ve şiirim yöresel, acılıydı, yağmurlar içine işlemişti. Ama insana daima inandım. Umudu asla yitirmedim. Belki bunun için şiirim ve bayrağımla buradayım.

Son olarak, iyi niyetli tüm insanlara, işçilere, şairlere insanın geleceğinin Rimbaud'un deyişinde ifade bulduğunu söyleyeceğim: yalnızca ateşli bir sabırla tüm insanlara ışık, adalet ve onur saçacak mükemmel şehri kazanacağız.

Böylece, şiir boşuna söylenmemiş olacak.

LANETLİLER

Erendiz ATASÜ

Otobüsün penceresinde, Doğu Anadolu'nun sonbanarın sansına bürünmüş tekdüze doğası uzayıp gidiyordu. Peş peşe, yan yana sıralanmış, ufka doğru yayılan tepeler. Tepeler, tepeler hep tepeler.. Kıraç tepeler.. Gün batımında ef-latuna, mora dönen tepeler, öğle sonunun yorgun ışığında boz sarı, tozlu bir renkteydi.

Hemşire Hülya, otobüsün penceresinden dışarıyı seyrederken, ardı arkası kesilmeyen tepelere bakıp, "Tıpkı hüzünlü bir bozlak gibi.." diye düşündü, "Ya da uzayıp giden bir can sıkıntısı gibi.."

Bozlaqları severdi Hülya, içinde her zaman uyanmaya hazır bekleyen hüznü titreştirirdi bu havalar. Can sıkıntısıysa, varlığını yadsımayla çalışsa da, yanından ayrılmazdı hiç. İç sıkıntısı ve ürküntü..

Şimdi de handiyse, başını kaldırmaktan ürküyordu. İri yarı, pos bıyıklı, esmer şoförün, dikiz aynasından kendisini gözlediğini farketmişti. Eni konu çirkin bir adamdı, yüz çizgileri çarpık çurpuk, karmakarışık... Yolculara dönük kalın ensesinden, adeleli kollarından, direksiyonu kavrayan iri ellerinden, gençlik, sağlık ve hayvansı bir güç taşıyordu. Adamın kaslarından yayılan görünmez dalgalar gelip Hülya'yı buluyor; ona, rahatsız edersesine bir bedeni olduğunu hatırlatıyordu. Hülya tedirgin olmuştu, çelimsiz kollarını, bacaklarını nereye koyacağını bilemiyordu. Adamın iri, kaba, esmer gövdesiyle garip biçimde çelişen zayıf nayif, incecik, soluk benizli, kumral bir kızdı. Yüzünde tek dikkati çeken, iri ve hüzünlü gözleriydi. Ama Hülya'da, göreni hemen etkileyen bir başkalık vardı. Çevresindeki gürültücü, patırtıcı, neşeli hemşire kızlardan ayrılıyordu. Ürkek bir tavırla, sanki üşüyormuş da ısıtılmayı bekliyormuşcasına büzülvermişti koltuğuna. Bedenin durumu, tümüyle, korunmak için bir çağrıydı. Kara yagız şoför İdris, o üşümüş, korkak vücudu ısıtmak istemiş gibi bakıyordu. Bakışları öyle yoğundu ki, gözlerindeki yalım yalım ateş, dalga dalga Hülya'ya ulaşıyordu. İdris ona, onu canlandırmak, ısıtmak, yeniden yaratmak, sonra da yalayıp yutmak, tüketmek, yok etmek istersesine bakıyordu. Kızın savunmasız durumu, adamın yabanıl ruhunda hem koruma, hem saldırı isteği doğuruyordu. Koruma nerde bitiyor, saldırı nerde başlıyor, kestirmek zordu.

Hülya, olanca şaşkınlığıyla, adamdan kaynaklanan miknatis alanının içinde bulmuştu kendini. Burda ona hem hayat veren, hem de korkunç baskı yapan bir etki vardı. Bu alanın dışına kaçıp kurtulması olanaksızdı. Kaçmak istediğinden de emin değildi, ama korkuyordu. Deneyimsiz ruhu, boynun eğiş ve başkaldırı arasında gidip gelirken, sürekle avında kurtulmaya çabalayan bir hayvan gibi duyumsuyordu kendini, öylesi istendiğinden kuşkusuz, öylesi umarsız ve ezik, öylesi öfkeli...

Şoför İdris, gözleri, bedeni, akli, üçüncü sırada oturan kızla

meşgul, vre yanlış solluyor, ani fren yapıyor, olmadık yerde gaz verip, olmadık yerde gaz kesiyordu. Otobüs ha babam sarsılıyordu. Her sarsıntıda hemşire kızlar, uyumsuz korolarını kesip söyledikleri türküyü yarım bırakıyor, mahsusçuktan korkmuş gibi gözüküp feryatlar atıyor, esmer şoförle şoför muavininin dikkatini çekmeye çalışıyorlardı. Gerçekte korkmuyorlardı. Tıpkı şoför İdris ve muavini Celo gibi, yaşamı ve ölümü öyle kanıksamışlardı ki, bir dönemeçte başlarına gelebilecek bir kaza onları ürkütemezdi. Böyle bir olasılığı akıllarına bile getirmezlerdi.

Hülya arkadaşlarının yapışkan neşesine katılamıyordu. Se-verdi arkadaşlarını, onları beğenmemek, ya da eleştirmek aklından geçmezdi. İşi gereği herkesi olduğu gibi kabul ederdi. Ama niyeyse, arkadaşları ona hep çok çığnenmiş de uzayıp uzayıveren jiletleri çağırıyordu. Belki de çoğu zaman jilet çığnediklerinden. Onları biraz boş kafalı buluyordu. Ama bu düşüncesini, kendine bile açıkça söylemezdi. Kızları aptalca bulması çok doğaldı, bu doğrudan Hülya'nın eğitimiyle ilgiliydi. Hülya, hastanenin tek psikiyatri hemşiresiydi. Kızların görünmeye çalıştıkları kadar yırtık olmadıklarını biliyordu. Aralarında hastaneye yakın inşaatın müteahhidiyle anlaşmış, geceleri, hemşire yatakhanelerinin birinci kat penceresinden atlayıp o adamla ve onun dostlarıyla buluşanlar yok değildi. Ama bunlar birkaç kişiydi. Çoğunluk ailelerinden uzakta yaşadıkları bu pek de dost tavırlı olmayan taşra kentinde, savunma kalkını diye kullanıyordu bu arsız tavrı. Pek çoğu, en az Hülya kadar el değmemişti. Rahatlıkları, bol giysiler gibi kaçıyordu üstlerinden. Belki zamanla aralarından bazıları, gerçekten arsızlaşacak, o bol giysi sınırsız oturacaktı onlara. Ama henüz öyle gençler ki.. Kendileri hakkında bile bir karar verememişlerdi. Başkaları onları nasıl görüyor-du? Şu akşamüstü saat beş dedin mi havanın karardığı, ailelerin evlerine çekildiği, bozuk amavut kaldırımı sokaklarında günün hiçbir saatinde kadınların pek dolaşmadığı, erkeklerin hep esmer, bıyıklı, yabanıl bakışlı olduğu kentin insanları onlar için ne diyordu?. Çalışan genç kadın, serbest kadın, doktor ayartıcısı, doktor karılarının korkulu düşü, müsait kadın.. Sağlıklıken, "hemşireymiş.." diye dudak bükülen, hastalanınca, "hemşiranım" diye peşinde koşulan.. Ne de kolaydı müsait kadını oynamak.. Hele hele, hemşire yatakhanelesiyle sınırlanmış, hep kadınlardan oluşmuş, çıkış yolları gençlikle, sağlıkla çelişen ne varsa, onunla, donuk, acılı hasta yüzleriyle tıkanmış bir dünyada, erkeklerle, genç, sağlıklı erkeklerle duyulan özlem, bedenlerini ve ruhlarını kaplarken, hele hele müteahhidin kapatmasının anlattığı açık saçık yaşıntılar, hüz ve para, giysiler, incik boncuk, bu özlemi vre kıskırtırken...

Hülya Fehime'yle aynı odayı paylaşıyordu. En iyi arkadaşları da oydu. Başhemşireydi Fehime. Yaşça Hülya'dan hayli

büyüktü. İşin doğrusu otuz beşine yaklaşıyordu, kendisi kabullenemese bile.. Hülya gibi başkentin yamacına tünemiş bir gecekondu mahallesinden gelmiyordu Fehime. Kentin varlıklı ailelerinden birinin kızıydı. Ama tıpkı Hülya gibi, gidecek başka okul bulamadığı için hemşire olmuştu. Bir mesleği olsun istemiş, hemşireliği seçmişti. Yerli kadınların yalnızca yemek pişirdiği, çocuk doğurduğu ve büyüttüğü bu taşra kentinde başka bir seçeneği yoktu zaten. Ya ilkokul öğretmeni ya hemşire olabilirdi. Ailesi onu yanından ayırmaya yanaşmazdı. Kentte kimseye iş yoktu, nerde kaldı ki Fehime'ye.. Çalışmak istemesi yeterince şaşırtıcıydı. Bir de büyük kente gitmeye yeltenip, babasını kalp sektesinden öldüremezdi. Fehime nereye gitse, yerli köklü eşraftan birisinin kızı olma saygınlığını birlikte götürürdü. O kadar az sayıda kalmıştı ki şehirde, eski ileri gelen aileler. Hepsini birer ikişer, İstanbul'a, Ankara'ya, İzmir'e Adana'ya göç etmişlerdi. Fehime ve ailesi, türlerinin son örnekleri gibi dolaşıyorlardı.

Fehime, saygınlığını pekiştirmek istercesine, şık döpiyesler, modaya uygun, uzun topuklu süet iskarpinler giyer, bileklerinde altın bilezikler çıkırdardı. "Ne idüğü belirsiz illerden" gelip, burda tek başlarına yaşayan hemşire kızlara uzanan diller, Fehime'den saygıyla söz ederdi. Diğer kızlarda hafiflik olan şey, Fehime'de neşeydi, kentin gözünde.

Pek neşeli bir insan da değildi Fehime. O da biraz ürkek ve çekingen, o da biraz can sıkıntısının tutsağıydı. El değmemişlerdendi Fehime, otuzbeş yaşına karşın. Armudun sapı, üzümün çöpü derken, zaman akıp gitmişti. Belki de "aşk"ı yaşamak istemişti Fehime ve anlı şanlı eşraf geçmişiyle, gençlerin ha bre terk edip gittiği bu sönük kentte, ailesinin dizi dibinde sürdürdüğü yaşantısıyla aşkı başaramamıştı. Oysa ne kadar çok isterdi evlenip aile kurmayı. Bir kocasının, üç beş çocuğunun olmasını.. Ve hepsinden çok, okşanmayı, dokunmayı, dokunulmayı.. Tek isteği, tek özlemi, tek düşüncesi buydu. Yaşı geçmiş kızların ortak yazgısı, o aşağılık hissi benzeri-duygudan kurtaramamıştı kendini. Özlem, dışlanmışlık, itilmişlik, ürkeklik karışımı o duygudan.. "Bekâret duygusu" diyordu Hülya buna. Kızların hepsinde vardı. Bir okul bitirmişler, bir diploma almışlar, kendilerinden beklenen en birinci işi başaramamışlardı, evlenememişlerdi.. Sınıfta kalmışlardı. Bekâret halkası, bacaklarının arasındaki derinliklerden çıkmış da boyunlarına geçmişti sanki, tutsak etmişti onları. Ne halkayı kırabiliyor, ne de onunla birlikte yaşayabiliyorlardı, onu yeni bir halkayla, bir evlilik yüzüğüyle değiştirmedikçe rahat soluk alamayacaklarını düşünüyorlardı.

Hülya, "bekâret duygusuna" kapılmamak kararındaydı. O hepsini biliyordu, okumuş öğrenmişti, "Oidepus karmaşasını", "Kastrasyon fobisini", şunu bunu, erkekleğin, kadınlığın, aşkın bilimdeki açıklamalarını. Bir insan çocukluğunun hangi aşamasında takılıp kalırsa aşkı nasıl gerçekleştiremez, dahası, hangi akıl hastalığına tutulabilir, biliyordu. Tüm bilgiler aklında, beyrinde depolanmıştı. "Bekâret duygusuna" kapılmayacaktı! Hayatın kitaplardan öğrenilemeyecek denli karmaşık olduğunu, bazı şeylere insanın aklının değil, derisinin, etinin karar verdiğini bilemeyecek kadar gençti. Bedenin kaslarında mı, beyrinde mi, yüreğinde mi, yoksa kanında mı, belki tümünde, belki hiçbirinde durmadan biriken bir güç vardı. Ona söz geçirmek, onu ezmek olası değildi. Bir yandan bastırıyordun, öbür yandan patlak veriyordu. Hülya, yeryüzünün derinliklerindeki magma tabakasından gelen uğultular gibi, varlığının bastırılmış karanlık bucaklarından yükselen bu sese kulaklarını tıkamıştı. Hayvansı bir iniltiydi o. Biraz da toprak kokuyordu.. Toprak gibi dirim ve ölüm karışımı. Önemsenmemeliydi. Ezilmeli, bastırılmalıydı. O gücün, o sesin baskısından kurtulmalıydı. Başka türlü bir kurtuluşun da olabileceği, ezerek, çiğneyerek değil, görmeyerek, duymayarak değil; özgür bırakarak, büyüterek, besleyerek de kurtulabileceği aklına gelmiyordu. Gelemezdi de.. Nasıl gelsindi ki, Hülya evlenmek bile istemiyordu. İşinde başarılı olmalıydı, dört elle sarılmalıydı mesleğine. Aç kalmak-

tan böyle kurtulabilirdi, parasızlıktan böyle kurtulabilirdi. Bir erkeğin onu horlamasından, dövmesinden, sövmesinden böyle kurtulabilirdi. Babası ya da ölen eniştesi İbrahim Ağabey gibi biriyle evlenmek istemiyordu. Başka türlü var mıydı, bilmiyordu; araştırıp anlamak da istemiyordu.

Hülya, otobüsün üçüncü sırasında, Fehime'nin yanında oturduğu yerden arkadaşlarına bakıyor ve hepsini "bekâret duygusunun" sardığını görüyordu. Bu gezi, psikiyatri kliniğinin "iyice" hastalarına hava aldırma işi olmaktan çıkmış, "hemşire pikniğine" dönmüştü. Olmadık şeyler yapıyordu kızlar, dikkat çekmek için. Tiz kahkahalarla gülüyor, durmadan ellerini kollarını devindiriyor, ha bre yiyecek torbalarını karıştırıp bir şeyler atıştırıyor, şoför İdris ve muavin Celo'ya da ikram ediyorlardı. İğrençti, iğrenç.. Şoförün gözleriye, Hülya'nın dikiz aynasındaki görüntüsüne kenetlenmişti. Hülya bu ödülü ya da cezayı nasıl hakettiğini bilemiyordu. Varlığının derinliklerindeki gizemli güç, sesini yükseltmeye, Hülya'yı sarsmaya başlamıştı. O sesi dinlememeliydi. Söylenen türküyü vermeliydi kendini.

*Dağlar, seni delik delik delerim,
Elek alıp, toprağını elerim,
Sen bir kara koyun, ben kuzu,
Sen gittikçe, arda sıra melerim..*

Türkü, Hülya'nın içinde sızlayan hüznü çağılatıyordu. Hülya ve Fehime, Devlet Hastanesinin iki hemşiresi, psikiyatrinin durumu iyice kadın hastalarını, birkaç saatliğine, çevredeki gölün kıyısına götürülen bu otobüste psikiyatri hastalarından birinin söylediği türküyü dinliyorlardı. Gezi, hastalar için iyi bir fırsattı. O köhne hastane binasının dışına çıkmışlardı. Eski bir hastaneydi. Bir taşra kenti için olağanüstü büyüklükte bir psikiyatri kliniği vardı. Belki de baştan akıl hastanesi olarak düşünülmüş, diğer klinikler sonradan eklenmiş,

hastane büyümüştü. Kirli, dağınık, işleyiş geveşek bir kurumdu burası. Yatıp taburcu olan değişik hastalara karşın yaşam alabildiğine tekdüzeydi. Bugünkü gezinti herkesi canlandırmıştı. Hülya ve Fehime dışında. Onlar, türkünün nakaratına katılan arkadaşlarının duyarsız neşesinden uzaktılar. Kendilerini iyice türküyü kaptırmışlardı. Hülya beyniyle, Fehime etiyile algılıyordu sanki, ezgideki ezikliği ve burukluğu.

Gülizar söylüyordu, tiz, acılı sesiyle. Beşikdüzü Öğretmen Okulu'nda son sınıf öğrencisiyken, bir gençlik bunalımı geçirip sinir kliniğine düşen Gülizar.. Baktığı yerde saçıklar, solcular, polisler gören Gülizar.. Saçları beline kadar inen, güzel sayılabilecek yüzü çokteğili açıyla yaşlanmış, genç mi ihtiyar mı bilinmez bir kadın.. Sevdığı çocuk vurulup öldürüldükten sonra, ölüm acısı, aşk acısı, öldürülme, tutuklanma korkusu, davaya ihanet suçluluğu, terkedilme duygusu, yalnızlık, korkular, korkular, hep korkular, tedirginler, kuşuklar, kuşuklar, sonu gelmez kuşuklar arasında çıldırmaya dek bunalan Gülizar.. Tam kurtuluyor derken, yıkılan bir yaşam. Karadeniz'e kuşbakışı bakan bir dağ köyünde doğ. Yoklukla, yoksullukla öğretmen okulunun son sınıfına dek didiş ve o aşamada yenik düş.. "Deli kız" damgasını ye.. Zıyan olmuş bir yaşam.. "Çok akıllıydım, onun için hastalandım. Saçıklar "selamün aleyküm", solcular "selam" der. Aklim çoktu, onun için almadılar beni aralarına. Aklim çoktu, fazla geldi, rahatsız etti beni.." Uyumsuz cümleler, birden bir türküyü başlayan batıcı, yanık bir ses. "Gülizar'ın ilacını yeniden ayarlamalı." diye düşündü Hülya. "Yarın doktor beyle konuşmalıym." Gülizar'ın tedavisini, onun ve türküsünün yarattığı hüzünden bağımsız düşünebilirdi Hülya, o her şeyden önce gerçek bir hemşireydi. Güme gitmiş bir yaşam.. Anadolu'da insan hem kadın, hem "deliye" hiç affetmezler onu. Getirip bırakırlar "kancıklar" akıl hastanelerine, bir daha uğramazlar bile. Vebalı gibi, cüzzamlı gibi kaçarlardı onlardan. Tanrı'nın yeryüzündeki tüm ilenci üstlerine toplanmıştır "deli karıların"...

İşte yıllardır kliniği bekleyen Şerife, Hülya'yla Fehime'nin arkasındaki sırada oturuyordu. Hademe olarak çalışıyor. Arayıcı yok, soranı yok. Evlat katili, lanetlilerden. Kaçakçı Bekir'in karısı. Sınıra yakın, ıssızlığın ortasındaki küçük kulübesinde, üç küçük çocuğuyla bir başına, kurşunların deldiği geceyi dinlerken, kuşuklar üşüşür beynine. Kocasını istedik, yani kaçakçılıkta. Korkular basar yüreğini. Her yan düşman doludur. Düşmanlar onları öldürecekler. Kocasını dinlemez saçmalarını. Dinlese de kafası kızar, basar dayağı. Ablasıyla, eniştesi vardır Şerife'nin çevrede. Onlara anlatır kuşuklarını. Götürüp hocaya okuturlar onu. Yardım edecek birini arar Şerife, sığınacak bir kucak, onu paralayan kuşuklardan çekip alacak bir el. Yoktur. Bir gece korku iyice kuşatır Şerife'yi. Düşmanlar evini basacaktır, onu ve çocuklarını öldürecekler. Umarsız koşar ablasına, anlatır kuşuklarını. Düşmanlar bu gece onu ve çocuklarını kesinlikle yok edecekler. Titrer Şerife. "Bırakmayın beni, koruyun beni" diye yalvarır. Ablası, eniştesi, bir bardak sıcak süt içirip evine yollarlar Şerife'yi. Şerife korkuyla girer içeri. Düşmanlar basmıştır evini. Onu aldatmak için en çok sevdiklerinin, çocuklarının kılığına girmiştir düşmanlar.. Kandıramazlar Şerife'yi. O bilmez mi, tanımaz mı yavrularını, kuzucuklarını, kokularından bilir. Düşmandır bunlar, düşman.. Fırsat vermeyecekler onlara. Koruyacaktır kendini. Baltayı kapar Şerife, yerde birbirlerine sokulmuş yatan üç çocuğunun üstüne üstüne sallır, ayırırverir başlarını gövdelerinden. Beş yıldır hastanededir Şerife, iyidir şimdi, gözlerine bakan deli demez ona. Donuk donuk bakmaz gözleri. Becerikli, elinden iş gelir. Hoşsohbet. Hastalığının yineleneneceğini önceden sezer, ilaç içmeye başlar düzelir. Köyüne gidemez, kimselerin yüzüne bakamaz. Kocasını boşamıştır onu. "Vukuat" sırasında askerde olan büyük oğlu lanetlemişti onu, silmiştir derfenden. "Hastadır, suçu bilerek işlememiştir, pişmandır" derler hastanedeki oğluna. "Bağışla ananı" derler. "Hayır" der oğlu, "Böyle ana

yere girsin." Yere girememiştir Şerife. Sırtında lanetinin, suçunun ve hastalığının yükü, cehennemi bu dünyada yaşar.

Hülya, Şerife'nin yanında oturan Zekiye'ye baktı. Zekiye dış dünyadandı. "Akıllılar" dünyasından.. Ama o dünyadan pek kimseyle anlaşılamıyordu. Şerife'yi çok sever, onunla arkadaşlık ederdi. Hülya, akıllılık ve delilik arasındaki sınırın zaman zaman ne denli incelidiğini bildiğinden, şaşmazdı buna. Kliniğin sofracısıydı Zekiye. Belli kalıplara inanan insanları rahatsız edecek denli, bir "akıllı" için fazla neşe ve canlılık doluydu. Gözlerinde deli yalazlar vardı. İlk bakışta Şerife'yle aralarında, ikisinin de etine dolgun kadınlar olmasından öte, bir benzerlik yoktu. Zekiye'nin Bulgar göçmeni sarışnılığından, açık mavi gözlerinden, pembe beyaz etinden taşan hayata aç canlılıkla, Şerife'nin yaşanacak ne varsa yaşayıp bitirmiş, yaşarken hayatın da, ölümün de ötesine geçmiş insanlara has, bir Buda heykelini andıran durgun duruşunu birleştiren nasıl bir köprü vardı? Hep düşünen Hülya'yla, hep duyan ve duyulanan Fehime arasındaki arkadaşlık bağı gibi bir şey.. Hülya, zaman zaman arkadaşlık denen şeyi düşünürdü.. Her arkadaşlık, iki bilinmeyenli bir denklem gibiydi. İki kişi birbirlerini tamamlıyordu anahtarla kilit gibi. Denklem çözümü, kilidin şifresi bu tamamlamayı işte.. Sonra, ya anahtar, ya kilit değişiyor, uyum bozuluyor, arkadaşlık bitiyordu. Kendisi bile, o kadar sevdiği Fehime'nin hemen buğulanıveren gözlerinden, onun kadere boyun eğip, yenilmişliği kabullenmesinden yavaş yavaş beziyordu. Fehime'nin yaşamının umarsız bir başkaldırı olduğunu unuttuyordu. Onları onca yakınlaştıran konuşmalar, Fehime'nin duygusal fırtınalarına Hülya'nın getirdiği akılcı çözümlemeler artık ikisini de doyurmaz olmuştu.

Bir gün Şerife de bıkaçaktı, sofracı Zekiye'de kıpırdayan canlılıktan, ya da Zekiye usanacaktı, "Deli Şerife"nin durmuş oturmuşluğundan.. Oysa şimdi arkadaşlıklarının doruk noktasındaydılar. Şimdi birbirlerini dengeliyorlardı.

Sofracı Zekiye, Hülya'ya öz ablasını, Ayşe'yi çağırırdı. Pek benzerlik yoktu aralarında ama, Zekiye de, Hülya'nın ablası da dolgun vücutlu, diri, kütür kütür kadınlardı. Ve ikisi de duldu. İbrahim öldüğünden beri on yıldır duldu Ayşe. "Ablam Zekiye'den daha şanslı" diye düşünürdü Hülya. "Bir kez, sığınabileceği bir baba evi var, sonra bir evladı var. Ve dulluğu Allah emri, ölüm sonucu. Zekiye gibi boşanmamış. Tabii Ankara'da yaşadığını da unutmamalı."

Zekiye tek başınaydı. Yarım kötürüm bir anası vardı köyde. Kendinden hayli büyük bir adama vermişlerdi onu vaktiyle. Çok dayak yemişti. Evliliği belediye nikahı mıydı, imam nikahı mı bilinmezdi. Hayli korku çekmişti, kocası peşinden gelip onu vuracak, öldürecek diye.. Neyse adam, başka bir kente göçmüştü de rahat bir soluk almıştı Zekiye. Başhekim, Zekiye'ye acıyıp, hastanede kalacak bir yer göstermişti. Böylece kurtulmuştu Zekiye, kentin eteklerinde yeni kurilmaya başlayan geçeköndü mahallesinde tek başına yaşamaktan. O mahallede kalsa, başına kim bilir ne işler gelirdi.. Hiç ek-sik etmediği başörtüsünün altına girmemekte direnen sarışın bukleleriyle, yalazlanan güzel gözleri, kütürdeyen etiyile.. Zekiye, insana hep dostu tarafından bıçaklanan kadınları çağırırdı. Yüzündeki küçük çocuk saflığı, taşkın neşesinin yanında güme gidiyordu. Duldu, dull! Neşeli bir dull!

Çok dayak yedim, filan diyordu ama.. Allah bilirdi.. Kim bilir neler yapmıştı da, kocası haddini bildirmişti.. Deli karı, n'olacak.. Bakındı hele, nasıl da çılgın kahkahalar atıyordu.. Deliydi, deli..

Zekiye, Hülya'nın da Fehime'nin de içini sızlattı. Kalbi öyle sevgi dolu, ruhu öyle masumdu ki.. İki arkadaş sık sık Zekiye'yi konuşurlardı. Fehime yalnızca üzülür, susar kalır, Hülya üzülür ve düşünürdü. Zekiye için kurtuluş neydi? Yanıtı bulamazdı. Hastane bir kurtuluş olmuştu; dayakçı kocasından, geçeköndünün güvensizliğinden kurtarmıştı onu. Ama kadının içinde devinen canlılığı, dört duvar arasında çürüyüp ölmeye yargılamıştı. Zekiye için kurtuluş yoktu. Düşüncelerinin bu aşamasında, Hülya'nın içine kasvet basar,

o da ümitsizlik duygularından kurtulmaya çalışırdı. "Aman, canım" derdi, "belki bir gün bir hasta sahibi Zekiye'yi beğenir alır. Ya da hastaneye yeni bir odacı atanır; bakarsın Zekiye'ye sevdalanır, evlenir onunla." Evet, belki.. Belki bir gün Kafdağının ardındaki Prens de Hülya'ya sevdalanır; çeker alır onu şu karanlık şehirden.. Yo.. Hülya işini sever, evlenmesi şart değil ki onun.. Ne olmuş yani. Zekiye de belki sofracılığı seviyor.. Bulaşık yukamayı, bir şeyleri uçup, arıtip, paklamayı sevdiğini söylemişti, kesenkes.. Ama Zekiye yoksuldu.. Sanki Hülya pek mi varsıldı.. Yoo. Zekiye hepten yoksuldu. Evlenmeliydi. Kurtuluşu buydu. Peki, evlenip de ne olacaktı? Döndük en başa, öyle değil mi?.. Canım, bütün erkekler Zekiye'nin kocası kadar zalim ve kötü değildi herhalde.. Yumuşak giderdin, adamın huyuna sununa; idare ediverirdin? Acaba? Öyleyse niye kimse başaramıyordu bu işi? Hülya'nın babası annesini döverdi. Gençliğinde yediği kanlı dayakları, ballandıra ballandıra anlatırdı anası. Neyse yaşlanmışlardı da, herifin elinin hızı kesilmişti. İki ağabeyi de zaman zaman karılarına vururlardı. Ağabeyleri, okumuş adamlar.. Birisi öğretmen, birisi sağlık memuru.. Yengeleri, okumuş kızlar.. Birisi hemşire, —Hülya ondan görüp de özenmişti mesleğe—, biri öğretmen.. Üstelik hiçbirisi de kötü ve zalim insanlar değildi.. Ne babası, ne ağabeyleri, ne de rahmetli eniştesi İbrahim.. Tersine yufka yürekliydiler.. Hele o İbrahim Ağabey, nasıl da döğerti ablası Ayşe'yi.. Nasıl kıyasıya.. Günlerce kaba etleri tekmelerden mosmor, yüzü gözü şiş içinde gezerdi Ayşe. Kafasını kessen, bir daha evlenmezdi Hülya'nın ablası.. Kesinlikle evlenmezdi. Esmer güzeli gençliğini kendine saklar, kimselere koklatmazdı. Aca-ba koklatmaz mıydı?

Hülya bundan kuşkuluydu. Hoş, artık kuşku duymasına neden yoktu,, her şey apaçık ama gene de Hülya kabullene-miyor, kuşku duyuyordu. İbrahim Ağabey öldüğünde Hülya daha küçük bir çocuktuk. Ablası Ayşe, oğlunu da yanına alıp baba evine dönmüştü. Üzgündü herhalde, yitirdiği erkeğine mi, kara yazgısına mı, bilinmez.

Ayşe geri geldiğinde, aile Sivas'tan Ankara'ya göçeli nerdeyse on beş yıl olmuştu. Hülya, kardeşleri Sevinç ve Tokcan, Ankara'da doğmuşlardı. Büyük kentin kokusu yavaş yavaş aileye siniyordu. Çocukların adları, Ayşe, Hüseyin, Ali'den; Hülya, Sevinç, Tokcan'a dönmüştü. Şalvarların yerini uzun pazen entariler, puşuların yerini başörtüleri almıştı. Babaları devlet hizmetinde bir odacılık bulmuştu. Anaları temizliğe gidiyordu. Şanslı bir aileydiler. Köyden gelen erzakları, arada kesip yedikleri süt veren inekleri, yumurtlayan tavukları vardı. İlk yılların yarı açlığı bitmişti. Şimdi aradan bir on yıl daha geçmiş, eve elektrik gelmiş, radyo, televizyon girmiş, baba aksi mi aksi bir emekli olmuş, Ayşe dışında bütün çocuklar okuyup birer meslek edinmiş, pazen entarilerin yerini etek ceketler, bluzlar almış, başörtüler tümden çıkmıştı. Başarılı bir aileydi Hülya'ninki.. Büyük kente çok az kayıp vermişlerdi, bir Tokcan.. Tokcan içerdeydi. Siyasi birtakım gruplara bulaşmıştı. Fazla ceza yemeyecek, belki de beraat edecekti. Ama analarını yıkmıştı bu olay.

Ayşe işte bu eve dönmüştü bundan on yıl önce ve gündelikliğe başlamıştı. Genç gelinliğini doğru dürüst yaşamadan, genç dulluğa düşmüş, kara yazgılı bir kadın. Başında babasının demirden yumruğu, eteğinde sümüklü küçük oğlu.. Yıllar geçtikçe, baba yaşlandı, yumruğu gevşedi, küçük oğlan büyüyüp anasının eteğini bıraktı. Ayşe, artık otuz beşinde kadınlığının doruğunda, gürbüz ve şendi. Güvence peşine düşmüştü. Gündelikliğin sonu yoktu. Başkalarının evini paklamaları sonu yoktu. Parası iyiydi, çok iyiydi. Okuyup yazmış genç memurların aldığı maaştan iyiydi. Ama yıllar geçiyor, yorgun bedeninin bel ağrıları, sırt ağrıları geçmiyordu. Daha az iş görüp, daha çok para kazanmak.. Yaşamın amacı bu olmuştu. Gündeliğe gidilen evdeki temizliği kaytarıp evin hanımını kazıklamak.. Sürekli kapı değiştirmek.. On lira, elli lira, yüz lira fazlası için yeni kapılara başvurmak.. Üç kuruş fazla veren yeni bir hanım buldun mu sevinmek.. Yeni hani-

mın gözüne girmek için camları kapıları kendi evininmiş gibi silip arıtmak, üç kuruşun hatırına büsbütün yorulan beden, ağrıyan kaslar.. Ev ve hanım eskidikçe, alınan para göze daha az gözükür, bikkınlık artar, ev daha az, daha az artılır hanım daha çok sinirlenir.. Yeni bir kapı gereklidir artık.. Ve bu hep böyle sürüp gider. Ayşe hiçbir hanıma güvenemez, hiçbir evi benimseyemezdi. Karşılıklı bir kazıklama ya da kazıklanmama yarışı. Bütün bunlarda kas ağrılarından öte, Ayşe'yi rahatsız eden bir şeyler vardı. Onun temel dürüstlüğü-nü inciten bir şeyler.. Dahası, belli bir işi olsun, belli bir yerde çalışsın, belli bir güvencesi olsun istiyordu Ayşe. Bir erkeği benimseyemiyordu, bir işi benimsemek istiyordu. Hiç olmazsa bu sürekliliği istiyordu. Sonunda buldu aradığını. Bir özel şirkete, çaycı girdi. Parası azdı. Ama işi hafifti, sigortası vardı. Bedeninin ağrıları azalmış, neşesi çoğalmıştı. "Ne iş yapıyorsun?" diyene, "Filan adreste, falan iş yerinde çalışıyorum. Bir yıl sonra, on yıl sonra da orada olacağım." diyebilirdi..

Baba evine sığınma, artık bir ceza değil, bir destektir Ayşe için. Neşesine, dulluğuna laf söyleyenleri engelleyen bir korunak.. Kim ne diyebilirdi ona? Babasının evinde, anasının dizi dibinde yaşıyordu. Oysa, hele de şirkete gireli, baba evine uğramadığı geceler çoktu. Özürlü hazırdı Ayşe'nin. İşyeri akşamüstü, saat altıda paydos oluyordu. Uzun, karlı kış gecelerinde, Ankara'nın o kömür tanecikleri dolu havasında, yırtıcı kalabalıkları yara yara, iki otobüs değiştirerek, taa öte-lerdeki gecekondu mahallesine ulaşmak ve ertesi sabah aynı zorlu yolculuğu yineleyip saat sekizde iş başı yapmak güçtü. Sıkış tepiş otobüslerde, kadınlara sarkıntılık ediyorlardı. İyisi mi, Ayşe böyle gecelerde kent merkezindeki akrabalar-da, köylülerde kalmalıydı. İşyerine yakın, Kızılay'da, Sıhhi-ye'de kapıcılık eden memleketlileri epeyceydi. Ölü İbrahim'in ağabeyi, Ayşe'nin kayınbiraderi de oralarda bir apartman-da kapıcıydı. Ayşe gerçekten bazı geceler kaynında, bazı geceler memleketlilerinde kalırdı.. Ama yalnızca bazı geceler..

Hülya, ablasının çantasında doğum kontrol hapları buluncaya dek, Ayşe'den kuşkulandı. O günü iyi anımsıyordu. Bazen büyük gerçeklerin ortaya dökülmesine nasıl da küçücük şeyler yol açar.. Hülya'ya kalem lazım olmuştu.

—Çantamdan alıver, demişti Ayşe.

Sonra birden, apal kesilmiş yanaklarla, telaşla dönmüş,

—Dur, dur, sen bulamazsın, ben veririm, diyerek çanta-ya doğru atılmıştı. Ama geç kalmıştı. Hülya çantayı açmış, hapları görmüş ve tanımıştı.. Hiçbir şey söylemedi Hülya. Soluk yüzü büsbütün soluklaştı, o kadar.. İki kardeş, hap konusuna değinmediler hiç.

Kimdi Ayşe'nin sevgilisi? Tek bir adam mıydı? Yoksa de-ğişiyor muydu? Para için mi yapıyordu Ayşe bu işi, yoksa aşk uğruna mı? Üstüne başına bakılırsa, maaşından başka geliri yok gibiydi. Öyle süslü püslü şeyler giymezdi Ayşe. İncik boncuk takmazdı. Son zamanlarda gitgide daha sağlıklı bir görünüm almıştı. Yanakları daha bir al, saçları daha bir parlak, yüzü daha da güleç, göğüsleri, karnı, kalçaları, kol-ları, baldırları daha bir olgundu. Otuz beşinde dolgun bedeni, yirmisindeki narin bedeninde olmayan bir kıvraklığa kavuşmuştu. Kasları hem dinlenmiş ve gevşek, hem ağır iş yük-lenecek denli enerji dolu ve gergindi. Ayşe eni konu hoşnut-tu her şeyden. Bu iki yüzlü yaşam, onun gibi özü sözü bir kadını nasıl oluyor da rahatsız etmiyordu? Ayşe, yaptığıının, o her neydiyse, doğruluğuna iyice inandırmıştı kendini. Suç-luluk duyduğu yoktu. İki yüzlü olan o değil, şu bencil ve acı-masız dünyaydı. Yaşamını gizliyorsaydı, bu yalnız özavunu ge-reği-ydi. Hülya, ablasının bir aşk yaşamı sürdürdüğüne inan-dığı zamanlar, onun ne denli akıllı ve önlemleri bir insan oldu-ğuna şaşardı. Ayşe nefret ettiği koca soyuyla ilişkisini sür-dürmüştü. İbrahim'in ölümünden sonra.. Kayınbiraderinin evi ne de güzel bir kapaktı, evden uzak geçirdiği geceler için..

Ayşe'nin kent merkezinde kaldığı geceler ve haplar.. Du-rum açıktı. Ama Hülya, bir türlü, ikiyle ikiye toplayıp, dört di-

yemiyordu. Bir türlü inanamıyordu. Ayşe'nin gizli bir hayatı olduğuna. Yalnızca, arada sırada kuşku lanıyordu. İnanamaması, salt evlilik dışı bağları, ablasının dürüstlüğüne yakıştıramamasından değildi. Hülya, bedeninin belden aşağı bölümüne akıl sır erdiremiyordu, erdirmek de istemiyordu. Cinselliğin sesleri ve kokusuyla tanıştığı zaman, henüz küçük bir çocuktuktu. Anasıyla babasının çaputların altında gizlenmiş, birbirine doğru hırsla atılan bedenleri, babasının hırıltılı soluğu, anasının iniltileri, inler gibi gıcırdayan eski somya.. Kirli yatak çarşaflarından, iç çamaşırlarından sızan, insan terinin ekşimtrak kokusuna kanşmış sperm kokusu.. Ve kan.. Ve sancı.. İkide birde, dölyoluna firkete sokup düşük yapan anasından boşanan kan.. Anasının sancıyla iki büküm olmuş bedeni, acıdan çarpılmış yüzü, babasına savurduğu küfürler.. Hülya, küçücük bir çocukken, bir köşeye büzülür, korku dolu gözlerini, acıyla kıvranan ve haykıran anasına dikerdi. Bu haykırısların, somyayı gıcırdatan bedenlerden yükselen iniltilerle ilişkili olduğunu bilirdi. Yetişkinlerin dünyası, akıl almaz, saçma ve korkunçtu. Vahşet vardı orda. Kan ve vahşet.. Sonuçta anası bu denli acı çekecektiye, neden geceleri hep o garip solumalı, iniltili olay yineleniyordu? Saçma bir şeydi bu, akıl dışıydı.. Hülya, genç kızlığa ulaştığında, anasıyla babası arasında ayırmısayabildiği ve adlandırabildiği tek duygu nefretti. Bu iki insan birbirlerinden nefret ediyor ve bu iki beden hemen her gece birbirlerine sarılıyordu. Bu nasıl bir bilmeceydi? Geceki sarılmalar da, tıpkı gündüzki kavgalar gibi, hır, handiyse nefret doluydu. Yumuşaklık, sevecenlik, sevgi nerdeydi? Yoktu. Bu iki insan birlikte bir mücadele veriyorlardı. Yaşamaya ve beş çocuk-

larını yaşatmaya savaşıyorlardı. Ve birbirlerinden nefret ediyorlardı. Peki, ne diye bedenler hâlâ sarılıp duruyordu? Kavgaların bir kısmı, anasının bitip tükenmez düşüklüğünden kaynaklansa da.. Bu iki insanın beyinlerindeki nefreti doğuran bölgeyle, etlerini isteğe boğan bölge arasındaki bağlantıyı kim koparmıştı? Hülya yetişkin bir insan olup, okuyup düşündükçe bu soruyu yanıtladı. Bağlantıyı yoksulluk kopartmıştı, yaşam savaşı kopartmıştı. Anasıyla babasının iç dünyalarındaki köprüleri yıkan, bağlantıları kesen, kopartan yoksulluktu, yaşam savaşıydı. İnsanın iç bütünlüğünü sağlayan düşünceye yer bırakmamıştı. Nefreti kanıksamışlar, onunla birlikte yaşamışlardı. Cüzdanları kolay kazanılmış para dolu, altlarında yayla gibi arabalarla gezenlerin, "Çapulcu takımı ince duygulardan ne anlar?" dedikleri davranıştı bu. Bazı okumuş yazmışlarinsa "Halkın sağlıklı tavrı" diye yücelttileri şeydi.. Oysa Hülya çok iyi biliyordu, anasıyla babası ne duygusuzdu, ne de ruhça tümünden sağlıklı; onlar yalnızca yoksuldu. Hülya, anasıyla babasının Sivas'ın bir köyünde bir ilkyaz sevdasıyla başlayıp, Ankara'da bir gecekonduya nefretle süren ortak hayatlarının bilmecesini çözmemişti. Ama bunu çözmek, kendi içinde yepyeni bilmeceler düğümlemişti. Ve Hülya kendi bilmecelerini çözemiyordu. Ayşe'nin, bir erkeğin kakmuğu altında geçen acılı evlilik yaşamından sonra, gene erkeklere yönelmesini anlayamıyor ve anlayamadığı için de inanamıyordu.

Gülizar türküyü bitirip bitirip gene baştan alıyordu. Dağlar senin ne karanlık ardın var. Lale, sümbül boynun bükmüş, derdin var. Elalemin vatani var, yurdu var. Bir an yurtsuz kaldım, neyleyim?..

Türküdeki gurbet kokusu tüm otobüse sinmişti sanki. Yolların çoğu doğup büyüdükleri yerden uzaktaydılar. Hemşireler, Doğu Anadolu'nun bu uzak köşesinde ekmek parası ve mutluluk peşine düşmüşlerdi. Hasta kadınlarsa, yitirdikleri sağlıklarını belki de boşuna arıyorlardı. Şoför İdris ve muavin Celal, şivelerinden belli buralıydılar. Ama onların hepten gurbete adanmış birer yaşam değil miydi?.. Celal, hemşire kızlara uzun yolu anlatıyordu. Diyarbakır'dan çıkarsın, ver elini İstanbul, ordan vurursun Trabzon'a, Erzurum, Kars'a.. Fır dönersin Türkiye'nin çevresinde, on beş gün, yirmi gün, bir ay. Günler geçer, evini göremezsin, geceler geçer, anca bir iki saat uyursun. Gidersin ha gidersin.. Dereler, tepeler, düzler aşarsın, virajlar, uçurumlar geçersin. Celal, yolları, gurbeti, yaşamı ve ölümü kanıksamış dümdüz bir sesle anlatıyordu.

"Ne dağ görür gözün ne tepe" dedi şoför İdris, bakışları hâlâ, Hülya'nın dikiz aynasındaki görüntüsüne kenetliydi. "Tek şey düşünürsün, bir an önce menzile varmayı. Sade onu."

Hülya konuşulanları dinliyordu.

"Peki, otobüsteki canları hiç düşünmez misin, ya kendi canını, ya öz canını?" diye haykırmak geldi içinden. Sustu.

"Bir de azıcık çektin mi.. Nasıl da kuş gibi uçar gidersin" diye sürdürdü Celal. Eliyle sigara içiyormuş gibi bir devinim yaptı.

"Esrar.. Esrardan söz ediyor.." diye içinden geçirdi Hülya, dehşete düşmüştü. "Aman Tanrım.. Esrar içip öyle yola çıkıyorlar."

Kızlar keyifle gülüyorlardı.

"Neye gülüyor bu budalalar.." diye düşündü Hülya.

"Ah" diyordu İdris, "Bir liseyi bitirebilseydim.. Atardım kapağı dış seferlere, azıcık Alamancam olsaydı, Alamancı otobüslerde çalışırdım. Ver elini Avrupa.. Oh, gel keyfim gel.. Bizim sınıftan bir oğlan öyle yaptı. Dış hatta çalışıyor. Bir fiyaka, bir fiyaka, deme gitsin.."

"Budala" diye düşündü Hülya, "Lisede mürekkep yaladığını duyuracak bana aklı sıra." Gitgide İdris'e hırslanıyordu. "Budala.. Koca budala.. Almanya'ya sefer yapacak da bir şey olacak sanıyor. Kafasına, tüylü bir Alman şapkası, kışına ora malı blucin geçirdi diye kurtulacak sanıyor."

İdris iri bedeniyle oturuyordu şoför koltuğunda, direksiyona, otobüsteki yaşamlara egemen, kendine güven dolu ve kendinden hoşnuttu. Güçlü kollarına gözü iliştiği, hoşnutluğu artıyordu.

"Aptal" diye geçirdi içinden Hülya, "Hiçbir şeyden haberin yok senin, koca budala".. Adaleli kolları, iri yumrukları var diye kurtulduğunu sanıyordu. Oysa lanete uğramışlardan biri de oydu, haberi yoktu. Yüzünü, göğsünü, kollarını kara kıllar bürümüş diye, lanetten sıyrıldığını sanıyordu. Damızlık bir boğa gibi salmışlardı onu dünyaya, tek işlevi buydu. Damızlık bir boğa.. Bitmez tükenmez uzupun yollar, lanetin ilmeği gibi dolanmıştı boynuna. Hiçbir zaman gerçekten kavrayamayacağı motorlar, makinelerle, otobüsün de taşıdığı otuz beş kırk canın sorumluluğu arasına sıkışmıştı. Kısırlı, kurtuluşu yoktu. Bilmiyordu. Kibirli budala.

Gülizar için kurtuluş yoktu, Zekiye için kurtuluş yoktu, Şerife için kurtuluş yoktu, Hülya için kurtuluş yoktu, Fehime için kurtuluş yoktu. Onlar bunu biliyorlardı. Peki, ön sırada oturan, saçları sarıya boyalı, kolları altın bilezikli hanımefendi için, başhekim beyin karısı için kurtuluş var mıydı? Açlık nedir bilmezdi, güvensizlik bilmezdi, işsizlik nedir tanımazdı.. Mücadele nedir, duymamıştı. Yaşamak nedir, onu da bilmezdi.. Sevmek nedir, bilir miydi? Hülya başhekim beyin alkolden kızarmış ve irileşmiş burnunu şişmiş göbeğini düşündü. Hiç de fena bir insan değildi. Ama bir kocaydı. Sabahın köründe hastaneye koşan, akşam karanlığı muayenehanesinden çıkıp, ordan şehir kulübüne koşan, gece yarısı eve gelen, kazandığı paraları her derde deva sanan birisi nasıl koca olursa öyle bir koca.. Bütün o erkekleri evlerinden itip, birbirine çeken neydi? Esnafı kahvelere, memurları şehir kulübüne.. Birbirleriyle, hiçbir zaman kadınlara özgü binbir kıvrım zıvır konuyu konuşmadıkları halde, hiçbir zaman kadınlar gibi içtenlikle kendilerinden söz etmedikleri, hiçbir zaman hiçbir söyleşide, kişiliklerini sınırlayan, dar ve katı kalıpların dışına taşamadıkları halde, bütün o erkekleri, yeşil çuha örtülü oyun masalarına, içki kadehlerine, demli çaylara çeken neydi? Yoo, başhekimin karısı için de kurtuluş yoktu. Altınların, pırlantanın, ipeğin, kadifenin bedelini, yaşamın tüm zenginliğiyle ödemişti. Tek düze bir güvence satın almış, karşılığında yaşamdaki tüm anlamdan vazgeçmişti. Kurtuluşu yoktu. Ve o da bunu biliyordu. Belki unutmaya çalışıyordu, kabul günlerinde oburca tıkindığı pastalarda, çöreklerde; ya da iki yılda bir değiştirdiği mobilyalarında.. Ama, ta içine biliyordu, kurtulamazdı. Bilmeyen yalnızca İdris ve Celö gibileriydi. Koca budalalar...

Hülya kötücü bir duyguya kapılmıştı. Sanki bu otobüsteki tüm yolcular, mutluluk diyarından, lanetin ülkesine sürülmüşlerdi. Yaşam armağan gibi değil, birer ceza gibi verilmişti onlara.. Mahkûmların zincirlerini sürüklemesi gibi sürüyorlardı gündüzlerini, gecelerini.. Ezici ve tekdüze günlerini.. Tıpkı otobüsün penceresinden görünen tekdüze doğa parçası gibi biteviye günlerini..

Birbirini izleyen sarı tepeler hiç bitmeyecek gibiydi. Derken, inanılmaz bir şey gördü Hülya. Uzakta göl belirmişti. Pırıl pırıl ışıltılı mavi su.. Önce küçücük, mavi bir leke gibiyken, gitgide yaklaşıyor ve büyüyordu. Şu kurak ve çorak doğanın ortasında, hiçbir yeşilliğin, hiçbir otun, çiçeğin haberciliği olmadan, ortaya çıkıveren kocaman su.. Sonbahar güneşinin tüm ışıltısını ve sıcaklığını cömertçe çevreye yansıtıyor, yansıttığı ışınları kendi maviliğini de katıyordu. Çok güzeldi. İnanılmaz derecede güzeldi.. Güzeli beklenmedik bir şeydi. Beklenmedik olduğu için de daha bir güzeldi. Hülya'nın tüm sıkıntısı dağılmıştı. Gölün ışıltılı mavi görüntüsü onu saran gam sisini bir anda dağıtmış, Hülya'yı sevincin ışığına boğmuştu.

Otobüs sarsılarak durdu. Hülya yere atladı. Mis gibi havayı derin derin soludu. Gölden yükselip havaya karışan ne varsa, bedenine almak istiyordu. Doğa da tıpkı yaşam gibiydi; ya da yaşam doğaya benziyordu. Ezici, tüketici, tekdüze akıp giderken, birden beklenmedik bir güzellik çıkıyordu in-

sanın karşısına.. Hülya, kulağının dibinde usul bir ses duydu.

— Nasıl, Hemşiranım, bizim meşhur gölü beğendiniz mi?

Şoför İdris'ti bu. Duruşundaki saldırgan kendini beğenmişliğin tersine, yüzü ve sesi alabildiğine mahçuptu. Pos bıyıklarıyla çelişen, bir küçük çocuk çekingenliği kaplamıştı koca yüzünü. Handiyse korkuyordu. Hülya'nın içindeki öfke zöldü. İdris'in korkunç yüzü ne kadar da sevimliydi?..

— Evet, dedi, çok, çok sevdim.

— İnşallah bizim küllüstür sizi pek sarsmadı Hemşiranım. Biz biraz sert araba kullanırız da..

İdris böbürlenmiyor, özür diliyordu. İri bedeninden utanıyormuş gibiydi. Handiyse, Hülya'nın boyutlarına ufalabilmek için, kolunu bacağını feda edecekti. Hülya'ya daha da sevimli gözüktü. "Hemşiranım" derken gözlerinde saygı vardı. Olmayan ceketinin düğmelerini ilikleyecekti sanki.. Hülya birden telaşlandı. İdris'e kendini beğenmiş bir kız gibi görünmek istemiyordu.

— Yoo, dedi, çok rahat geldik. Sağ olun, çok iyi sürdünüz arabayı.

Yalan söylüyordu ama hiç farkında değildi. Nasıl olduysa, Hülya'nın gözleri İdris'inkilere değdi ve orda sevinç, mutluluk, borçluluk karışımı bir duygu yoğunluğu gördü. O anda, İdris için dünyadaki en önemli şey Hülya'yı etkileyebilmekti. O an için bu, İdris'in hayatından bile önemliydi. Dünya, hayat ve Hülya özdeşleşmişti. Hülya, belli belirsiz bunu sezdi. Bu sezişle birlikte, varlığını, hiç tatmadığı bir sevinç doldurdu. İdris'in yüzü durgun gibiydi ama dudaklarının çevresindeki kaslar seğiriyordu. Hülya kendi yüzünde de bir devrim olduğunu hissetti, ne olduğunu bilemedi. Kendi gözlerinde İdris'inkilerle aynı borçluluğun, aynı mutluluğun ışıladığını ve o duyguların gözlerinden, yüzünden taşıp İdris'in varlığının her tanecğine aktığını bilmiyordu. Ama, ta ayak parmaklarının ucundan başlayıp, tüm bedenini dolduran onu nerdeyse havaya kaldırıp uçuracak güçteki bir sevinci tanımakta güçlük çekmedi. Bu aşktı.. Kitaplarda açıklanan aşk değil.. Okul sıralarında, yolculuklarda, otobüs duraklarında arkadaş gruplarında, dost sofralarında, içki masalarında, tozlu dosyaların, pineklediği büro masalarının çevresinde, fabrikalarda, tarlalarda, çarşıda, pazarda dolaşan aşk; penceyelerde bekleyen, perdeleri kıptırdan, kapı aralarından gözleyen, uykusuz gecelerde yatak odalarını ya da karanlık sokakları arşınlayan aşk; kadehlerde, sigara dumanlarında, yeşil gölgeliklerde çoğalan aşk.. Bu aşktı.. Daha doğrusu aşkın başladığı, uç verdiği, tomurcuklandığı noktaydı; gençliğin kanının vurduğu yeri. Duyguların kalıplaşmadığı, ezberlenmediği, herşeyin alabildiğine karışık ve belirsiz, bir o kadar da sıcak ve yumuşak olduğu yeri. Hülya'nın dudakları, üşümüş bedeninden ayrı, özgür bir varlık gibi canlı ve kıpır kıpırdı; kendi başlarına gidip İdris'in koyu bıyıklarının altına girmek, orda öpülmek, ezilmek istiyorlardı. Hülya bir an kendini dudaklarının isteğine bıraktı. İdris, yarım metre ötesinde durmuş, Hülya canını alacak ya da bağışlayacak bir tanrıyaşımı gibi, ona bakıyordu. Bir an, yalnızca bir andı bu. Yaşamda bundan güzel bir an olabilir miydi.. Hülya, kendini o anın esrikliğine bıraktı, gözlerini kaçırmadı ve İdris'e gülmüşedi. Hava ılıktı. Kıştan önceki pastırma yazıydı bu. Ilık hava sarıyordu Hülya'nın gövdesini, yumuşak ve sevecen.. İdris, elini uzatmıştı. Hülya'yı iri bir taştan atlatmak istiyordu. Hülya o eli tutmak istedi. İdris serseri miydi, değil miydi?.. Yoksa zorbanın teki miydi? Hastanenin çevresinde dolaşıp Hülya'yı rezil mi ederdi?.. Otobüsüne Hülya'nın adını yazıp onu dillere mi düşürürdü?.. Bütün bunları düşünmek istemiyordu Hülya. Düşünmedi de, sonra, daha sonra düşünürdü; bedenini pastırma yazının sıcaklığına, yüreğini duyguların ılıklığına bıraktı. İdris'in uzanan elini tuttu. Aşktı bu. O her şeyi güzelleştiren, sonra da acıya boğup yok eden parmaklarıyla, şu pırıl pırıl gölün kıyısında şoför İdris'le hemşire Hülya'ya şöyle bir dokunurse, ne çıkardı.. Sevinçti bu.. Acısı, sonradan gelse bile, şimdi, yalnızca aşkın sevinci burdaydı.

ali cengizkan

ŞİİRLER

ELİMİZDEKİLER

Alanlar boşalınca daha küçülüyorlar,
Daha bir güzelleşiyor hava, nefes almayınca
Daha ağırlaşıyor, geçmişi düşününce,
Yol daha da uzuyor, yürüyünce.

Belki de bir yanılsamadır bu sadece
Ve yanılsama olmayan tek şey: gece.

2 Aralık 1981

GECE, BİR PENCERE GİBİ AÇARDIM GÖĞSÜMÜ

Yukarıda leylekler olurdu bulutlarla
Bin kadar olurlardı göçe hazırlanırken,
Seninle olurlardı, süzülür ve dağılırlar
Senin itkinle toplanır, gider olurlardı.

Aşağıda biz olurduk, toprağa çökmüş
Bin kişi olurduk, bitkin ve ezik,
Yukarıya bakar, iki bin göz olurduk
Göz göz olurdu ayaklarımız, ellerimiz, yüreklerimiz,

Yukarıda herkesin bir kuşu olurdu.

20 Ekim 1981

YÜZ METRE MESAFEDE, DÜŞMAN

Kendilerinin olmayan bir dille konuşuyorlar, burda
Kendilerinin olmayan bir yumrukla vuruyorlar,
Kendilerinin olmayan bir gövdeyle davranıyor
Kendilerinin olmayan bir dünyada yaşıyorlar.

Oysa güneş hep aynı gölgeyi veriyor, aynı saatte
Çocuklar oluşuyor, yapamadıkları yapınca,
Üzülüyorum, üzülüyoruz, üzülüyorlar dışarı çıkmayınca.
Günde üç defa acıktıklarını sanıyorlar.

Ve önlerine yenebilecek bir şeyler konusunda
Sevinip susuyorlar; en çok da buna...

27 Aralık 1981

BITİŞ

Gelmesini bir yıldır bekliyordun
Kucağında kendi adını taşıyan çocukla
Gelmesi yine de beklenmedik oldu.

Mutlu olduğuna sevindim, demek istedi
Ama gördüğüme değil, demek istedi
Bir saat sustu ve hiçbir şey demedi.

Kapı, bir kitap kapağı gibi kapandığında
Düştü gözlüğü yere, düştü gözlüğü yanına.

6 Mart 1979

BANA ADINI BAĞIŞLA

İnce ve berrak akıyor avludaki çeşme
Duvarda bir oyuk, tel kafes, içinde keklik
Okkafesi aç bana, yüzyıllık kapıyı aç
Merdivenlerden çıkayım, ıslak taşlara basarak
Parmağımı ocağın isine çalayım
Kırmızı gerdanlık biberleri koklayayım
Çomarın öfkesini duyayım damda
Başodaya gireyim, sedire yayılayım
Binbir tarih var duvardaki nakışlarda
Elâ gözleriyle seni bulayım karşımda
Çocuklar uyusun kimse yokmuşçasına.

Sahi, belki yüz çocuk girdi içeri benimle
Adlarını bilmiyorum, gel birlikte koyalım,

Ama önce, bana adını bağışla.

6 Haziran 1982

HUZURSUZLUK

Ustayım, yaptığım işi iyi yapmak da önemli dedi
Nasırlı parmaklar altında
Dümdüz akıyordu ceviz karyola, bir çiftte doğru
Duvarda kehribar tespih
Anne ve babasının fotoğrafları, çocuklar ve geyik
Bir çiftte doğru, ikilem
İkisi de önemli, mobilyanın yetmediğini bilmesi
Ve bütün bunları düşünmesi.

Sabah beşte uyandığında
Hâlâ, ikisi de doğru diyordu, alnını kırıştırarak,
İkisi de doğru diyordu, eli karısının karnında.

7 Ağustos 1982

YANSI

Dışardaki, taflanlara baktı yiyici gözleriyle.
İçerdeki, zeytin çekirdeklerini betona sürttü
İp geçirdi içlerinden, bir tespih, gelsin diye
Taflanların koparılacağı günler... başka günler de.

Dışardaki, bunları nasıl anlatacağını düşündü
Gecedan kalan yağmur ve ıslak asfaltla.

4 Ocak 1982

DİNAMO'NUN ANILARI

Fahrettin DEMİR

Hasan İzzettin Dinamo *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* kitabının bir yerinde "Edebiyatçıların dünyasının çok kışkık, katlanılmaz, dostluksuz bir dünya olduğunu bilmeyen yoktur" diyor. Kuşkusuz Dinamo, bunu deneylerinden, gözlemlerinden, yaşadıklarından çıkarmıştır. Ve buna bir gerçeğin anlatımı olarak bakmak gerekir. Eğer bunun böyle olduğunu bilmeyen biri kalmışsa bile, Mehmed Kemal'in 4 Mart 1984 tarihli Cumhuriyet'teki köşesinde yazdığı "Edebiyat Anıları" adlı yazıyı okuduktan sonra o da kalmamıştır. Mehmed Kemal, Dinamo'nun bu yargısını bir kez daha doğrularcasına kaleme almış yazıyı. Yazıya egemen olan hırçın, birtakım kompleksleri barındırdığı sezilen hava, ne yazık ki, ne de acılı kuşağın sorumluluk duygusuyla bağdaşmıyor. Dinamo'yu belleğe dayanarak anılarını yazmakla ve birtakım —kendisinin de tanık olduğunu söylediği— olayları yanlış yansıtmakla suçluyor. Oysa Dinamo'nun neyi, nasıl, hangi olayları yanlış yansıttığı üzerinde durmuyor. Önemli olan da bu değil zaten. Anı yazmanın olayların sarmalında yitmek olmadığını sanırım bilir, Mehmed Kemal.

Anı yazmanın olay aktarmak olmadığını bilmeyen yok gibidir. Dönemin, çağın havasını, eğilimlerini yansıtmak; sanatçının yorum gücünü ön plana çıkararak geleceğe mesaj vermesidir, anıdan beklenen.

Aynı dönemi konu alan Ömer Faruk Toprak, *Duman ve Alevi* adlı anı-günlük kitabında şöyle diyor: "...ömür eskiten, gençlik günlerimizi tutup koparan bir baskı döneminin içinden geçtik biz. Bundan ötürü kimsede kin beslemiyordum. Ama bütün olanlar bilinmeli. Hangi yollardan geçerek bugüne geldiğimiz öğrenilmelidir. Genç aydınlar, yani sanat kuşağı, bütün olanları öğrenirse, inançlarında daha bilinçli olabilirler." Anıdan beklenen bir yanıyla bu değil midir? Yoksa yazarın birey olarak yaşantısının, büyük çoğunluğu çokça ilgilendirdiği söylenebilir. Önemli olan onun tanıklığıdır. Çağın, çevresine tanıklığı. "Zabıt katipliği" değildir anı yazarından beklenen.

İşte Dinamo'nun anılarında ön plana çıkan da budur. Olaylardan çok nedenleri, o günlerin toplumsal ve siyasal gelişmelerinin edebiyat ortamına yansımaları, faşizmin iğrenç solugunu ense kökünde duyan bir avuç ilerici aydının, sanatçının umar arayışları, deneyimsizlikleri, bolcalayışları... üzerinde yoğunlaşıyor Dinamo. "1939 yılının yazı sona eriyordu. Faşist Alman orduları, Avrupa'nın, dolayısıyla bütün yeryüzünün hem savaş, hem

de barış bahçeleri üzerinden korkunç bir demir kasırgası gibi geçip doğuya doğru yürümeyi sürdürüyordu. Bütün aklı başında kişiler, artık, önüne geçilmez bir felaketin, yeryüzünün kapısını çaldığını biliyordu. Gelen salt bir yabancı ordu değildi. Bu yabancı orduyla birlikte insanlığın en güzel, en iyi, en sevgili şeylerini yeryüzünden sonsuz kaldırıp unutulmuşluğun çöplüğüne atacak, kapkara, demirden bir düşünüş de geliyordu. Bu faşizmdi."

Bu ortam içerisinde birtakım yazar, sanatçı, aydın ilericinin yaşama ve yaratma mücadelesinin soluk soluğalığını veriyor Dinamo. Kaçışlar, kovalamalar, sürgünler, başarısızlıklar; faşizmin uzanan pençesinin yanı sıra, zamanın iktidarının gittikçe daralan kısılcısı... Boğucu, yıpratıcı bir ortam.

Oysa nelere takılıyor Mehmed Kemal. *Acılı Kuşak* yazarı, bu saygı duyulması çabayı küçültmek için, birtakım dedikodu malzemesi derleme çabasına neden giriyor acaba? Daha doğrusu böyle bir ihtiyacı neden duyuyor?

Mehmed Kemal'e göre neler yapmış Dinamo, bu kitabında! Ne suçlar işlemiş! Anlattığı, tanıdığı kişilere "tepeden bakıyor"muş! "Ataç etkili bir eleştirici olduğu için O'na yaranmak mı istiyor"muş! Ataç birçok şairi ünlendirdiği için, Dinamo da onun eteğine asılarak kendine ün sağlama peşinde miymiş! Hasan Tanrıkut'u Yahya Kemal'in şiirlerini sevdiği için "biraz küçümsüyor"muş! Daha da önemlisi hem küçümsüyor hem de "Onun dostluğundan vazgeçemiyor"muş! Yani Tanrıkut'un dostluğundan birşeyler sağlamaya çalışıyormuş! Zaten Suavi Koçer'in çok iyi Fransızca bildiği ve çeviriler yapabildiği halde işsiz olduğunu söylemesi, kendisinin de işsiz olduğunu söyleyerek övünmek içindir! Asaf Halet Çelebi'nin koltuğunun altındaki Fransızca gazete ve dergilerin arasında kendi şiirlerini taşıyarak, hemen çıkarıp okuduğunu söyleyerek O'nu aşağılıyor! (Oysa Çelebi'nin değil caddede, meyhanede masanın üzerine çıkarak şiirlerini okuduğunu Salah Birsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* adlı kitabında anlatır.)

Bütün bunları söylemekle de huzun almıyor Mehmed Kemal. Dinamo'nun "tepeden baktıkları"nın haklarını da savunuyor. "Bugün bu şairlerin hepsi ülkemizin önemli kişileridir... Dinamo'dan da geri kalmazlar." diye meydan okuyor. Dinamo'dan geri kalıp kalmamaları ayrı konu ama, Mehmed Kemal böyle bir kaniya nereden varıyor? Nerden çıkarıyor onlara tepeden baktığını? Sabahattin Kudret'in Cahit Külebi'nin şiirlerini öykünmesini sadece Cahit Külebi'nin söy-

lediği bir olay olarak aktarıyor Dinamo. Kaldı ki, her iki şair de yaşıyor. Mehmed Kemal'e vekâletname verdikleri de söylenemez. Arif Damar'a gelince, Dinamo'nun söyledikleri şunlar: "Ondan sonra okula hiç gitmedim. Ancak yedi yıl süren felakete benzer bir zamandan sonra geri döndüğümde, Arif'i adının sonunda bir de Barikat'la gerçekçi şairlerin en iyileri arasında görerek sevindim." Bu mudur tepeden bakmak? Yoksa Mehmed Kemal'i kızdıran o yılların Arif Damar'ı ya da Arif Barikat'ının böyle övülmesi midir? Yani o yılların gerçekçi şairlerinin en iyilerinden birisi olarak değerlendirilmesi midir?

"Yahya Kemal'in şiirlerini beğeniyor diye biraz Hasan'ı küçümsüyor, ama gene dostluğundan ayrılmıyor" gibi hoş olmayan şeyler anıyırtmaya çalışarak nereye varmak istiyor Mehmed Kemal? Dinamo'nun Tanrıkut'tan çıkarı olduğu için ona katlandığı okunuyor satır aralarında ki, "el insaf" böylesi durumlar için söylenen bir söz olsa gerek. Oysa Dinamo'nun, Yahya Kemal'ini beğenmesiyle ilgili olarak Tanrıkut için söylediği "Hasan Tanrıkut, Yahya Kemal'in hayranlarındandı."

Belki hâlâ o besteler çalınır

Gemiler geçmeyen bu ummandaki dize-leri, ayet gibi ağızda dolaşıyordu. sözlerini, küçümseme olarak almak, ancak zorlanarak ulaşılabilecek bir sonuçtur.

Böyle olunca biz, O'nun Dinamo'ya sorduğu "acaba neden böyle yapıyor" sorusunu kendisine yöneltelim. Neden böyle yapıyor Mehmed Kemal? O'nu böylesine kızdıran; okurun cevap aradığı nice sorun varken, Cumhuriyet'teki köşesinde bunları yazdıracak kadar hınçlıdır neder? İster istemez, onun gibi düşünerek, birtakım varsayımlar üretmek kalıyor geriye. Örneğin kitapta kendi adına raslamadığı için mi, diye düşünülebilir. Bu da olanaksız gibi geliyor. Çünkü Dinamo'nun anıları 1939-1942 yıllarını kapsıyor. Şükran Kurdakul'a göre M. Kemal'in ilk şiirini yayımlayarak edebiyat dünyasına girişi, "Gençlik" dergisinin Ocak 1942 tarihli sayıyladır. Yani Dinamo'nun kitabının kapsadığı sürenin bittiği yerde M. Kemal'in edebiyat yaşamı başlıyor.

Öyleyse Mehmed Kemal'in alınganlığını nasıl açıklamalı?

Belki de yine Dinamo'nun yazıya başlarken sözünü ettiği "edebiyatçıların dünyası"yla ilgili düşüncelerine başvurmak gerekiyor. Kimbilir..

Ama Mehmed Kemal'in, orman dururken, ille de üstünde kendince çentik aradığı bir iki ağaca bakması ve o ağaçlarda istediği çentigi göremeyince tüm ormana gözlerini kapaması karşısında gerçekten diyecek bir şey kalmıyor.

H.İ. Dinamo'nun, derslerle dolu anı ormanında Mehmed Kemal aradığını bulamayabilir. Ama dersleri çıkararak binlerle, onbinlerce sayılıyorsa, Mehmed Kemal'in niyetlerinin ne önemi var.

Sinema Günleri 84'te sinema severlerin her günü güzel filmlerle dolu

Görgün TANER

Sinemaseverlerin bekledikleri günler Sinema Günleri 84, bu sene dört salonda birden gösterime giren, toplam kırkın üzerinde filmle, sinemaseverleri oldukça yoracak gibi gözüküyor. Salon bulamama ve film teminindeki güçlükler vb. nedenlerle 15 gün ile sınırlanan Sinema Günleri oldukça yüklü bir programa sahip. Üçüncü Dünya sinemasından ilk defa bu kadar çok örnek izleyebileceğiz. Ayrıca tanınmış Avrupalı yönetmenlerin birçoğu da bu seneki programda var.

Sinema Günleri 84, aslında altı altışlık halinde hazırlanmış.

- Sanatlar ve Sinema
- Uyarlamalar
- Dört Kıtadan Görüntüler
- Gian Maria Volonte'ye Saygı
- Jeriz Ivens'e Saygı
- Türk Sineması

İlk göze çarpan filmlerden Saura'nın *Kanlı Düşün*'ü, Federico Garcia Lorca'dan; Carmen'i Prosper Mérimé ve Bizet'ten birer uyarlama. Otto Preminger'in Siyah Carmen Jones'u, Fellini'nin yine bir allegorisi *Ve Gemi Gidiyor* ile Antonioni'nin üzerinde çok konuşulan *Bir Kadının Tanımlanması*, Tarkovski'nin ülkesinden uzak bir aydının düşüncelerini ve özlemlerini dile getirdiği *Nostalgia*, Paul Grimault'un Anderson ve Jacques Prevert'den yararlanarak hazırladığı festivalin açılış filmi *Kral ve Kuş* Francesco Rossi'nin *Üç Kardeş*'i şu anda üzerinde en çok durulan filmler.

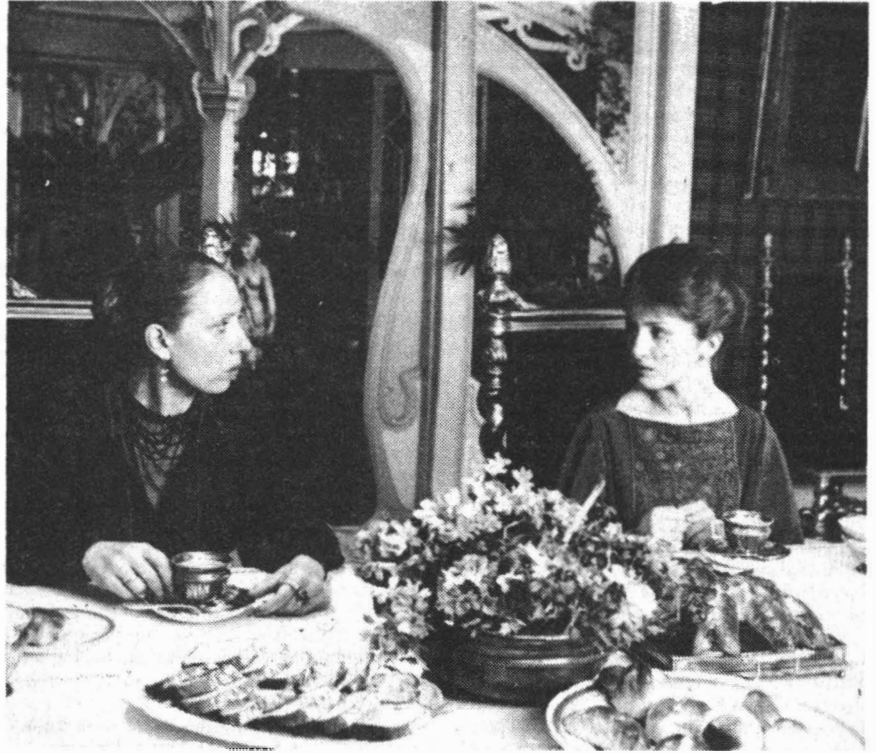

Valentina / Gleb Paafilov

Biz, bunların dışında çok önemli bulduğumuz bir iki yönetmenin ve Üçüncü Dünya sinemasının önemli örneklerine kısaca değinmek istiyoruz.

Bu filmlerden ilki Hammett: Wim Wenders, çoğumuzun belki de adını ilk kez geçen sene, ama oldukça çarpıcı bir filmle duyduğu bir yönetmen. Olayların Gidişi filminde geleneksel sinemayı sorgulayan, sinemanın sadece anlattığı öyküyü kurgulamak, ya da sadece bir öykü anlatmak demek olmadığını tartışan Wenders, Fassbinder gibi eski kuşak ABD sinemasına vurgun bir sinemacı. Ama Wenders'in şöyle bir sorunu da var: Eski kuşak ABD sinemasının anlattıkları günümüzde anlatılmaya kalkılsa ne olur? Teknoloji bu düzeyde, kapitalizm bunca gelişkin iken ahlakçı ve ağdalı bir romantizm, bunu içselleştiren bir biçim, en azından ülkelerin kültürel yapılarına bağdaşmıyor. Tüm bunları sorgulayan Wenders, bu sene karşımıza, ünlü ABD'li polisiye öykü yazarı Dasiyel Hammett'in adını taşıyan bir filmle çıkıyor. Wenders'a göre film, biyografik bir film değil, "bir düşünme örneği". Ülkemizde hep "aydın sorumluluğu" bağlamında tanınan ve Julia filminden sonra Güneyli Bayan adlı oyunda da Lilian Hollman'ın kocası olarak aşına olunan Dashie Hammett, genç bir Alman sinemacısının elinden sunulacak bu sefer. Bakalım nasıl!

Genç Alman sinemasının bir diğer örneği ise Fassbinder'in İstasyon Şefi'nin Karısı. Fassbinder'in öyküsü Nazi Almanyası'nda geçiyor. Bir küçük İstasyon Şefi olan Boliwve-er'in kendisini aldatan karısını kaybetmemek için verdiği uğraş, filmin ilk bakışta çıkartılan öyküsü. Ama Fassbinder yine bir çeşit iktidar tartışmasına giriyor filminde. Bu filmde başka bir kalıba girmiş Nazizm değil gördüğümüz. Veronica Voss'un Tutkusu'nu anımsayın; daha çok sorgulayan toplumsal ilişkiler bağlamında bireysel gibi gözükken, ama aslında o günün siyasal yaşamına damgasını vuran güçlülük ve zorbalığın çıkmazı. Bir yerde "zor"un melodramatik analizi.

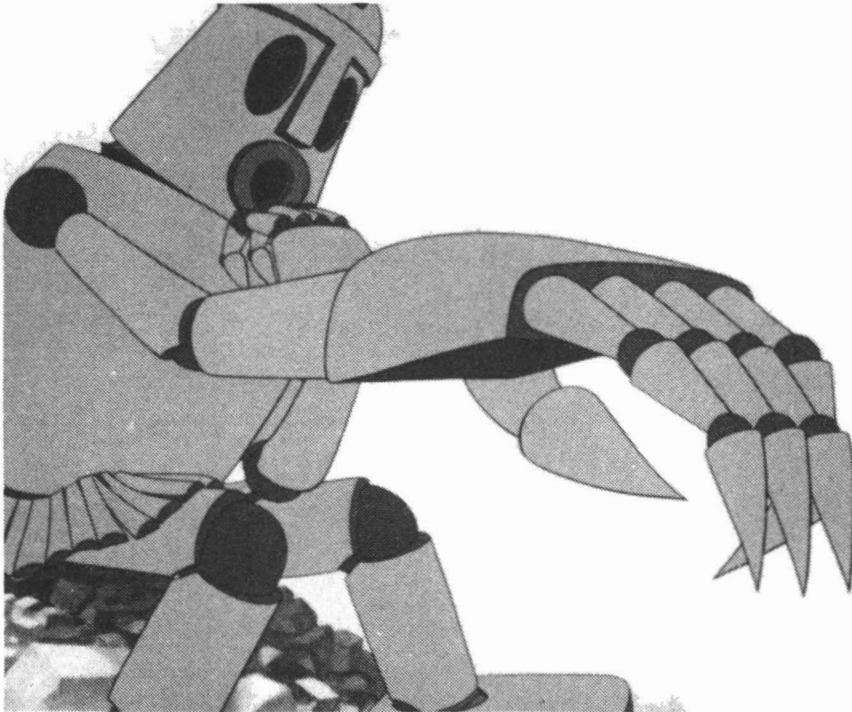
Vassa / Gleb Panfilov

Konrad Wolf'un Solo Sonny adlı filmi için de bireysel bir dram diyebiliriz. Solist olarak sahneye çıkacağı günü düşleyerek fabrikadaki işini bırakan, kendisi olarak beğenilmek ve "ben yaptım" diyebilmek için uğraş veren Sonny, sonunda başarısızlığa uğruyor. 20. yüzyılda yaşam bunca girift bir yapıya bürünmüşken alabildiğine "temizlik, saflık" beklentileri ve belki de artık Ortodoks bir bireysellik içinde olan Sonny'deki oyunuyla Renate Kröss-

ner, 1980 Berlin Film Şenliği'nde en iyi kadın oyuncu ödülünü almış.

Jean Lue Godart, Amerikan sinemasını yeniden keşfeden ve Serberi Aşıklar, A Bout doe Louffle ile sinemaya önemli bir armağan veren yönetmen. Doğaçlamadan yana olan, filmlerini tartışmak yerine sadece göstermeyi yeğleyen, ayrıntı çekirlelerinden hoşlanan, devamlı ünlü oyuncularla çalışan Godart bu sene karşımıza Çile (La Passion) adlı filmi ile çıkıyor. Gerçekten çok önemli üç oyuncuyla Hanna Schygulla, Isabella Huppert ve Michel Piccoli ile çalışan Godart'ın Çile'si olay örgüsü açısından olsun, filmin anlatımı açısından olsun, oldukça önemli. Godart, filmin tartışmasını yine izleyicilere bırakıyor (ya da böyle gözüküyor). Godart'ın filmleri, filme katılmaksızın, kafa yormaksızın izlenemeyecek filmler. Sadece filmin örgüsünü izlemek, yani görünürde anlatılanla yetinmek alacağımız tadı oldukça azaltıyor. Godart da "asıl film", film bittikten sonra başlıyor. Seyrettiklerimizin yeniden üretimi, karşılaştırılması ve tartışılması bağlamında Godart filmleri alabildiğine zengin. Belki bir anlamda anlatım açısından nesnelligi yakalayabildiği bile söylenebilir Godart'ın. Godart, daha önce de değindiğimiz gibi, Amerikan sinemasının o şatafatlı anlatım biçimine yepyeni bir yorum getirmiş bir yönetmen. Çile'de izleyeceğimiz Godart, bu kez, Brechtian bir biçim yakalamış. Ona göre, önemli olan, seyirciyi koltuklarındaki edilgen konuma hapsedmemek, onları çağırmak. Godart bunu başarabilen bir yönetmen.

Bir ünlü belge sinemacısının, İvens'in de üç filmi var Sinema Günleri'nde: 1929 yapımı Yağmur, 1957 yapımı Sen Nehri Paris'e Rasladı ve 1960 yapımı İtalya Yoksul Bir Ülke Değildir. Kamera ve Ben adlı biyografisinde şöyle diyor İvens: "İnanmadığım ile yaptıklarım arasında bir bütünlük olduğunu bildiğim için belgesel filmler çekmekte direttim. Bu bütünlüğün bir gün ortadan kalkacağı duygusunu, kuşkusunu edinmiş olsaydım mesle-

Kral ve Kuş / Paul Grimaud

gimi değiştirdi." 1898 doğumlu Joris Ivens, 13 yaşında, Wagvan filmiyle filmografisini başlatmış. O günden bu yana, Sovyetler Birliği, Vietnam, İspanya gibi ülkeler de dahil olmak üzere, birçok yerde film çeken Ivens, 1973 yılında Çu En Lay'ın çağrısı üzerine Marceline Loridan ile birlikte ünlü Çin belgeseli Yü Gung'u gerçekleştirmiş. Toplam süresi 11 saat 45 dakika süren bu 12 filmlik dizi, Ivens'in başyapıtı kabul edilmekte. Bizim izleyeceklerimiz arasındaki Yağmur / Regen, Ivens'in yağmurlu, uzun Hollanda günlerinden esinlendiği bir film. Ivens'in filmlerinde belirgin olan su götürmez gözlem gücü, çarpıcı ayrıntılar ve aşırı duygusallığa kaçmadan olayın bütününi yakalamak, Yağmur'da hemen dikkatimizi çekiyor. Filmografisi incelendiğinde çağın olaylarını devamlı yakından, -belki de olayların göbeğinden- takip ettiği aşıkâr olan Ivens, 1957 yapımı Sen Nehri Parise Rastladı filminde ünlü sinema tarihçisi Gorge Sadaul'un bir tasarrufla filme çekmiş. Sadaul, filmin amacının "bir kentle bir ırmağın buluşmasını anlatmak" olduğunu söylüyor. Philippe Gerard'ın müziklendirdiği filmde ünlü ozan Jacques Prevert'in şiirlerini, yine ünlü bir şarkıcı Serge Regiani seslendiriyor.

Üçüncü Ivens filmi İtalya Yoksul Bir Ülke Değildir'de, senaryo çalışmalarına ünlü İtalyan kardeş yönetmenler Paolo ve Vittorio Taviani de katılmış. İtalyan TV'sinin önerisi üzerine hazırlanan film, İtalya'nın ulusal petrol kaynaklarını konu edinmiş. Yaşayan en büyük belge sinemacısı Ivens'in diğer önemli filmlerinin de ülkemizde gösterilmesini dileyelim.

Sinema Günleri'nde gösterilecek en önemli filmlerden biri de Milos Forman'ın Ragtime'ı, Doctorow'un aynı adlı romanından Michael Weller tarafından senaryolaştırılan filmde, ünlü yazar Norman Mailer'ı da oyuncu olarak

görmek güzel bir sürpriz. Filmin başrolünde ise, artık 82 yaşında olan bir mit'in, James Cagney'in oynadığını belirtelim. Ragtime, yüzyıl başı Amerika'sını anlatır. 1906'da geçen filmde, bunların döneminin henüz uzağında olduğu yılların keyfini çıkaran bir Amerika tablosu çiziliyor. Kapitalizm, yüzünü göstermeye başlamıştır. Farklı kültürlerin henüz törpülenmemiş çelişkileri, özellikle zencilerle beyazların çağın başındaki konuları, aristokrasi vb. kısaca, geniş bir panorama çiziyor Forman. Bireysel terörizmin nedenlerine de eğiliyor. Kaçırılmaması gereken bir baş yapıt Ragtime.

Önemli filmleri sıraladıktan sonra, biraz da ilk kez seyredeceğimiz Üçüncü Dünya Ülkelerinin filmlerine bakmaya başlayalım. Bunların arasında ilk gözüktüze çarpan bir Yukarı Volta filmi, "Wend Kuuni". Gaston J. Kabere'nin yönetmenliğini yaptığı film, 1982 yapımı. 1982'de Kartaca Şenliği'nde Gülmüş Tanıt, 1983 Ougadougou Afrika Sinemaları Şenliği'nde gülmüş ödülü ve 1983 Montpellier Ekoloji ve Çevre Üstüne Filmler Şenliği büyük ödülünü kazanmış gerçekten "ilginç" bir film Tanrının Bağışı. Öykü, beyazlar öncesi Afrika'yı anlatıyor. Tabii masalî bir anlatım bu. Tanrının Bağışı, başka bir yörenin kültürünü tanımak ve soyutlama düzlemleri arasında karşılaştırmalarda bulunmak açısından görülmeye değerli bir film.

Filipinli yönetmen Lino Brocka'nın Bona'sı, 1980 yapımı bir film. Yoksul ülkelerdeki sınıf atlama istek ve heyecanını konu alan ve artık simgeleşmiş "Amerika'ya gitme düş"ünü temel alan Bona, ülkemizin de bir zaman benzer bir hastalığı yaşamış olması nedeniyle ilgiyle izlenebilecek bir film.

Hintli yönetmen Mrinal Sen'in de iki filmi var: Açlığın Peşinde ve Sıradan Bir Gün.

Satyazit Ray ile beraber ülkesinin en önemli sinemacısı sayılan Mrinal Sen, Jean Luc Godart'dan oldukça etkilenmiş bir sinemacı. Bu nedenle, o da Godart gibi olayları aktarmaktan yana.

Uluslararası İstanbul Sinema Günleri 84'te yer alacak filmlerden, kendimizce önemli olanları tanıtmaya çalıştık. Üçüncü Dünya sinemasından göreceğimiz örneklerin bir ikisinden söz ettik. Son olarak unutulmaması gereken bir film ise, Batı Alman yapımı Celeste. Percy Adlon'un yönettiği 1981 yapımı bir film. Ünlü yazar Marcel Proust'un Yitirilmiş Zamanın Ardından adlı eserini kaleme alışı sırasında ve ölürken yanında olan Celeste Albarret ile ilişkisini konu alan film, Alman yazarları tarafından yılın en iyi filmi seçilen bir baş yapıt.

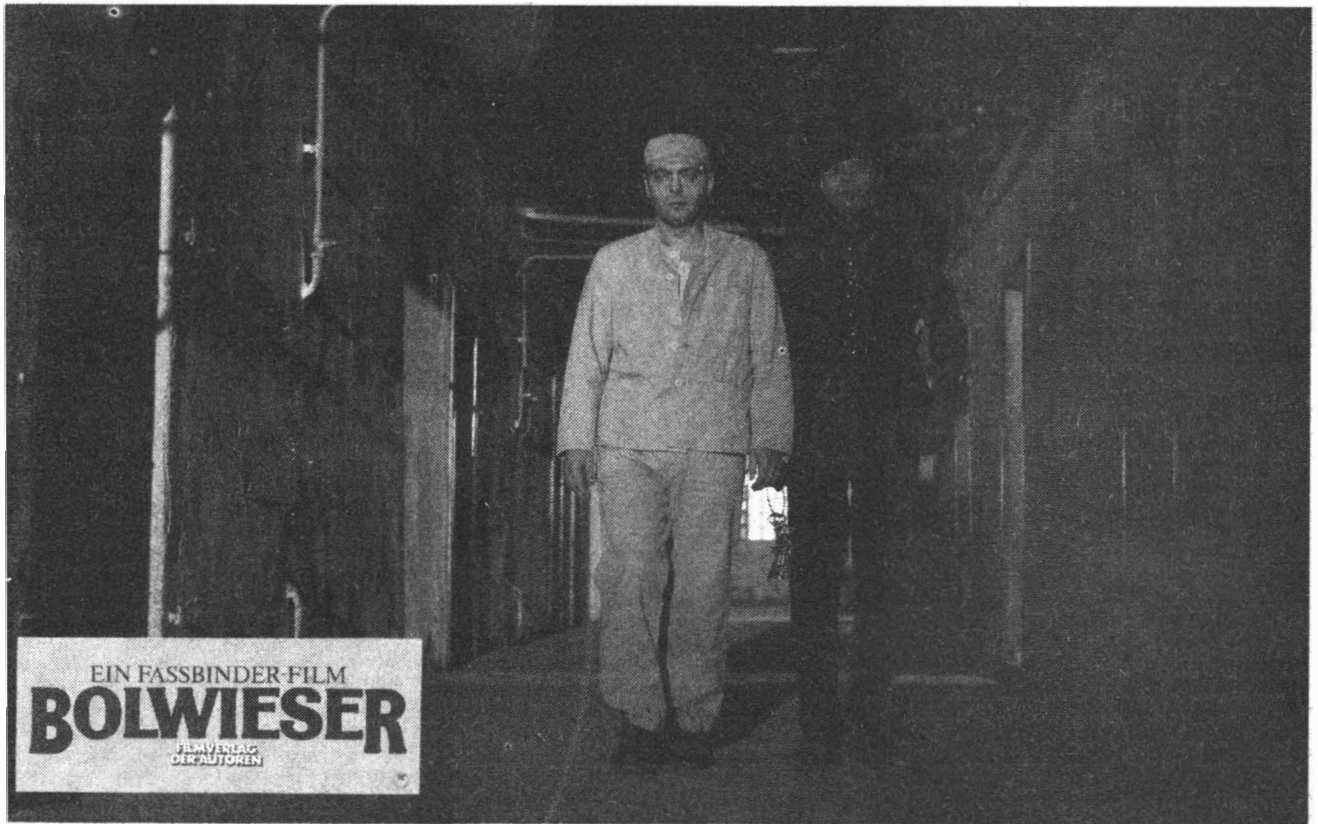
Bu arada, sosyalist ülke sinemalarından 3 örnek izleyeceğiz bu günler boyunca: Gleb Panfilov'un Vassa ve Valentina'sı ile Konrad Wolf'un Solo Sunny adlı filmi.

Özellikle Solo Sunny adlı filmi, yukarıda değindiğimiz nitelikleri yanı sıra, akademik çalışmalar yapmakla tanınan sosyalist ülke sineması adına başarılı ve tartışılmalı bir çalışma.

Sovyet filmleri Vassa ve Valentina Türkçe altyazılı oynuyor. Gorki'nin aynı adlı oyunundan başarılı bir uygulama olan devrim öncesi Rusyası'nın anlatıldığı Vassa, Inna Çurikova'nın (aynı zamanda Panfilov'un eşidir) başarılı oyunculuğuyla "en iyi kadın oyuncu ödülünü" aldığı film. (1983 Berlin)

Valentina ise 1980 yapımı bir çalışma. A. Vampilov'un Chulinsk'ten Son Yaz adlı oyunundan bir uyarılma olan film Sovyet sinemasının tipik örneklerinden.

Uluslararası Sinema Günleri 84, kaçırılmayacak filmlerle dolu. Sanırsınız sinemaseverler oldukça yoğun bir 14 gün geçirecekler.

Karaderilinin Özgürlük Şairi

Langston Hughes

Ergin KOPARAN

ŞAŞKIN

Burada,
Cehennemin kıyısında
Durur Harlem:
Anımsayarak eski yalanları,
Sıntındaki eski tekmeleri,
Şu kokmuş *sabret* öğüdünü
Nicedir yineleyip durdukları.

Kuşkusuz anımsıyoruz şimdi,
Söylediğinde köşedeki bakkal*
Şekerin iki sent arttığını,
Ekmeğin bir
Ve yeni vergilerin geldiğini
sigaraya:
Anımsıyoruz koşkusuz hiç
bulamadığımız işimizi.
Hiç bulamadığımız
Ve rengimiz yüzünden
Hiç bulamayacağımız.

Öylece duruyoruz burada,
Harlem'de Cehennemin kıyısında
Ve bakıyoruz dünyaya.
Ne yapacağımızı
Şaşıyoruz
Anımsadıklarımızın
Tümüne karşı.

KARA ADAM IRMAKLARI ANLATIYOR

İrmakları bilirim:
Bilirim ırmakları, yeryüzünce eski,
damarlarımızdaki kandan ihtiyar.
Ruhum ırmaklar denli derinlere köksalar.

Fırat'ta yüzdüm gençken şafaklar.
Dinlenmek için, Kongo kıyısına yaptım kulübemi.
Yansıdım Nil'de ve diktim göğe piramitleri.
New Orleans'a giderken Lincoln, dinledim Mississippi'nin
türküsünü
ve gördüm günbatımında Missisipi'nin çamurlu
bağrının altına dönüştüğünü.

İrmakları bilirim:
Kocamış, esmer ırmakları.
Ruhum ırmaklar denli derinlere köksalar.

Afrika'nın yeşilinden maviliğe açılırken köle gemileri, yalnızca karaderili köleler götüremediler Kolomb'un Hindistan (!)'ına. Tahtamlarıyla, ezgile-riyle yeni bir kültür ayak bastı karaya ve yayıldı çiftliklere, işliklere. Mü-zikleri, türkülerini geldi birlikte ta Afrika'dan.

Dizeleri dolaştı dilden dile. Kara adamların ak dizeleri topladı pamuğu, dizeler bağladı Mississippi'de gemiyi iskeleye, dizeler ateşçi oldu Pasific Uni-on lokomotifinde bir baştan bir başa geçmeye ülkeyi. Ve sonra elleri kesildi dizelerin, ağaca asılıp yakıldı, linç edildi dizeler. Kuzey-Güney savaşından sonra "özgür" dizeler beyazların yarı ücretine çalıştı, dolaştı "özgürce" ka-ralara ayrılmış bölümünde kentlerin, karalara ayrılmış taşıtlarla. Büyüdü kederleri, acıları. Caz oldu hüznün adı, yola çıktı New Orleans'dan dünya-ya. Okuma yazma öğrenmesin diye kesilen eller yazar oldu, kaçmasın diye prangalanan ayaklar madalyaya koştu, kukuletalı beyaz adam ara verdi "pis zenciyi" dövmeye, dinlemek için radyodaki caz konserini.

Ve "dört küçük çocuğunun derilerinin rengine göre değil, kişiliklerine göre değerlendirileceği günleri" düşlerken kara adam, kara bir anne ve beyaz bir babadan 1902'de dünyaya gelen Missouri'li Langston Hughes da dizeleriyle katıldı kara adamların sesine.

Langston Hughes'un ilk şiir kitabı *The Weary Blues* (Yorgun Blues)'un 1926'da yayınlanması Amerikan edebiyatına yalnızca yeni bir ses ve uyum ge-tirmiyor, aynı zamanda değişik bir sesin doğuşuna da tanıklık ediyordu. İlk şiiri *Kara Adam İrmakları Anlatıyor*, 1921 yılında *Crisis* dergisinde yayın-lanan Hughes, 1925 yılında *Opportunity* dergisinin Şiir Ödülü'nü *Yorgun Blues* şiiriyle kazanmıştı. Ertesi yıl yayınlanan ilk kitabına adını verdi ödül alan şiiri..

Yayınlandığı yıllarda "sanattan uzak olduğu apaçık" diye söz edilen, ka-raderili insanların konuşma ritmine ve türkülerine yakın olan bu dizeler, ger-çekte olgun ve son derece duyarlı bir ozan ortaya koyuyor, Harlem'in çeşit-çeşit seslerinin tadını İngilizce konuşan dünyadaki okura getiriyordu.

Caz'ın, blues'un, spirituals'ın ritmi yansıyor bu dizelerde. Arna Bontemps, Hughes için "özgün caz ozanı" diyor. Hemen eklemeli Hughes'un son yıl-larında şiirlerini caz eşliğinde okuduğunu. Ama cazdan çok daha fazlası var bu dizelerde. Çalışma, mutluluklar, başarılar, hayret ve zorla yeri değişt-iilmiş bir ırkın acı anlayışı... En önemlisi gerçek bir ozanın öngörülleri ve konuşmaları. Her şeyden önce lirik bir ozan olarak Langston Hughes, önem verdiği olgulardan, iyi kavradığı ve değer verdiği insancıl etmenlerden yo-ğun bir biçimde söz ediyor, kimi övgüyle, kimi kınayarak, kimi katıksız türk-üyle...

1967'de sustu Hughes, dizeleri uçuyor aramızda...

KARA ADAM VE DEMOKRASİ

Demokrasi gelmez
Ne bugün, ne bu yıl
Gelmez hiç
Korkuyla, ödüün vermekle.

Hakkı varsa nasıl diğer kardeşin,
Benim de var hakkım
Ayakta durmaya
Bu ülkeye sahip çıkmaya.

Bıktım usandım boş laflardan:
Bırak iş olacağına varsın,
Hele bir olsun da yarın.
Gerekmez bana / özgürlük ölümden sonra
Doymaz ki karnım yarınki somunla.

Güçlü bir tohumdur
Özgürlük,
Gerektiğinde ekilir.
Ben de
Bu ülkede yaşıyorum,
Ben de sizin gibi
Özgürlük istiyorum.

ZORUNLU VE GÜZEL GEVEZELİK ÜSTÜNE

Bedirhan TOPRAK

Wolfgang Borchert

"Ağlasam sesimi duyar mısınız?" diye başlayacaktı *moro romantiko*'ya Orhan Veli. sesini (bütünüyle) duyamayacağımı bilmenin iç burukluğuyla. Ellerimizle de, dokunamayacaktık gözyaşlarına onun, hiçbir zaman. Dokunamayacaktık ve çünkü hiçbir zaman dokunulabilecek bir yetkinliğe ulaşamayacaktı mısıraları onun. Ve insanın bu yargılı çaresizliğinden ötürü "Anlatamıyorum" (1) diye bitecekti şiirini. Varsın ağlatsın bizi mısıraları, onun göz yaşlarına uzak kalacaktık hep.

Nâzım, gene aynı türden bir iç burukluğuyla, "paramparça yürek'ten söz edecekti *Slav-ya Kahvesi*'nde Şalır Dostum Tavfer'le Yarenlik şiirinde. Nezval'in, Orhan Veli'nin yüreklerini de anarak: "(...) Hele sabahları, hele baharda / Pırğ şehri yaldızlı bir dumandır / ve kızıl, kocaman bir elma gibi / Nezval geçer taze çıkmış kabrinden / Paramparça yüreği de elinde / Ve Orhan Veli'yle karşılaşılır / Urumelihisar'ından gelir o / ve telli kavağa benzer Orhan'ım / Yüreği delik deşik onun da." Söz, anlatabilmenin zorluğuna getirerek şöyle sürdürür şiirini Nâzım: "Biz de aynı loncadanız biliriz, Tavfer / Zanaatların en kanlısı şairlik / Sırların sırrını öğrenmek için / Yüreğini yiyeceksin / Yedireceksin." (2).

Anlatamayıp söz ederken anlatmayı, sırların sırrını öğrenmek uğruna çabalarırken sırların sırrına ermeyi başarmış bu iki ozanımızın güzel şiir örneklerinden sonra, çocuğumuzun yabancı olduğu bir ad'a, bir söz simyasına getirmek istiyorum sözü. Bu anlatamayıp, bu sırta erme çilesi sürecinde, yüreğin insan sofrasına sunulmuş acısına, burukluğuna, İkinci Dünya Savaşı cephelelerinde harcanmış gençliğinin huncu, öfkesi ve nefretini katan birine, Wolfgang Borchert'e. Ozanını (sanaatçısını) tüm anlatma çabalarına "gevezelik" diyen Borchert'e. Ama önce, W.Faulkner'dan küçük bir alıntıyla biraz daha uzatacağım sözü. Faulkner, *Döşegiminde Ölürken* (3) roma-

nının kahramanı Addie Bundren'in ağzından şunları söyler: "(...) Sözcüklerin bir şeye yaramadığını anladığım zamandı; sözcüklerin söylemek istediklerine bile uymadıklarını. Doğduğunda (oğlu Cash B.T.) anladım ki anlamlık sözcüğünü böyle bir sözcüğün olmasını isteyen biri bulmuş çıkarmıştı, çünkü çocuğu olanlar bu sözcük varmış yokmuş pek umursamıyorlardı. Korku'yu da hiç korkmamış kişilerin bulduğunu anladım; gurur'u hiç gururu olmayanların.(...) Sevgi, diyordu (kocası Anse B.T.). Ama uzun süredir alışmışım artık sözcüklere. Biliyordum bu sözcüğün de ötekiler gibi olduğunu: boşluğu dolduracak bir biçim."

Yazılmışları bir yana bırakıp da kendimize dönsük ve 'hangimiz duymamıştır bu yetersizliği?' diye sorsak mı bir an? Sözcüklerin bu yetersizliği, salt biçimde kalan cansızlığı karşısında hangimizin içi burkulmamıştır?

Anlatamayıpın sınırlarına gelip dayandığında dil, hangimiz sallamamıştır elini kolunu, acınası? Hangimiz, Yeşilçam'ı bir bayağılıkla sürdürmüş olsa da ilkin 'sana aşkı anlatmaya kelimeler yetmez' diye başlayarak, yetmezliğimizden yakınmaya, hayıflanmaya kapırmamıştır kendini? Hangimiz, aklılara durgunluk veren türlü görünüler karşısında sadece, "Ne güzel!" diyebilmenin kuruluğuna, soyutluğuna saplanıp kalmamışızdır çoğu kez? Az mı uğraşmışızdır, aklın doludizgin giden atının hiçbir adımını sektirmeden dile, yazıya dönüştürmeye? Az mı kızgın sözcükler çıkmıştır bu başarısızlık sonucunda ağzımızdan, kalem fırlatılmış, kâğıt yırtılmış az mıdır? Değilse, her yaratıcının, en yüce başarısı karşısında bile, yüreğinin şuracığında duyduğu eksiklik, tam'a, yetkin'e uzaklık niye? Niye bir adı da *dil işçisi* ozanın? İlhan Berk'in *Şiirin Gizli Tarihi*'ne "şiir, dilin belini getirmektedir" diye düştüğü ve ilk bakışta bir uç nokta olarak algılabilecek (ama bu yazının konusuyla

tam anlamda örtüşen) ve bu uç etkiyle bizi saracak dizesi neyi açıklar? Ve sorsak, ne ölçüde tam anlatabilmiştir içinde saklı olan şiir tanımını İlhan Berk?

Konuyu bir başka düzlemde irdelersek şunları söylemek de olası: Nedendir bir kavrama yüzlerce değişik tanım getirilişimizdeki amaç? (Kimi doyurmuştur aşkın bugüne dek yapılan tanımları?) Nedenin bir yanı görecelikse de, onun kadar, hatta ondan da çok, anlatacağımız şeyi bir türlü bir kalıba sokamayışımız (bulduğumuz her kalıbın belli bir eksikliği de beraberinde getirmesi) dilin sınırlılığı, güdüklüğü, yetmezliği değil mi? Öyleyse, sözü Borchert'e getirmenin tam sırası:

"(...) Haykır Yalnız Kuşu, utandır ozanları, sendeki o yaman sözcükler onlarda yoktur, onların dile getirdiği yalnızlık bir gevezeliktir sadece, ve onların yapacağı en büyük iş ancak susmaktır. Yalnız kuşu, senin anne haykırıların uykusuz mayıs gecelerinde bizleri kattı mı önüne, yığıtlık gösteririz: Bu tarifsiz, bu buzsuz yalnızlığı yaşarız o zaman, senin o yaman sözcüklerin olmadan yaşarız, kardeş kuş, çünkü en son şeyi, en son şeyi vermez bize sözcükler."

Burada, Borchert'in en son şey diyerek anlatmak istediği, Orhan Veli'nin *moro romantiko*'da bir yer var deyişinde saklı olan anlamdan çok mu ayrı? Bu iki insanı, bu üç, beş, on insanı, giderek, anlatacak bir şeyi olan bütün insanları aynı çizgide birleştiren ortak yan, dilin sınırlılığıyla yargılı çaresizliğimiz değil mi?

Borchert'e dönelim gene: Daha yirmi yaşındayken Stalingrad'ın çöllerce uzayan kar yığınları arasında, içinin sıcaklığını döktüğü mektupları yüzünden devletin güvenliğini sağlamak suçlanan, bu yüzden ölüme mahkûm edilen; aftan dört yıl sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, bu kez anlatıldığı bir kaç fıkraya yüzünden içeri tıkılan; kıyım sonrası, doğanın, barış dinginliğiyle yayılan gökyüzü ma-

visini soluklamak için ancak iki yıl hak tanıdığı Borchert'e. Bu iki yılın, bu en küçüğün küçüğü zaman diliminin bütünüyle bilincinde olarak, bir şiir (4), bir oyun (5) ve bir öykü kitabı (6) aracılığıyla, sevgisini, acısını, nefretini, haykırışını, en çarpıcı anlatım, ustaların ustası bir biçimde bizlere ulaştıran Wolfgang Borchert'e ve gevezelerin bu en güzel gevezesinin "Mayısta, Mayısda Haykırıyordu Guguk" öyküsüne:

"(...) Yiğitsi suskun ve yalnız ozanlar gitsinler de bir ayakbabinin nasıl yapıldığını, bir balığın nasıl tutulduğunu ve nasıl çatılarda akan yerlerin onarıldığını öğrensinler, çünkü bütün işleri gevezelikleri ozanların, acılı, kanlı, umutsuz, mayıs gecelerine, guguk ötüşlerine, dünyanın gerçek sözcüklerine karşı gevezeliktir. Çünkü aramızda, ah kim çıkar ki aramızda, kim kurşunlarla delik deşik bir akciğer hırlıtısına bir mısra düzebilir, kim bir idam mahkûmunun çığlığını şiire dökebilir, kim bilebilir o ölçüyü, bir ırza tecavüzü uygun o ritmik ölçüyü, kim makinelerinin uluyuşunu verebilecek bir vezin bulabilir ve bir sözcük, artık içinde göğün yansımadığı, yanan köylerin bile yansımadığı ölü bir at gözünün yeni susmuş çığlığını anlatabilecek bir sözcük bulabilir, hangi matbaada yük vagonlarının pas kırmızısı, bu dünya yangını kırmızısı, ak insan tenindeki bu kurumaya başlamış kan kabuklu kırmızı için bir harf bulunabilir? Evlerinize gidin ey ozanlar, ormanlara gidin, balık tutun, odun kesin ve yiğitlik gösterin: Sükûta geçişirin! Yalnız kalbinizin guguk çığlığını sükûta geçişirin. Çünkü ne bir kafiye ne bir vezin yoktur bunun için, ne dram, ne ode, ne de ruhbilimsel romanlar guguk çığlığına dayanamaz ve ne sözcükler, ne de matbaalarda senin sözsüz dünya öfken, senin ısırtıp zevkin, senin aşk acılarının için bir sözcük ya da bir harf bulunmaz." (7)

Harflerin, sözcüklerin, giderek topyekûn dilin, bu yetmezliğini, iç dünyamızın, çıplak dünya gerçeklerinin karşısındaki bu çaresizliğini dilin, kendisi de içinde olan ozanlarla alay edercesine dile getiren Borchert, hemen ardından "(...) Ve bize yapacak o yiğitçe, o sertvensel iş kalır sadece: Yalnız bir susuş. Çünkü bu dünyanın muazzam kükreşilerini ve o cehennemsel sessizliğini dile getirmek için en bayağısından sözcükleri bile bulamayız. Bütün yapacağımız şey, toplamak, toplamaları bir araya getirmek, bir bir sayıp, sayıları not etmektir." der ve sürdürür, bu çaresiz çırpışının olgun meyasına getirerek sözü: "Ama bir kitap yazmak için, bu çığınca, saçma yürekliliği de göstermemiz gerekiyor." (8)

"Ama bir kitap yazmak için..."

Ya da madalyonun öbür yüzü... Yani varolma savaşının insanın. Sevgisiyle, acısı, güzelliği, çirkinliği, özelemleri, düşleri ve sorumluluğu, kavgasıyla. İlk gençlik aşkının yakıcı ateşinden tutun da, kıyımlar karşısında duyduğu ölü alınmaz öfkeye varıncaya, içinde büyüyen, taşınmazlaşan haykırışı koyverme zorunluluğu; çoğullaşma, kardeşleşme tutkusunu insarın. Savaş azgını ellerin açgözlülüğüyle, gündün güne boğazına daha bir iğrençlikte saldındırdı dünyamız karşısında susmayı, eşitsizliğe sömürüye, özgürlüksüzlüğe karşı yürütülen başkaldırısı insanın. İçimizdeki taşınmaz yükü aktarmak için, tutkuya dönüştüğü için, giderek, sarsmak, uyarmak, birleşip çoğalmak için anlatmak. Anlatırken, dilin (insanın) bütün yetersizliğine, sınırlılığına (ve dıştan gelen sınırlamalara) karşın en hummalı çabalarda boğuşmak. Kendimizle ve dış dünya gerçekleriyle. İnsanın gücünü, yeteneğini, bir daha, bir daha kanıtlarcasına, anlatılmazlık sınırları içinde anlatım olanakları aramak. Yemeye

ve yedirmeye açmak yüreğimizi. O kerte yürekli olmak. Ya da Borchert'in şu satırlarında olduğu gibi, yüreğimizin en haklı özlemlerini çırılçıplak sunmak yığınlara:

"(...) Bu kentte yağmura yağmur denir, güneşe güneş, bu kentte geceleri saz benizli çocukları farelerin ısıracığı bodrumlar yaktı ve annelerin artık sofraya çıkaracak ekmeke bulamadıklarından babaların gidip kendilerini asacakları tavan araları yoktur, bu öyle bir kenttir ki, bu kentte delikanlılar kör ve tek kolu değildir ve generaller yoktur, bu öyle yeni ve muhteşem bir kenttir ki, bu kentte herkes birbirini işitebilir ve görebilir ve anlayabilir herkes." (9)

Ya da, dilin sınırlılığının önümüze koyduğu çeresizliği anlatışın, ama yanında, kafası cinayetlerle dolu insanlığa duyulan nefretin haykırışındaki yürekliliği Borchert'in:

"(...) Derken de karşımızda bulduk savaş. Ve savaş karşısında her şey bir gevezeliktir sadece. Ona dayanacak, bu kükremleri vebalı her yanından güç kuvvet fıskıran hayvana karşı duracak bir sözcük yoktu. La guerre'miş yok the war'mış, yok Krieg, nedir ki bunlar? Onun ateşten ağızlarının, top ağızlarının hayvansı kükreşileri karşısında beş para etmeyen bir gevezelik. Ve haince satılmış kahramanların yanıp tutuşan ağızları karşısında bir ihanet. Metale, fosfora, açlığa, kar fırtınalarına ve çöl kumlarına yürekli acısı biçimde satılmış kahramanların. İşte şimdi yine the war, la guerre ve der Krieg diyoruz ve ne bir ürperti duyuyoruz bunu söylerken, ne bir çığlık, ne bir deha. Bugün yine sadece söylüyoruz: C'ètaît la guerre- ne savaştı diyoruz. Artık bundan fazla bir şey söyleyemiyoruz bugün, çünkü savaşın bir tek saniesini, yalnız bir tek saniesini olsun dile getirecek sözcükler yok elimizde ve sadece diyoruz ki: Doğru, Allah için öyleydi. Çünkü başka her şey savaş karşısında bir gevezeliktir sadece, çünkü hiçbir sözcük, hiçbir şiir ve hiçbir vezin yoktur ona dayanacak, onun zencefillik kırmızısı kükreşilerinin patlamayacak hiçbir öde ve hiçbir dram ve hiçbir ruhbilimsel roman yoktur." (10)

Artık iki yüzü de yan yana madalyonun. Kendisiyle ve tüm ozanlarla alay edip onları karalayarak, ozanların kimliğinde vurduğunu insanlığa olan kızgınlığını, nefretini dile getirirken, yaşanmış savaş çığlığını ve onun en yalın oluşumlarını bile dile getirmeye yönelik her çabanın gevezelik olacağını söyleyen Borchert ile; gevezeliğiyle, gözleminin önüne korkuncu bir savaşın en yetkin tablosunu, cephelerde yitirilmiş bütün bir gençlik özeleminin, düşlerinin, sevgisinin, dumana üstünde sıcaklığını, savaş aratçı insanların hapsediği yalnızlığa akıtılan umarsız, kimsesiz gözyaşlarını, ve göğüsleri dolduran öfkeyi ve susmanın utancını ve savaşın insanın yüzkarasını tüm sarsıcılığıyla bize ulaştıran Borchert. Dilin sınırlılığını, yetmezliğini, anlatamayı, yani gevezeliği aşan Borchert. Orhan Veli'nin "Anlatamıyorum" derken anlatığı gibi.

Yoksa, yoksa niye gözlemlerimizi doldursun o kısıpacı şiir? Yoksa, neden alabildiğine geniş bir ufuk çizsin gözlerimize; dudaklarımıza en sıcak mutluluk gülümseyişlerini yerleştirsün: "Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?" sorusu. Çünkü, "mutluluğun resmi" daha sorulurken çizilmiştir ozanın belleğine, çünkü bu resmi sormak, çizmektir bir bakıma ve okunduğunda, diğer insanların belleğine çizilebilecek yetkinlikte dokunmuştur örgüsü.

Bütün sorun da burada değil mi işte. Örgüyü, dokularına varıncaya dek en titiz işçilikle işlemek, gevezeliği, gerçek gevezeliği, yani laf kalabalığını, başı sonu boş biçim cambazlık-

larını, havanda su dövmeleri aşarak, anlatmak bir şey olma'ya ve bu şeyi, en yetkin estetik birleşime dönüştürmek ve iletmek değil mi, mürşalamızdaki göz yaşlarımızı dokundurabilmenin yolu? Borchert'in savaş çığnıklarından, içinde yeteşirip büyüttüğü o kentin, bizim de içimizde boyveriyor oluşunun nedeni, güzel gevezeliği değil mi onun? Her satırında duyduğumuz, acıyı; kardeş katline karşı yüreğimizin başkaldırısındaki öfkeyi, sömürü ve savaş dünyasına nefretimizin dile gelişini, içimizin lime lime olup kanayışını, onun, kendisini: "Ve savaş sona erdi artık ve bizler yitip gemilerin çürümüş tahtalarında gece vakitleri gizlice bir kustumuk gibi tiksinc barış ülkesinin sahillerine kusuluyoruz" (11) biçimin de duyusmasına ortak olumsuzu, onun guguk şarkısına borçlu değil miyiz?

Bir kitap yazmak için...

Anlatmak için, içinde hapsolmuş güzelliği, sarsmak için çığınca iğrençliğini dil tablosunu çizerek gözlerimize, barışa duyulan özlemin en güzel şiirini yazmak için, çığınca bir yüreklilik. Ve bu yürekliliğin karşılığında, ne öykülerinin basılışını, ne de tek oyunu "Kapıların Dışında"nın otuz tiyatrodan birden oynanışını görmeden, ayrılmak "tiksinç barış ülkesi"nden.

İşte şu soru: Yüzünün en acılı buruşmuşluğunda boğuşa son soluğunu koyverirken Borchert, onun yüreğinde saklı kalan ukdeyi kim dile getirebilir? Kimse... ve herkes. Dünyanın, barış ufkunda yeniden doğuşunu özleyen ve bunun için çabalayan, didinen, susmayı başkaldıran herkes.

Buraya kadar, ancak gevezeliğin sınırlarını zorlayabilen bu yazar, Wolfgang Borchert'in Bu Sali öyküler toplamının, hatta bir kitabı, Mayıs, Mayıs, Mayıs Haykırıyordu Guguk öyküsünün, giderek, konulardaki çarpıcılığının, estetik plandaki yetkinliğinin, dilde şiire varan, ötesinde -varsa öyle bir şey- şiiri aşan ustalığının yanında, gerçek savaş karşısında savaş sözcüğünün taşıdığı çaresizliğe düşmek zorunda. Ama bu yazının yetersizliğini aşma şansımız var şimdilik. Yolu da, savaşların ciğerini delik deşik ettiği, ama o ciğerden bile dünya güzeli senleştiren çıkarmaktan, o güzel şarkıları bize ulaştırmaktan geri durmamış Borchert'i, doya doya, sindire sindire okumak. Onun çığlığına, onun, yetmezlik içindeki çırpınışlardan kotardığı yeterliğe tanık olarak, düşünce kurduğu o barış kentinin kuruluşuna katılarak okumak.

En usta yazar çirizimizden, yaşı en genç okura kadar, gevezeliğin güzel olanının tadına varmak, en dar sınırlarda bile gevezeliği aşan, aşabilen bir uğraşa topluca bir katkıyı gösterebilmek için, okunmalı Wolfgang Borchert. Onun "fener olsun" dileğinin yerine geldiğini, onun, yüreğimizde dımsıcak tuttuğumuz anısının kulağına fısıldayabilmemiz için:

"Ben ölmüce,
hiç değilse
bir fener olsun;
kapında dursam,
soluk donuk geceyi
aydınlığa boğsam." (12)

- (1) Orhan Veli - Bütün Şiirleri. Can Yayınları. Derleyen: A. Bezirci.
- (2) Nazım Hikmet - Tüm Eserleri. 5. Cilt. Cem Yayınevi. Derleyen: A. Bezirci.
- (3) Öyküden Ötürken W. Faulkner. De Yayınevi. Çeviren: M. Belge.
- (4) Fener Gece ve Yıldızlar - W. Borchert. De Yayınevi. Çeviren: B. Necatigil.
- (5) Kapıların Dışında - W. Borchert. De Yayınevi. Çeviren: B. Necatigil.
- (6) Bu Sali - W. Borchert. De Yayınevi. Çeviren: K. Bakanlı-ğın Yayınları. Çeviren: Yücel Bayraktar.
- (7) Bu Sali - W. Borchert. De Yayınevi. Çeviren: K. Bakanlı-ğın Yayınları.
- (8) Fener, Gece ve Yıldızlar'da ilk şiir.

Kullanılmayan Kapı

Julio Cortazar

Türkçesi: Güler Dikmen

Petrone. Cervantes Oteli'nden, başkalarının hoşuna gitmeyecek nedenlerden ötürü hoşlanıyordu. Kasvetli, sessiz, gerçekten terk edilmiş bir oteldi bu. Nehri geçen vapurda karşılaştığı birisi salık vermişti, Montevideo'nun tam ortasındadır demişti. Petrone, ikinci katta, doğruca yer ayırma bölümüne açılan, banyolu bir oda tuttu. Salondaki anahtarlıkta duran anahtarlardan otelde yalnızca bir kişi olduğunu öğrendi; üzerlerinde oda numaraları olan anahtarlar ağır, pirinç disklerle takılmıştı-konukların, anahtarları ceplerine indirmelerini önlemek için yönetimin bulduğu masum bir kurnazlık.

Asansör, üzerinde günlük gazetelerle elektrik düğmeleri tablosunun bulunduğu tezgâhın olduğu yerdeki yer ayırma bölümünün tam karşısında durdu. Petrone'nin odasına gitmesi için yalnızca birkaç adım yürümesi gerekiyordu. Musluktan kaynar su akıyordu, bu da güneşin ve temiz havanın eksikliğini dengelemekteydi. Odada, bitişikteki sinemanın düz damına bakan küçük bir pencere vardı, ara sıra bir güvercin, damda seke seke giderdi. Banyonun daha büyük olan penceresi de neşesiz bir duvarla bir boşluğa açılmaktaydı, buradan neredeyse yararsız bir gökyüzü parçası görünürdü. Eşya iyiydi, bol bol kullanacak bir sürü raf ve çekmece vardı. Ve garipsenecek kadar çok giysi asacakları.

Yönetici, uzun boylu, zayıf bir adamdı, başında tek bir tel bile saç yoktu. Altın çerçevesi gözlük takıyor, Uruguaylılar'a özgü, derinden gelen, titrek bir sesle konuşuyordu. Petrone'ye ikinci katın çok sessiz olduğunu, çünkü onunkine bitişik tek odada bir hanımın yalnız başına yaşadığını ve bir yerlerde bir işi çıkarak, otele ancak gece döndüğünü söyledi. Petrone kadınla ertesi gün asansörde karşılaştı. Onun kim olduğunu avucunda taşıdığı anahtardaki oda numarasından anladı; kadın, anahtarın pirinç diskini sanki elinde kocaman, altın bir para varmış gibi tutmaktaydı. Otel kâtibi onun ve kadının anahtarlarını levhadaki yerlerine asmak üzere aldı ve kadına bazı mektuplardan söz etti. Petrone, kadının hâlâ genç olmakla birlikte hiç de çarpıcı olmadığını ve bütün Uruguaylı kadınlar gibi kötü giyindiğine dikkat edecek zaman buldu.

Mozaiik fabrikatörleriyle sözleşme yapmak ya bir hafta fazla ya da az vakit alacaktı. Öğ-

leden sonra Petrone giysilerini giysi dolabına astı, kâğıtlarını masanın üzerine yerleştirdi ve bir de banyo yaptıktan sonra, ortakların bürosuna gitme vakti gelinceye kadar şehrin merkezini keşfetmek üzere otele çıkı. Gün, Pocitos'ta içilen bir içkiyle ararilen konuşmalar ve büyük ortağın evindeki akşam yemeğiyle sürdü. Onu oteline bıraktıklarında saat biri geçiyordu. Yorgun argın yattı ve hemen uyudu. Uyandığında saat do-kuza geliyordu, geceden ve uykudan kalanların hâlâ canlılığını koruduğu bu ilk anlarda, bir ara bebek ağlamasıyla uykusunun bölündüğünü düşündü.

Petrone dışarıya çıkmadan önce, yer ayırtmaya bakan Alman aksaniyla konuşan adamla biraz çene çaldı. Otobüslerin gidiş yönleri ve sokak adlarıyla ilgili sorular sorarken, dalgın dalgın, sonunda kendi odasıyla yalnız yaşayan kadının odasının kapıları bulunan geniş boşluğa bakıyordu. Kapıların arasında, bir kaidenin üzerinde Milo Venüs'ün korkunç bir kopyası vardı. Yan duvardaki başka bir kapı da, içinde koltuklar ve dergiler bulunan küçük bir oturma odasına açılmaktaydı. Yer ayırtmaya bakan adam ve Petrone sustuklarında, otelin sessizliği sanki donmuştu, eşyaların ve yer çinilerinin üzerinde toz gibi görünebilecek bir şeydi sanki. Asansörün sesi neredeyse insanı sağır edecek yoğunlukta idi, gazete kâğıtlarının hiştirtisi ve bir kibrit çakışı da öyle.

Gece toplantılar bitti ve Petrone akşam yemeği için Bağımsızlık Alanı'ndaki lokantalar-dan birine girmeden önce Onsekiz Temmuz Caddesi'nde küçük bir gezinti yaptı. Her şey yolunda gidiyordu ve görünüşe bakılırsa Buenos Aires'e umduğundan önce dönecekti. Bir Arjantin gazetesiyle bir paket koyu renk tütünli sigara aldı ve yavaş yavaş otelinin yolunu tuttu. Bitişikteki sinemada onun gördüğü iki film oynuyordu, zaten canı hiç de bir yere gitmek istemiyordu. Geçerken yönetici onu selamladı ve bir yorgan daha ister mi diye sordu. Bir sigara içimi çene çaldılar ve birbirlerine iyi geceler dileyerek ayrıldılar.

Petrone, yatağa girmeden önce gün bo-yu kullandığı belgeleri ayırdı ve gazeteyi şöyle bir gözden geçirdi. Otelin sessizliği o kadar fazlaydı ki, bunu yalnızca Sorinno So-kağı'ndan inen tek tramvayın gürültüsü bölüyor ve yeni bir sessizlik nöbetine hazırla-

Çağdaş Latin Amerika yazarlarının en ünlülerinden Julio Cortazar, geçtiğimiz şubat ayında 69 yaşında öldü. 1914 yılında Brüksel'de yaşayan Arjantinli bir ailenin çocuğu olarak doğan Cortazar, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yurduna dönmüş ve daha sonra Buenos Aires'te eğitim görmüştü. Çevirmenlik ve öğretmenlik yapan Cortazar, özellikle Fransız edebiyatı üzerine çalıştı. Buenos Aires'te kendisine önerilen üniversite kürsüsünü Peron yönetimine karşı olduğu için reddeden Julio Cortazar, 1951'de bu muhalefeti nedeniyle Arjantin'den ayrılıp Fransa'ya yerleşti.

1983 aralık ayına kadar Arjantin'de iş başında olan cuntanın kararlı bir düşmanı olan Cortazar'ın son yedi yılda ülkeye dönüşü yasaklanmıştı. Bu süre boyunca Arjantin'de kayıp cunta muhalifleri ile ilgili olarak Arjantin'in Paris Büyükelçiliği önünde yapılan gösterilerde yer aldı, insan haklarının aktif savunuculuğunu

JULIO CORTAZAR

yaptı. Küba devrimiyle daima dayanışmasını sürdüren Julio Cortazar, El Salvador'daki halk güçleri ve Nikaragua Sandinist hükümetin aktif destekleyicisi idi.

Nikaragua hükümetince kendisine Ruben Dario nişanı verilmişti (1983).

Julio Cortazar, Arjantin Devlet Başkanı Raul Alfonsin'in resmen göreve başlamasından birkaç gün önce aralık 1983 başında Bueno Aires'e giderek kısa bir ziyarette bulunmuştu. Aylar süren lösemisinin etkisiyle durumu kötüleşen Cortazar, 12 Şubat 1984 günü Paris'te geçirdiği kalp krizi sonucu öldü.

Eserleri

Şiir, öykü ve roman olarak pek çok ürün veren Julio Cortazar'ın eserleri arasında *Los Reyes* (1949), *Final de Juego* (1956), *Las Armas Secretas* (1959), *Los Vencedores* (1960), *Rayuela* (1963), *Libro da Manuel* (1973) bulunmaktadır. *Las Armas Secretas* İtalyan film direktörü Michalangelo Antonioni'nin "Blow Up" (1966) filminin kaynağı olmuştur.

mak için yeniden canlandırıyor. Petrone dikkatsizce, ama gene de sabırsız bir havayla gazeteyi çöp sepetine attı ve soyundu, dalgın dalgın giysi dolabının aynasındaki yansımaya baktı. Bu eski bir giysi dolabıydı ve bitişik odaya açılan bir kapının önüne çekilmişlerdi. Petrone odaya ilk girdiğinde dikkatinden kaçan bu kapıyı keşfedince irkildi. Başlangıçta yapının bir otel olarak tasarlandığını sanmıştı, ama şimdi birçok küçük otel gibi, önce büro blokları ya da ailenin oturacakları evler biçiminde yapıldığını fark etti. Düşündü. hemen hemen bildiği bütün otellerde-vebunlar da pek çoktular- odalarda bazı kullanılmayan kapılar vardı; bazen bunlar görünürde olurlardı, ama hemen her zaman bir giysi dolabıyla, bir masayla ya da bir giysi askısıyla kapatılırlardı, bu da onlara kendilerine göre bir belirsizlik verirdi, varlıklarını göstermemek için yaptıkları utangaç yüzü bir girişim, karnını ya da göğüslerini elleriyle örtbileceğini sanan bir kadın gibi. Bununla birlikte kapı oradaydı, giysi dolabının tepesinden görünmekteydi. Bir zamanlar başka insanlar o kapıdan girmişler, çıkmışlar, kapılarını çarparak ya da aralık bırakarak, ona duvarlardan çok ayrı olan ve tahtasinda hâlâ canlılığını koruyan, kendine özgü bir hayat vermişlerdi. Petrone, öbür tarafta da bir giysi dolabı olabileceğini ve bitişik odadaki kadının da kapı hakkında aynı şeyleri düşünmüş olabileceğini hayal etti.

Petrone yorgun değildi, gene de istekle

uykuya daldı. Rahatsız edici bir duyguyla uyandırıldığında üç dört saat uyumuş olmalıydı. Sanki bir şey oluyordu, yorucu ve sinirlendirici bir şey. Başucu lambasını yaktı, saatin iki buçuk olduğunu gördü ve tekrar söndürdü. O sırada da bitişik odadan gelen bir bebek ağlaması duydu.

Bir an olup biteni tam olarak fark etmedi. İlk duygusu bir doyuma erişmeydi; demek ki geçen gece uykusunu berbat edenin bir çocuk olduğu gerçektir. Her şey açıklığa kavuşunca yeniden uykuya dalmak daha kolaylaşıyordu. Ama sonra öbür şeyi anımsadı ve ışığı yakmadan usulca oturdu, dinliyordu. Yanılmamıştı, ağlama bitişik odadaydı. Ses, odanın yatağın ayak ucuyla aynı düzeyde olan bölümüne yerleştirilen, kullanılmayan kapıdan geliyordu. Ama bitişik odada bir çocuğun olması imkânsızdı; yönetici, açıkça kadının yalnız yaşadığını ve hemen hemen bütün günü dışarıda, işte geçirdiğini söylemişti. Petrone bir an için, belki de kadının bu akşam bir akrabasının ya da dostunun çocuğuna baktığını düşündü. Şimdi ağlamayı daha önce de duyduğuna inanmıştı, çünkü bu insanın yanılabilirliği türden bir ağlama değildi; çok hafif inlemeleri, şikâyetçi hıçkırıkların izlediği, iç çekişleriyle dolu, düzensiz, zayıf bir sızlanmaydı, sanki çocuk çok hastaymış gibi. Yeni doğmuş bir bebeğin tiz sesli, ani viyaklamalarıyla dolu bir ağlama olmamasına karşın, gene de yalnızca

birkaç aylık bir çocuk olmalıydı bu. Petrone'nin kafasında hayali bir bebek belirdi -bir oğlan, niçin bilmiyordu- zayıf bir hasta, yüzü çok süzgün, davranışları güçsüz. İşte oradaydı, gece inliyor, çok fazla dikkat çekmeden sessizce ağlıyordu. Kapı olmasaydı, inleme hiçbir zaman kalın duvarı aşamazdı ve hiç kimse de bitişikte bir çocuğun ağladığını öğrenemezdi.

Sabahleyin Petrone, kahvaltısını eder ve sigara içerken meseleyi biraz düşündü. Önündeki iş gününden sonra gene kötü bir geceye dayanamazdı. İki defa gece yarısı uyandırılmıştı ve ikisi de ağlama yüzündendi. İkincisi daha da beterdi, çünkü ağlamanın yanı sıra bir de çocuğu yatıştırmaya çalışan kadının sesi vardı. Kadının sesi çok kısık, ama bu seste ona teatral bir nitelik veren hüzünlü bir nota vardı, kapıdan gelen bir mırıltı, sanki kadın bağıryormuş gibi güçlüydü. Çocuk zaman zaman ninniye, yalvarışlara kapılıyor, ama sonra gene avutulmuş bir acının inleyişleri başlıyordu. Sonra gene kadının akıl dışı sözler mırıldanıyordu, bir annenin yaşayan ya da ölüm tehdidi altında olan, bedence veya ruhça işkence çeken çocuğunu sakinleştirmek için giriştiği büyü çaba. Petrone odasından çıkarken, "Hepsi çok iyi, ama yönetici kesinlikle bana bir kazık attı," diye düşündü. Yalan onu kızdırmıştı ve durumunu saklamak için de hiçbir girişimde bulunmadı. Yönetici ona gözlerini dikti.

"Bir bebek mi? Yanılmış olmalısınız efendim. O katta küçük çocuk yok. Sizinkine bitişik odada kendi kendine yaşayan bir hanım var; zaten size bunu söylediğime eminim."

Petrone cevap vermeden önce ikirciklendi. Ya öteki aptalca yalan söylüyordu, ya da otelin akustiği ona hınzırca bir oyun oynuyordu. Yönetici ona yan yan bakıyordu, sanki o da, şikâyetle kızmış gibi. Petrone, "Belki de çekingen olduğumu ve oda değiştirmek için bir bahane aradığımı sanıyor" diye düşündü. Böyle tatsız bir inkâra karşı direnmek zor, hem de gülünçtü. Petrone omuzlarını silktili ve gazeteyi sordu.

"Düş görmüş olmalıyım" dedi ve bunu söylemiş olmak onu tiksindirdi ya da hiçlik duygusu verdi.

Gece kulübü öldüresiye sıkıntılıydı ve iki ortak da pek öyle hevesli görünmüyorlardı, bu durumda Petrone yorucu bir günün azabını yeterli bularak otele döndü. Sözleşmeleri imzalamayı ertesi gün öğleden sonra birdirdiler, pazarlık aşağı yukarı tamamlanmıştı.

Otelin lobisindeki sessizlik o kadar keskin ki, Petrone kendini ayaklarının ucuna basarak yürür buldu. Yatağının yanına bir akşam gazetesi bırakmışlardı; bir de Buenos Aires'ten mektup vardı. Karısının yazısını tanıdı.

Petrone, yatağına yatmadan önce, giysi dolabını ve kapının, dolabın yukarısından görünen bölümünü inceledi. Belki iki bavulunu, kapıyı tamamen örtecek biçimde giysi dolabının üzerine koyarsa, öbür taraftan gelen gürültü azalabilirdi. Her zaman bu saatlerde olduğu gibi ortalıkta hiçbir ses duyulmuyordu. Otel uyuyordu, eşyalar ve insanlar uyuyorlardı. Ama o bütününüyle kötü ruh hali içinde, Petrone'ye, her şey, tam tersine, sessizliğin göbeğinde, uyanık; hırsıyla, istekle uyanık gibi geldi. Çözümlememiş sıkıntısı kendini eve, evdeki insanlara yöneliyor gibiydi, onları tetikte, canlı, uyanık, vurmaya hazır görerek. Bir sürü saçma.

Çocuğun ağlaması onu sabahın üçünde uyandırıldığında olayı neredeyse hiç ciddiye

almadı. Yatağın kenarına oturarak en iyisi gece bekçisini çağırmak olmaz mıydı diye düşündü, böylece bu odada uymanın imkânsızlığına bir tanık da bulmuş olacaktı. Çocuk öyle hafif hafif inliyordu ki, zaman zaman insan duyamıyordu, bununla birlikte Petrone ağlamanın sürekli olduğunu ve yendiren güç kazanması için çok uzun bir zaman geçmeyeceğini hissediyordu. On, belki de yirmi saniye öylece sürüklendi, sonra kısa bir hıçkırık tuttu, güç duyulur bir sızlanma, yumuşak bir havayla devam etti ve sonra bu, gerçek bir ağlamaya dönüştü.

Petrone, bir sigara yakarak, belki de hafifçe duvarı vurup, kadına çocuğu susturmasını belirtmesi gerektiğini düşündü. Petrone, tam ikisini düşünürken, kadınla çocuğu; onlara inanmadığını fark etti, çünkü bütün nedenlere karşın, yöneticinin ona yalan söylemiş olacağına inanmıyordu. Şimdi kadının sesinin sevecenlikle -ama çok kısılmış- çocuğun ağlamalarını yatıştırdığını duyabiliyordu, çocuğu avutmaya çalışıyordu. Kadın, çocukla yumuşak bir sesle konuşuyor, onu rahatlatıyordu! Petrone onun yatağın ucuna oturmuş olduğunu hayal etti, çocuğun beşiğini sallıyordu ya da onu kollarının arasında okşayıp seviyordu. Ama ne kadar uğraşırsa uğraşırsın çocuğu kafasında yaratamıyordu, sanki otelcinin sözü, şimdi dinlemekte olduğu gerçekten daha gerçekti. Yavaş yavaş, zaman geçtikçe ve çocuğun güçsüz şikâyetleri, avutucu mırıltılar arasında, daha gürültülü ağlamalara dönüşünce, Petrone her şeyin bir maskaralık olduğundan, amaçsız ya da nedensiz, saçma, canavarca bir oyunun sürüp gittiğinden kuşkulı olmaya başladı. Çocuksuz anneler hakkındaki eski hikâyeleri düşündü, kedileri, köpekleri, yeğenleri şımartmaktan binkere daha kötü olan ve onları anne olduklarına inandıran gizlice bebeklerle uğraşmalarını anımsadı. Kadın, kendisini istemeyen çocuğun ağlamasına öykünüyor, boş ellerinde çocuğu değil havayı avutuyordu, belki de yüzü gözyaşlarıyla ıslanmıştı, çünkü bu ağlayış onun kendi üzüntüsüneydi aslında; onun bu garip hüznü, bir otel odasının ıssızlığında, kayıtsızlık ve alacakaranlıkta gizleniyordu.

Artık uyuyamayan Petrone, başucu lambasını söndürdü ve ne yapacağını düşündü. Çılgınca bir ruh hali içindeydi, kendisini her şeyin birdenbire yanıtlanacağına benzediği bir at-

mostere yenik düşmüştü, boş, yanlış; sessizlik, ağlama, ninni, bunların hepsi de geceyle gündüz arasındaki bir saatte gerçek şeylerdi ve gene de onu dayanılmaz bir yalanla aptal yerine koyuyorlardı. Duvara vurmak, bir karşı çıkış olarak çok zayıf görünüyordu. Petrone, tam uyanık değildi, ona ne olduğunu gerçekten anlamadan, onun için uyumak imkânsızsa da, gene de uykuyla uyanıklık arasındaydı, ne olduğunu anlamadan kendisini azar azar giysi dolabına yaklaşıırken buldu, tozlu ve çirkin kapiya kadar geldi bir sırı çözmüş olarak orada durdu. Ayakları çıplak, pijamalarıyla, kırkayak gibi kapiya yapıştı, ağzını çam tahtasına dayayarak, zor duyulur, garip bir sesle, bitişik odadan gelen ağlamayı öykünmeye başladı. Çam tahtasını kazıdı, inledi, ağladı. Öbür tarafta bütün gece süren ani sessizlik oldu; ama bu sessizlikten bir an önce, Petrone kadının odada koştuğunu, terliklerinin çıkardığı sesi, ani ve ürkütücü çığlık attığını, bunun birdenbire kopan gergin bir yay gibi, tehlike habercisi bir çığlık olduğunu duyabildi.

Petrone, yöneticinin masasının önünden geçtiğinde saat onun bulmuştu. Sekizden sonraya rastlayan bir zamanda, daha yarı uyanikken, kat hizmetçisinin ve bir kadının seslerini duymuştu. Bitişik odada birisi yürüyor, eşyaları çekiyordu. Asansörün yanında bir sandık ve iki büyük bavul gördü. Petrone'ye yönetici biraz şaşkın görünüyor gibi geldi.

Yönetici iş gereği ve ilgisizliğini güçlülükle gizleyebilen bir ses tonuyla, "Dün gece iyi uyudunuz mu?" diye sordu. Petrone omuz silkti. Şu otelde bir gece daha kalacağı bile kuşkuluyken, mesele çıkarmak içinden gelmedi.

"Her neyse artık daha çok huzur bulacaksınız" dedi yönetici bavuallara bakarak. "Hanim öğleyin otelden ayrılıyor."

Yönetici bir yorum duymak için durakladı, ama Petrone'nin gözleri insanı hiç de yüreklendirmiyordu.

"Uzun süredir buradaydı ve şimdi gidiyor işte böyle. Kadınları hiçbir zaman anlayamazsınız."

"Hayır," dedi Petrone. "Hiçbir zaman anlayamazsınız."

Petrone, sokakta kendini baylacakmış gibi hissetti. ama bu fiziksel bir bağımlılık değildi. Bir tincan acı kahveyi yudumlayarak olayı kafasında evirip çevirmeye başladı, iş

pazarlığını unutmuştu. Parlak güneşe de alırdığı yoktu. Kadının otelden ayrılmasında suç kendisininindi, korkudan, utançtan ya da öfkeden deliye dönmüştü. Uzun zamandır buradaydı... Hasta bir kadındı belki, ama zarsızdı. O değil, kendisi olmalıydı Cervantes Otelinden ayrılan. Kadınla konuşmak, ondan başışlanmasını rica etmek, kalmasını rica etmek, gizini saklayacağına yemin etmek göreviydi. Otele doğru yürümeye başladı ve yarı yolda durdu. Aptal görünmekten, kadının beklenmedik bir tepki göstermesinden korkuyordu. Öğle vaktiydi, iki iş ortağıyla buluşmaya gitti, onları bekletmek istemiyordu. İyi öyleyse, ne hali varsa görsündü kadının. İsterik kadının biriydi işte, kuşkusuz, düşsel çocuğuna bakacağı bir başka otel bulacaktı.

Bununla birlikte, Petrone, gece kendini kötü hissetmeye başladı, odanın sessizliği bile sanki şimdi daha bir yoğundu. Otele girerken, anahtarlıkta, kendi odasına bitişik odanın anahtarının bulunmadığına dikkat etmekten kendini alamadı. Esneyerek gitme zamanını bekleyen otel kâtipliyle bir iki lâf etti ve içinde küçük bir uyuyabilme umuduyla odasına girdi. Yanında akşam gazeteleri ve bir polis hikâyesi vardı. Vaktini, çantalarını yerleştirerek ve belgelerini ayırarak geçirdi. Hava sıcaktı, küçük pencereyi tamamen açtı. Yatak çok iyi yapılmıştı, ama Petrone rahat-sız ve sert buldu. Sonunda uyumak için istediği bütün sessizliği bulmuştu ve bu ona ağır geliyordu. Yataktaki çırpınarak, dönüp durarak, elde etmek için kurnazca çabaladığı, gürültü çıkardığı sessizliği yenildiğini hissetti; işte şimdi o sessizliği suratına fırlatıyorlardı, yaptığının acısını çıkarırcasına. Kendi kendisiyle alay ederek çocuğun ağlayışını özlediğini düşündü: bu yetkin sakinlik, içinde uyumaya yetecek kadar iyi değildi, yalnızca uyanık kalmak içindi bu sessizlik. Çocuğun ağlayışını özliyordu ve neden sonra onu duyunca, çok hafiften, ama yanılmaya imkân vermeyecek bir biçimde, kullanılmayan kapıdan gelen o ağlayışı duyunca, korkuya ve gecenin içinde yitip gitme duygusuna karşın, biliyordu ki, her şey olması gerektiği gibidir ve kadın hiç kimseyi aldatmamıştır. çünkü çocuğu yatıştırdığı zaman, kendini de aldatmıyordu, onun sakinleşmesini istiyordu, böylece ikisi de bircizce uyuyabileceklerdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan EDEBİYAT ANILARI

hasan izzettin dinamo

225 TL.

GERÇEKÇİ DÜŞÜNENİN KAYNAKLARI

afşar tinnçin

650 TL.

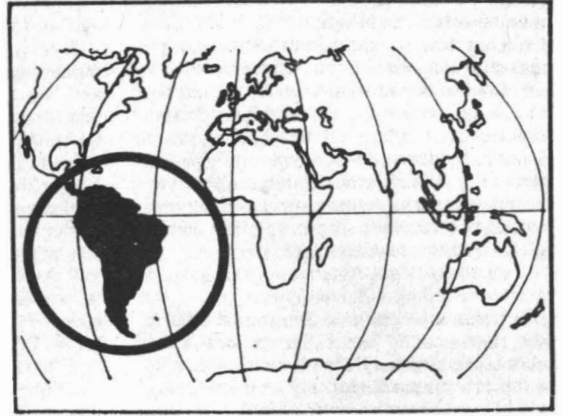

BU SALI

wolfgang borchert

250 TL.

Orta Amerika'nın "Büyük Birader"i

• Orta Amerika'nın "Big Brother"i (Büyük Birader) kuşkusuz ki, Amerika Birleşik Devletleri'dir. Tıpkı George Orwell'in söz ettiği tarzda bir büyük birader.

Gerçekten de ABD bu bölgede on yıllar boyunca yalvararak ve zalim bir rol oynamıştır ve muhtemelen daha da oynayacaktır.

Kuşkusuz ki, zaman değişti. İnsanlar artık ne ABD'ye ne de tropikal diktatörlerin faizlerine inanmaya hevesliler.

Yaşamakta olduğumuz yeni soğuk savaş ortamının iki sıcak bölgesinden birincisi Ortadoğu ise, diğeri de kuşkusuz ki, Orta Amerika'dır. Aşağıda 8-9 Nisan 1984 tarihli Le Monde gazetesinin Orta Amerika'daki son gelişmeleri özetleyen Le "Big Brother" de L'Amérique Centrale başlıklı yazısını bulacaksınız. (Kısaltarak Çeviren: Mehmet Refik)

Amerika Birleşik Devletleri Orta Amerika'da ne istiyor? Her şeyden önce, ve kuşkusuz ki, bölgedeki devrimci gelişimi durdurmayı, Salvador ve Guatemala'daki Sandinist Rejimi'ni olabildiği kadar zayıflatmayı.

Başkan Reagan'ın Ocak 1981'den beri sürekli tekrarladığı şudur: ABD'nin arka avlusu olan Orta Amerika, Batı ile Doğu arasındaki çatışmanın bir alanı haline dönüşmüştür. Sovyetler Birliği ve Küba, bölgede yeni komünal kazanmak için çaba göstermektedirler.

Şayet El Salvador düşerse, diyor Reagan -ve geçen Ocak'ta bölgeyle ilgili bir rapor sunan Kissinger- Honduras ve Guatemala da düşer. Meksika tehlikeye girer. Kriz "akut" hale gelmiştir; bu nedenle, zaman yitirmeksizin bölgeye askeri ve ekonomik yardımı arttırmak gerekmektedir; yani hem tereyağı hem top gereklidir.

Reagan yönetimi Amerikan Kongresi'nden El Salvador hükümetine ve Honduras'ta üslenmiş bulunan silahlı anti-sandinist örgütlere yeni yeni yardımlar sağlamak için uğraşiyor. Aslına bakılırsa Orta Amerika'ya yapılan ABD yardımı, 1979'dan bu yana muazzam boyutlara ulaşmış durumdur.

ABD 1984'te Orta Amerika'da savaş için 500 milyon dolarlık askeri harcamayı öngörmekte (bu rakama "dolaylı" denilen askeri yardımlar dahil değildir); ekonomik yardımı ise (gene 1984 için) yaklaşık 1.5 milyar dolar çıkarmaktadır. Öte yandan, sadece El Sal-

vador hükümetine yapılan toplam yardım, son altı yıl içinde kırk misli artmıştır. Kissinger komisyonu, önümüzdeki beş yıl içinde Orta Amerika'ya yapılacak ekonomik yardımın 8 milyar dolar olmasını, askeri yardımın ise "dramatik boyutlara" artırılmasını önermektedir.

El Salvador'da ya hep ya hiç

ABD Orta Amerika'ya günbegün daha da angaje olmaktadır. Beyaz Saray yönetimi geçtiğimiz günlerde El Salvador yöneticilerine baskı yaparak alelacele bir başkanlık seçimi düzenletmiştir. Dışişleri Bakanı Schultz başta olmak üzere, Salvador'a giden Amerikan yetkilileri "Seçimler yoksa, para da yok" demişlerdir. Böylece 25 Mart seçimleri yapılmıştır. ABD seçimler için 10 milyon dolar gibi büyük bir para harcamıştır.

Ne var ki, seçimlere katılma oranı % 50 olmuştur, yani yarım milyon El Salvador'lu oy kullanmıştır; dahası da sürgünde bulunan 600 bin El Salvador'lu ile iç savaş nedeniyle yerlerinden, evlerinden uzakta bulunan diğer bir 600 bin kişilik yurttaş kesimi oylama dışı kalmıştır. (Şu halde yaklaşık bir hesaplamayla: seçimlere katılan 500 bin kişiye karşılık 1.7 milyon yurttaşın iradeleri dışında elde edilen sonuçlara göre) iki aday ikinci tura kalmıştır. Bunlar şimdiki başkan Hristiyan Demokrat Napoleon Duarte ile aşırı sağcı Roberto d'Aubission'dur. İkinci turu d'Aubission'un kazanması halinde Başkan Reagan kendi Kongre'si önünde bir hayli güç durumda kalacaktır. Reagan, Ölüm Mangaları'nın lideri d'Aubission'a ABD'nin tam destek vermesini Kongre'ye nasıl haklı gösterebilecektir?

ABD'nin bölgedeki diğer angajmanı giderek artan bir şekilde Honduras'ta kendini göstermektedir; Honduras her geçen gün Salvador gerillalarına ve Nicaragua'nın sandinistlerine karşı iyiden iyiyi bir operasyon üssü haline dönüşmektedir. 1983'te ABD burada belirgin bir askeri enfastrüktür oluşturmaya baş-

lamıştır: La Ceiba'daki, Puerto-Cortes'deki, San-Lorenzo'daki ve başkent Tegucigalpa'dan 100 km. uzaklıkta Palmerola'daki deniz ve hava üsleri ile diğer askeri mevziler buna örnektir.

Amerikan "Pazuları"

ABD ayrıca Atlantik kıyısındaki Puerto Castilla'da CREM denilen bir askeri eğitim merkezi kurmuştur; bir yıldan beri burada binlerce Honduras'lı ve Salvador'lu asker anti-gerilla eğitiminden geçirilmiştir. Dahası da, Amerikan birlikleri Honduras birlikleriyle birlikte ortak askeri manevralar düzenlemektedirler. ABD Savunma Bakanı Casper Weinberger, Panama Kanal bölgesine üslenmiş Güney Komutanlığı komutanı General Gorman ile sık sık bir araya gelerek bu askeri harekât-ları görüşmektedirler, bu askeri çalışmalar Amerikan "pazuları"nın bölgede ilk kez gösterilmesi diye nitelenmekte ve sandinistlerle Salvador gerillalarını caydırma amacını taşımaktadır.

Bu yıl başında kurulmaya başlanan gözetleme ve dinleme tesisleri (Palmerola'daki Mohawk ve Beechcraft, Panama yakınındaki Howard üssünden gelen RC-130) ise üç haftadan beridir El Salvador'daki iç savaşa doğrudan katılmaktadırlar. Bu tesislerden Salvador Genel Kurmay Başkanlığı'na ya da operasyona katılan Amerikan askeri birliklerinin askeri komuta konseyine doğrudan "bilgi" aktarmaktadırlar. Bu tesisler, "teorikman", silahlı tesisler değildirler. Ama herhangi bir "olay" onları silahlı tesis haline getirebilecektir.

Geçtiğimiz 1 Nisan'da başlayan yeni askeri manevralar ise çok daha saldırgan niteliktedir. Konvoylar ve bütün yanan farlar doğu Honduras'taki Santa Rosa ve Cucuyagua'ya, ve Salvador'lu gerillaların kontrolü altındaki bölgelerden biri olan kuzey Salvador'daki Chalatenango'ya doğru ilerlemektedirler. Amerikan ordusunun buldozerleri bu kesimde yeni bir "saldırı pisti" açmaktadırlar: Wa-

shington eyaletindeki Fort Lewis üssünden gelmiş 400 Amerikan askerinden (GI) oluşan bir istihkâm taburu, burada basit bir toprak pist inşa etmektedirler; bu pist, askeri birlikleri ve ağır araç ve malzemeleri taşımakta kullanılan C-130 tipi dev nakliye uçakları için hazırlanmaktadır. Honduras-El Salvador sınırı 40 km.dir; bu demektir ki, Salvadorlu gerillaların "mucahoları" arama-tarama operasyonlarından kaçarken eskaza sınırı geçecek olurlarsa, işte o zaman, o sözünü ettiğimiz herhangi bir "olay" meydana gelebilir.

Tegucigalpa'daki Amerikan askeri sözcülüğünün kullandığı dile andığımız bu "saldırı pist"lerinin ikincisi gene Honduras'ta Salvador sınırından 30 km. kadar içerideki kahve ekili tarım arazileriyle kaplı bir vadi olan Jamastran'da inşa ediliyor. Burası da Nikaragua'ya karşı çarpışan kontralı (karşı-devrimci) komandoların kilit noktalarından birisidir. Geçen hafta Fonseca Körfezi'ndeki San Lorenzo limanına getirilen ağır araç ve malzemeler Jamastran pistini inşa etmek için Amerikan istihkâm taburuna sevk edilmiştir. Jamastran ve Cucuyagua pistleri, Salvador ve Nikaragua sınırlarında hazıran sonunda yapılacak "özel tatbikat"larda kullanılacaktır. 1983'te yapılan Grand-Pin II (Büyük Tuş II) tatbikatları, resmi açıklamalara göre söz konusu sınırlardan bir hayli içeride yapılmıştır. Resmi makamlar sadece bir tek istisnanın söz konusu olduğunu söylemişlerdi: O da sandinist mitralyözleriyle düşürülen ve pilotu ölen bir Amerikan helikopteri konusunda yapılan açıklamaydı.

Bu kez ise, böyle açıklamalara gerek görülüyor, çünkü "pazuları gösterme" isteği çok daha ağır basıyor.

Grenadier -1 adıyla "vaftiz edilen" ve binlerce askeri seferber edecek olan bu yeni manevralarda "demir tarama riski" (veya kara ulaşım deyimiyle "çekerlek kayma riski")-yani askeri tatbikatın Honduras sınırlarını aşması ihtimali) bir hayli yüksektir. Amerikan birlikleri kendilerini Salvador'daki iç savaş alanına ilk kez bu denli yakın bulacaklardır. Nitekim bu "kuvveti" sadece göstermek değil, aynı zamanda kullanmak da istediği belirtilen General Gorman, Amerikan birliklerini teftiş amacıyla 4 Nisan Çarşamba günü Tegucigalpa'ya gelmiştir. Aynı zamanda Honduras'taki ABD Büyükelçisi Negro Ponte ile siyasi ve askeri durum muhakemesi yapmayı da amaçlayan bu ziyaret, aynı şekilde kuvvet kullanma yanlısı olan Honduras eski Silahlı Kuvvetler Başkomutanı General Alvarez'i oldukça şırtmıştır.

"Kontra"lara Destek

General Alvarez Honduras'ın Nikaragua'ya karşı savaş açmasını birçok kez açıkça önermiş kişidir. Alvarez'in --otoriter yöntemlerinden hoşlanmayan albaylar tarafından-- görevden alınmış olması, Amerikan askeri tatbikatlarının amaçlarına uygun değildir; çünkü bu Tegucigalpa'nın diplomatik çizgisinde bir "bेमol"ü başlatabilir ve Honduras ile Nikaragua arasında belli bir yumuşamaya yol açabilir. "Kontra"lara gelince, doğrudan doğruya CIA'e bağlı olan bu karşı-devrimciler, eylemlerinden vazgeçme niyetinde değildirler. Kendilerinin Honduras'taki en katı destekçilerinden biri olan General Alvarez'in görevden alınmış olması hareket kolaylıklarını azaltması bakımından onları rahatsız etmiş olabilir. Çünkü Honduras ordusu şimdi onlara kuşkusuz ki daha az yardım edecektir. Ama gene de sabotaj operasyonları ve özellikle Nikaragua'nın Pasifik kıyısındaki limanlarına karşı son derece özel ekipler tarafından girişilen tahrip eylemleri devam edecektir. Bu nedenle, başkent Ma-

nagua üzerinde halen varolan tehdit daha da ağırlaşacaktır.

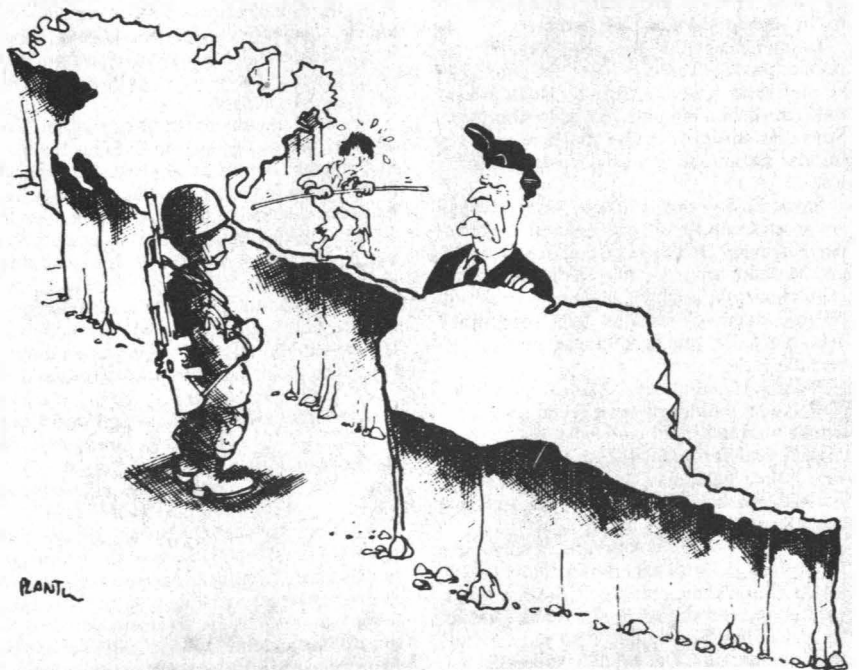
Ağırlaşacaktır, fakat gene de bununla yetinilmeyecektir. ABD'nin Orta Amerika'ya askeri bakımdan yerleşmesi görülmedik boyutlara ulaşmıştır, ama gene de bu tek başına sonucu belirlemeye yetmeyebilir. El Salvador'da ordu ilerlemeler kaydetmektedir, ama gerillalar da ilerlemektedirler. 1981'de Nikaragua'ya karşı Washington tarafından alınan önlemler kesin ve sınırlı bir amaç taşımaktaydılar; bu amaç sandinistlerin El Salvador'lu gerillalara silah göndermesini önlemek şeklindeydi. Nitekim Fonseca Körfezi'ndeki Tigre adasına yerleştirilmiş bulunan son derece gelişkin bir Amerikan radarı, denizdeki "gizli" gemilerin hareketini kontrol etmektedir. Başkent San Salvador'daki hükümetin ABD'li bir danışmanın göre silah sevkiyat trafiği buna rağmen devam etmektedir. Öte yandan, ABD tarafından El Salvador ordusuna gönderilen silah ve diğer askeri malzemenin yarısı, yerine varmadan gerillaların eline geçmektedir. Bu açıdan, El Salvador, küçük ölçekte tam anlamıyla bir Vietnam haline gelmiştir. Salvador'lu gerillayı yok etmek için gidip onu aramak gerekmektedir. 1982 Mart'ında ve geçtiğimiz Mart'ta karşılaştığı politik başarısızlıklar gerillanın kararlılığını hiç zayıflatmamıştır. Salvador ordusu etkisiz gözükmemekte ve kısa zamanda kendisini toplayacağı da yoktur. Bu nedenle, ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ABD'nin Salvador'a doğrudan müdahalesi yönünde tırmanmaktadır ve belki de bu noktaya varacaktır. Aynı şey Nikaragua için de söz konusudur: Sandinist rejimi "kontra"ların saldırıları yüzünden son zamanlarda biraz zayıflamışsa da dize gelmiş değildir. Sandinistler, kasım ayında yapılacak seçimlerle devrimci iktidarlarını hukuki yoldan da onaylatmalarında ABD yönetimini zor duruma sokacaklardır; çünkü bu durumda, El Salvador'dakinin tersine, genel seçimlerle de onaylanmış bir hükümeti devirmek amacıyla askeri harekâta devam etmek Washington için nasıl mümkün olacaktır?

Nice İşgal ya da "Çıkartma"lar

Hiç kuşkusuz bu, ABD'nin Orta Amerika'ya ilk askeri müdahalesi değildir. Yüzyılımızın başından beri ABD çeşitli bahanelerle Nikaragua'ya birçok kez işgal etmiş, Honduras'a çıkartma yapmıştır. Bu işgal ve çıkartmalar ya oraldaki kendi yurttaşlarını ve çoğu kez ABD'nin çıkarlarını koruma ya da bu ülkelerdeki "dost" bir cumhurbaşkanına yardıma koşma gerekçesiyle yapılmıştır. Amerikan "deniz piyadeleri" beş yıl boyunca Sandino'nun gerilla savaşıyla karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan, "çete"nin kurucusu olan Somoza, Amerikalılar tarafından işbaşına getirilmiş ve Sandino'yu pusu kurarak öldürmüştür.

ABD'nin "pazu"lu müdahale eğilimi, sadece cumhuriyetçilere özgü değildir. Managua'da kırk yıldan fazla iktidarda kalmış olan Somoza,çetesi, hem cumhuriyetçi, hem de demokrat partili ABD hükümetlerinden destek görmüştür. Kennedy döneminde de hiçbir şey ABD'nin Orta Amerika'daki askeri rejimlerle olan bağlarını koparmamıştır. Somoza, ABD'nin sadık bir müttefiki olarak kalmaya devam etmiştir. Guatemala'daki askerler, istidatlarını ABD sayesinde pekiştirmişlerdir. Salvador ve Honduras'ta liberal güçler ortaya çıkmışlarsa da onların çabaları hiç teşvik görmemiştir. 1963'te Washington, Somoza'nın başını çektiği CONDECA (Concil of Defense of the Central America: Orta Amerika Savunma Konseyi) adlı bir kuruluşun oluşturulmasını onaylamıştır. Kennedy'den sonra başkanlık yapan Johnson, Orta Amerika'da "güvenlik" konusunu vurgulamış ve Kennedy doktrininde yer alan ekonomik ve sosyal gelişmeyi bir yana koymuştur.

Nixon, bu fikri, o ülkelerdeki askeri liderlerin yapıcı sosyal değişiklikleri geliştirmeleri şeklinde ifade etmiştir. 1969'da yönetime gelen Nixon, bunu Latin Amerika konusundaki "yeni bir politika" diye tanımlarken, Nelson Rockefeller bölge ülkelerinde düzeni yeniden sağlamak için "askeri bir çözüm" önermiş ve "düzen olmadan gelişme de olmaz" de-

miştir. Başkan Carter bölgede insan haklarından söz etmiş ve değişikliklerin devrim olmadan gerçekleşmesini temenni etmiştir.

Henry Kissinger de bölgede "güvenlik" üzerinde durmuş, insan haklarına saygı duyulması konusunda "çok katı" olmanın aslında "Salvador'daki marksist-leninist bir zafer'e" yarayacağını söylemiştir. (Böylece insan haklarına pek de fazla saygılı davranılmamasını öneren) Kissinger Orta Amerika'da ülkelerinin bozuk ekonomilerini düzeltmek için geniş çaplı yardımların derhal yapılmasını istemiş, özellikle bölgedeki açlığa, hastalığa, okuma-yazma oranının düşüklüğüne (Guatemala'da % 45, El Salvador'da % 63, Honduras'ta % 60) karşı, ivedi önlemler önermiştir. Kissinger, aynı zamanda, San Salvador rejimine, hükümetle Farabundo-Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında görüşmelere başlanmasını tavsiye etmiştir. Neticede Kissinger hazırlamış olduğu adı geçen raporda "politik reformlar" olmadan ekonomik kalkınmanın da mümkün ola-

mayacağını söylemektedir. (...)

Le Monde'un Honduras başkenti Tegucigalpa'ya gönderdiği özel muhabiri Marcel Niedergang'ın yukarıya aktardığımız sözlerini, aynı gazetenin Washington muhabiri Henri Fierre'in konuya değgin yazısını özetleyerek bitiriyoruz:

El Salvador'daki seçim sonuçlarının Beyaz Saray yönetimini Kongre ve kamuoyu karşısında güç durumda bıraktığını, El Salvador'a yardım konusunda San Salvador hükümetinde istenen 93 milyon dolarlık askeri yardımın 62 milyonunu vermeyi Reagan'ın taahhüt ettiğini, Nikaragua'daki karşıdevrimcilere ise bu yıl 21 milyon dolarlık doğrudan yardımın görüldüğünü dile getiren muhabir, Kongre'de liberal demokratlarla Beyaz Saray arasında sert tartışmaların geçtiğini Senatör Edward Kennedy'nin Salvador'daki Amerikan politi-

kasından "yeni bir Vietnam" tehlikesi olarak söz ettiğini belirtiyor.

Dışişleri Bakanı Schultz ise bir hayli öfkelenerek Kongrede bu konuda Beyaz Saraya karşı çıkan demokratları "ABD'nin hayati çıkarlarından habersiz sorumsuzlar" olarak nitelerken, Savunma Bakan yardımcılarında İkle'in aynı kişileri "insan haklarını savunma bahanesi altında onların tamamen çiğnendiği bir oyun sahnelemekle" suçladığını; öte yandan bu yıl ABD'de seçimler yapılacağından, pek çok parlamenterin savaşa riskine girmek istemediğini; bu durumun ise ABD'nin 'marksist düşmanlarına' yaradığını; Temsilciler Meclisi'nde Demokratların çoğunlukta olduğunu; fakat bütün bunlara rağmen Başkan Reagan'ın "El Salvador savaşı" konusunda Kongre'de vereceği muharebeyi kazanacağına benzediğini bildiren Le Monde muhabiri, "Honduras'taki son gelişmeler, Latin Amerika sorunlarını büyük ölçüde Doğu-Batı çatışması açısından ele almanın yeterli olmadığı yolundaki yeni tartışmalara yol açtı" dedikten sonra El Salvador ile Honduras arasındaki eski düşmanlığın verili bir durum olduğunu hatırlatıyor: El Salvador'lu askerlerin Honduras'ta eğitimlerine değiniyor: Honduras'ta General Alvarez ve arkadaşlarının tasfiye edilmesini Honduras Dışişleri Bakanı'nın "Orta Amerika devletleri arasında barış içinde birarada yaşama" lehine yorumladığını bazı büyük Amerikan gazetelerinin ise böyle bir barış içinde birarada yaşamının Nikaragua'lı karşı-devrimcilerin Nikaragua'ya karşı eylemlerini durdurmaları halinde kolaylaşacağını yazdıklarını söylüyor.

Muhabirin belirttiğine göre: Orta Amerika'daki ABD yanlısı söz konusu rejimlerin, zoru diplomatik bir araç gibi kullanmaları ve şiddete başvurmalarını Dışişleri Bakanı Schultz "ABD'nin müttefiklerinin ahlâki hataları" diye nitelemekte ve bu zorbalıkları Orta Amerika'daki "gerginliklerin derin sosyal ve ekonomik kökenleri"ne bağlayarak mazur göstermektedir. ABD'nin Lübnan'da uğradığı başarısızlıktan sonra sarsılan konumunu düzeltip güçlendirmek isteyen Schultz, şimdi "pazu" politikasının en kararlı savunucusudur. Schultz, öte yandan Pentagon generallerinden daha az sert değildir. Lübnan olayında Pentagon şefleri ABD'nin çekilmesine ses çıkarmamışlardı, fakat Orta Amerika bunalımında aynı tutumda olmayacaklardır, nitekim ABD'nin bölgedeki askeri yerleşmesini tırmandırmakta ve askeri manevralar, askeri üs kurmalar, dost ülkelerle ortak tatbikatlar görünümü altında giderek ABD'nin bölgeye doğrudan müdahalesini gerçekleştirmektedirler. Bölgedeki Güney Komutanı General Gorman, son derece etkili bir şahsiyet haline gelmiştir. O kadar ki, bu general, Guatemala, Salvador ve Nicaragua'daki ABD büyükelçilerini beğenmeyip, onları bölgedeki ABD yanlısı askeri rejimle yönetilen ülkelerde insan hakları konusunda fazla titiz bulmuştur; sonuçta bu büyükelçiler Gorman tarafından görevden aldırılmıştır. General Gorman, Salvador ordusunun ancak ABD desteğiyle zafer kazanabileceğine inanmaktadır.

Le Monde muhabiri, bu yılki başkanlık seçimleri sonrasına kadar ABD'nin bölgeye doğrudan askeri müdahalesinin Orta Amerika'daki problemleri çözmek için Dışişleri Bakanlığı'nca tek araç gibi görülmeyeceğini belirterek yazısını bitiriyor; bir başka deyimle Fransız gazeteci başkanlık seçimlerinden önce böyle bir doğrudan müdahalenin ABD için tek seçenек sayılmayacağını, ama seçimlerden sonra bunun gündeme geleceğini -ve muhtemelen bu müdahalenin yapılacağını- tahmin ediyor.

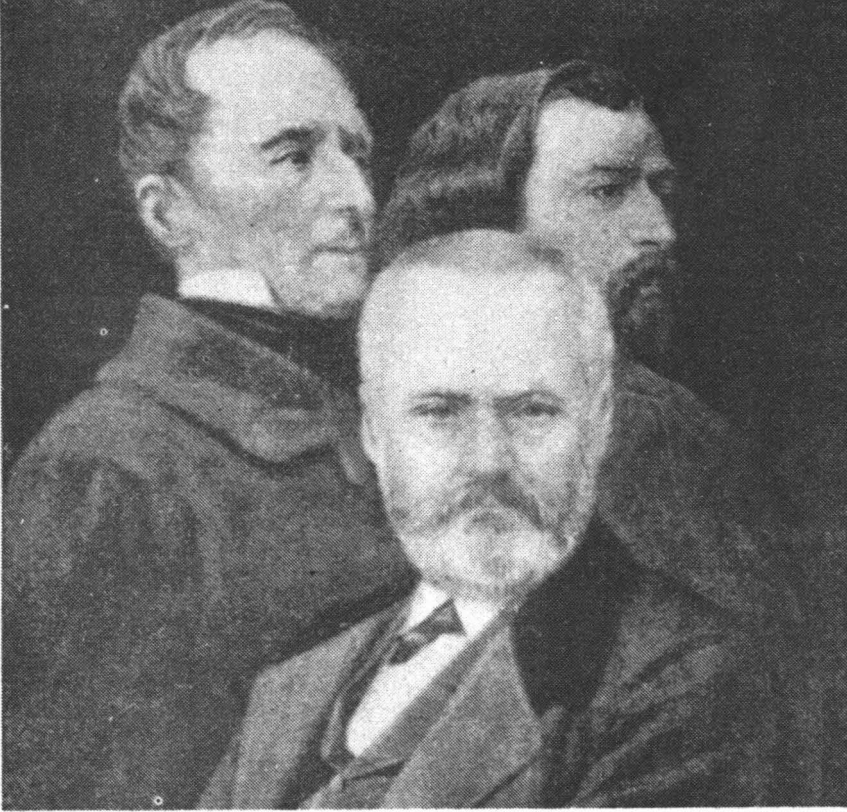

Honduras'ta ABD'li uzmanların eğittiği çocuklar

TOPLUMSAL DEĞİŞMELER ve EDEBİYAT AKIMLARININ DOĞUŞU

Ondukuzuncu Yüzyılda Avrupa ve Romantizm

Erdoğan ALKAN

Lamartine, Théophile Gautier, Victor Hugo

Yeni doğan bir sanat okulunun dinamiğini; toplumsal, siyasal ve kültürel değişimler, eskiyene karşı bıkkınlık ve sanatçının yenilik özlemi gibi iç etkenler ve yabancı ülkelerden esinlenme gibi dış etkenler oluşturur.

Bu yazı dizimizde, içinde bulunduğumuz yüzyılda da varlıklarını sürdürdükleri ya da yirminci yüzyılı etkiledikleri için; ondukuzuncu yüzyıldan çağımıza dek süregelen başlıca sanat akımlarının, **romantizm, gerçekçilik, Parnasse Okulu, sembolizm ve gerçeküstücülüğün doğuşunu** araştıracağız.

İlk olarak ele aldığımız **romantizm**, bütün bu ondukuzuncu yüzyıl boyunca var oldu ve dallarını yirminci yüzyıla kadar uzattı. (Hemen şunu belirtelim ki, bir sanat akımı biter ve yerini bir diğeri alır diye bir kural yoktur. Bu akım ve okullar, genellikle birbirlerine geçmiş durumdadırlar.)

Onaltıncı yüzyılda başlayan ve onsekizinci yüzyıl sonuna dek süren **klasik okul**, şiirin kaynağını eski çağda, Yunan ve Roma uy-

garlığında arıyor; ozanlar, yapıtlarına komedya, tragedya, epitr, satir, fabl gibi isimler veriyorlardı. Şiir dili tumturaklıydı ve yüce kavramları işliyordu. Dizeye, Yunan ölçüleri egemenliği. Biçim çabası başta geliyordu, ve ozanlar eskil (antique) biçimlerle yazıyorlardı. Şiirlerin teması **yaşama övgü** idi, ama bu övülen yaşam, sokaktaki adamı değil, soylunun, derebeyinin, soylular içinden çıkan yiğitlerin, kışilerin yaşamıydı. Dinde reform, din savaşlarına yol açmıştı ve yazın da dinin propaganda aracı olmaya yöneliyordu. Kısacası yüzyıla, **soylular** (aristocrates) ve **din adamları** (ruhban sınıfı) egemenliği, şiir de **klasizmde** soyluların sanatıydı, soyluların beğenisine yönelmişti.

Ondukuzuncu yüzyıl yaşamına kentsoylular ağırlığını koyunca, toplumsal değişimlere paralel olarak şiirdeki sanat akımı da değişti, klasizmin yerini romantizm aldı.

Bu değişim şöyle oldu:

FRANSIZ DEVRİMİ:

Fransız devrimine dek, Fransa'da ve bütün Avrupa ülkelerinde erk, **soylular** ve **din adamlarının** tekelinde. Sanayi devrimi, ürünlerini henüz vermemiş, işçi sınıfı güçsüz. Nüfusun büyük çoğunluğunu Doğu ve Orta Avrupa'da köle, Batı Avrupa'da köylü denen tarım emekçileri ve zanaatçılar oluşturuyor.

Ticaret, din adamlarına yasak, soylular ise ticareti hor görüyor. Yeni denizyollarının bulunması ticaret üstünlüğünü Asya'dan Avrupa'ya kaydırıyor, yeni ülkelerin açılması bu ülkelerin altın ve gümüşünü, mallarını, hammaddelerini sürekli Avrupa'ya taşıyordu. Böylece ayrıcalıklı soylular ve din adamlarının yanı sıra, parayı, anamalı, ekonomik gücü tekelinde bulunduran, yeni bir sınıf, zenginler sınıfı, burjuvazi doğdu. Sayıları ve sermayeleri gittikçe çoğalan, hazine açıklarını kapamak için kralların ve derebeylerin bile el açtıkları burjuvazi yönetimde de söz sahibi olmak istiyordu. Para sayesinde çocuklarına yüksek öğretim yaptırmışlar, eğitimden yararlanma eşitsizliğini kırmışlardı. Öğretim görevlileri, avukatlar, hekimler ve edebiyatçılar artık bu sınıftan çıkıyordu. Küçük kentlerin yönetiminde de bazı yerleri tutmaya başlamışlardı. Düşün yaşama egemen olan Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, D'Alembert, Diderot gibi kentsoylu aydınlar özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramları yerleştirdiler, düşünsel ortamı hazırladılar. Öte yandan ekonomik sıkıntı içindeki saray, koyduğu vergilerle halktaki hoşnutsuzluğu artırıyordu. Onaltıncı Louis'nin, bir defaya övgü, bütün taşınmaz mallardan yüksek bir dolaysız vergi almaya kalkması soyluları da kızdırdı. Yüksek düzeydeki din adamlarıyla kendileri arasında büyük gelir ayrımının bulunması köy papazlarını öfkeliyordu, onlar da saraya karşıydılar. Ortam oluşmuştu. Burjuvazi Robespierre, Danton ve Marat'nın önderliğinde devrimi gerçekleştirdi. Krallık yıkıldı, yeni bir anayasa düzenlendi ve Birinci Cumhuriyet ilan edildi (1792). Başkaldırıları şiddetle bastırıldı. Giyotinler sürekli işledi. Soyluların ve ruhban sınıfının mallarına el kondu ve bu malları da alarak kentsoylular daha da zenginleşti. 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu (Code Civile Française) ülkenin tüm kurum ve kuruluşlarını kentsoylular yararına değiştirdi. Din, evlenme, yerleşme, değiştirme, sanayi ve ticaret, özgür esaslara bağlandı. Vergi ve askerlik yönünden yasal eşitlik gerçekleştirildi. Loncalar, tarımsal yaşamı sınırlayan kurallar, kilise mahkemeleri kaldırıldı. Bu kurumsal değişikliklerin yanı sıra, devrim, boyunduruk altındaki ülkelerde milliyetçilik kavramını da güçlendirdi. Fransa'nın işgal ettiği, Hollanda, İsviçre, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelere Fransız ordusuyla birlikte devrimin ilkelerini benimsemiş yeni bir yönetim de girdi.

KARŞI DEVRİM:

Devrimler ve karşı devrimler birbirini izledi. Avrupa'daki bu hızlı değişim kralları korkuttu. İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya, Fransa'ya karşı birleştiler. Napoléon yenildi (1814). Tahta yeniden Bourbon Hanedanı yerleşti. Ne var ki, Fransız devriminin yaydığı düşünce öldürülemedi. Ve bütün bir ondukuzuncu yüzyıl, Fransa'da ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, burjuvaziyle soylular ve ruhban sınıfı arasındaki siyasal çatışmalarla geçti. Soyluların ve kralların erkini sınırlandırmak, halkın söz sahibi olmasını sağlayacak bir yönetim kurmak isteyenler, "liberaler", kral ve soyluların mutlak erkini

sürdürmek isteyenler "tutucular" (conservateurs) adı altında kamplara ayrıldılar. Çoğunlukla, liberaller cumhuriyetçi kentsoylulardan, tutucular ise kralcı soylulardan oluşuyordu. Yönetim bazen liberallerin, bazen tutucuların eline geçti. Ancak her iki kamp da bir konuda kesinlikle anlaşıyordu: **Mülkiyet, dokunulmaz, kutsal bir hak**tır.

Bu siyasal savaşta, gerek düşünceleri, gerek kişisel çıkarları doğrultusunda zamanın ozan ve yazarları da yer aldılar. Chateaubriand sağcılarının safında yer aldı, hatıta sağcılarının lideri oldu. İşçileri ve dışişleri bakanlıklarını yaptı. Kişisel çıkarlarına gölge düşüğü zaman cumhuriyetçilere yanaştı. Lamartine ve Hugo milletvekili oldular. Lamartine yüzyılın birinci yarısında, siyasette çok etken bir rol oynadı, 1848 Paris Devrimi'nde geçici hükümet başkanı oldu. Yüzyılın ikinci yarısında ise Hugo ön plana çıktı. Napoléon'cu Stendhal elçilik görevleri aldı. Alfred de Vigny ve Alfred de Musset Mecise giremeyince büyük düş kırıklığına uğrayıp halka küstüler. Baudelaire sosyalizme özend, 1848 Paris ayaklanmasına katıldı, yüzü gözü barut içinde barikatlarda koşuyordu. Kamusal Esenlik (Salut Public) adlı sosyalist dergide yazılar yazdı, ama kısa zamanda politikadan soğudu. Leconte de Lisle, soylu bir aileden gelmesine rağmen sosyalist **Phalange** dergisinde yazılar yazdı. Uğradığı ilk siyasal başarısızlıkta "Bu köle ruhlu halkı susturmak için bir çavuşla dört kişi yeter de artar bile" deyip siyasetten çekildi.

Ondokuzuncu yüzyıl, yalnız Fransa'da değil, bütün Batı Avrupa ve Orta Avrupa'da liberallerle tutucuların, bir başka deyimle burjuvaziyle aristokrasinin siyasal mücadelesine tanık oldu ve burjuvazi giderek ağırlığını koydu. Yine de soylular ve ruhban sınıfı üstün sınıf olmaya devam etti.

SOSYAL DEĞİŞİKLİKLER VE SOSYAL ÖĞRETİLER:

İngiltere dışındaki Avrupa ülkelerinde nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturuyordu. Köylüler, Doğu ve Orta Avrupa'da hâlâ köle durumundaydı. Ancak Batı Avrupa ve Fransa'da hazine arazilerinin küçük bir bölümünü almışlardı. Tarım ürünleri fiyat artışlarından eşitsiz oranda da olsa yararlanıyorlardı. Gelenek ve göreneklerine çok bağlı bu insanlar, çağın siyasal eylemlerine katılmıyorlardı. Düşün akımları köylere uzanmıyor, siyasal mücadele kentlerde, özellikle büyük kentlerde yürütülüyordu.

Ticaret, soyluyla yapılan uzun ulaştırma-dan yararlanarak gelişmesini sürdürüyor ve bu gelişmeler, burjuvazinin zenginliklerini arttırıyor.

Sanayide teknik ilerlemeler sanayi işçilerinin sayısını çoğaltıyordu, ama yine de, bu işçilerin çoğunluğunu zanaatçılar oluşturuyordu. Ücretleri düşüktü ve sürekli işsiz kalma tehdidi altındaydılar. Grev yasaktı. Çalışma süresi uzundu. Sağlık koşulları çok kötüydü. Düşün alanında sosyalist görüşler de yavaş yavaş belirlemeye başlamıştı. Saint-Simon (1760-1825) **verimlilik** kavramı üstüne kurulmuş sosyal bir düzeni savunuyor, **gelecek sanayinindir** diyordu. Fourier (1772-1837), bireylerin uyumlu bir topluluk oluşturacağı yeni bir sosyal hücrenin, **phalanstère**'lerin kurulmasını istiyordu. Başlangıçta dinsel bir toplumsallığı (catholicisme

social) savunan Lamennais, daha sonra kilise ile bağlarını koparıp sosyalizmi seçti. "Mülkiyet hırsızlıktır" diyen Proudhon ise (1809-1865) bireycidir ve her tür devlet sosyalizmine karşıdır. Marx 1848'de Engels'le birlikte, İngiltere'de Manifesto'yu yazdı.

Ancak işçiler arasında bu düşünceler yayılmamıştı.

Dinsel öğretiye karşıt öğretiler, liberal yönetimli ülkelerde ağırlıkla açığa, mutlak monarşilerde ise gizli derneklerde yapılan toplantılarda tartışılıyordu.

Bilim; fizik, fizyoloji ve doğal bilimler alanında hızla ilerliyordu.

Gelenekler, görenekler, değer yargıları, kasabaların, kentlerin, toplumun yüzü hızla değişiyordu.

ROMANTİZM VE FRANSIZ ROMANTİKLERİ

Avrupa toplumları ve Fransa'daki bu çalkantı, şiir sanatında da etkisini göstermekte gecikmedi. Soyluların sanat ve beğenisinin ürünü olan klasisizme karşı gençler ayaklandılar ve onun yerini burjuvazi duygularını dile getiren **romantik okul** aldı. Klasik şiir, temalarıyla olduğu kadar, aşırı biçimciliği, yeni topluma yabancı eski Yunan ve Roma dize sanatı ve "sonnet", "ballade" gibi şiir şekilleriyle de bıkkınlık uyandırmıştı. Gençler yeni biçimler denemek istiyordu. Romantizmin dinamiğini oluşturan bu iki etkene bir üçüncü etken, dış etken eklendi. Almanya'da Goethe (1749-1832) ve Schiller (1759-1805) daha onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru romantizmi kurmaya ve lirik şiirler yazmaya başlamışlardı. Bu yazarların yapıtları Fransızcaya çevriliyor ve Fransız ozanlarını etkiliyordu.

Onsekizinci yüzyıl, Fransız sanatında genellikle düzyazının egemen olduğu bir yüzyıldı. Voltaire, Montesquieu, Rousseau eski geleneğe karşı, yeni düşüncenin ışığı altında romanlar, siyasal kitaplar, yergiler ve mektuplar kaleme alıyordu, ama şiirde henüz, Racine'lerin, Molière'lerin saltanatı dili ve duyguları egemendi. Ozanlar kendilerini eskilerin devamı sayıyor, Rönesansı sürdürüyor, yapıtlarına komedy, tragedya, epitr, satir, fabi gibi adlar veriyorlardı. Temaları, soylular arasından çıkan yiğitlerin, din kişiliklerinin, tanrıların, yarı-tanrıların, din savaşları kahramanlarının, derebey ve şövalyelerin yaşam öyküleri, yüce kavramlar oluşturyordu.

Romantizm okulu bu kuralları yıktı:

- Artık yalnız soyluların yaşam öyküleri değil, her şey şiirin konusu haline geldi.
- Tımtırlı, klasik şiir dilinin yerini gelişigüzel bir sesle yazılmış, kişisel duyguları, kentsoylunun duygularını yansıtan diri ve canlı bir halk dili aldı.
- Soylu kişilikler sürüldü, şiirde **bireyin imgelemi, düşgücü ve duyarlığı**, "ben" in kendinden geçiş ve kişisel lirizm egemen oldu.
- Ozanlar, biçime değil öze ağırlık verdiler.
- Yunan ölçüsünün yerini oniki heceden oluşan **ulusal Fransız ölçüsü**, Aleksandrin'ler aldı. Zengin uyaklar gözden düştü.
- Romantik şiirin lirizminde **doğa ve insan** kaynaştı.
- Sanat özgürleşti, tiyatro, klasik trajedinin kurallarını bir yana attı.
- Romantizmin şiirde kurucusu kabul edilen Hugo, tekdüze kuralcılığın yerine, daha yumaşık olan **düzgün anlatımı** koydu.

• Şiir, insanın duygularını olduğu kadar, yok-sulluğunu ve toplumsal sorunlarını da kendine dert edindi.

Romantizm, ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar tek başına şiirde egemen oldu. Daha sonra yerini sembolizme bıraktı. Ancak büsbütün ortadan kalkmadı. Bazen bağımsız, bazen sembolizm ile iç içe, yüzyılın ikinci yarısında da varlığını sürdürdü.

Lamartine (1790-1869) ve Victor Hugo (1802-1885) romantik şiirin kurucuları ve en büyük iki ismidir. Bu iki ozan, çağlarının siyasal savaşında etkin bir rol aldılar. Hugo, şiirin yanı sıra, pek çok roman ve tiyatro eseri yazdı. Cromwell'in önsözünde romantik tiyatroyun kurallarını tanımladı. Romantizmin önderi durumuna geldi ve Notre-Dame-des-Champs sokağındaki evi, romantik sanatçıların toplantı yeri haline aldı. Vigny, Dumas, Merimée, Balzac, Sainte-Beuve, Nerval ve Gautier, bu evin başlıca konuklarıdır. Hugo, daha otuz yaşına gelmeden tanrılaştı.

Ozan Alfred de Musset (1810-1857) romantizmin verimli çocuğu olarak tanınır. Bir ara siyaset ile de uğraştı. 1848 devriminde milletvekilliğine adaylığını koydu, ama seçilmedi. Melankolik ve aşırı karamsardı. 1852'de Fransız Akademisi'ne seçildi. Aşklar ve alkol, yaşamını yıprattı. Son yıllarda adından da söz edilmeyordu. Kırkıya yaşında öldü.

Alfred de Vigny (1797-1863) şiirin yanı sıra tiyatro yapıtları da yazdı. 1848 devriminde Charent bölgesinden milletvekilliğine adaylığını koydu. O kadar az oy aldı ki, üzüntüsünden ülsere yakalandı. Soylu bir aileden gelen Vigny, başlangıçta kendini krala bağlı duyar, ama 1830'lardan sonra Lamennais'in toplumsal Hristiyanlığına ve Saint-Simon öğretisine ilgi gösterir.

Gérard de Nerval (1808-1855) romantik akımının içindedir. Ancak bu büyük sanatçı, yapıtlarıyla daha sonra kurulacak olan sembolizm ve gerçeküstüçük okullarının kurucuları arasında yer aldı. Düşgücü ve bilincaltı onu öylesine zorluyordu ki, sonunda düş ile gerçeği birbirine karıştırdı. 1855'in bir ocak sabahında bir sokak lambasına asılı olarak bulundu.

Théophile Gautier (1811-1872) Nerval'in arkadaşı. Başlangıçta ressam olmak istiyordu, ama şiirde karar kıldı. Hugo'ya hayran olan ozanın ilk şiir kitabı, romantizm okulunun kaynakları. Giderik romantizmden ayrıldı. **Parnasse Okulu**'nun kurucularından oldu.

Charles Baudelaire (1821-1876), ilk şiirlerinde romantiktir. Ancak hiçbir akımın dar sınırları içine kapanık kalamayacak kadar büyük şiir yazarı bu ozan da, Nerval gibi, sembolizmin ve gerçeküstüçülüğün kurucularından oldu.

Romantizm, şiirde egemen olan bir akımdır. Ondokuzuncu yüzyıl romanına ise, çağın ilk yarısında da, son yarısında da **gerçekçilik** (realisme) damgasını vurdu. Emile Zola, gerçekçilikten kalkıp, doğalcılık (naturalisme) okulunu kurdu. Romanda ise romantizmin başlıca iki temsilcisi var: **Chateaubriant ve George Sand**. Ancak şunu da belirtmekte yarar var: Romanda, gerçekçi akım içinde yer alacak olan **Stendhal ve Flaubert** de romantizm çıkışıdır. Tarihi **Renan**, eleştirmen **Beauve** de bu akımın içinde yer alır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, mal varlığı gittikçe azalan soylular, rahatlarını sürdürmek için evlilik yoluyla **kentsoylularla** kaynaştılar. Bu kaynaşma, şiir sanatında da **senteze** yol açtı ve şiirde **sembolizm okulu** doğdu. Ancak bu senteze varılabilmesi için bir **ara süreç** gerekiyordu. Bu süreci de **Parnasse Okulu** gerçekleştirdi.

Yararlanılan kaynaklar: Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, Charles Seignobos XIX e siècle. XIV e siècle. Andre Lagarde ve Laurent Michard. "La Poésie du Dix, Neuvième siècle, Robert Sa-betier.

“Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi” Üzerine

VEYSEL ÖNGÖREN

Sargut Sölcün'ün yukardaki adı taşıyan kitabı (1) bir usavurma tabanına içtilmiş, zengin sağlıklı teknik bilgiye sahiptir. Bu bilginin hoşça gider bir biçimde verilmiş olması, yalnızca, yazarın somut dilsel bileşimler kurma yeteneği ve sözünü ettiği konuları iyi bilmesi ile açıklanamamalıdır. Bu doğrallık aynı zamanda, seçik kılınmış sorunların analizleri yoluyla bir çözüm tabanı kurma eğilimindedir. Eğer yazarın alçakgönüllülüğü, bu bilgi zenginliğinin dolaysızlığını sağlıyorsa, inandırıcılığı da, yazarın birey, dünya, ülke hakkında taşıdığı kaygının sahipliğindedir.

İyi bir şey olarak Sargut Sölcün, zihinsel etkinliğin özgül biçimlerini; eyleme'de aramak, eyleme'yi tabana oturtmaktadır:

“... en gerçekçi işbirliği, sanırım, dünyadaki bu eşitsizliğin gerçek suçlusunu bulmayı amaçlayan çalışmalar çerçevesinde olabilir” (2).

Ona bu olanağı tercih bilinci vermektedir:

“Çünkü, yaşananların çelişkilerini algılamakla kalmayıp onları dış dünyaya aktarmak, belli bir bilim düzeyinin varlığı ile mümkündür” (3). “Genel anlamda çelişkinin, çatışmanın olmadığı bir insan toplumu düşünülemez. Çelişkiler hayatın kaynağı olmakla birlikte onun sürüp gitmesine de neden olurlar. Çünkü, hayatın kendisi de sürekli olarak çelişkiler ve çatışmalar doğurur”.

Böylece yazarın, seçeneksel baktığı (çelişki bir seçenekliliktir) kolayca görülebilmektedir.

Belki de bu seçeneklilik onun bilgi aktarımındaki titiz davranışını gerekli kılmıştır. Usavurmasını dayandırdığı bu bilgiyi, kendi yargılarından ancak böyle bir tutum seçikleştirebilir. Bu yüzden Sargut Sölcün'ün dili, karşınıza bir belirlilik olarak çıkmaktadır. Bunun kaynağına da bize haber veriyor:

“... 18. yüzyıldan bugüne kadar geçen iki yüzyıl içinde yaşanan gelişme süreci, bireysel ve toplumsal sorunların çözülmesinde insanın bilgi ufkunu genişletmiş, ona dünyanın açıklanması ve değiştirilmesi mücadelesinde her zaman yeni deneyimler kazandırmıştır” (4).

18. yüzyıl Aydınlanma Çağı diye anılmaktadır. Aklın anlaşılmasına bir biçim getirmiştir:

“Birliğin ilkesi nedir? *İnsan aklı*. Gerçekten 18. yy. aklın birliğine, sürekliliğine inanmaktadır. O akıl ki, düşünen her öznededir, her millet, her çağ, her uygarlık için birdir” (5).

“Aydınlanmacı aklın kendi üzerine pekin bilgisi” (6), bu son iki yüzyılın deneyimlerinden biri olarak, akıl etkinliğinin dış dünya ile bağlaşıklığına dönüşmüşse, aklılığında her dilsel belirlilik dildışı'nı içerecektir. Nitekim öyle de olmuştur. Böyle bir şey olarak, bu kitabın taşıdığı belirlilik ve tutarlılıktan kalkarak, “tarih bilinci” ve “edebiyat bilimi” terimleri için aradığı tekabülleri gösterilebilir:

“Çünkü geniş anlamı ile kültür, doğanın ve toplumsal hayatın insan tarafından işlenmesi ve geliştirilmesi olduğundan, yine insanın, doğa güçlerine ve kendi toplumsal birliğine getirdiği sorunlara karşı verdiği mücadele onun kültürel gelişimini yansıtır” (7).

Daha da belirlenmiş yapı özellikleri olarak:

“Nesnel gerçeklik, karşınıza her zaman en karmaşık haliyle çıkıyor... (Örneğin bir ebedi metin) kendine özgü yapısı ve kapalılığı ile, bu gerçekliği daha da karmaşık ve bilinmez hale sokuyor... Bir sanat eseri aynı zamanda nesnel gerçekliğin karmaşıklığını ortadan kaldıran ve onu *bilinir* duruma getiren bir ürün olabilir”.

Bu, apaçık tarih çelişkisi,

“Öyleyse nedir bu çelişkinin kaynağı? Yine nesnel gerçeklik değil midir?” (8).

“Burada karşımıza başka bir çelişki çıkıyor: Nesnel gerçeklikle öznel fenomen arasındaki çelişki” (9). Bilince geliyoruz:

“Nesnel gerçekliği bilmeden önce, onu bilinçle değiştirmeye kalkmıyorsa, bilincimiz ona bağımlı demektir. Ama *maddi varlığın en üst düzeydeki, gelişme aşamasını temsil eden bilinç, (çizgi, vö)*, ona bağımlı olsa bile, onu değiştirebilir ya da değişecek duruma getirebilir. Bir şartla ki, değişmeyi sağlayacak nesnel koşullar ortada olsun” (10).

Demek ki bilincin tekabülü faaliyetidir ve faaliyetin edebiyatla olan ilişkisi biçimi hakkında yazarın duraksaması yoktur:

“Bireyin ve toplumun gelişmesini, yaşanan çağın çatışmalarını en kapsamlı ve kavratıcı biçimde sergileyen sanat türü söz sanatıdır” (11).

Edebiyat bilimi'ne buradan bakabiliriz:

“Sanıyorum... Bir sanat eserinin estetik olarak algılanmasıyla, o eserin bilimsel olarak incelenmesi arasında olan farkı görmek gerekir... Ancak, bu çatışmada estetik zevk sahibi olmak, birinci derecede önemli değildir. Önemli olan, nesnel bakımdan doğruluğu ispatlanmış bir yöntem, yine doğru olarak uygulanabilmesidir” (12). “Bu yöntem, bir bilim olarak estetik kavrayışa dayalı bilimsel eleştiri yöntemidir. Bu özelliği ile eleştiri, bilim ve sanatın örtüştüğü alandır” (13).

Sargut Sölcün, tanımlarla çalışmaktadır. Ama tanımlama, sentaksı bir tuzak olarak kullanılmamakta, ifade bizi dildışı'na da göndermektedir. Tanımlama bir yaratı özelliği alyor, bilgi aktarımı didaktik konumunu kendinde saklı tutarak bu didaktik konumu aşılıyor ve usavurma tabanını sağlayan bir analiz ögesi oluyor.

Devamla:

“Yaşadığımız tarihi zaman dilimi, entelektüel faaliyetleri verimli olma zorlayan, hem de onu köşeye sıkıştırıp zorlayan gerçeklerle doludur”.

“Böyle bir şey, geçen yüzyılda şöyle ifade edilmiştir: “Zamanın canlı pratiğini bir sistem haline getirecek ve ona teorik bir temel verecek bir kitaba gereksinim vardı.” (14).

Sölcün için edebiyat:

“... çağın ruhunu yansıtan, buna uygun içerik ve biçime en kıza sürede ulaşabilen özelliği...” (15), ile bu işte yerini almaktadır. Bu, şöyle bir yarıta yüzüyor: “... tüm bilimlerin birliğindeki nesnel temelin, bilimlere konu olan maddi dünyanın bütünlüğünde aranması gerektiği anlaşıldı. Bu, sanat için de geçerlidir” (16).

Kitap böylece, bütünlük kavramını içererek karşımıza çıkmakta, *kültürün bir analizini* gerçekleştirilmektedir. Teori-pratik birliğini öngörmekle kalmamakta, kendisi de yazınsal bir teori-pratik birliği olarak oluşmaktadır. Şu anlamda ki, tarih, içeriğinin hareketliliğinden soyutlanmış terimler, soğutulmadan, dönüp hem geçmiş hem mevcut tarih içeriğinin analizinde somutlanmaktadır. Yazarın düşüncesindeki ilerleyiş bunun altına düşmemektedir.

Şimdinin bilinci ile geçmişti kavrayan ve geleceğe öndeyiler yönelten tarih bilinci üstünde yüzen bu olay, kimi kavramları seçiyor. Kavramlar, faaliyetin kavranması ve ifadesi için, teori-pratik birliğini içeren tarihsel yöntemi öngörmektedir:

“Nesnel gerçekliği bilmekle nesnel gerçekliği değiştirmeye kalkmak arasındaki ilişki mutlak bir ilişki değildir... Değiştirmek istemeyişimiz, her zaman nesnel gerçekliği doğru kavrayamadığımızdan değildir. Bu bir bilinç sorunudur, toplumsal ve bireysel bilinç sorunudur, bir alışkanlık sorunudur. Yani, işin içine bir de öznel fenomen girmektedir” (17).

Ana kavramlar olarak faaliyet, nedensellik, politik sistem gösterilebilir. Ara kavramlar olarak birikim, dünya imajı, tolerans, hümanizm gösterilebilir. Bu ara kavramlar, faaliyetin üst yapı adı verilen ürünlerine tekabül ettiğinden, faaliyet yoluyla ana kavramlara bağlanmaktadır:

“Estetik duygu, estetik haz, insanın fiziksel varlığının ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü onlar, bizzat gerçekliğin nesnel özelliklerinin ve niteliklerinin yansımasıdır” (18). “Estetik bilincin ve estetik faaliyetin doğası ve işlevleri, insanı insan yapan pratik faaliyeti ile yani çalışmayla açıklanabilir” (19).

Ve bu üst yapıya bağlanarak, kültür bütünlüğüne ulanmaktadırlar:

“... insanı toplumsal birey durumuna çıkaran, onun, toplumun yönetiminde söz sahibi olması durumudur... Politika toplumsal bir durumdur. Devleti yönetmek amacıyla, bu mekanizmanın ortaya çıkmasıyla birlikte, toplumdaki sınıflar arası mücadeledir” (20).

★

Kitabın semantik yapısını çözümleyecek, birbiri ile eşdeğerlik taşıyan (birinin sonuçlarının öteki ile de ifade edilebildiği) iki koordinat sistemi belirlemek mümkündür.

Birinci koordinat sistemi üç kavramdan oluşmaktadır: Edebiyat bilimi. Edebiyat-hayat

pratiği bağlaşıklık. Olgusal gerçekliğin temel belirleyiciliği. Bu sonuncusu çok veciz söylenmiştir:

"Her yöntem, önünde sonunda araştırmasına konu olan nesnenin kavranışına dayanır" (21).

Edebiyat bilimi.

"Eleştirinin her zaman diyalektik ve tarihi materyalizmin genel yasalarıyla yetinmeyip, edebiyat biliminin özel kurallarına başvurması gerekir" (22). "... sanatçıya özgü yaratıcılık; değerlendirmeye, yeniden kavrama, biçim verme, elle tutulur duruma getirme ve çeşitli görünümlerin, zıtların birliğini gösterme çalışmasıdır" (23).

Çünkü:

"Bu değişimi (buna *bir şeyi* desek de aynı, vö) yaşamak başkadır. Bu değişimin kaynağında yatan şeyi kavramak başkadır" (24).

Açıktır ki bu, eleştiri için de geçerlidir ve herhalde eleştirinin varlık nedenidir:

"... Bu gerçeği ortaya çıkarmak... Sanat eserini yorumlamak... Belli bir sistem içinde hareket eden ve belli kurallara dayanan bir yöntemdir... Bu özelliği ile eleştiri, bilim ve sanatın örtüştüğü alandır" (25).

Buradan Şölcün'ün bir dil analizi de içeren eleştiri anlayışına geliyoruz. Almanya'da Goebels, 1936'da bir eleştiri anlayışı açığa vuruyor. Bir buyrukla. Şölcün'ün bu anlayışa karşı sözü şudur:

"Bunca sözün içinde bile (az sözün, vö) anlaşılıyor ki, istenen eleştiri yöntemi, analizi, bir yana bırakıp kelime ve cümle kombinasyonları ile belli bir duygu ortamı yaratmayı amaçlıyordu. Şairane olması gereken yorumların, ispatlayıcı gücünden çok ifade gücü önem taşıyordu" (26).

Buradan "analiz" ve "ispatı" çeker alır ve yanlarına *gösterme*'yi koyarsak, bilimsel bir konumdayızdır. Şölcün'ün kombinasyonlara, şairane yorumlara, duygu ortamı yaratmaya karşı seçeneği budur. İspat, mantıksal bir olgudur. Sentaktiktir. Buna gösterme de denmektedir. Verilmiş formülde, bağlı olduğu sentaktik kuralı gösterebilmek demektir. İspat da zaten budur. Gösterme'yi aynı zamanda, bir ifadenin taşıdığı semantiğin ilgili olduğu içerik alanında sınanması olarak da alabiliriz. İlki dedüktif, bu da endüktif göstermedir.

Birinci olarak, edebiyat yapısının dilsel özelliklerini hiç edebiyat değilmişçesine soyutlayıp, bir yandan sentaksızca, bir yandan anlambilimce mantıksal analizlere tabi tutulabilir ve tutulmalıdır. "Kombinasyonların", oluşturulmuş "duygu ortamı"nın ve "şairane" yorumların yanıltıcılığı ancak bu engellenebilir.

İkinci olarak, doğrudan edebiyat meselesi olarak ve giderek dünya görüşü alanında, gerek sentaktik analizler gerekse anlambilim analizleri edebiyat yapısının özgülüğüne yakınlaştırılabilir. Bugün *yazınsal terimi ile ifade ettiğimiz, edebiyat problemi olarak en başta tartıştığımız budur. Buradan, doğrudan yapının kurgu ve örgü özellikleri ve bizi kendi dışına, yani nesnel gerçekliğe göndermedeki (ki ne yazsa bir yapı bundan çıkamaz. Abdulhamid bahanesi ile nesnel gerçekliği dışarı çıkardığını düşünen Halid Ziya bile.) semantik eğilimleri analiz edilebilir ve edilmelidir. Edilmektir de. En azından elimizdeki kitap bunu yapmaktadır. 3. ve 4. bölümlerinde başarıyla bu işle meşguldür.*

Sanat-hayat pratiği bağlaşıklığı seçik ve diyalektik konuştur:

"Bireyin ve toplumun gelişmesini, yaşanılan çağın çatışmalarını en kapsamlı ve en kavratıcı biçimde sergileyen sanat türü söz sanatıdır" Hayattan sanata doğru giden bu yönü bağlayan bir de sanattan hayata yön var:

"... yoğunlaşan şüpheler sanat faaliyetinin hayat gerçeğinin anlam kazanmasında etkin düzeye gelebileceğini ispatlama yolunda ilk adımlar olmuştur" (27).

Biçim, tarih bilincine bağlanmaktadır. Kültürün yukarıda alınan tanımlarında buradan hatırlanmalıdır. Tarih bilinci bu bütüne yöneliktir:

"... sanat ve bilim, insan yaratıcılığının geçmişini ve gününü sonuçlandırmakla kalmayıp geleceği de içeren özelliğine en somut iki örnek" (28).

Bu kitap, işte bu anlamda, bir kültürün başka deyimle yaşadığımız dünyanın evrensel gelişiminin analizidir. Ve baştanberi yapısını göstermeye çalıştığımız mantıksal düzenleyiş, Şölcün, bu koordinat sistemi ile kurmuştur. Edebiyat yapısı bir olgudur. Edebiyat bilimi, önce bu *olgu* bilincini kavramakla olasıdır. Bu noktadan, son çözümden olgusal gerçekliğin belirleyiciliği, teori-pratik birliğinin diyalektikliği içinde bir kere daha gösterilebilir: "Sanat, toplumdaki ilişkilerin durumunu ve ilişkilerin perspektiflerini kararlı bir yan tutma ile yansıtır" (29). Ve "Bu gelişim içinde sanatın (konumuzun kapsamı açısından edebiyatın) insanın pratik hayatının kendine özgü bir yeniden üretimi olduğu görüldüğünden" (30).

Her türlü kuramsallığın ancak bağlaşıklığı olduğu maddi tabanla anımlanacağı bir gerçektir. İşte bu noktadadır ki Şölcün, düşünce pratiği için yavanc bir örnek vermektedir. Zihinsel etkinliği (entellekti) yalıtımda, düşünce pratiğini hayatsal bağlaşıklığı ile gerçekleştirir. Kitaba temel alışımdır burdadır. Bu kitabın önesürüşleri, ortamda köklenmiş ve kabaca genel kültür denilen belirsizliğin içine düşmek şöyle dursun, herhangi birimizin belirlemiş olabileceği bir sistematizmin alanına da, doğrudan kendi sistematizminin alanına düşmektedir. Bu, başarılı bir mantıksal düzenleme meselesidir. Anlaşılar, kavranabilir, belirli olmayı böyle ifade ediyorum. Yoksa, "bana bir bardak çay ver", bir anlaşılabilirlik örneği değildir.

★

Durum nedir? "Çelişkilerin perspektiflerini" ciddiye alıyorsa demek ki gerçeklik kadar edebiyat da yanlıdır. Bu, şuna dayanır: "Değiştirmeye ihtimalini, nesnel gerçekliği bilmeden önce görebilmemiz olanaksız" (31). Ama yukarıda bunun da yetmediğini, değiştirmeyi örten özellikler yerine değiştirmeye açık, yatkın özelliklerin de gerektiğini gördük. Özen-nesnel bağlaşıklığı, teori-pratik birliğinin öbür adıdır. Bizim kuramsal yeteneğimiz, gerçeklik önündeki bir öznelliğimizden başka ne olabilir. Bu da ancak edimle (action) gerçekleşir. İlk ateşi yakmak da bir kurama dayalıydı. Tekeri bulmak haydi haydi. O zaman tercihlerimiz bir belirleyicilik taşımaktadı ve bu da sağlığı için nesnel gerçekliğin kavranışına bağlıdır. Şöyle bir şey, bu cümledendir: "Türkiye'nin tarihinin hiçbir döneminde liberal kapitalizmi ve burjuva demokratik sistemi yaşadığını" (32). Nesnel gerçekliğin kavranışı böyleyse, anti-feodal bir mücadelenin belirleyici temel alınması yazar açısından tutarlılıktır.

Bunun karşısına bir seçenek olarak, sınıfsal yaşamın burjuva-proleter biçiminin hâkim olduğu öne sürülebilir. Nitekim kitabın 171-181 sayfalarında tartışıldığı gibi, örneğin Attila İlhan bu görüştedir. Ama bu durumda bir kere daha yeni bir seçeneçlilik söz konusudur. Attila İlhan gibi, burjuva bireyi görüp, proleter bireyi görmemek ya da tersi tutarsızlık olur. İkisi birden görülmek gerekir ve biri tercih edilecektir. Kitabın, 157-170 sayfalarında tartışıldığı gibi Ferit Edgü'nün görüşü olarak ikisi de belirleyici değilse, bir belirsiz *sanat* kavramı söz konusu ise, o zaman da bunu karşılayan nesnel gerçeklik kavrayışı gösterilmelidir. Seçenekliliği görmeyi bir yana bırakalım, Attila İlhan, burjuva bireyi seçtiğine göre bir burjuva yazarı olduğunu söylemediği sürece hiçbir şey söylemiyor demektir. Ama, o bir yazar olarak tersi olduğunu söylemekte sakınca görmüyor. Nasıl ki Edgü bir nesnel gerçeklik belirlemiyor ve hiçbir şey söylememiş oluyor.

Buradan, önemli bir şey ortaya çıkıyor. Me-sele sistem tercihinde değildir. Herkes her an bir sistemi seçebilir. Mesele seçilmiş sistemin gereğini yerine getirmektir. Mantıksal tabana sahip bir düşüncenin sahibi olmanın önemi burdadır. Bu, ne dediği anlaşılan biriyse tartışılabilmek demektir. Ne İlhan'la, ne Edgü ile tartışılmaz. Çünkü bir şey söylemiyorlar. Diyalog kurulamaz. Ama Şölcün ile tartışılabilir. Çünkü Sargut Şölcün bir şey söylemektedir. Bu, ne demek?

Denilen şey mantıksal tabanın işlevinde yatıyor. Şölcün'ün tercihi yanlış bir gözleme dayandığı durumda, sunduğu sitematik; bağimsızlığını bu yanlışlan korumak ve onu analize açık tutmaktadır. Onlar tartışmamakta, buyurmaktadırlar. Birey, Ülke, dünya hakkındaki kaygıları da kendi *ben* teri ile sınırlıdır. Ama Şölcün'de sınırlayan, sistemin kendisidir. Bir sistemin kapalılığı, kendisi ile tutarlılığı olarak alındığında bu sistem kapalıdır ama gene bu tutarlılığı nedeni ile açıktır da. Çünkü, olgusal hareketlilik, başka deyimle nesnel gerçekliğin hareketliliği de sistemin bir yapıdadır. Yapıcı biçim budur. Bu nokta çıkış alınarak, onyıllardır körbarsakta tokuşmalar olarak süregelen sınıfsal konum meselesi, yapıcı bir tartışmaya dönüştürülebilir.

Sistem doğrusu, ki doğrudur, örneğin Türkiye özelinde gerçeğe oturmamış bir somutlanışı gene sistem kendisi tasfiye edecektir. Ama bu, sistemin düşünce pratiğinin içi namızını ile sınırlı değil, saptanmış olgusal gözlemin bu pratiği uyarışı ile bütünlüktedir ve herhangi bir saptama, sistemin tabanını da değiştirmeyecektir. Ta ki, nesnel gerçeklik kendi bünyesinde, bunu gerektiren kökenil bir dönüşümü ele vermiş olsun. Böyle bir şeyi yalnız Pragmatistler ve Yapısalcılar kabul etmeyeceklerdir. Ama bunların ve yukardaki tip yazarların psikik olgudan, başka deyimle pozitifizmden bir adım dışarı atabildikleri görülmemiştir. Ama iyi bakılırsa, can düşmanı bildikleri rasyonalist bilgi kuramından da vazgeçememişlerdir. Bu müthiş tarihsel bir oyundur (33). Bilgiyi tarihsel almak ama tarihsel olana bağlayıcı bir gerçeklik tanımamak onların dramıdır. Böylece bilgi, *ben*'in bir keyfiliği olmaktadır.

Bizi bu konuda daha da aydınlatacak olan şey, elimizdeki kitabın ikinci koordinat sistemi'dir.

★

Bu koordinatı iki kavram oluşturmaktadır ve tarih içeriğinin mantıksal düzenlenişidir. Kavramlar: Sosyalist kültür. Burjuva kültürü.

Burjuva kültürü: "Burjuva edebiyat öz olarak burjuva ideolojisine dayanır, burjuva gerçekliğini yansıtır" (34).

Sosyalist kültür, mevcut nesnel gerçekliğin kavranış ve işleniş olarak önümüze çıkmaktadır. Burada; anıt, her türlü iz, yazı vb. gibi dar anlamda kültürün, başka deyimle *dile getirişin*; anlamını aldığı; bizzat yaşanmakta olan, doğrudan beş duyu ile ilişki içinde bilinen şeylerin, gerçekliğin tarih olarak bilinmesi gibi bir bilinç içkindir. Ve bu noktada kültür analizi maddi biçimini buluyor. Doğal tarihte burjuva kültürü, sosyalist kültürü öcelemede ve dönüşmüş olarak yaşamında bulunmaktadır. Buradan anlaşılan şudur ki, doğal tarihin mevcut yaşamın biçimindeki her türlü içerik, geçerli mevcut kültürün de mirasıdır.

Mantıksal düzenlenişin ilkeleri bu ilişkinin de ilkeleridir. Birincisi, kapitalizmden sosyalizme olan tarihsel dönüşüm bu öğeleri içerir. İkincisi, kimi mevcut tarih koşulları burjuva-

zinin değerleri ile sosyalist kültür arasında ittifaklar kurabilir. Üçüncüsü, yalnızca kazanımların doğal dönüşümleri olarak değil, tamamen burjuva kültür birimlerinin kendi geçerlilik dönemindeki biçimleri olarak ele alınıp onlara sahiplik etmek gibi bir görenek sosyalist kültür geleneğinde mevcuttur.

Bağlayıcı ilke belirlidir:

“... Devrimcilik tektir... Örneğin, burjuva ve prolet devrimciliğinden söz edilebilir. Ancak, bir devrimcilik söz konusuysa, toplumsal faaliyetin aynı alanlarında, devrimden yana ve devrime karşı bir tutum olmaz. Aksi bir durumun olacağını düşünmek, yanlış bilinçlenmeye zemin hazırlamaktadır.” (35).

Bilincin kendindenliğini dışlayan bu ilke, aynı zamanda, sosyalist kültürün doğal tarihe bakışındaki tavrı da soru olarak getirmektedir. Seçilmiş devrim, çelişki ile nasıl ilişki içine giriyor. Bu, temel çelişki birliğinin yanı sıra başkaca aydınlatıcı çelişki birlikleri getirebilirse, ancak o zaman tarihi olgusal olarak kavramış oluruz.

Birinci ilişki, temel çelişki birliğinin işidir. İkinci durum şuna dayanmaktadır: Mevcut tarihi koşullar, mevcut burjuvaziyi ileric bir konuma çekmiş olabilir. Ama bunun için bir etken gerektirir. Bu etken, sonra gelen ilişkiyi de biçimlemektedir:

Burjuva yapıtlara kendi biçimleri altında sahip çıkma göreneği, faşizmin bunları kendine elverişli kılmak için bir tahrifi öngördüğü koşullarda doğmuştur. Etken, faşizmdir.

Görülüyor ki seçeneksiz konum ve seçeneklerin olgusalda önümüze çıkan ilişki biçimleri, analiz ilkelerinde işlev sahibidirler. Hayat - sanat bağışıklığı, seçeneklilik, gerçekliğin sürekliliği ve bütünselliği, hem geniş hem dar anlamda kültürün dönüşümleri ve sistematik düşünce disiplini bu kitabın mantıksal düzenleniş birimleridir. Bunların hepsi de faaliyeti içerirler. Bu çerçevede, tarihin ilerlemesinde, bir kültür analize oturtulmuş olarak edebiyatın gelişmesini de analiz etme olanağı vermektedir.

Görüldüğü gibi, kitabın ideolojik göndermesinin tabanı sosyalist kültürdür ve bu kitapta çağdaş kültürle eşanlamlıdır. Ama bunun mutlak konmadığı, seçenekler olarak gerek burjuva gerek feodal biçimlerin farkında olunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Faşizm ve feodalizm birer ara kavram olarak kullanılmışlardır.

Türkiye özelinde bu tabanın pratiği antifeodal mücadele olarak seçilmiştir. Ama bunun için, mantıksal düzenin Türkiye özelinde gereken bir yakınlaştırılması ihmal edilmiyor. Kapitalizm ve sosyalizm birer toplum düzeni olarak tanımlanmaktadır. Faşizm bir toplum biçimi olarak değil burjuvazinin bir iktidar biçimi olarak verilmektedir. Ama bilindiği gibi feodalite bir toplum düzenidir. İşte bu noktada, ilginç bir kavram iyileştirmesine tanıklık ediyoruz. Kuşkusuz faşizm, yalınmış *zor*’dur. Feodalite kavramının iyileştirmesinde (olumlu olarak değil, mevcudu kavramaya elvermesi anlamında iyileştirme) iki koşutluk ortaya çıkıyor. Birincisi, Türkiye özelinde feodal etkinliğin, faşizme eğilim gösterdiği. Böyle olunca feodalite bir toplum biçimine değil, bir iktidar biçimine işaret edecektir: İlginç. Ama nasıl bir toplum biçimine iktidar tarzı: Bu daha ilginç. Feodalite ile faşizm arasındaki bu koşutluğun karşısı olarak ikinci bir koşutluk daha görülmektedir. Antifeodal taban da (demek ki antifaşist de oluyor) ileric burjuva ve sosyalist kültürler arasındaki koşutluk.

Buradan kalkarak mantıksal tabanı sinayabiliriz. Bu karşıt iki koşutluğun birlikte içerdiği bir problem, “geri kalmışlık” kavramı altında örtülüp gidiyor olamaz mı? Nitekim Söl-

cün de, feodaliteyi sadece olgunlaşmamış burjuva kültürünün açık bıraktığı boşluk olarak vurgulamak eğilimindedir. Şölcün’ün, Türkiye’de burjuva kültürünün yetersizliği biçiminde bir tezi var. Böyle bir soru akla gelebilir, çünkü bir nokta açık kalmaktadır. Burjuvazinin yetersizliğinden de olsa, feodalitenin sürdüğü koşullar varsa, biz de feodalitenin geldiğimizde göre, bizim tarihsel kazanımlarımızın doğal varisi feodalite olacaktır ve o zaman, o, doğru bir tarih bilinci içindedir.

Olgusal gerçekliğin belirleyiciliği burada işe karışacaktır: Burjuva kültürünün durumu gerçekten böyle midir? İlginçtir ki işte bu durum sistemi sarsmamaktadır. Çünkü sistemin ilkeleri, burjuva kültürünün yetersizliğinden elde edilmemiştir. Ters olarak, bu yetersizlik, sistemin ilkelerinin zorunlu bir sonucu da değildir. Yapılan sadece ilkelere bir kavrayışın sunulmuş olmasıdır. Türkiye özelinde, bunun sonucu olarak burjuva kültürünün yetkinsizliği (düşünür böyle gözlediği için, böyle olması gerektiği için değil) ve demokratik burjuva sisteminin yaşanmamışlığı (böyle gözlediği için) üzerine kurulmuştur. İki şey var. Bu gözlem doyurucu olmasa, Türkiye özeline getirilen analiz düşer ya da değişir. İkinci olarak, burjuva kültürünün yetkinliği, feodalitenin sözsüz kalması için zorunlu önkoşul değildir gibi bir ilke gösterilebilirse gene aynı şey olur. Mevcut yeni bir gözlemişlik, yeni bir gerçekleşmeyi verir. Yaptırı tartışmayı kuran da budur.

Peki bu yetkinlik bir zorunluluk olmaktan çıkarsa sistemin ilkeleri zedelenmeyecek midir? Çünkü bu yetkinlik tarihsel gelişimin mevcut gözlenmesine ait bir şeydir. Zedelenmeyecektir, çünkü, bu ilkelerin temelinde bu sonuç değil, doğrudan mevcut faaliyetin kendisi öngörülmüştür. Bu faaliyet biçimi değişmiş olabilir. Örneğin, eşitsiz gelişme yasasının bulunması böyle bir şeydir. Sistem tutarlı olduğu için kapalı yani kendine yeterli ama gene bu tutarlılık nedeni ile *açık*’tır. *Canlı*’dır. Çünkü tutarlılık teori-pratik birliğini, özel-nesnel bağışıklığını içermektedir. Burada diyalektiğin doğru bir kavranışı var.

Nitekim burjuva kültürünün olgunlaşmasının tarihsel ilerlemedeki işlevi, bir yanı sıra feodal çitlerin parçalanmasıdır. İyi bakılırsa Şölcün için bu çitlerin parçalanmışlığı konusunda bir sorun yoktur. O, burjuva meselesini bir “sistem” katında öne sürmektedir. Yani, sadece parçalanmışlıkla yetinmemekte, uç veren yeni bütünselliğin maddi belirleyicilerini de hesaba katmaktadır. Bu noktada olgunlaşmış burjuva kültürünün, toplum biçiminin bütünsel ele gelişinden, doğuşundaki yerini vurgulamaktadır. Kuşkusuz, evrensel alt yapı ve Türkiye biçimiyle kapitalizm bu çitleri parçalamıştır. Bu çözümlenen ilkesi neyse, oluşmakta olan toplum biçiminin de ilkesi odur. Demek ki Şölcün, burjuvazinin kendi kültürünü savsaması ile bunu engelleyip, geciktirdiğini söylemektedir. Ama buradan şu da çıkabilir: 946’da ön siperlere sürdüğü feodalitenin bırakıştığı kızaklarda, burjuvazi bizzat kendisi bir faşizme eğilimli olabilir. Bu kaygının önemi, yukardaki “geri kalmışlık” terimi ile örtülen probleme gönderiyor.

Sistem bize seçenekler vermekle kalmamakta, aynı zamanda bir tercih için, gözümüzü toplumbilime, ekonomi politikaya, ama somut, canlı; Türkiye’li toplumbilimcilere ve ekonomi politikacılara çevirmemizi de öğütüyor. Çünkü bize şunu haber vermektedir: “Eskinin kimi kalıntıları da beraber getirmesine rağmen, bir sonraki toplum sistemi, bir öncekine göre insanlığın ilerlemesi açısından yeni ihtimaller ve geniş imkânlar sağlıyor (36). Me-

sele, sanat - hayat bağışıklığından ötürü bu ihtimal ve imkânların biçimini, geldiği yeri ve geleceğe yönelik yönünü sağlıklı olarak belirlemektedir.

Prof. Kuçuradı’nın metafizik estetik anlayışına yönelttiği eleştirinin başarısı ile kitap metafizikten anımsırlığını da tamamlamaktadır.

★

Bu yazı, engücü, kitabın kendisine göndermekten başka bir görev yüklenemez. Okuyucu ile ilişkisi bundan ileri gidemez. Nasıl ki kitap da, okuyucuyu öğördüğü olgusal ve yazınsal kaynaklara göndermeyi görev bilecektir. Böyle bir yöntem öngörülmezse hiçbir yazar namuslu olduğunu öne sürmez. Yazın etkinliği, kendisinin tahkikini içeren bir araştırmaya okuyucuyu itmezse, neyi buyurmak niyetindedir. Ve okuduğu bir kitabın gerektirdiği kaynaklara el atmayan bir okuyucu, kendisine kimden nasıl bir keyfi yaşatmasını beklemektedir ya da kendisini nasıl bir ulaşılmazlıkta görmektedir. Herkesin yakındığı bir ülkede içtenlik kuşkulu bir kavramdır. Yakınmak kendini seçmektir. Herkes ne kadar çok peygamber oldu. Aslında bu, bir kölelik duygusudur. Oysa: *Her sorumluluğu durmadan söyleyeceğine, bir sorumluluğu gerçekleştirmek de var.*

Metafiziğe bilgiyi sorduğun zaman, nesne’yi gösterir: İşte o, der. Nesne’yi sorduğun zaman bir kere, bilgi’yi gösterir: İşte o, der. Özne’yi sorunca nesne’yi, nesne’yi sorunca özne’yi gösterir. Böylece özne ve bilgi örtüştürülmüş ve nesne Kaf dağının ardına yollanmıştır.

“Kökleri makine dişilerinin ve baskıların döktüğü / Kanla güçlü, tavlamlı çelik binlerce kolsun / ... / Elbette nedenleri bir gün yanıtlıyacaksın” (37).

(1) Edebiyat Bilimi ve Tarih Bilinci. Sargut Şölcün. Da-yanışma Yayınları. Ankara, 1982.

(2) agy, sy. 195.

(3) agy, sy. 28.

(4) agy, sy. 184-185.

(5) Felsefe Yazıları, Nusret Hızır. Çağdaş Yayınları, İstanbul / Şubat, 1976, sy. 18.

(6) Felsefe Yazıları, Nusret Hızır. Çağdaş Yayınları, İstanbul / Şubat, 1976, sy. 157.

(7) Sargut Şölcün agy, sy. 27-28.

(8) Sargut Şölcün agy, sy. 9.

(9) Sargut Şölcün agy, sy. 10.

(10) Sargut Şölcün agy, sy. 10.

(11) Sargut Şölcün agy, sy. 29.

(12) Sargut Şölcün agy, sy. 187.

(13) Sargut Şölcün agy, sy. 28.

(14) Felsefe İncelemeleri K. Marks, F. Engels. Sol Yayınları. 3. Bas. John Locke İçin Söylenmiştir.

(15) Sargut Şölcün agy, sy. 132.

(16) Sargut Şölcün agy, sy. 66.

(17) Sargut Şölcün agy, sy. 9.

(18) Sargut Şölcün agy, sy. 139.

(19) Sargut Şölcün agy, sy. 139.

(20) Sargut Şölcün agy, sy. 172.

(21) Sargut Şölcün agy, sy. 77.

(22) Sargut Şölcün agy, sy. 74.

(23) Sargut Şölcün agy, sy. 28-29.

(24) Sargut Şölcün agy, sy. 164.

(25) Sargut Şölcün agy, sy. 28-29.

(26) Sargut Şölcün agy, sy. 33.

(27) Sargut Şölcün agy, sy. 27.

(28) Sargut Şölcün agy, sy. 28.

(29) Sargut Şölcün agy, sy. 73.

(30) Sargut Şölcün agy, sy. 66.

(31) Sargut Şölcün agy, sy. 175-176.

(32)

(33) Bu pozitivism terimi tam bir yanıltma nedeni olmuştur. Bunun için Felsefe Yazıları, 281-286’ya bakılabilir. Ayrıca günlük dile de müsbet - pozitif - olumlu diye geçmiştir: Müsbet adam. Elektrik de kutup adır. Üstelik elektrikteki artı-eksi gibi olumlu-olumsuzun hiçbir tercih nedeni yoktur. Elektrik bir yana, her pozitivism bir noktada birleşir: Gerçekliği bir yapı bütünlüğü tanımaz. İşin sırrı budur. Gerçeklik keyfi davranılmak istenir, pozitivist olmak yeter. O unlu Auguste Comte da, endüstriyi yasaklamış bir düşünürdür. Kala kala elde matematiğin yapısı kalır.

(34) Sargut Şölcün agy, sy. 84.

(35) Sargut Şölcün agy, sy. 159.

(36) Sargut Şölcün agy, sy. 126.

(37) Gülekin Emre. Kurşun Bir Siperde. Türkiye Yayınları Yayınları, sy. 31.

Satranç

Serdar ÇELİK

Satranç dünyasının yeni yıldızı Gari Kasparov (21), tüm rakiplerini yenerek, vatan-daşı Anatoli Karpov'la (33) dünya birinciliği için oynama hakkını elde ederken fazla zorlanmadı.

1963 Baku (SSCB) doğumlu genç oyuncu, girdiği ilk büyük turnuva olan 1978 SSCB birinciliğinde yüzde elli tutturmuş ve 1979 Banja Luka'da (Yugoslavya), Petrosyan, Anderson, Smeykal gibi tanınmış isimlerin katıldığı büyük ustalar turnuvasını, en yakın rakibini iki puan geçerek kazanmıştı. 1980 dünya gençler birincisi, 1981 SSCB birincisi olan Kasparov, 1983'te Nicsic'te (Yugoslavya) çok güçlü (kategori 15) turnuvayı da farklı bir şekilde kazanarak, Karpov'a yakın oyuncu olduğunu açık bir şekilde kanıtıyordu.

Eleme maçlarında önce Belyavski'yi, sonra Korcnoy'u, daha sonra da Smislov'u rahat bir şekilde yenerek eleyen Kasparov, 1 Eylülde Karpov'la dünya birinciliği için karşı karşıya gelecek. 1927 Capablanca - Alyehin, 1972 Fischer- Spasski ünvan maçı

larından sonra en ilginç karşılaşmanın bu olacağına tüm uzmanlar birleşmiş bulunmaktadır. Uzmanlar özellikle, oyun biçimi açısından, Karpov'un Capablanca'ya Kasparov'un da Alyehin'e fazlaca benzemesinden ötürü yeni bir Capablanca - Alyehin maçının seyredilebileceği görüşünü belirtiyorlar. Gerçekten Kasparov'un oyun biçimli Alyehin'le oldukça fazla benzeşmektedir. Bu özelliği, genç oyuncunun eğitici eski dünya birincilerinden M.M. Botvinnik şöyle açıklamaktadır: "Oyun anlayışı, oyunu sürdürme biçimi, konumsal fikirlerle, bireşimsel (kombinatif) fikirleri kolayca birbirine bağlayabilmesi, beklenmedik taktik hamlelerle oyunu lehine çevirmesi, hepsi tıpkı Alyehin. Ayrıca Alyehin, bu yaşlardayken, Kasparov kadar güçlü bir konumsal (pozisyonel) anlayışa da sahip değildi..."

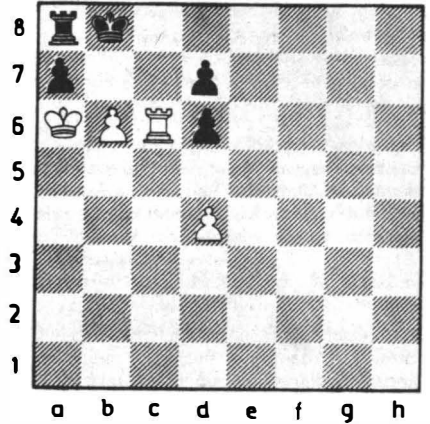
Diyagramda Kasparov, beklenmedik ve gerçek anlamı sonradan ortaya çıkan hamleyle oyunu kazanıyor; tıpkı Alyehin'in birçok oyununda yaptığı gibi.

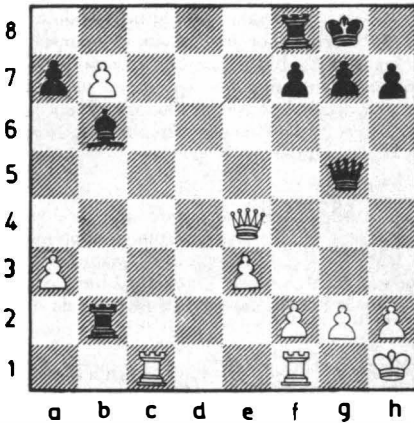
Kasparov

Etüd Nr: 1

Selesniev "64", 1935

Beyaz oynar, kazanır.

Mihalcisin - Kasparov

(1981 SSCB Birinciliği)

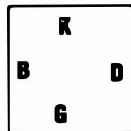
1... **Fa5!!**. Birinci anlamı b dikeyini açarak, rakibin tehlikeli erinin vezire çıkmasını önlemek. İkinci anlamı ise birazdan belli olacak! 2. **Kc8 Vb5! Vxf1** mat tehdit ederek zaman kazanıyor. 3. **Kf1 Vxb7**. Şimdi her şey halledilmiş gibi gözüküyor ama, rakibin etkili bir hamlesi var. 4. **Ve8!**. Siyah şimdi ne yapacak? 4... **Vxc8! 5. Vxc8 Fd2!!**. İşte, ikinci anlam da ortaya çıktı! Şimdi Siyah, 6... **Fxc1 7. Vxc1 Kf8** ve sonra **Kb1** tehdit ediyor. Beyaz, c8'in boşta olması yüzünden de kaleyi c1'den kıpırdatamıyor. 6. **h3** (başka hamle yok) **h6!**. Veziri almayı tehdit ediyor. 7. **Vc4 Fxc1 8. Vxc1 Kxf2 9. Vc7 a6! 10. Va7 Kf6 11. a4 Kd8 12. a5 Kd1 + 13. Şa2 Kd2 14. Vb8 + Şa7 15. Vb4 Kf2 16. Vc4+ f5 0-1.**

BRİÇ

Sevgili okuyucularımız, bu köşemizde sizlere, oyunlarda sık sık ortaya çıkabilecek pratik problemler soracağız. Bu problemlerde, rakiplerinizin ellerini tahmin edip, doğru yolları bulmaya çalışarak, kendinizi yer oyununa alıştırabilirsiniz için diğer elleri vermiyoruz.

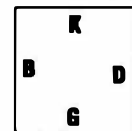
Serdar ÇELİK

(pik) ♠ A 10 7 5 4
(kör) ♥ R D 4
(karo) ♦ A 3
(treff) ♣ A D V

♠ R 9 3 2
♥ A 9 7 3 2
♦ R D
♣ R 9

♠ 5 4 3
♥ R D 9
♦ A D 3 2
♣ R 3 2

♠ A R 2
♥ A V 10
♦ R 5 4
♣ A D 5 4

Doğu Kuzey-Güney'in 6 pik'ine karşı, kör 10'lu çıkarıyor.

a) Kuzey (oynayan) yerden hangi kartı koymalıdır?
b) Kuzey, kozları nasıl oynamalıdır?

kuzey 6 SA'ya (sanzatu) oynuyor. Doğu, küçük bir kör çıkıyor, nasıl devam edersiniz?

(Hz. Musa'nın aktarmadığı)

ONBİRİNCİ EMİR:

Tarih ve Toplum okuyacaksınız!

Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Göktürk Alfabesi

Prof. Dr. Talât Tekin

Paralarla Tarih (3): II. Mehmed Dönemi Sikkeleri

Cüneyt Ölçer

Türkiye'de Bir Alman Subayı

Röportaj

II. Abdülhamid'in Kermes'i

Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

Dr. Uygur Kocabaşoğlu

Bir Demiryolu Grevi

Geçmiş Şölenler (3):

Bükreş Büyükelçiliğimizde Bir Akşam Yemeği

F. Muhtar Katırcıoğlu

1446 Edirne Yangını ve Buçuktepe Olayı

Erol Mıntaş

Gnomon ve Güneş Saati (2): Duvar Gnomonları

Dr. Yük. Müh. A. Necati Akgür

Mayıs Sayısı:

Pişirmenin Evrimi (3): Eski Sümer ve Mısır

Doç. Dr. Pars Esin

Son Sadrazam Tevfik Paşa ve Oğulları

Arı İnan

Kitabiyat

Almanca Yazma Bir Seyahatnamenin Yayını/ **İlber Ortaylı**

Seçkin Geleneklerin Olgun Kavşağında/ **Halil Berktaş**

Komintern Güneşinin Batışı/ **Paul Davies**

III. Murad'ın Bir Mülknamesi

Şule Aksoy

İLETİŞİM YAYINLARI/PERKA A.Ş. Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu-İST. Tel: 520 24 52/54/55

İletişim Yayınları

**VIDEOSİNEMA
AİDEOZİNEWİ**

**VIDEOSİNEMA
AİDEOZİNEWİ**

**VIDEOSİNEMA
AİDEOZİNEWİ**

Videonuzda iyi filmler görmek istersiniz
İşte sanat danışmanınız
VIDEOSİNEMA

Videonuz iyi kullanım, iyi bakım ister
İşte teknik danışmanınız
VIDEOSİNEMA

Videoda, sinemada, eleştiriler, röportajlar;
hangi kulüplerde hangi filmler var?
VIDEOSİNEMA'da